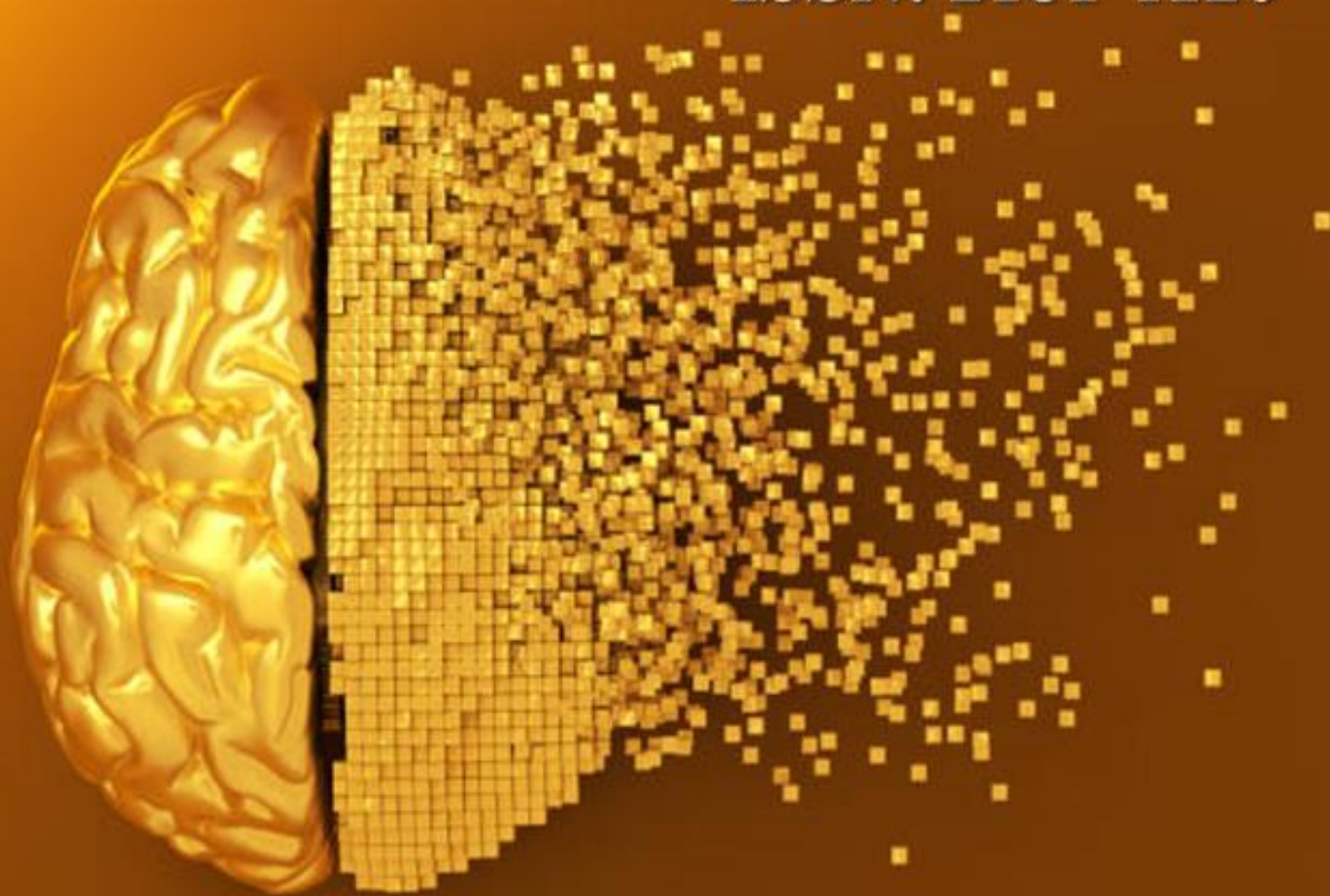

GOLDEN BRAIN

Scientific Journal

ISSN: 2181-4120

Volume 1, Issue 15

CiteFactor
Academic Scientific Journals

Google
Scholar

® digital object
identifier

zenodo

2023/15
June

ISSN 2181-4120
VOLUME 1, ISSUE 15
JUNE 2023

<https://researchedu.org/index.php/goldenbrain>

“GOLDEN BRAIN” SCIENTIFIC JOURNAL
VOLUME 1, ISSUE 15, June, 2023

EDITORIAL BOARD

G. Kholmurodova

Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

A. Madaliev

Professor, Doctor of Economics, Tashkent State Agrarian University

G. Sotiboldieva

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

U. Rashidova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Philological Sciences, Samarkand State University

D. Darmonov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

X. Abduxakimova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

U. Ruzmetov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Chemical Sciences, National University of Uzbekistan

M. Yusupova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

M. Kambarov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Pedagogical Sciences, Namangan State University

S. Sadaddinova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Physics and Mathematics Sciences, Tashkent University of Information Technologies

M. Fayzullaev

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) Geographical Sciences, Karshi State University

Z. Muminova

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine

B. Kuldashov

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine

Kh. Askarov

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Fergana Polytechnic Institute

S. Nazarova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Bukhara State University

O. Rahmonov

Doctor of Philosophy (Phd) in Technical Sciences, Fergana Polytechnic Institute

G. Tangirova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

Z. Koryogdiev

Doctor of Philosophy (Phd) in Historical Sciences, Bukhara State University

S. Ubaydullaev

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Andijan Institute of Agriculture and Agrotechnology

R. Yuldasheva

Associate Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

M. Yuldashova

Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Namangan State University

Editorial Secretary: J. Eshonkulov

INTEGRAL. BOSHLANGICH FUNKSIYA. ANIKMAS INTEGRAL VA UNING XOSSASI. ASOSIY FORMULALAR JADVALI.

Darmonova Adolat Bahodir qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

***Annotatsiya:** Maqolada “Integral. Boshlangich funksiya. Anikmas integral va uning xossasi. Asosiy formulalar jadvali” “Bumerang” texnologiyasi yordamida o‘qitish usuli yoritilgan. Bumerang texnologiyasi turli mazmun va harakaterga (muommoli, munozarali, turli mazmunli) ega bo‘lgan mavzularni o‘rganishda qulay bo‘lib, o‘z ichiga og‘zaki va yozma ish shakllarini qamrab oladi, hamda bir mashg‘ulot davomida har bir mashg‘ulot davomida har bir ishtirokchining turli topshiriqlarni bajarishi navbat bilan talaba yoki o‘qituvchi rovida bo‘lishi, kerakli ballni to‘plashiga imkon beradi. Talabalarni mashg‘ulot jarayonida darsdan tashqarida turli adabiyotlar, matnlar bilan ishlash, o‘rganilgan materialni yodida saqlab qolish, so‘zlab berish fikrini aniq bayon eta olish hamda bir dars davomida talabalarni baholay olishga qaratilgan.*

***Kalit so‘zlar:** Integral, boshlang‘ich funksiya, aniqmas integral, dars, talaba, o‘qituvchi, mavzu, baholash, guruh, o‘quv material.*

***Abstract:** In the article "Integral. Initial function. Anikmas integral and its property. The table of basic formulas " The method of teaching with the help of "Boomerang" technology is explained. Boomerang technology is convenient for learning topics with different content and movement (problematic, controversial, different content) and includes oral and written forms of work. and during one session, during each session, each participant performs different tasks, alternately in the role of a student or a teacher, and allows him to collect the necessary points. During the training, students are directed to work with various literatures and texts outside of class, to keep the learned material in mind, to be able to express their thoughts clearly, and to be able to evaluate students during one lesson.*

1. Boshlang'ich funksiya. Aniqmas integral va uning xossasi.

$y=f(x)$ funksiya (a, v) integralda berilgan bulsin.

$F(x)$ esa shu oralikdadi differensiallanuvchi funksiya bulsin.

1-Ta'rif. Agar $F(x)$ funksiyaning xosilasi $F'(x)$ berilgan $f(x)$ funksiya teng bo'lsa, $F'(x) = f(x)$ yoki $dF(x) = f(x) dx$ bo'lsa, u holda $F(x)$ funksiya $f(x)$ funksiyaning boshlang'ich funksiyasi deb ataladi.

Misolllar: 1. $F(x) = x^2$ bo'lsin. Bu funksiyaning boshlang'ich funksiyasi

$$F(x) = \frac{1}{3}x^3 + c \text{ bo'ladi.}$$

2. $f(x) = \cos x$ bo'lsin. Bu funksiyaning boshlang'ich funksiyasi $F(x) = \sin x$ bo'ladi, chunki $F'(x) = (\sin x)' = \cos x = f(x)$

Agar $f(x)$ funksiya (a, b) da uzluksiz bo'lsa, u holda bu funksiya shu oraliqda boshlang'ich funksiya ega bo'ladi. $f(x)$ funksiya (a, b) da berilgan bo'lib, u shu oraliqda ikkita $F(x)$ va $F(x)$ boshlang'ich funksiyalariga ega bo'lsin.

Ta'rifga binoan $F'(x) = f(x)$, $F'(x) = f(x)$ bo'ladi.

Demak, $F'(x) = f(x)$, u holda yuqorida keltirilgan natijaga ko'ra $F(x)$ va $F(x)$ funksiyalar bir-biridan o'zgarmas songa farq qiladi.

$$f(x) = F(x) + C \quad (C - \text{const})$$

Demak, berilgan $f(x)$ funksiyaning boshlang'ich funksiyalari cheksiz ko'p bo'lib, ular bir-biridan o'zgarmas songa farq qiladi. Agar $F(x)$ funksiya $f(x)$ funksiyaning boshlang'ich funksiya bo'lsa, unda $f(x)$ ning istalgan funksiyasi

$$F(x) + C \quad (C - \text{const}) \text{ ko'rinishda bo'ladi.}$$

2-ta'rif: Agar $F(x)$ funksiya $f(x)$ funksiyaning boshlang'ich funksiyasi bulsa, u xolda $F(x) + C$ ifoda $f(x)$ funksiyaning aniqmas integrali deyiladi va $\int f(x) dx$ kabi belgilanib,

$$\int f(x) dx = F(x) + C, \quad (C - \text{const}) \text{ ko'rinishda yoziladi.}$$

Bu yerda $f(x)$ – integral ostidagi funksiya

$$F(x) dx \text{ – integral ostidagi ifoda}$$

\int - integral belgisi

x – integralning uzgaruvchisi

$f(x)$ – oshlangich funksiyasini topish amali funksiyani integrallash deyiladi.

Aniqmas integralning xossalari.

1. Aniqmas integralning hosilasi integral ostidagi funksiyaga tengdir

$$(\int f(x) dx)' = f(x)$$

2. Aniqmas integralning differensialini integral ostidagi ifodaga tengdir:

$$d\int f(x) dx = f(x) dx$$

1 va 2 xossalar aniqmas integral ta'rifidan kelib chikadi.

3. Funksiya differensialining aniqmas integrali u funksiyadagi ixtiyoriy

o'zgarishni qo'shilganiga tengdir $\int d[F(x)] = F(x) + C$

$$\text{Isbot: } \int d[F(x)] = \int F'(x) dx + C$$

4. O'zgarish ko'paytuvchini integral belgisi oldiga chiqarish mumkin, ya'ni

$$\int a f(x) dx = a \int f(x) dx$$

Isbot: integral ta'rifiga asosan

$$[\int a f(x) dx]' = a f(x)$$

Ikkinchi tomondan $[a \int f(x) dx]' = a [\int f(x) dx]' = a f(x)$

Shunday qilib $\int a f(x) dx = a \int f(x) dx$

5. Bir nechta funksiyaning algebraik yig'indisidan olingan aniqmas integral shu funksiyalardan olingan integrallarning algebraik yig'indisiga teng, ya'ni

$$\int [f_1(x) + f_2(x) - f_3(x)] dx = \int f_1(x) dx - \int f_2(x) dx + \int f_3(x) dx$$

Isbot : ta'rifga asosan

$$(\int [f_1(x) + f_2(x) - f_3(x)] dx)' = f_1(x) + f_2(x) - f_3(x)$$

Ikkinchi tomondan $(\int f_1(x) dx + \int f_2(x) dx - \int f_3(x) dx)' =$

$$= (\int f_1(x) dx)' + (\int f_2(x) dx)' - (\int f_3(x) dx)' = f_1(x) + f_2(x) - f_3(x)$$

Natija. X o'zgaruvchidan boshqa u o'zgaruvchiga o'tilganda integral ko'rinishi o'zgarmaydi, ya'ni

$$\int f(x) dx = F(x) + C$$

$$\int f(u) du = F(u) + C$$

Asosiy integrallar jadvali.

$$\text{I. } \int x^m dx = \frac{x^{m+1}}{m+1} + C \quad (m \neq -1)$$

$$\text{II. } \int dx/x = \ln |x| + C \quad x \neq 0$$

$$\text{III. } \int \sin x dx = -\cos x + C$$

$$\text{IV. } \int \cos x dx = \sin x + C$$

$$\text{V. } \int a^x dx = \frac{a^x}{\ln a} + C$$

$$\text{VI. } \int e^x dx = e^x + C$$

$$\text{VII. } \int dx/\cos^2 x = \operatorname{tg} x + C$$

$$\text{VIII. } \int dx/\sin^2 x = -\operatorname{ctg} x + C$$

$$\text{IX. } \int dx/(1+x^2) = \operatorname{arctg} x + C$$

$$\text{X. } \int \frac{dx}{\sqrt{1-x^2}} = \operatorname{arcsin} x + C$$

$$\sqrt{1-x^2}$$

$$\text{XI. } \int \operatorname{tg} x \, dx = -\ln |\cos x| + C$$

$$\text{XII. } \int \operatorname{ctg} x \, dx = \ln |\sin x| + C$$

$$\text{XIII. } \int \frac{dx}{a^2 + x^2} = \frac{1}{a} \operatorname{arctg}(x/a) + C$$

$$\text{XIV. } \int \frac{dx}{\sqrt{a^2 - x^2}} = \operatorname{arcsin}(x/a) + C$$

$$\text{XV. } \int \frac{dx}{\sqrt{x^2 \pm a^2}} = \ln |x + \sqrt{x^2 \pm a^2}| + C$$

$$\text{XVI. } \int \frac{dx}{x^2 \pm a^2} = \frac{1}{2a} \ln \left| \frac{a+x}{a-x} \right| + C$$

Bu integrallardan birining, masalan $\int \frac{dx}{a^2 + x^2} = \frac{1}{a} \operatorname{arctg} \frac{x}{a} + c$

to'g'riligini ko'ramiz.

Integrallash usullari.

1. Bevosita integrallash usuli.

2. Differensial belgisi ostiga kiritish usuli.

$$x = \varphi(u), \quad dx = \varphi'(u) du \text{ deb olsak}$$

$$\int f(x) dx = \int f[\varphi(u)] \varphi' du \text{ buladi}$$

Bunday usul o'zgaruvchini almashtirish usuli deb ataladi. Sodda xollarda integral belgisi ostidagi differensial ifodani kuyida kursatilganidek:

$$dx = (1/a) d(ax + b); \quad 2x dx = d(x^2) \quad \cos x dx = d(\sin x) \quad dx/x = d(\ln x)$$

va shunga o'xshash almashtirib va kavslar ichidagi ifodalarni u deb faraz qilish asosida yangi o'zgaruvchi u ni kiritish amalini ko'ngilda bajarish tavsiya qilinadi.

Bu usul bilan integrallash bevosita integrallash deyiladi.

$$1\text{-misol: } \int \frac{dx}{1+9x^2} = \frac{1}{3} \int \frac{d(1+(3x)^2)}{1+(3x)^2} = \frac{1}{3} \arctg 3x + c$$

Bo'laklab integrallash.

Bu usul ikki funksiyaning ko'paytmasini differensiallash formulasidan kelib chiqadi. Faraz qilaylik, $u(x)$ va $v(x)$ – x ning differensiallanuvchi funksiyalari bo'lsin.

Bu funksiyalar ko'paytmasining differensialini topamiz:

$$d(uv) = v du + u dv$$

$$\text{bundan } udv = d(uv) - vdu$$

Oxirgi tenglikning ikkala qismini integrallab, quyidagini topamiz:

$$\int udv = \int d(uv) - \int vdu \quad \text{yoki} \quad \int udv = uv - \int vdu$$

Bu formula bo'laklab integrallash formulasi deyiladi.

$$\text{Ushbu I } \int x^m \sin x dx; \quad \int x^m \cos x dx; \quad \int x^m e^x dx$$

Tipidagi integrallar uchun $x^m = u$

qolgan ko'paytuvchilar $= dv$ belgilash qulaydir

$$\text{II } \int x^m \ln x dx; \quad \int x^m \arcsin x dx; \quad \int x^m \arccos x dx;$$

$$\int x^m \arctg x dx; \quad \int x^m \text{arcctg} x dx;$$

tipidagi integrallar uchun

transsendent ko'paytuvchi = u
 qolgan kupaytuvchilar = dv } deb belgilash qulaydir.

III. $\int e^{ax} \sin bx \, dx$; $\int e^{ax} \cos bx \, dx$

Tipidagi integrallar uchun

kolgan kupaytuvchilar $e^{ax} = u$
 $= dv$ } deb olish kulaydir.

$$\text{Misol: } \int \ln x \, dx = \left. \begin{array}{l} \ln x = u \quad du = dx/x \\ dx = dv \quad v=x \end{array} \right| = x \ln x - \int x \cdot (1/x) \, dx = x \ln x - \int dx = x \ln x - x + C$$

Xulosa: Demak, integrallashni bo'laklab ishlash mumkin. Integrallashning usullari bevosita integrallash usuli va differensial belgisi ostiga kiritish usullari mavjud. Aniqmas integrallash jadvali asosida misollar bajariladi.

Adabiyotlar:

1. Т.Азларов, Ҳ.Мансуров. Математиканализ. 1-қисм. Тошкент «Ўқитувчи», 1986.
2. Г.Н.Берман. Сборник задач по курсу математического анализа. Москва, «Наука», 1985.
3. Я.С.Бугров, С.М.Никольский. Элементы линейной алгебры и аналитической геометрии. Москва, «Наука», 1980.
4. А.А.Гусак. Высшая математика. 1-том. Минск, 2001.
5. Т.Жўраев, Ҳ.Мансуров ва бошқ. Олий математика асослари. 1-қисм. Тошкент «Ўқитувчи», 1999.

6. И.А.Зайцев. Высшая математика. Москва, «Наука», 1991.
7. Д.В.Клетеник. Сборник задач по аналитической геометрии. Москва, «Наука», 1986.
8. Х.Р.Латипов, Ш.Таджиев. Аналитик геометрия ва чизиқли алгебра. Тошкент «Ўқитувчи», 1995.
9. В.П.Минорский. Сборник задач по высшей математике. Москва, «Наука», 2000.
10. Н.С.Пискунов. Дифференциал ва интеграл ҳисоб. 1-том, Тошкент, «Ўқитувчи», 1972.
11. Д.Т.Письменный. Конспект лекций по высшей математике. Часть-1. Москва, «Наука», 2000.
12. Ё.У.Соатов. Олий математика 1-жилд. Тошкент, «Ўқитувчи», 1992й.

“KOMPLEKS SONLAR” MAVZUSINI O‘QITISHDA “BUMERANG” TEKNOLOGIYASI

Darmonova Adolat Bahodir qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: Maqolada “Kompleks sonlar” mavzusini “Bumerang” texnologiyasi yordamida o‘qitish usuli yoritilgan. “Bumerang” texnologiyasi turli mazmun va harakterga (muammoli, munozarali, turli mazmunli) ega bo‘lgan mavzularni o‘rganishda qulay bo‘lib, o‘z ichiga og‘zaki va yozma ish shakllarini qamrab oladi hamda bir mashg‘ulot davomida har bir ishtirokchining turli topshiriqlarni bajarishi, navbat bilan talaba yoki o‘qituvchi rolida bo‘lishi, kerakli ballni to‘plashiga imkoniyat beradi, talabalarni mashg‘ulot jarayonida, darsdan tashqarida turli adabiyotlar, matnlar bilan ishlash, o‘rganilgan materialni yodida saqlab qolish, so‘zlab bera olish, fikrini erkin bayon eta olish hamda bir dars davomida barcha talabalarni baholay olishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Kompleks sonlar, “Bumerang” texnologiyasi, dars, talaba, o‘qituvchi, mavzu, baholash, gurux, o‘quv materiallari.

BOOMERANG TECHNOLOGY IN TEACHING PRIMITIVE RECURSIVE FUNCTIONS

Darmonova Adolat Bakhodir qizi

Chirchik State Pedagogical University

Abstract: The article describes how to teach "Complex Numbers" using Boomerang technology. Boomerang technology is convenient for the study of topics with different content and character (problematic, controversial, different meanings), including oral and written forms of work, and during one session each allows the participant to perform various tasks, in turn in the role of a student or teacher, to collect the required score, to teach students in the classroom, outside the classroom to work with different literature, texts, memorize the studied material, so to be able to express themselves freely and to evaluate all students during a lesson.

Keywords: Complex numbers, Boomerang technology, lesson, student, teacher, topic, assessment, group, teaching materials.

Hozirgi vaqtda ilg'or pedagogik texnologiyalar (interfaol usullar) mashg'ulot turlari ko'p bo'lib, ularni dars mavzusining xususiyatlari hamda ko'zda tutilgan maqsadlarga muvofiq tanlanadi va tegishli tayyorgarlik ko'riladi. Bu matematika fani darslarini o'tishda juda muhim hisoblanadi. Bunda o'quvchilarning tayyorgarliklariga o'ziga xos talablar qo'yiladi. Xususan: mashg'ulotda faol ishtirok etish uchun zarur bilimlarni o'zlashtirganlik, muloqotga tayyorlik, o'zaro hamkorlikda ishlash, mustaqil fikrlash, o'z fikrini erkin bayon qilish va himoya qilish ko'nikmalari va boshqalar...

Otilgan buyumning otuvchiga qaytib kelishini ta'minlovchi o'roqsimon otish quroliga bumerang deyiladi. Ta'limda bumerang metodining ma'nosi pedagog tomonidan tashlangan muammoli masala yoki mavzuning talabalar tomonidan o'zlashtirilgan holda o'qituvchiga og'zaki yoki yozma shaklda qaytishidan iborat.

1. Darsda o'rganiladigan mavzuning rejasida 4 ta qism mavzular bo'lsa, o'quv xonasidagi talabalar ham 4 guruhga ajratiladi. Rejadagi birinchi qism mavzu o'qituvchi tomonidan tayyorlangan javoblari bilan birinchi guruh talabalarining har biriga taqdim etiladi. Shu tariqa rejadagi boshqa qism mavzular ham javoblari bilan birgalikda o'ziga mos nomerdagi guruhlarining talabalariga tarqatiladi. Har bir guruhdagi talabalar o'zlariga javoblari bilan taqdim etilgan bitta qism mavzuni o'qituvchi tomonidan belgilangan reglamentda o'rganib chiqadilar.

2. Shundan keyin 4 guruh talabalarini aralashtirilib, yangi tarkibdagi 4 guruh tashkil etiladi. Bu yangi guruhlarining har birida dastlabki 4 guruhlarining barchasidan bir nechtadan talabalarining ishtirok etishiga erishiladi. Natijada butun o'quv materialini yaxlit jamoa bo'lib o'rganish imkoniyati tug'iladi. Muhimi, talabalarda o'quv materialini mustaqil o'rganish, hamkorlikda ishlash, bilganlarini boshqalarga tushuntirish bilish ko'nikma va malakalari shakllanadi.

3. O'qituvchi tomonidan belgilangan reglamentda mavzuni jamoa bo'lib o'rganish yakunlangach, talabalar dastlabki guruhlariga qaytishadi va savol-javoblar boshlanadi. O'qituvchining tashkilotchiligi asosida savollar boshqa guruhlar tomonidan bitta jamoaga beriladi. Jamoa ichidan o'zlari tanlagan bir talaba

sheriklarining to'plagan ballarini yozib, jamlab, natijalarini o'qituvchiga topshiradi. Barcha guruhlar shu tarzda savol-javobdan o'tkaziladi. Bunda qo'yilgan savolga to'g'ri javob bergan talabaga 3 ball, to'g'ri qo'shimcha qilganga 2 ball, to'g'ri replika qilganga 1 ball, umuman fikr bildirmaganga 0 ball qo'yiladi.

4. Har bir guruh mavzu bo'yicha o'zlari bittadan savol tuzib, unga javob berishni boshqa jamoalarga taklif etadi. To'g'ri javob bergan jamoaning umumiy baliga 3 ball qo'shib, boshqalarga 0 ball qo'yiladi. Hech kim javob bera olmasa, savolni tuzgan jamoaning o'zi javob bersa, ularning umumiy baliga 3 ball qo'shib qo'yiladi.

Endi har bir talabani baholash uchun ularga mavzu bo'yicha oldindan tayyorlangan test topshiriqlari tarqatiladi. Bir guruhning ish natijalarini boshqa jamoa talabalari tayyor javoblar asosida tekshirib, o'qituvchi tomonidan taqdim etilgan shkala bo'yicha ball qo'yiladi.

5. Dars o'qituvchi tomonidan talabalar ishtirokida mustahkamlanadi va umumlashtiriladi. Guruhlar va talabalarga to'plagan ballar e'lon qilinib, rag'batlantirish amalga oshiriladi. Kelgusi dars uchun kerak bo'ladigan topshiriq va vazifalar shakllantiriladi.

Guruh talabalarining tayyorgarlik darajasiga, o'quv materiallarning hajmi, oson yoki qiyinligiga bog'liq ravishda dars vaqtida yetishmovchilik kutilsa, to'rtinchi bosqichni o'tkazmaslik mumkin.

Bumerang texnologiyasini o'tkazish bosqichlari

1- bosqich. Guruh talabalari 4-5 kishidan iborat kichik guruhlariga bo'linadi;

- o'qituvchi har bir guruh va uning har bir a'zosiga mustaqil o'rganish, fikrlash va yodda saqlab qolish uchun alohida-alohida aniq yozma tarqatma material beradi. Ularning soni guruhlar va talabalar soniga bog'liq. Agar 5 ta kichik guruh bo'lsa, u holda umumiy mavzu 5 ta kichik matnlarga bo'linib har bir guruhga beriladi;

- faoliyat samarali bo'lishi uchun har bir guruhga berilgan matndan har bir talabaga beriladi. Shunday qilib, 5 ta guruh umumiy mavzu asosida 5 xil matnga, har bir talaba esa o'z guruhiga tushgan matnga ega bo'ladi.

Namuna sifatida “Kompleks sonlar” mavzusini 5 ta qismga ajratib kichik guruhlarga tarqataylik:

1. Kompleks son va uning algebraik, trigonometrik, ko‘rsatkichli shakllarihamda ular ustida amallar.

2. Algebraning asosiy teoremasi.

3. Kubik tenglama

4. Kardano formulasi.

5. Yuqori darajali tenglamalar.

2- *bosqich*. Guruhlarga berilgan matnni guruh a‘zolari yakka tartibda alohida o‘rganishlari, matnni eslab qolishlari, keyin esa kerak bo‘lsa boshqalarga yoki o‘qituvchiga gapirib berishlari, iloji boricha matnni o‘zlashtirib olishlari kerakligini o‘qituvchi uqtiradi va tayyorgarlik uchun matnni katta yoki kichikligiga qarab 10-15 daqiqacha vaqt beradi. O‘zi esa guruh va talabalarning ish faoliyatini kuzatadi.

3-*bosqich*. O‘qituvchi oldindan tayyorlab qo‘yilgan raqamlar yozilgan kichik qog‘ozlar bilan xar bir guruh yoniga kelib guruh a‘zolaridan ushbu qog‘ozlardan bittadan raqam tortib olishlarini so‘raydi (qog‘ozlar soni guruhdagi talabalar soniga bog‘liq, masalan guruhda 5 kishi bo‘lsa, qog‘ozdagi raqamlar 1,2,3,4,5 etib tayyorlanadi. Kichik guruhlardagi barcha talabalar raqamlar yozilgan qog‘ozdan olishlari kerak. Nechta guruh bo‘lsa, shuncha guruh a‘zolari soniga qarab raqamlar yozilgan qog‘ozlar tayyorlanadi. O‘qituvchi raqamlar bo‘yicha talabalardan yangi guruhlar tuzishlarini so‘raydi. Masalan, hammada 1-raqamini olganlar bitta yangi guruh, 2-raqamlilar ikkinchi, 3- raqamlilar uchinchi guruhni, 4-raqamlilar to‘rtinchi guruhni, 5-raqamlilar beshinchi guruhni tashkil etishlarini so‘raydi. Guruh a‘zolari yangi guruhga o‘zlari bilan o‘rgangan matnlarini ham olib o‘tishadilar.

4-*bosqich*. Raqamlar bo‘yicha yangi guruhlar tuzilganda har bir yangi guruhda avvalgi guruhlardan bittadan vakillar o‘z-o‘zidan to‘planib qoladi, ya‘ni 5 xil matn o‘rganilgan bo‘lsa, bu yangi guruhda har bittasidan bittadan vakil to‘planadi, umumiy mavzu bo‘yicha 5 talaba va 5 xil matn to‘planadi.

5-bosqich. Yangi tuzilgan guruhning har bir a'zosi endi o'ziga 2 ta vazifa, ya'ni o'qituvchi va talaba vazifasini oladi va quyidagicha faoliyat ko'rsatadi:

- o'qituvchi (o'rgatuvchi) sifatida, o'zi avval o'rgangan materialni gapirib beradi, o'zi mustaqil o'rgangan materialning asosiy joylariga barchaning diqqatini jalb qiladi, boshqa guruh a'zolarining tushunish va o'zlashtirish qobiliyatlarini tekshiradi.

- talaba sifatida, guruh a'zolarining navbatma-navbat so'zlab, tushuntirayotgan, gapirayotgan matnlarini eshitadi, tahlil qiladi, fikrlaydi va yodda saqlab qolishga harakat qiladi.

- o'qituvchi esa ularga o'z matnlarini faqat so'zlab berishlari kerakligini uqtiradiva bunga 20 daqiqacha vaqt beradi (matn hajmiga va umumiy mavzuning qiyin, osonligiga qarab vaqt ajratiladi).

Bu bosqichda trening boshlanishida tarqatilgan barcha material talabalar tomonidan o'zlashtirilgan hisoblanadi.

6-bosqich. Guruhdagilar bir-birlariga o'z matnlarini gapirib berib, barchalari ushbu matnlarni bilib olishgach, o'qituvchi o'rganilgan material guruh a'zolari tomonidan qanchalik o'zlashtirib olganini tekshirib ko'rish uchun har bir guruh a'zolarining bir-birlariga o'z matnlaridan kelib chiqqan holda savollar berishlari mumkinligini tushuntiradi. Shunday qilib, guruh ichida ichki nazorat, ya'ni savol-javob orqali o'tkaziladi. Bu esa guruhdagi talabalarni bir-birlariga so'zlab bergan materiallarini boshqalar tomonidan o'zlashtirilganlik darajasini aniqlashga, o'zining bilimini yanada mustahkamlashiga yordam beradi.

7-bosqich. O'qituvchi barcha talabalarni yana qaytadan avvalgi joylariga qaytishlarini so'raydi, ya'ni talabalar yana mashg'ulot boshlanishidagi guruhlariga qaytadilar.

8-bosqich. O'qituvchi o'quv xonasidagi talabalarning barchasi hammaga tarqatilgan yozma materiallar bilan tanish ekanliklari, ular haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lganliklarini hisobga olgan holda, har bir talabadan o'rganilgan materialni so'rashi mumkinligini aytadi.

9-bosqich. Talabalarga tarqatilgan o'quv materialining ular tomonidan qay darajada o'zlashtirilganligini aniqlash maqsadida o'qituvchi talabalarning nazorat savollariga bergan javoblarini reyting ballari orqali baholashini tushuntiradi, masalan, savollarga berilgan javoblar- agar to'liq javob bo'lsa - 3 ball, qo'shimcha qilinsa - 2 ball, o'tirgan joydan luqma tashlansa - 1 ball, javob berilmasa - 0 ball qo'yilishi belgilanadi.

Baho sistemasida - to'liq javob uchun 5 baho, qo'shimcha uchun 4 baho, luqma tashlansa 3 baho, javob bermasa 2 baho qo'yishni belgilash mumkin.

Guruh a'zolarining javoblarini yuqorida ko'rsatilgan tartibda baholash, ballarni qo'yib borish, umumlashtirish uchun har bir guruh o'ziga guruh qatnashchilaridan birini "hisobchi" etib tayinlashi mumkin ("hisobchi" ham davrada bo'layotgan savol-javoblar muloqotida ishtirok etadi).

10-bosqich. O'qituvchi tarqatma materiallar asosida tuzilgan savollar (5-6 ta) bilan talabalarga murojaat qiladi (savollar iloji boricha hamma matnlarga tegishli bo'lgani ma'qul, shuningdek, o'qituvchi o'quv xonasidagi barcha talabalarni javob berish uchun qamrab olishga harakat qiladi).

Savollardan namunalar:

1. Kompleks son deb nimaga aytiladi?
2. Kompleks sonning algebraik shakli qanday bo'ladi?
3. Kompleks sonlarning yihindisi, ayirmasi, ko'paytmasi va bo'linmasi qandaytopiladi?
4. Kompleks sonlarning trigonometrik ko'rinishi qanday?
5. Muavr formulasi nimadan iborat?
6. Eyler formulasi qanday?
7. Algebraning asosiy teoremasi nimadan iborat?
8. Kardano formulasi qanday?
9. Yuqori darajali tenglamalarni yechishning qanday usullarini bilasiz?

Belgilangan savollarga javob berish tugagach, o'qituvchi doskaga guruhlar tomonidan to'plangan ballarni yozadi va mashg'ulotning keyingi bosqichiga o'tadi.

11-bosqich. O‘qituvchi har bir guruhni o‘z yozma materiallarining mazmunidan kelib chiqqan holda bittadan savol tayyorlashlari kerakligini aytadi va guruhlarga savol tuzishlari uchun 5 - 7 daqiqa vaqt ajratadi.

12-bosqich. Guruhlar bir-birlariga savollar beradilar, guruhlardagi “hisobchilar” esa guruh a’zolarining javoblarini yuqorida belgilangan tartibda baholab boradilar. Javoblar to‘g‘ri bo‘lsa, savol bergan guruh javobni to‘ldirmaydi.

13-bosqich. O‘qituvchi guruh a’zolari to‘plangan ballarni yana bir marta doskaga yozadi va to‘plangan ballar (baholar)ning umumiy qiymatini aniqlaydi. To‘plangan ballar (baholar)ning umumiy qiymati barcha guruh a’zolariga teng bo‘linadi (kelishganlik asosida). Izoh: agar to‘plangan ballarni guruh a’zolariga teng bo‘lishda talabalartomonidan norozilik bo‘lsa, ya’ni ba’zi guruh a’zolari guruhning faoliyatida faol ishtirok etib, umumiy jamoaviy faoliyatda passiv bo‘lgan bo‘lishsa, yoki umuman ishtirok etmagan, qiziqmagan bo‘lishsa, bunday holatda vaziyatni yechishni guruh a’zolariga yuklatiladi. Guruhning yechimi to‘g‘ri hisoblanadi, yoki o‘qituvchi o‘z fikrini bildirishi mumkin, chunki u dars jarayonida talabalarning javoblari, faol yoki passivliklarini kuzatib boradi.

Umuman olganda, agar talaba faollik ko‘rsatmagan, yoki savol - javoblarda ishtirok etmagan bo‘lsa ham uning shu dars jarayonida biron narsani eslab qolib o‘zlashtirganini hisobga olgan holda unga eng kichik ball berilishi mumkin. Bu talabani keyinchalik shu shakldagi darslarda faolroq bo‘lishga undaydi. Yuqoridagi kabi vaziyat vujudga kelsa uning yechimini har bir o‘qituvchi sharoitga qarab o‘zi hal etishi yoki guruh, jamoaga tashlashi mumkin.

Ba’zida guruhning “hisobchilari” ballarni qo‘yishda noaniqlik yoki qo‘shib yozishlari mumkin, natijada, ba’zi guruhlarning umumiy to‘plangan ballari boshqa guruhlarnikidan juda kam farq qilishi mumkin. Talabalarning haqqoniy baholanishlari ularning tanlangan “hisobchi”lariga bog‘liq ekanligini o‘qituvchi oldindan eslatib o‘tadi. Agar umumiy to‘plangan ballarni guruh a’zolariga taqsimlaganda shu mashg‘ulot uchun belgilangan maksimal balldan ortib ketgan

bo'lsa, u holda shu mashg'ulot uchun kerakli ballni olib qolib, ortiqchasini keyingi mashg'ulotlarga yoki yakuniy nazoratga o'tkazish mumkin.

14-bosqich. Har bir talabaga ballar qo'yilgach o'qituvchi mashg'ulotga yakun yasaydi.

Talabalarning faoliyatiga baho beradi, berilgan javoblarga o'z fikrini bildiradi va quyidagi savollar bilan ularga murojaat qiladi:

- bugungi mashg'ulotdan nimalarni bilib oldingiz?
- nimalarga o'rgandingiz?
- nimalar siz uchun yangilik bo'ldi?
- yana nimalarni bilishni istar edingiz?

15-bosqich. O'qituvchi talabalarning javoblarini diqqat bilan tinglab ularga minnatdorchilik bildiradi va mashg'ulotni yakunlaydi.

Mazkur texnologiya bir mashg'ulot davomida o'quv materialini chuqur va yaxlit holatda o'rganish, ijodiy tushunib yetish, erkin egallashga yo'naltirilgan. Maqolada keltirilgan texnologiya yordamida darslarni samarali tashkil qilish mumkin [1-30]. O'quv mashg'uloti davomida o'quvchilarning qiziqishlarini orttirish maqsadida turli zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish tavsiya etiladi. Zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning nafaqat fanga bo'lgan qiziqishlarini oshiradib balki ularning chuqur bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishlariga xizmat qiladi

Foydalanilgan adabiyotlar tizimi:

1. Avezov A.X., Hakimova S.H., Hamroyeva Y.A. Analitik geometriya va chiziqli algebra bobini takrorlashda grafik organayzer metodlari // Scientific Progress. – 2021. – T. 2. – №. 6. – C. 1680-1688.
2. Avezov A.X., Amrullayeva A.N., Namozova M.M. "Aqliy hujum" va "Keys study" metodlari yordamida "funksiya hosilasi" mavzusini o'qitish // Scientific Progress. – 2021. – T. 2. – №. 6. – C. 1689-1697.
3. АВЕЗОВ А.Х. On The Application of the Finite Element Method in Dynamic and Static Problems of the Mechanics of A Deformable Body // International Journal

WWJMRD, 5:6, (2019); p.10-14.

4. Курбонов Г.Г. Интерактивные методы обучения аналитической геометрии: метод case study. Наука, техника и образования. 2020. №8(72). стр 44-47.

5. A.Sh.Rashidov. Development of creative and working with information competences of students in mathematics. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8:7 (2020), Part II, pp. 10-15.

6. Авезов А.Х. Некоторые численные результаты исследования трехмерных турбулентных струй реагирующих газов // Вестник науки и образования. – 2020. – №. 17-2 (95), С. 6-9.

7. Курбонов Г.Г., Зокирова Г.М., Проектирование компьютерно-образовательных технологий в обучении аналитической геометрии. Science and education. 2:8 (2021), Pp. 505-513.

8. Avezov, A.Kh., Akhmedov, M.S., Saidzhonova, M.S., Ata-Kurbanova, F.B. Numerical simulation of three-dimensional turbulent reacting gas jets arising nozzle rectangular based "K-ε" turbulence models // Journal of Multidisciplinary Engineering Science and Technology. – 2015. – №. 2. – С. 7.

9. Расулов Х.Р., Раупова М.Х. Математические модели и законы в биологии // Scientific progress, 2:2 (2021), p.870-879.

10. Avezov A.X., Raxmatova N. EYler integrallarining tadbiqlari // Scientific progress, 2:1 (2021), с.1397-1406.

11. Ахмедов О.С, Курбонов А.А. Одаренность, как социально-педагогическая проблема // Science and Education. 2:10 (2021). P.291-302.

12. Ахмедов О.С. Профессия – учитель математики // Scientific progress, 2:1(2021), p.277-284.

13. Rashidov A.Sh. Use of differentiation technology in teaching mathematics. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8:3 (2020), Part II, pp. 163-167. Kurbonov G.G., Istamova D.S., The Role of Information Technology in Teaching Geometry in Secondary Schools. Scientific progress. 2:4(2021), Pp. 817- 822.

14. Ахмедов О.С. Методы организации работы с одаренными учащимися // Science and Education. 2:10 (2021). P.239-248.

15. Rashidov A.Sh. Interactive methods in teaching mathematics: CASE STUDY method. XXXIX Международной научно- практической заочной конференции «Научные исследования: ключевые проблемы III тысячелетия» (Москва, 2-3 августа, 2020 года) с.18-21.

16. Курбонов Г.Г. Информационные технологии в преподавании аналитической геометрии. Проблемы педагогики. 2021. №2(53). стр. 11-14.

17. Авезов А.Х., Amrullayeva A. N., Namozova M.M. «Aqliy hujum» va «keysstudy» metodlari yordamida «funksiya hosilasi» mavzusini o‘qitish // Scientific progress, 2:6 (2021), с.1689-1697.

18. Rasulov T.H., Rashidov A.Sh. The usage of foreign experience in effective organization of teaching activities in Mathematics. International journal of scientific & technology research. 9 (2020), no. 4, pp. 3068-3071.

19. Курбонов Г.Г. Преимущества компьютерных образовательных технологий при обучения темы скалярного произведения векторов. Вестник наука и образования. 2020. №16(94). Часть.2. стр 33-36.

20. Умарова У.У. “Формулалар ва уларнинг нормал шакллари” мавзусини ўқитишда ўйинли методлар (pp. 810-817).

21. Авезов А.Х. Некоторые численные результаты исследования трехмерных турбулентных струй реагирующих газов // Вестник науки и образования, 17:95-2, (2020), с. 6-9.

22. Avezov A.X., Fayzullaeva N.V., Aminova Sh.Y. Avtonom differensial tenglamalarning qo‘zg‘almas nuqtalari tasnifi haqida // Science and Education, scientific journal, 2:11 (2021), p.101-113.

23. Avezov A.X. Matematika fanini o‘qitishda tafakkur uslublari va shakllari // Science and Education, scientific journal, 2:11 (2021), p.739-748.

24. Авезов А.Х. Умумтаълим мактаблардаги математика дарсларида ахборот технологияларини ривожлантириш тамойиллари // Science and Education, scientific journal, 2:11 (2021), p.749-758.

25. Avezov A.X. Oliy matematika fanini o‘qitishda tabaqalash texnologiyasidan foydalanish imkoniyatlari // Science and Education, scientific journal, 2:11 (2021), p.778-788.

Расулов Х.Р. Об одной нелокальной задаче для уравнения гиперболического типа // XXX Крымская Осенняя Математическая Школа- симпозиум по спектральным и эволюционным задачам. Сборник материалов международной конференции КРОМШ-2019, с. 197-199.

ПРОБЛЕМА ИССЛЕДОВАНИЯ СВОЕОБРАЗИЯ СТИЛИСТИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА РОМАНОВ ЛЬВА ТОЛСТОГО

Косимов Алижон Рахматович

старший преподаватель кафедры русской филологии,
Ферганский государственный университет

Носирова Садафхон Азаматовна

студентка 4 курса направления
Филология и обучение языкам: русский язык
Ферганский государственный университет

***Аннотация.** Настоящая статья посвящена изучению проблемы исследования своеобразия стилистического мастерства романов Льва Толстого. Как мы знаем, что Л. Толстой отрицал существующие жанры, особенно жанр романа, и всю метафорическую систему преемников, а также современников с утверждением новейшего отношения диалекта и образного жанра романов. У Льва Николаевича Толстого очень своеобразный стиль письма; он пишет поэтично, использует сатиру и юмор.*

***Ключевые слова:** роман, стиль, деревенский быт, язык романов, пейзаж, проза, многоязычие.*

Л.Н. Толстой как художник слова проявлял в своих произведениях непревзойденное стилистическое мастерство. Наиболее ярко его гений художественного слова воплотился в его непревзойдённых художественных творениях.

Слово "мастерство" термином не является и в словари не входит. Тем не менее, оно часто встречается в темах сочинений в самых разных сочетаниях: «Мастерство Грибоедова-драматурга», «Мастерство психологического анализа в романах Тургенева», «Поэтическое мастерство Тютчева» и тому подобное. В

1969 году был издан сборник «Мастерство русских классиков», а ещё раньше — монографии разных авторов, посвящённые мастерству Некрасова (К.И. Чуковский), Тургенева (А.Г. Цейтлин), Пушкина (А.Л. Слонимский), Л.Толстого (Л.Мышкова) и других.

Чем больше мы прочтём учёных сочинений на тему "мастерство писателя", тем яснее нам станет тот простой факт, что каждый автор вкладывает в это слово своё собственное значение; при этом простой здравый смысл подсказывает нам и нашим ученикам некоторые общие соображения, которые, по-видимому, следует сформулировать, не прибегая к авторитетам.

Во-первых, стилистическое мастерство писателя означает незаурядность его мировосприятия, его мироощущения: художник, способный выражать лишь банальности, не заслужит в своих читателях звания мастера. Именно поэтому прописи в стихах, популярные у некоторых (впрочем, многих) читателей и читательниц, при всей симпатии к их высоконравственным авторам, поэзией не стали и вполне оправданно забылись. Во-вторых, мастер — мастер формы; он пишет так, как до него писать не умели (впрочем, это справедливо лишь для искусства XIX–XX веков; традиционные, канонические искусства — например иконопись — имеют совсем другие критерии). И, наконец, главное: то, что говорит писатель, соответствует тому, как он это говорит; пожалуй, согласие между формой и содержанием художественного текста, единство их — важнейший признак подлинного мастерства. Из этих нехитрых постулатов мы и будем исходить.

Глубокое противодействие, которое сформировало стиль Толстого, было противодействие тургеневскому роману. «Автор должен иметь свой неповторимый характер, последовательное и ясное осмысление того, о чем он пишет». Тургенев ценил свою способность и одинаковое понимание, глубокого анализа, показывал с разных сторон прекрасный характер людей, не настаивая и не претендуя на конечную истину, - и это возмущало Толстого. Он нуждался в писателе, главным свойством которого было бы «поиск истины», выявляющий и

уничтожающий ложь, исследующий, сомневающийся, непоколебимый в своих исканиях, строгий в убеждениях, добытых им.

Толстой создает идеализированные персонажи, что само по себе может быть очень плохо, потому что у такого персонажа нет места для роста на протяжении всей книги. Однако Толстой не делает всех своих персонажей идеальными, скорее он использует их, чтобы противопоставить уродливую часть жизни, изображаемую им [1].

В романе «Семейное счастье», Толстому было не удобно. Мастерски звучал тон повествователя в лице юной особы, который не дает ему покоя. Что-то тургеневское проявлялось в этом произведении, поэзию этого произведения создавали живущий в красочном кусте соловей, «круги света и тени», «волшебная стена красоты», выдающие недовольство Толстого. В частности, в образе природы, душевном смятении и поисках героев, он пытался размахнуться по всей ширине, мыслить, отстаивать мысль в образах. На подступах к образованию стилистического ядра «Войны и мира» стоял не этот его ранний роман, а кавказские и особенно севастопольские рассказы. Автор тут совсем отступает в сторону – события, людей, характеры, рядовых солдат и офицеров, и не все они герои, которые превознесены над другими. В поисках истины, во взрыве мнимой истины показывает деятельность писателя и его творчество как автора в целом. В «Войне и мир» видно уже везде: употребление одного отдельного слова, выбор нужных ему этимологически-синтаксических форм, осмысление любого элемента поэтического сочинения, философская направленность каждого изображения, развитие действия, общее строение произведения.

Все образы романа равномерно немаловажные звенья ради формулирования мысли. Из потребности сопоставлять, противопоставлять, сочетать, связывать, заполнять одно другим «сопрягать» получаются и необыкновенность и синтаксической составляющей романа эпопеи. Толстой «описывает словами не ее самую улыбку, а ее «содержание», ее психический эквивалент», вручает не ак

корд голоса, не видимый жест, а неуклонно их душевнее свойство и действие. В романе точно поставлены сложные извилистые пути душевного развития каждого из героев. В любом своем поступке, чувстве, слове или жесте персонаж романа предан себе и в именно это время подвержен давлению событий предоставленного именно в этой части произведения, побуждениям, в одействиям на него. Да, в данном случае автор во власти своего героя.

Писатель не столько вмешивается, он постоянно в действии, он всегда здесь. «Своеобразие реализма Толстого дает обширный охват в том, что в его произведениях не столько показывается правда, но также демонстрируется путь к ней и ход ее искания».

Еще одной особенностью прозы Толстого являются «ключевые слова». Выражения и слова которые являются идеальным стержнем образования романа. Часто в эпизодах, которые идут наперекор доминирующему чувству изображенной сцены, звучит голос автора, и возникает неожиданная, строгая идея [1].

Деревенский быт Вронского и Анны кажется таким благоустроенным, разумным, блестящим; Анна так уверена и логична беседует за столом, в уединенном разговоре с близкой другой. Но только как «путаницу кружащихся сумасшедших мыслей» воспринимает все это Долли. Во всём романе писатель, как и в «Войне и мире», даёт понять, направляет читателя в след за собой, раскрывает самые тайные мысли своих персонажей, сливается в них, переворачивает и направляет их: «..всегда сочувствовал ему, - сказал себе Алексей Александрович, и это было ложью, он никогда не сочувствовал...». В произведение «Воскресенье» более сильно, чем в прошлых художественных произведениях Толстого, находится авторское начало, субъективная оценка писателя, описывающего действующих в романе персонажей и их поступков, особенно отрицательных, явлений их жизни. Огромное количество персонажей воплощает все самые значимые мысли автора и направляет его для определения выводов [1].

Стоящий на первом месте мотив - проявление сытых: «толстый, прекрасно одетый господин», «сытое тело», «толстый смотритель», «сильно перекормленный человек», «жирный лавочник», «человек с прекрасным пищеварением». Чаще всего о человеке говорится всего одним или двумя эпитетами: «с толстошеей хозяйкой» или «толстый величественный человек». Этим самым и доказывается роль и образ до самого конца. Эпитетом в одном лице высказывается ещё больше и полно, обобщающая характеристика превосходящих классов в целом и сущность общества.

Эпитет, являющийся саркастическим это «улыбающийся приказчик» приобретающий характер постоянного эпитета народного песенного эпоса с вариациями, незаменимых значений эпитета, - «улыбаясь», «этой улыбкой что-то обещая», «не переставая улыбаться» и пр. Это не просто характеристика приказчика, его лейтмотив, но и философская направленность всего романа: в романе мир «ликующих, праздно болтающих» полностью противоречит другому миру [2].

Язык романов Л. Толстого - это глубоко личный и несомненно главный язык. У Толстого присутствует безразличие к художественной форме; не оригинальность речи, не изящество, не звучность, а только ее полнота, ее тождественность сознанию и чувству составляет художество речи в его понимании. В прозе Толстого мы видим конечное разрушение граней между языком разговорным и литературным, создается «тождество эпистолярного и художественного стиля Толстого». И мы видим, что в его романах наблюдается «многоязычие». И состоит оно в том, что в романе «слились особенности речи письменно-литературной пушкинской школы и речи разговорной дворянской интеллигенции того же периода... слились особенности языка эпохи автора и эпохи изображаемых событий... что сложный по своему основному составу основной языковой материал «Войны и мира» заново вобрал в себя стихию народной речи...». При потоке разных диалектов — канцелярского, военного, пчеловодческого, охотничьего, наконец, о вторжении немецкой и французской

речи и все они - в пределах единственного русского языка. Писатель говорит современным на его взгляд языком, персонажи употребляют многие выражения и везде проникает «стихия народной речи».

Таким образом, стремление к полной психологической правде, к раскрытию индивидуально многообразных и все-таки точных и строгих законов душевной жизни человека составляет цель и сущность реализма Толстого. Лежащая на поверхности доля правды Толстого как художника не привлекала. Взрывать твердые скалы, пробивать путь в глубины, опрокидывать прописные истины, добывать противоречащие им, новые - вот что признавал он художеством, и к чему лежала его душа. «Срывание всех и всяческих масок» - господствующая черта в реализме Толстого. Толстого не использует манипулятивные приемы вроде притворства, преувеличения, искажения и т.д. Мы редко видим в его работах выдумки. У него нет особого интереса к языку; он враг риторики, виртуозности и хитрости. Он считал, что искусство есть не что иное, как украшение и очарование.

Список литературы:

1. Давлатова, Мансура Мансуровна, Гулчихра Насыровна Давлятова, and Алижон Рахматович Косимов. "Лингвокультурологический подход при обучении русскому языку в билингвальной образовательной среде." *ББК 81.2 Л59 73* (2021).
2. Косимов А. Р., Гафурова У. А. ЗНАЧЕНИЕ МЕДИАТЕКСТОВ В ФОРМИРОВАНИИ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА //Universum: филология и искусствоведение. – 2022. – №. 4 (94). – С. 41-43.
3. Kosimov, Alijon Rakhmatovich, and Xumora Mukhammadisa Kizi Iminova. "Idea-Aesthetic Concept of the Writer in the Aspect of the Development of Modern Uzbek Literature." *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding* 8.5 (2021): 274-279.
4. Rakhmatovich K. A., Saidjanovna T. U. К ВОПРОСАМ ПЕРЕВОДЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ //Zbiór artykułów naukowych recenzowanych. – Т. 190.

CHET TILI O‘QITISH METODIKASI

Jo‘raboyeva K.N

O‘zDJTU Tarjimonlik fakulteti

Roman-german tillari tarjimashunosligi kafedrası

2- bosqich (fransuz tili) yo‘nalishi talabasi

Axmedov X.A

Ilmiy rahbar O‘zDJTU Tarjimonlik fakulteti o‘qituvchisi

Abstract: *This article talks about the methodology of foreign language teaching, the history of its development as a science, the types of modern methods used in the methodology of foreign language teaching and their use.*

Key words: *methodology, innovation, foreign language, communication, didactics, intercultural communication.*

Hozirgi davr ta‘lim taraqqiyoti yangi yo‘nalish innovatsion pedagogikani keltirib chiqardi. *Innovatsion – inglizcha “yangilikni kiritish (tarqatish)” ma‘nolarini anglatadi.* Yangilik kiritishning ijtimoiy-psixologik aspekti Amerika tadqiqotchisi E.Rodjers tomonidan ishlab chiqilgan.U yangilik kiritish jarayoni qatnashchilarining tasnifi,ularning yangilikka bo‘lgan munosabati va boshqalarni o‘rgangan. Ilmiy yo‘nalishlarda yangilik va innovatsiya tushunchalari o‘zaro farqalanadi. *“Yangilik”- bu vosita, yangi metod, metodika, texnologiya ma‘nosini anglatadi. “Innovatsiya”- bu ta‘lim, ma‘lum bosqichlari bo‘yicha rivojlanadigan jarayon hisoblanadi.* Jahon ilm-fan taraqqiyoti kundan kunga gurkirab, rivojlanib bormoqda.Ilm dunyomizga ilg‘or innovatsion texnologiyalar tatbiq etilmoqda.Ta‘lim sohalariga ilg‘or, zamonaviy innovatsion texnologiyalarning keng tatbiq etilishi ham chet til o‘rganayotgan yoshlar uchun keng imkoniyatlar, marralar eshigini ochdi, desak xato bo‘lmaydi.

■ *Chet til o'qitish metodi* – deyilganda chet til o'rgatishning amaliy, umumta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlariga erishuvni ta'minlovchi muallim va o'quvchi faoliyatining majmuasi tushuniladi.

■ *Metod* atamasi “*ta'lim usullari yig'indisi*” va “*ta'limning yo'nalishi*” ma'nolarida qo'llanadi. Masalan, chet til o'qitishning tarjima metodi, tog'ri metod, ongli-qiyosiy metod, an'anaviy metod, intensiv metod va boshqalar hisoblanadi. O'zbek maktablarida chet til o'qitish metodikasini yaratishga atalgan qator tadqiqotlarda tajriba-sinov qilish namunasini eslab o'tish o'rinlidir. Iqtidorli metodist-olim Hoshimjon Soynazarov¹ ilmiy ishlarida ingliz tili leksik birliklarini retseptiv planda (idrok etib tushunishda) til tajribasining ko'chish me'yori eksperimental va nazariy asoslab berilgan. Yetuk metodist prof. Tojimat Qodirovich Sattorov² chet til grammatikasini faol o'zlashtirish eksperimental metodikasini ishlab chiqqan. Nemis tili sintaksisini o'zbek auditoriyasida o'rgatish bo'yicha ham ibratli tajriba-sinov o'tkazilgan³. Bir nechta ilmiy ishlarda chet tilni o'rgatish sohasidagi bajarilgan tajriba sinovlar ibratomuz namunalar darajasiga ko'tarilgan. Tajriba sinov mavzusida metodistlardan Eduard Abramovich Shtulman⁴ chuqur ilmiy tadqiqot olib borgan.

■ Aynan bu bilimlarimiz ongimizda saqlab qolishimiz, kommunikativ didaktikaga oid ma'lumotlarni o'rganishimiz, “*kommunikatsiya*” tushunchasidan kelib chiqqan holda, “madaniyatlararo muloqot” terminiga o'zaro mazmuniy jihatdan bog'lanadi.

■ *Madaniyatlararo muloqot* - turli ma'daniyat vakillarining ijtimoiy kelib chiqishi, mentaliteti, milliy xarakteri, hayot tarzi, urf-odatlarini, qadriyatlarini sistemasi va boshqalar tog'risidagi muloqoti-ma'lumotidir. Madaniyatlararo muloqot formulasi sabrlik, bag'rikenglik hisoblanadi. Madaniyatlararo muloqotda ijtimoiy-madaniy xatolarga yo'l qo'ymaslik talab etiladi. Masalan, nemis xalqida, “Tee oder Kaffee?” ya'ni “choymi yoki kofemi” degan savolga ona tilimizda, - “Tee”, “choy”- deb javob beramiz, lekin nemis tilida esa bunday javob tog'ri kelmaydi. Nemis tilida, “Bitte, Tee” ya'ni, “Marhamat, choy” deb javob beriladi. So'z kishilarni muloqot orqali bir-biriga bog'laydi. Bu jarayonda kommunikativ vositalar, ko'rgazmalilik, zamonaviy

texnologiya turlari, usullari, izchillik prinsipi ta'minlansa, ta'limning sifati va samaradorligi oshib boraveradi⁵.

Chet til o'qitish metodikasida keng qo'llaniladigan metodlar: kommunikativ didaktika metodi, madaniyatlararo muloqotni tashkil qilish metodi va mashqni tashkil qilish metodi hisoblanadi. Uchala metod bir biri bilan chambarchas bog'liq va bir-birini to'ldiradi. Metodika fani didaktika fani bilan bog'liq bo'lganligi sababli, chet til o'rganish mobaynida kommunikativlikka asoslaniladi va kommunikativ didaktika metodi yuzaga keladi. *Kommunikativ didaktika* metodini qo'llash jarayonida pedagogning madaniyatlararo muloqotni shakllantirish metodi ham shakllanadi. Chet til o'rganish natijasida o'zga mamlakat madaniyati ham o'zlashtiriladi. Chet til ta'limida kerakli bilimlarni egallash uchun "*mashqni tashkil qilish texnologiyasi*" muhim ahamiyat kasb etadi⁶. Barcha bilimlarni o'zlashtirish uchun mashq eng yaxshi usul hisoblanadi. Mashq nafaqat chet til ta'limida balki barcha soha bilimlarini o'zlashtirishda ham ijobiy natija beradi. Darsni samarali tashkil etish, unda pedagog faoliyati va zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'rni beqiyosdir. Chet til o'rganish jarayonini kommunikativlikka yondashgan holda tashkil qilish, keyingi bosqich madaniyatlararo muloqot darajasiga yetkazish, bunday natijalarga erishish uchun esa, so'ngi qadam, "*mashq texnologiyasi*" ga e'tibor qaratish muhim. Chet til o'rgatish jarayonini natijaviy tashkil etish uchun zamonaviy pedagogik axborot kommunikatsiya texnologiyalariga oid bilimlar egallash lozim.

REFERENCES

1. H. Saynazarov. Teaching English vocabulary in the upper classes of the Uzbek school: Kand. diss. - JL, 1982.
2. T. K. Sattarov. The methodological content of teaching the active grammar of the English language in the Uzbek general education school: Ph.D. diss. - M., 1982.
3. R. N. Kremer. Teaching the speech syntactic skills of the German language to students of the national group (on the basis of the language university course): candidate. diss. - JL., 1987.
4. E. A. Shtulman. A methodological experiment in the system of research methods. - Voronezh: VSU, 1976.
5. B. B. Zhoraboyev. (2020). Communicative production in German language teaching. 215-220.
6. Rajapova. I. T. (2019). Methodology of teaching types of Russian verbs. Science knowledge.

САМАРҚАНД ВИЛОЯТИДА ГЕПАТИТ КАСАЛЛИГИНИ ХОЛАТИНИ ЭПИДЕМИОЛОГИК БАХОЛАШ

Муродкосимов Сайдолим,

Шайқулов Ҳамза Шодиевич.

Самарқанд Давлат Тиббиёт Университети.

Аннотация. Кейинги йилларда гепатит инфекциясини ўрганиши муҳим аҳамиятга эга, айниқса унинг долзарблиги йилдан йилга ошмоқда. Ушбу касалликнинг этиологик сабаблари болаларда кўплаб кузатилмоқда. Гепатит касаллигини ичида гепатит А кўп учрайди. Гепатит касаллигини Самарқанд вилоятида тарқалиши ҳар 100000 аҳолига нисбатан 203,04 ни ташкил этмоқда.

Калит сўзлар. вирус, гепатит В,С,Д,СЭО ва ЖСБ.

ЭПИДЕМИОЛОГИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА СИТУАЦИИ В САМАРКАНДСКОЙ ОБЛАСТИ ПО ЗАБОЛЕВАНИЯМ ГЕПАТИТА

Муродкосимов Сайдолим,

Шайқулов Ҳамза Шодиевич.

Самарқандский государственный медицинский университет.

Аннотация. В последние годы существенно возросло внимание к проблемам изучения вирусного гепатита как важнейшего фактора, опосредующего связь человека с внешней окружающей средой и определяющего состояние здоровья взрослого и детского населения (1). Актуальность вопросов гепатита возрастает с каждым годом. В последние годы распространенность вирусного гепатита в Самаркандской области на 100 000 населения составила интенсивный показатель 203,04.

Ключивые слова. вирус, гепатит А, В, СС СЭБ и УОЗ.

Кириш. Кейинги йилларда гепатит инфекциясини ўрганиш мухим ахамиятга эга, айниқса унинг долзарблиги йилдан йилга ошмоқда. Ушбу касалликнинг этиологик сабаблари болаларда кўплаб кузатилмоқда. Гепатит касаллигини ичида гепатит А куп учрайди. Гепатит касаллигини Самарқанд вилоятида тарқалиши ҳар 100000 аҳолига нисбатан 203,04 ни ташкил этмоқда.

Тадқиқотнинг мақсади: 2021-2022 йилларда Самарқанд вилояти ва шаҳари аҳолиси орасида гепатит инфекцияси ҳолатини эпидемик баҳолашдан иборатдир.

Материал ва методлар: Вилоят аҳолисини гепатит инфекцияси билан ҳисобга олинишини Вилоят Санитария-эпидемиологик осайшталик ва жамоат саломатлигини сақлаш (ВСЭО ва ЖС) бошқармасининг статистик маълумотлари асосида ўрганилди (2021-2022 йиллар).

Тадқиқот натижалари. Вилоятда 2022 йилда ўтган 12 ойига нисбатан 2021 йилнинг шу даврига нисбатан рўйхатга олинган 39 турдаги юқумли касалликлардан 9 та тури (23%) (қорин тифи ва паратифлар, кўк йўтал, бўғма, шол, менингит, қизамиқ, қизилча, педикулёз касалликлари) қайд этилмади, 17 та тури (43,5%), (сальманеллёз, ЎИЮК, скарлатина, жами вирусли гепатитлар, вирусли гепатитнинг А тури, вирусли гепатит В, сурункали гепатитлар, ЎРВИ, захм, қора оқсок, сил касаллиги, тениаринхоз, энтеробиоз, лейшманиоз) 2021 йилнинг шу даврига нисбатан кўпайиши кузатилди, 9 та тури (23,0%) (бактериал дизентерия, тепки, грипп, туберкулез, сузак, кўтир, эхинококкоз, тениаринхоз, энтеробиоз, аскаридоз, геминолепидоз, covid-19 ва шифохона ички инфекцияси) нинг эса камайиш ҳолати кўзатилди.

2022 йилнинг 12_ойида рўйхатга олинган жами юқумли касалликлар 53103 нинг 38617 таси ёки 72.7% фоизи 14 ёшгача бўлган болалар ўртасида қайд этилган.

Вирусли гепатит касаллиги 2022 йилнинг 12 ойида 2021 йилнинг шу даврига нисбатан (2326-8245) 3 баробарга ошиб, ҳар 100 минг аҳолига нисбатан интенсив кўрсаткич 203.04 ни ташкил этган. Бу кўрсаткич:

Жомбой туманида (159-544) 304,11 ни ёки 3,4 баробарга;
Иштихон туманида (191-548) 213,42 ни 2,8 баробарга;
Қўшробод туманида (80-644) 473,42 ни ёки 8,0 баробарга;
Пайариқ туманида (323-1302) 474,03 ни ёки 4,0 баробарга;
Ургут туманида (828-2280) 446,72 ни ёки 2,7 баробарга ошган.

Умумий қайд этилган 8245 та вирусли гепатитларнинг 8221 тасини ёки 99,7 фоизини вирусли гепатитнинг А тури, 16 тасини ёки 0,2 фоизини вирусли гепатитнинг В тури, 8 тасини 0,09 фоизини вирусли гепатитнинг С тури ташкил этган. Вилоят СЭО ва ЖСБ ходимлари томонидан ўрганилган Пастдарғом, Пайариқ, Самарқанд ва Қўшробод туманларида вирусли гепатит касаллиги учоқларида эпидемиологик суриштирув ишлари сифатли олиб борилиши, эпидемиологик суриштирув карталар тўлик ва сифатли тўлдирилиши етарлича бўлмаган.

Хулоса.

1. Гепатитларнинг В, С, Д турларининг ташхисоти учун шаҳар ва туманларда диагностикаумлар, реактивларига етарлича бўлмаганлиги сабабли тишхис қўйилганлар сони кам аниқланган. Бундан ташқари, вирусли гепатитга қарши профилактик комплекс чора-тадбирлар режаси ижроси жойларда етарлича тамиланмаган.

2. Вилоят СЭО ва ЖСБ ходимлари томонидан ўрганилган Пастдарғом, Пайариқ, Самарқанд ва Қўшробод туманларида вирусли гепатит касаллиги учоқларида эпидемик суриштирув карталари сифатинияхшилаш учун рақамли электрон тизимларни жорий этиш керак.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Absamat Abdurakhimovich Oslanov, Jonibek Fayzullaevich Kadirov, Saidolim Murodkosimov, & Nodir Nuriddinovich Kobilov. (2022). HEPATITIS B ORTHOHEPADNAVIRUS AND CORONOVIRUS INTERFERENCE. *World Bulletin of Public Health*, 9, 171-173. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbph/article/view/873>
2. Absamat Abdurakhimovich Oslanov, Jonibek Fayzullaevich Kadirov, Saidolim Murodkosimov, & Nodir Nuriddinovich Kobilov. (2022). HEPATITIS B ORTHOHEPADNAVIRUS AND CORONOVIRUS INTERFERENCE. *World Bulletin of Public Health*, 9, 171-173. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbph/article/view/873>
3. Ermatov N. J., Abdulkhakov I. U. Influence of diet and other risk factors on endocrine system diseases //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2021. – Т. 10. – №. 8. – С. 182-189.
4. Ermatov N. J., Abdulkhakov I. U. Socio-hygienic assessment of the incidence rate among various strata of the population-based on the materials of appeals and in-depth medical examinations //International Journal of Health and Medical Sciences. – 2021. – Т. 4. – №. 3. – С. 309-314.
5. Ermatov N. J., Sagdullaeva B. O. Influence of physical training on morbidity rate of students of Tashkent city //Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2011. – №. 6-2. – С. 4-6.
6. Ismoilov O. I. et al. The Spread Of SARS-Cov-2 Coronavirus In Uzbekistan And Current Response Measures //The American Journal of Medical Sciences and Pharmaceutical Research. – 2021. – Т. 3. – №. 03. – С. 45-50.
7. Ismoilov, Ortik Ismoilovich, Murodkosimov, Saidkosim Murodkosimovich, Kamalova, Malika Ilkhomovna ANATOMO PHYSIOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE DIGESTIVE SYSTEM IN CHILDREN (LITERATURE REVIEW) // ORIENSS. 2021. №7. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/anatomo-physiological-characteristics-of-the-digestive-system-in-children-literature-review> (дата обращения: 29.04.2023).
8. Kamalova M. I., Ismoilov O. I., Murodkosimov S. M. SONOGRAPHIC EXAMINATION OF CONGENITAL AND ACQUIRED DISEASES OF THE CHEST IN PAEDIATRICALS //Frontline Medical Sciences and Pharmaceutical Journal. – 2022. – Т. 2. – №. 02. – С. 10-16.
9. Kamalova, M., Ismoilov, O., Murodkosimov, S., Ergashovich, K., Ismatova, S., & Shuhratovna, K. (2021). ORAL MUCOSAL STRUCTURE AT DIFFERENT

AGES IN CHILDREN. *Збірник наукових праць SCIENTIA*. вилучено із <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/scientia/article/view/14723>

10. Murodkosimov S. M., Mamatkulov T. T., Ismoilov O. I. PREVENTING HIV INFECTION AMONG HEALTH-CARE WORKERS //Frontline Medical Sciences and Pharmaceutical Journal. – 2022. – Т. 2. – №. 03. – С. 35-40.

11. Murodqosimov Saidolim, & Mamatkulov Talat Toxirovich. (2023). PREVENTION OF HIV INFECTION AMONG HEALTHCARE WORKERS. *World Bulletin of Public Health*, 19, 189-193. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbph/article/view/2200>

12. Saidolim Murodkosimov, Ermanov Rustam Temirovich, Mamirov Asamidin Egamberdievich, Mamatkulov Talat Toirovich, & Samiboeva Umida Khudshidovna. (2022). PREVENTING HIV INFECTION IN PREGNANT WOMEN. *World Bulletin of Public Health*, 10, 143-145. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbph/article/view/1016>

13. Saidolim Murodkosimov, Sevginoz Zhamshedovna Khodzhiyeva, Abdumurodov Mirjakhon Bahridin Ugli, Ochilov Okhunzhon Odil ugli, & Abdusalomov Mansur Dilshodovich. (2022). THE DIAGNOSTIC VALUE OF COMPUTED TOMOGRAPHY IN THE DIAGNOSIS OF COVID-19 DISEASE. *World Bulletin of Public Health*, 10, 127-133. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbph/article/view/978>

14. Saidolim, M., Egamberdieyich, M. A., & Toxiroyich, M. T. (2023). Epidemiological Assessment of OIH Infection Among the Samarkand Region's Leprous Population Groups. *Central Asian Journal of Medical and Natural Science*, 4(2), 115-119. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/C5HFU>

15. Saydolim M., Tahirovich M. T. Problems in the Nutrition of Medical University Students //Eurasian Medical Research Periodical. – 2023. – Т. 17. – С. 115-117.

16. Ахмадходжаева М. М. и др. Анализ и оценка качества питания детей в дошкольных образовательных учреждениях //Медицинские новости. – 2019. – №. 12 (303). – С. 74-76.

17. Камилова, Р. Т., et al. "Гигиенические рекомендации по организации режима обучения и воспитания учащихся общеобразовательных школ." *Бюллетень Ассоциации врачей Узбекистана* 3 (2004): 99-104.

18. Муродқосимов С., Юсупов М. САМАРҚАНД ВИЛОЯТИДА ЎТҚИР ЮҚУМЛИ ИЧАК ИНФЕКЦИЯЛАРИ ҲОЛАТИНИ ЭПИДЕМИОЛОГИК БАХОЛАШ //Евразийский журнал медицинских и естественных наук. – 2023. – Т. 3. – №. 4 Part 2. – С. 20-23.

19. Сайдолим Муродқосимов, Абсамат Абдурахимович Осланов, Жонибек Файзуллаевич Кадиров ОИВ ИНФЕКЦИЯСИДА ПСИХОЛОГИК ЎЗИНИ-ЎЗИ

КУЗАТИШ УСУЛИНИ АҲАМИЯТИ // Scientific progress. 2021. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/oiv-infektsiyasida-psihiologik-zini-zi-kuzatish-usulini-a-amiyati> (дата обращения: 29.04.2023).

20. Эрматов Низом Жумакулович, Абдулхаков Ихтиёр Умарович СОЦИАЛЬНО-ГИГИЕНИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА УРОВНЯ ЗАБОЛЕВАЕМОСТИ СРЕДИ РАЗЛИЧНЫХ СЛОЕВ НАСЕЛЕНИЯ ПО МАТЕРИАЛАМ ОБРАЩЕНИЙ И УГЛУБЛЕННЫХ МЕДИЦИНСКИХ ОСМОТРОВ // Биология и интегративная медицина. 2021. №6 (53). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialno-gigienicheskaya-otsenka-urovnya-zabolevaemosti-sredi-razlichnyh-sloev-naseleniya-po-materialam-obrascheniy-i-uglublennyh> (дата обращения: 26.05.2023).

21. Эрматов, Н. Ж. "Гигиенические основы физического совершенствования детей и подростков, обучающихся в образовательных учреждениях разного типа: Автореф. докт. дисс." (2011).

ACUTE MYOCARDITIS IN CHILDREN ON THE BACKGROUND OF COMMUNITY-ACCOMPANIED PNEUMONIS: FEATURES OF THE CLINICAL PICTURE

Kardjavova Gulnoza Abilkasimovna

PhD, assistant of the Department of 1 Pediatrics and Neonatology

Samarkand State Medical University,

Samarkand, Uzbekistan

gulyakardjavova@gmail.com

Tursunova Barno Abrorovna

Pediatrician, 2nd Pediatric Department of SB of RSCFEA

barnotursunova@gmail.com

Pneumonia in children is one of the serious problems of pediatrics, which is determined by the continuing high incidence and severe prognosis, especially in young children. The aim of the study was to evaluate the effectiveness of carnitine in the treatment and prevention of myocarditis in children. We examined 46 children aged 6 months to 7 years with pneumonia, which we divided into 2 groups. Group I (control) included 23 children who were on standard treatment. Group II (main) included 23 sick children with pneumonia who had a violation of the cardiovascular system, the presence of which was confirmed by instrumental methods. The obtained results emphasize that against the background of community-acquired pneumonia, all the symptoms of acute heart failure are masked, the cause of which in most cases is acute coronary insufficiency, changes in the heart muscle in this pathology in children increase the risk of severe unwanted complications from the heart.

Key words: acute myocarditis, community-acquired pneumonia, children.

Relevance. For several decades, severe pneumonia has remained one of the urgent problems of modern medicine due to the steady upward trend in the number of patients and consistently high mortality, despite the use of new principles and methods of treatment [3,4]. The probable reason for this is the untimely diagnosis and, as a result, the late start of treatment, as well as the impossibility of adequately assessing the effectiveness of therapy. The diagnosis of pneumonia in children often causes difficulties, especially if signs of respiratory failure developed against the background of SARS. The problem of acute myocarditis is currently due to its wide distribution, especially in childhood.

One of the main causes of acute myocarditis today is acute respiratory viral infections (ARVI), which remain the most common and global diseases in children. Cardiovascular insufficiency is typical of pneumonia, especially in young children. It develops rapidly, already in the early stages of the disease. In an uncomplicated course of the disease, clinically hidden heart failure occurs, which is diagnosed using instrumental studies such as ECG, echocardiography. With community-acquired pneumonia in children, dysfunction of the cardiovascular system can be clinically manifested as coronary insufficiency, and more often as cardiovascular insufficiency. [2,7.8]. Each influenza epidemic accompanied by a complication of pneumonia in children is associated with an increase in the number of cases of acute myocarditis, which determines the relevance of studying this problem.

An even more serious task is the timely diagnosis of complications of pneumonia, especially myocarditis, since the identification of this cardiac complication allows avoiding severe, and sometimes fatal consequences for the patient. Previously developed clinical criteria and diagnostic criteria for diagnosing heart failure are not always objective enough to detect circulatory disorders in young children. For example, anxiety, loss of appetite, poor sleep in children are almost always noted. Tachypnea and tachycardia can be not only a sign of pneumonia, but also occur in a healthy child during examination, feeding, etc. Shortness of breath, tachypnea always accompany diseases of the bronchi and lungs. The frequency of myocarditis in

pneumonia, according to different authors, varies from 1% to 15. From a diagnostic point of view, there are no specific electrocardiographic changes characteristic only of myocarditis.

Myocarditis is an inflammatory lesion of the heart muscle of infectious, toxic-infectious, infectious-allergic, autoimmune and toxic etiology [6]. It is a disease predominantly of childhood and young people, although the disease can develop at any age. The cause of myocarditis can be any viral or bacterial agents, as well as non-infectious factors. Viruses are the most common cause of the disease. In 6-8% of cases, myocarditis develops during or shortly after various sporadic or epidemic viral infections [1].

Of the bacterial myocarditis, the most dangerous are diphtheria (infectious-toxic), myocarditis with scarlet fever, typhoid fever and salmonellosis, tuberculosis, yersiniosis (intestinal and pseudotuberculosis), with generalized streptococcal and staphylococcal infections and tonsillogenic myocarditis associated with these pathogens [7,10] .

Purpose. To determine the clinical characteristics of acute myocarditis in children against the background of community-acquired pneumonia.

Materials and research methods.

We examined children aged 6 months to 7 years with community-acquired pneumonia, who were hospitalized in the departments of emergency pediatrics and pediatric intensive care of the SF RRCEMMP. The average age of the examined children was 2.5. The exclusion criteria were: a previous infectious disease within a month before hospitalization, the presence of organic heart disease (congenital and acquired heart defects, cardiomyopathies), the presence of signs of rheumatic fever and pathology of the coronary vessels. A total of 46 patients with community-acquired pneumonia who met the exclusion criteria were included in the study.

Patients were randomly divided into 2 groups. Group I (control) included 23 children who were on standard treatment. Group II (main) included 23 sick children with pneumonia who had a violation of the cardiovascular system.

Evaluation of the effectiveness of the ongoing therapy of pneumonia according to the standard was carried out on the basis of objective signs of cyanosis, congestive rales in the lungs and tachycardia. The assessment of the severity of cyanosis in patients was assessed by central and peripheral distribution, and cough according to a 4-point system: 0 points - no cough, 1 point - a single cough, 2 points - moderately expressed cough and 3 points - frequent, painful cough. Tachycardia and cyanosis were the main signs of heart damage in pneumonia, which tended to continue even when intoxication from the underlying disease disappeared.

Additional criteria for the effectiveness of therapy were the duration of oxygen therapy and the duration of hospitalization. Patient management was carried out in accordance with the specifics of the work of the Emergency Medical Service, diagnostic and treatment standards (the recommended deadlines for inpatient treatment of bronchopulmonary diseases were observed). Discharge criteria were: satisfactory condition, $SpO_2 \geq 95\%$, reduction of cough, shortness of breath and tachycardia. The presence of changes in the electrocardiographic study of a “metabolic nature” according to the conclusion of a cardiologist and a slight remaining oral cyanosis were not a contraindication for discharge. The observation of patients continued until the complete resolution of the main symptoms of the disease.

Research results

After the study, the main indicators of patients in the compared groups were analyzed and compared upon admission to the hospital. The analysis showed that the patients selected in the main and control groups were comparable in terms of gender, age, and address indicators. Upon re-examination of children with heart failure at discharge, the following hemodynamic parameters remained: LV EF in the treatment group decreased $45.6 \pm 9.6\%$ to $26 \pm 6.7\%$ to placebo, where there was a decrease in EF from $27.7 \pm 5.6\%$ to $21.3 \pm 5.3\%$; of course, diastolic volume in the treatment group decreased from 25.7 ± 50.1 to 140.7 ± 50.6 vs. placebo, where there was an increase in EDV from 245 ± 46.3 to 280.6 ± 48.9 . The most frequent change recorded on the ECG is sinus tachycardia, which was observed in 18 (39.1%) patients, ST segment changes in

12, AV block in 4 (8.7%), left bundle branch block in 22 (47.8%) of patients. Thus, the most valuable electrocardiographic parameter in patients suffering from myocarditis is changes in the QRS complex.

The discussion of the results.

The results of our study show that it is necessary to conduct an echocardiographic and electrocardiographic study of children with pneumonia, which leads to a decrease in complicated cardiorespiratory syndromes and posthypoxic changes in the ventricular myocardium, which allows us to conclude that preventive examination has a certain advantage to prevent the development of chronic cardiovascular pathology. The most frequent change recorded on the ECG is sinus tachycardia, which was observed in 18 (39.1%) patients, ST segment changes in 12, AV block in 4 (8.7%), left bundle branch block in 22 (47.8%) of patients.

Studies have shown that at present the criteria for early detection of cardiac pathology in patients with community-acquired pneumonia have not been sufficiently developed. Due to the fact that the number of cardiac pathology at autopsy significantly exceeds its lifetime detection, the problem of early diagnosis of cardiovascular pathology and risk factors for its development in sick children with community-acquired pneumonia still remains an urgent issue in clinical medicine [4].

Conclusion. Thus, the clinical manifestations of heart failure in early childhood are non-specific, and in order to clarify the diagnosis, it is necessary to conduct a complete clinical and instrumental study, including ECG with the calculation of central hemodynamic parameters. Conducting an echocardiographic study of children with pneumonia causes a decrease in complicated cardiorespiratory syndromes and posthypoxic changes in the ventricular myocardium, which allows us to conclude that a preventive examination has a certain advantage to prevent the development of chronicity of cardiovascular pathology under the "mask" of community-acquired pneumonia in children and further transformation of the disease in various cardiopathy.

LITERATURE

1. Afonaskov O.V. Acute myocarditis in young patients with community-acquired pneumonia / Dis. . cand. honey. Sciences.- Khabarovsk, 2005.- 127 p.
2. Bakirova V.E. Evaluation of the variability of respiratory and cardiac rhythms in patients with community-acquired pneumonia 7 Dis. .cand. honey. Sciences.-Ufa, 2006.-159 p.
3. Basargina, E.N. Myocarditis in children: a guide for doctors / E.N. Basargin. - M., 2008. - 27 p.
4. Bort L.B., Chernik M.B. Factors affecting the course of community-acquired pneumonia // Abstracts of the 13th National Congress on Respiratory Diseases. November 10-14, 2003. St. Petersburg, 2003. - S. 236.
5. Vishnyakova L.A., Nikitina M.A., Petrova S.I. The role of Streptococcus pneumoniae, Mycoplasma pneumonia and Chlamydia pneumonia in community-acquired pneumonia in children // Pulmonology. - 2008. - No. 3. - S. 43-47.
6. Grigoriev K.I. A modern view of pneumonia in children and approaches to its treatment and prevention // Medical assistance. - 2005. - No. 2. - S. 3-9.
7. Clinical guidelines for pediatric cardiology and rheumatology / ed. M.A. Shkolnikova, E.I. Alekseeva. - M., 2011. - 143 p.
8. Ruzhentsova, T.A. Metabolic therapy of myocarditis and cardiomyopathy in children with common acute infectious diseases / T.A. Ruzhentsova, A.V. Gorelov, T.V. Smirnova, L.A. Happy // Infectious diseases. - 2010. - V. 8, No. 3. - P. 39-45.
9. Strelyaeva A.V. Toxic cardiopathy and myocarditis of pecilomycotic and other etiologies in children / A.V. Strelyaeva, Kh.N. Shadyeva, N.B. Lazareva [et al.] // Russian Journal of Cardiology. - 2010. - No. 3. - P. 46-52.
10. Plouffe JF, File TM Jr, Breiman RF. et al. Reevaluation of the definition Legionnaire's disease: use of the urinary antigen assay. Community Bas Pneumonia Incidence Study Group. Clin Infect Dis 1995; 20: 1286-91.

USING AUTHENTIC MATERIALS IN AUTONOMOUS LEARNING A FOREIGN LANGUAGE

Umaraliyeva Munajat Mashrabovna

Senior teacher of the English language and literature faculty
of Fergana State University

umunajat1@gmail.com

Bozorboyeva Omina Aliyevna

2nd-year student

ominakhanbozorboeva@gmail.com

ABSTRACT

The use of authentic materials in autonomous learning of a foreign language has become increasingly popular due to its numerous benefits. Authentic materials refer to real-life language materials, i.e., materials that are designed for language use in real situations outside the classroom. This article argues that learners who are exposed to authentic language materials can develop their language skills more effectively and efficiently than traditional classroom learning. Furthermore, this paper will examine some of the challenges associated with using authentic materials and explore strategies that can be employed to overcome these challenges.

Key words: *authentic materials, autonomous learning, target language, language proficiency, cultural competence.*

АННОТАЦИЯ

Использование аутентичных материалов при автономном изучении иностранного языка становится все более популярным благодаря своим многочисленным преимуществам. Аутентичные материалы относятся к реальным языковым материалам, т.е. материалам, которые предназначены для использования языка в реальных ситуациях вне класса. В этой статье утверждается, что учащиеся, знакомящиеся с аутентичными языковыми материалами, могут развивать свои языковые навыки более эффективно, чем

традиционное обучение в классе. Кроме того, в этом документе будут рассмотрены некоторые проблемы, связанные с использованием аутентичных материалов, и рассмотрены стратегии, которые могут быть использованы для преодоления этих проблем.

Ключевые слова: аутентичные материалы, автономное обучение, изучаемый язык, владение языком, культурная компетентность.

ANNOTATSIYA

Chet tilini avtonom o'rganishda haqiqiy (realistik) materiallardan foydalanish ko'plab afzalliklari tufayli tobora ommalashib bormoqda. Haqiqiy realistik materiallar o'rganilayotgan tildagi real materiallari, ya'ni sinfdan tashqaridagi real vaziyatlarda tildan foydalanish uchun mo'ljallangan materiallar hisoblanadi. Ushbu maqolada haqiqiy til materiallaridan foydalangan til o'rganuvchilar o'zlarining til ko'nikmalarini an'anaviy sinf mashg'ulotlariga qaraganda samaraliroq rivojlantirishlari mumkinligi ta'kidlanadi. Bundan tashqari, ushbu maqolada haqiqiy materiallardan foydalanish bilan bog'liq ba'zi muammolarni ko'rib chiqiladi va ushbu muammolarni bartaraf etish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan strategiyalarni tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: haqiqiy materiallar, avtonom ta'lim, o'rganilayotgan til, tilni bilish, madaniy kompetentsiya.

INTRODUCTION

In recent years, there has been a growing interest in autonomous learning in foreign language education. Autonomous learners are individuals who take control over their own learning, without relying solely on teachers and textbooks. One way that autonomous learners can enhance their language learning experience is by using authentic materials. Authentic materials have become an essential component of autonomous learning in a foreign language. These materials have been described as language resources that are not specifically designed for language teaching purposes but can be used for developing language skills for effective language use in real-life situations. Authentic materials are materials that are created for and used by native speakers of the language being learned, some examples of these materials include newspapers, magazines, TV series, movies, videos, podcasts, and social media contents, among others. Studies have shown that incorporating authentic materials into

a language curriculum can enhance autonomous learning, enabling learners to develop their language skills beyond the classroom walls.

MATERIALS AND METHODS

Benefits of using authentic materials

Improving Language Proficiency

One of the significant benefits of using authentic materials in autonomous learning is that it provides learners with exposure to natural and meaningful language contexts and structures. Authentic materials provide learners with exposure to the language as it is truly used in real life, which can help improve their understanding and use of the language. Language textbooks and other materials often present language in an artificial, simplified form that may differ significantly from the way it is actually used by native speakers. By using authentic materials, learners can improve their ability to understand and use the language in real-world situations.

According to Lee and VanPatten (2003), learners who are exposed to authentic materials are more likely to get a better grasp of how the language is used in real situations than those who learn in a classroom context where language is artificially created and formalized.

Enhancing Cultural Competence

Another advantage of using authentic materials in autonomous learning is that the materials often provide exposure to cultural aspects that are essential for language learning. Language and culture are intertwined, and using authentic materials can help learners gain a deeper understanding of the culture associated with the language they are learning. Exposure to authentic materials such as movies, TV shows, and news can provide learners with a window into the target culture, enabling them to better understand the customs, values, and beliefs of the people who speak the language they are learning.

Fostering Motivation and Engagement

Autonomous learners are often self-motivated and interested in the language they are learning, and authentic materials can provide them with a sense of engagement

and ownership over their learning. Using materials that are interesting and relevant to learners can increase their motivation to continue learning and help them develop a lifelong love for the language.

Evolving critical thinking skills

Using authentic materials also helps learners to develop their critical thinking skills. When learners engage with authentic materials such as news content, they have the opportunity to analyze and interpret the information provided. In turn, this helps them to develop their language proficiency, as well as their analytical skills.

Some challenges associated with using authentic materials in autonomous learning

While authentic materials offer numerous benefits, there are also some challenges associated with their use in autonomous learning of a foreign language. For instance, learners may find it hard to understand the language used in authentic materials. This may be due to the presence of colloquial expressions, slang, and idiomatic phrases, among others.

Additionally, there may be difficulties in identifying appropriate authentic materials that meet the learners' level and interests. Some materials may be too challenging for learners, while others may not be stimulating enough, resulting in disengagement.

Strategies for overcoming challenges associated with authentic materials' use

To overcome the challenges associated with the use of authentic materials in autonomous learning of a foreign language, there are certain strategies that learners and educators can employ. Firstly, learners can use a variety of materials that match their interests and level. A tailored selection of materials can help learners to stay engaged and motivated throughout the learning process.

Secondly, educators can provide scaffolded support for learners with materials that are challenging to comprehend. This can be in the form of pre-learning activities such as vocabulary exercises, which enhance understanding. As learners advance in their language proficiency, the level of support can be reduced gradually.

RESULTS AND DISCUSSION

Numerous studies have been conducted on the use of authentic materials in foreign language learning. A study by Worrall and Lloyd (1998) found that learners who used authentic materials showed significant improvement in their listening comprehension compared to those who did not use authentic materials. Another study by Bland and Altamimi (2015) found that using authentic materials enhanced learners' cultural awareness and helped them develop an appreciation for the target culture. It is clear from these studies that using authentic materials results in language improvement, cultural awareness, and appreciation for the target culture. Therefore, teachers and learners should incorporate authentic materials into their language learning activities to optimize the learning experience and increase language proficiency.

CONCLUSION

In conclusion, incorporating authentic materials in autonomous learning of a foreign language provides several benefits such as exposure to natural language, cultural immersion, enhancement of critical thinking ability, and development of analytical skills, among others. Conversely, the use of authentic materials presents some challenges such as comprehension difficulties; however, with effective strategies like tailored selection and scaffolded support, learners can overcome these challenges. Overall, authentic materials are an effective and essential tool in autonomous language learning.

REFERENCES

1. Bland, J., & Altamimi, S. (2015). Authenticity and interactive practices in EFL classrooms in Saudi Arabia. *TESOL Quarterly*, 49(1), 24-51.
Dialektizm. JOURNAL OF SCIENCE, RESEARCH AND TEACHING, 2(3), 64-67.
2. Lee, J. F., & VanPatten, B. (2003). *Making communicative language teaching happen* (2nd ed.). Boston, MA: McGraw-Hill.
3. Lombardi, E. C. (2017). Enhancing foreign language acquisition through current events. In *Teaching Languages with Technology – International Conference*.

- Proceedings (pp. 432-438). Centre for research and Practice of Teaching and Learning Languages – University of Nice Sophia-Antipolis).
4. Mashrbovna, U. M. (2023). Ingliz Va OZbek Tillaridagi Badiiy Asarlarda
 5. Mashrbovna, U. M. ., & Aliyevna, B. O. . (2023). Independent Learning of a Language Correlating to Culture. JOURNAL OF SCIENCE, RESEARCH AND TEACHING, 2(4), 1–4.
 6. Mashrbovna, U. M., & kizi, Y. S. K.. (2023). Enhancing Language Acquisition of Autonomous Learners Throughout Teaching Methods. JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE, 2(3), 42–44.
 7. Nguyen, T. T. M., & Kuber, V. (2010). Empowering learners of English through authentic materials. English Language Teaching, 3(2), 87-99.
 8. Tomlinson, B. (1998). Materials development in language teaching. Cambridge: Cambridge University Press.
 9. Umaraliyeva M, & Yakhyoeva S, (2022). Important Characteristics to Become Autonomous Learner. International Journal on orange technology. Volume: 4 Issue: 12, 23-2
 10. Umaraliyeva, M. (2021). Some challenges in encouraging independent learning. Academic research in educational sciences, 2(4), 1878-1882.
 11. Umaraliyeva M. & Bozorboyeva O. (2022) Ingliz xalqiga xos lingvokulturologik xodisalarning tilda aks etishi, O‘ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI. 13-SON. 552-555
 12. Umaraliyeva M. & Bozorboyeva O. (2023) THE MANIFESTATION OF LINGUISTIC CULTURAL PHENOMENA OF THE ENGLISH PEOPLE IN THE LANGUAGE. JOURNAL OF INNOVATIONS IN SOCIAL SCIENCES. Volume: 03 Issue: 03, 112-114.
 13. Worrall, A., & Lloyd, A. (1998). An evaluation of the use of authentic materials in the teaching of listening comprehension to advanced students of French and German at the University of Manchester Institute of Science and Technology. Language Learning Journal, 17(1), 25-31.

ШАХСНИ УШЛАБ ТУРИШ ВА ҚАМОҚҚА ОЛИШГА ОИД ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАР

Инатиллоев Ўткирбек Шухратилло ўғли

Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси

магистратура босқичи тингловчиси

Аннотация: Мазкур мақолада жиноят-процессуал қонунчилигида шахснинг ҳуқуқ ва эркинликлари, шу жумладан шахсий эркинлик ва даҳлсизлик ҳуқуқини чекловчи чоралар сифатида ушлаб туриш процессуал мажбурлов ва қамоққа олиш эҳтиёт чораларига оид халқаро стандартлар ва уларнинг мазмун-моҳияти, мазкур чоралар амалга оширишга доир белгиланган талаблар ёритиб ўтилган.

Калим сўзлар: Шахсий эркинлик ва даҳлсизлик ҳуқуқи, халқаро стандартлар, процессуал мажбурлов чораси, ушлаб туриш, эҳтиёт чораси, қамоққа олиш.

INTERNATIONAL STANDARDS FOR DETENTION AND ARREST

Inatilloev O'tkirkbek Shuxratillo o'g'li

Student of the Master's Degree at the Academy of Law Enforcement
of the Republic of Uzbekistan

Annotation: In this article, the international standards of procedural coercion and detention as measures limiting the rights and freedoms of a person, including the right to personal freedom and immunity, as well as their content and essence, as well as the established requirements for the implementation of these measures, are highlighted

Key words: The right to personal liberty and security, international standards, measure of procedural coercion, arrest, preventive measure, detention.

Бирор-бир ҳуқуқ соҳаси ёки ҳуқуқий жараён ҳақидаги халқаро стандартлар тўғрисида сўз борганда, аввало бутун дунё ҳуқуқ тизимининг асоси ҳисобланган БМТнинг 1948 йил 10 декабрдаги “Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси”га мурожаат қилиш мақсадга мувофиқдир.

Декларациянинг 3-моддасида “ҳар бир инсон яшаш, эркин бўлиш ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқи”га эга эканлиги, 9-моддасида эса “ҳеч ким асоссиз қамалиши, ушланиши ёки қувғин қилиниши мумкин эмас”лиги белгилаб қўйилган¹.

Яна бир халқаро ҳуқуқий ҳужжатлардан бири БМТнинг 1966 йил 16 декабрдаги “Фуқаровий ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида”ги Халқаро пакт ҳисобланади.

Пактнинг 9-моддасида ҳар бир инсон эркинлик ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқига эгаллиги, ҳеч ким ўзбошимчалик билан ҳибсга олинishi ёки қамокда сақланиши мумкин эмаслиги, ҳеч ким қонунда белгиланганидан бошқача асос ва тартибда озодликдан маҳрум этилиши мумкин эмаслиги белгилаб қўйилган².

Шунингдек, ҳибсга олинган ҳар бир кишига ҳибсга олиш чоғида унинг ҳибсга олинishi сабаблари ва унга қўйилган ҳар қандай айблов дарҳол маълум қилиниши, жиноий айблов бўйича ҳибсга олинган ёки ушлаб турилган ҳар бир шахс зудлик билан судья ёки қонун бўйича суд ҳокимиятини амалга ошириш ҳуқуқи бўлган бошқа мансабдор шахс ҳузурига келтирилиши ва оқилона муддатда суд муҳокамаси ўтказилиши ёки озод қилиб юборилиши ҳуқуқига эгаллиги қайд этилган.

Пактга кўра, ҳибсга олинishi ёки қамокда сақлаб турилиши туфайли озодликдан маҳрум этилган ҳар бир шахс ўз ишининг судда кўриб чиқилиши ҳуқуқига эга. Бундай ҳуқуқ шахсга суд ушлаб туриш қанчалик қонуний эканлиги борасида хулоса қилиши ва мазкур ушлаб туриш ноқонуний бўлса, озод қилиш ҳақида фармойиш бера олиши учун аҳамиятли ҳисобланади.

Мазкур Пактда ноқонуний равишда ҳибсга олинган ёки қамокда сақлаб турилган ҳар бир киши даъво кучига эга бўлган товон талаб қилиш ҳуқуқига эгаллиги белгилаб қўйилган.

¹ Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг Резолюция 217 А (III) билан 1948 йил 10 декабрда қабул ва эълон қилинган.
<https://constitution.uz/uz/pages/humanrights>.

² “Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида”ги Халқаро пакт. Бош Ассамблеянинг 1966 йил 16 декабрдаги 2200 А (XXI)-сонли резолюцияси билан қабул қилинган <https://lex.uz/docs/2640479>

Шунингдек, ушбу Пактда белгилаб қўйилганидек, унда иштирок этувчи ҳар бир давлат ўз зиммасига ҳуқуқлари ва эркинликлари бузилган ҳар қандай шахсни, агар бу бузилиш расмий сифатда ҳаракат қилган шахслар томонидан содир этилган бўлса ҳам, ҳуқуқий ҳимоянинг самарали воситаси билан таъминлаш мажбуриятини олади.

Юқорида келтириб ўтилган ва муҳокама қилинган қоидалар инсоннинг ажралмас ҳуқуқларига бағишланган асосий халқаро ҳуқуқий ҳужжатлардаги нормалар ҳисобланади. Ушлаб туриш ва қамоққа олиш чораларига оид халқаро нормалар ҳам мавжуд бўлиб, БМТ томонидан бу ҳақда алоҳида ҳуқуқий ҳужжат қабул қилинган.

Жумладан, БМТ Бош Ассамблеяси томонидан 1988 йил 9 декабрда “Ҳар қандай шаклда ушлаб турилган ва қамоққа олинган шахсларни ҳимоя қилиш тамойиллари тўғрисида”ги Конвенция қабул қилинган бўлиб, ушлаб турилган ва қамоққа олинган ҳар бир шахс ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг асосий қоидаларини белгилайди.

Мазкур Конвенциянинг биринчи тамойилига кўра, ушлаб турилган ёки қамоққа олинган ҳар қандай шахс инсонпарварлик муносабатида бўлиш ва кадр-қимматини ҳурмат қилиниши ҳуқуқига эга ҳисобланади.

Иккинчи тамойилга кўра, ҳибсга олиш, ушлаб туриш ва қамоққа олиш тегишли қонун нормалари билан қатъий белгилаб қўйилган қоидаларга асосан ваколатли органлар томонидангина қўлланилиши мумкинлиги белгиланган.

Ҳибсга олиш ва қамоққа олишнинг ҳар қандай шакли, ушлаб турилган ва қамоққа олинган шахсларнинг ҳуқуқларини чеклаш билан боғлиқ барча чоралар суд органи томонидан кўриб чиқилиши лозим.

Мазкур Конвенцияда белгилаб қўйилган тамойиллар ҳар қандай давлатда истиқомат қилувчи тили, миллати, дини, ирқи, ижтимоий келиб чиқиши, танасининг ранги, сиёсий ва мафкуравий қарашлари, яшаш тарзидан қатъий назар барча фуқаролар учун бир хилда қўлланилиши лозимлиги белгилаб қўйилган.

Ушлаб турилган ва қамоққа олинган шахсларга нисбатан қийноқ, шаън ва қадр-қимматни камситувчи ҳар қандай шаклдаги муомала ва жазо турларининг қўлланилишига йўл қўйилмайди. Ҳеч қандай сабаб ва шароит бундай чораларни қўллашга асос бўла олмайди.

Давлатлар мазкур Конвенциядаги принципларда келтирилган ҳуқуқ ва мажбуриятларга зид бўлган ҳар қандай хатти-ҳаракатни қонун билан тақиқлаши, бундай ҳаракатлар учун тегишли жазо чораларини кучайтириши лозимлиги алоҳида қайд этилган бўлиб, миллий қонунчиликда мазкур нормаларни акс эттириш тавсия этилган.

Мазкур Конвенциянинг саккизинчи тамойилига кўра, ҳибсга олинган шахсларга нисбатан судланмаган шахслар мақомида муносабатда бўлинади ҳамда улар имкон қадар озодликдан маҳрум қилиш жазосига ҳукм қилинган шахслардан алоҳида жойларда сақланиши лозим.

Конвенция талабларига кўра, ҳибсга олинган ҳар қандай шахсга унинг ҳибсга олиниш сабаблари ва нимада гумон қилинаётганлиги дарҳол маълум қилиниши, ҳар қандай шахсни ушлаб туриш масаласи зудлик билан суд ёки бошқа ваколатли орган томонидан кўриб чиқилмасдан туриб ушлаб турилиши мумкин эмаслиги, ушлаб турилган шахслар ўзини-ўзи ҳимоя қилиши ёки ҳимоячига эга бўлиш ҳуқуқи мавжудлиги барча шахсларнинг ажралмас ҳуқуқлари ҳисобланади.

Ушлаб турилган шахсга ёки унинг адвокатига ушлаб туриш тўғрисида қарор тақдим этилиб, унинг сабаблари дарҳол маълум қилиниши, суд ёки бошқа ваколатли орган ушлаб туришни узайтириш масаласини кўриб чиқиши лозим.

Ўн учинчи тамойилга кўра, ушлаб туриш, ҳибсга олиш ва қамоққа олиш вақтида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ходимари томонидан гумон қилинувчига унинг барча ҳуқуқ ва мажбуриятлари тушунтирилиш лозим.

Ушлаб турилган ёки қамоққа олинган шахслар иш юритилаётган тилни билмаса, улар ўзлари тушунадиган тилда барча маълумотлар тақдим этилиши ва бепул таржимон билан таъминланиши керак.

Конвенцияда белгилаб қўйилган тамойилларнинг ўзига хос хусусиятлари шундан иборатки, агар ушлаб турилган ёки қамоққа олинган шахс хорижий давлат фуқароси бўлса, у ўз давлатининг консуллик ва дипломатик ташкилотларига, агар шахс қочоқ ёки халқаро ташкилот ҳимоясидаги шахс бўлса, масъул халқаро ташкилотга хабар берилиши лозим.

Шунингдек, агар ушлаб турилган ёки қамоққа олинган шахс вояга етмаган ёки ўз ҳуқуқларини англай олмайдиган (муомалага лаёқати чекланган ёки муомалага лаёқатсиз) шахс бўлса, унинг ота-онаси ёки васий (ҳомий) бундай шахс ушланганлиги ва қамоққа олинганлиги тўғрисида дарҳол хабардор қилиниши керак.

Эътиборли жиҳатлардан яна бири шундаки, адвокат билан учрашув вақтидаги суҳбат ушлаб турилган ва қамоққа олинган шахсларнинг гумон қилинаётган жиноятни содир этганлигига далил сифатида ишлатилиши мумкин эмас.

Ушлаб турилган ёки қамоққа олинган шахсларга уларнинг оила аъзолари билан кўришиш ва ёзишмалар олиб бориш ҳуқуқи қонунчиликдан белгиланган тартиб ва асосларда тақдим этилиши лозим.

Йигирма саккизинчи тамойилга кўра, ушлаб турилган ва қамоққа олинган шахслар давлат томонидан ажратиладиган илмий, бадий ва ахборот материаллари билан танишиши ва улардан фойдаланиш ҳуқуқига эга.

Ўттиз биринчи тамойилга кўра, ушлаб турилган ёки қамоққа олинган шахсларнинг вояга етмаган оила аъзоларига давлат томонидан ғамхўрлик қилиниши лозим. Айниқса, вояга етмаганларнинг бошқа боқувчиси бўлмаса, ҳукумат уларни моддий, ижтимоий, тиббий ва бошқа таъминотларини ўз зиммасига олиши керак.

Ушлаб туриш ва қамоққа олишга оид халқаро стандартлар БМТ томонидан қабул қилинган алоҳида ҳуқуқий ҳужжатларда ҳам ўз ифодасини топган.

Жумладан, БМТ Бош Ассамблеясининг 18.12.1990 йилдаги “Барча меҳнаткаш мигрантлар ва уларнинг оила аъзоларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Конвенциянинг 16-моддасида барча меҳнаткаш мигрантлар шахсий эркинлик ва даҳлсизлик ҳуқуқига эга эканлиги белгилаб қўйилган.

Мигрантлар ўзи яққа ҳолда ёки жамоавий тарзда ҳеч бир асоссиз ушлаб турилиши ёки қамоққа олиниши мумкин эмас. Агар қонунда назарда тутилган асослар мавжуд бўлса, меҳнаткаш мигрантларни ушлаш чоғида уларнинг нимада гумон қилинаётганлиги ўзлари тушунадиган тилда баён этилади³.

Ушлаб турилган ёки қамоққа олинган меҳнаткаш мигрантлар ўзларига нисбатан қўлланилган ушлаб туриш ёки қамоққа олиш чораларининг қонунийлиги хусусида судга шикоят қилиши ва асоссиз чоралар қўлланилган тақдирда суд қарорига кўра озод қилиниши мумкин. Бундай суд жараёнларида улар бевосита иштирок этиб, таржимон хизматидан бепул фойдаланишлари мумкин. Агар улар ноқонуний тарзда ушлаб турилган ёки қамоққа олинган бўлса, компенсация талаб қилиш ҳуқуқига эгалар.

Яна бир халқаро ҳуқуқий ҳужжатлардан бири БМТ Бош Ассамблеясининг 20.12.2006 йилдаги “Ҳар қандай шахсларни зўрлик билан йўқ қилинишидан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Конвенция ҳисобланиб, унинг 17-моддасида ҳеч ким сирли равишда қамоқда сақланиши мумкин эмаслиги белгиланган⁴.

Шунингдек, “Ўзлари истиқомат қилиб турган давлат фуқароси бўлмаган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисида”ги Декларациянинг 5-моддаси биринчи қисмига кўра, хорижликлар ўзлари яшаб келаётган давлатнинг халқаро мажбуриятлари билан бир қаторда миллий қонунчиликка мувофиқ яшаш ва

³ БМТ Бош Ассамблеясининг 18.12.1990 йилдаги “Барча меҳнаткаш мигрантлар ва уларнинг оила аъзоларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Конвенцияси, 45/158-сонли резолюция билан қабул қилинган.
https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/migrant3.shtml

⁴ БМТ Бош Ассамблеясининг 20.12.2006 йилдаги “Ҳар қандай шахсларни зўрлик билан йўқ қилинишидан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Конвенция, 61/177-сонли резолюция билан қабул қилинган.
https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disappearance.shtml

шахсий дахлсизлик ҳуқуқига эга бўлиб, ҳеч бир хорижий давлат фуқароси ўзбошимчалик билан ушлаб турилиши ёки қамоққа олиниши, қонунда назарда тутилган тартиб ва қоидаларга зид равишда озодликдан маҳрум қилиниши мумкин эмас⁵.

Ушлаб туриш ва қамоққа олишга оид халқаро стандартлар халқаро ҳуқуқий ҳужжатлар билан бир қаторда, минтақавий ҳужжатларда ҳам ўз ифодасини топган.

Жумладан, “Африкада одил судлов ва ҳуқуқий ёрдам бўйича асосий тамойиллар ва раҳбарий кўрсатмалар”нинг “М” тамойилида ҳомиладор аёллар ва бола парваришида бўлган аёллар ушлаб турилиши ва қамоққа олиниши мумкин эмаслиги. Бундай ҳолатларда ҳам гаров қўлланилиши кераклиги кўрсатилган⁶.

Бундан ташқари, “Инсон ҳуқуқ ва мажбуриятлари тўғрисида”ги Америка декларациясининг 1-бандида ҳар бир шахс яшаш, эркинлик ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқига эга эканлиги, 25-бандида ҳеч ким қонунда назарда тутилган асосларсиз озодликдан маҳрум этилмаслиги, фуқаролик мажбуриятларини бажармаганлик важи билан ҳам эркинлиги чекланмаслиги, ҳибсга олинган ҳар қандай шахс суд ҳокимиятига олиб келиниши ва унинг ҳибсга олиниши қонунийлиги суд томонидан кўриб чиқилиши лозимлиги белгилаб қўйилган⁷.

“Инсон ҳуқуқлари бўйича Америка конвенцияси”нинг 7-моддаси ҳам шундай мазмунда баён этилган.

Шунингдек, “Инсон ҳуқуқлари бўйича Араб давлатлари хартияси”нинг 14-моддасида ҳар бир киши шахсий эркинлик ва дахлсизлик ҳуқуқига эгаллиги, ҳеч ким ноқонуний тарзда ушлаб турилиши ёки қамоққа олиниши мумкин

⁵ БМТ Бош Ассамблеясининг 13.12.1985 йилдаги “Ўзлари истиқомат қилиб турган давлат фуқароси бўлмаган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисида”ги 40/144-сонли резолюцияси билан қабул қилинган Декларация. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/not_nationals_rights.shtml

⁶ Африка Бирлиги ташкилотининг 2003 йилдаги 11-сессиясида қабул қилинган “Африкада одил судлов ва ҳуқуқий ёрдам бўйича асосий тамойиллар ва раҳбарий кўрсатмалар”. <https://archives.au.int/bitstream/handle/123456789/2065/Right>

⁷ Америка давлатларининг 9-конференциясида 02.05.1948 йилда қабул қилинган. https://www.oas.org/dil/access_to_information_human_right_American_Declaration_of_the_Rights_and_Duties_of_Man.

эмаслиги, ҳибсга олинган ҳар қандай шахсга бунинг сабаблари у тушундагина тилда баён этилиши ва оила аъзолари билан мулоқотга киришиши учун шароит яратилиши, ушланган шахслар тиббий кўриқдан ўтказилиши, ушланган ёки қамоққа олинган ҳар қандай шахс зудлик билан суд ҳокимиятига келтирилиши ва суд томонидан унинг ушланиши қонунийлиги текширилиши лозимлиги, терговга қадар қамоққа олишга йўл қўйилмаслиги, ўзбошимчалик билан ёки ноқонуний тарзда ҳибсга олинган ҳар қандай шахс компенсация талаб қилиш ҳуқуқига эгаллиги белгилаб қўйилган⁸.

Шу каби, “Инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликлари тўғрисидаги Европа конвенцияси”нинг 5-моддасида ҳам ҳар бир шахс эркинлик ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқига эга эканлиги эъроф этилиб, юқоридаги каби қоидалар ўз аксини топган⁹.

Юқорида келтирилган халқаро стандартларни таҳлил қилган ҳолда миллий қонунчиликни такомиллаштириш бўйича қуйидаги таклифлар берилиши мақсадга мувофиқ.

Биринчидан, “Ҳар қандай шаклда ушлаб турилган ва қамоққа олинган шахсларни ҳимоя қилиш тамойиллари тўғрисида”ги Конвенция талаблари асосида Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 217-моддасига учинчи қисм сифатида агар ушлаб турилган ёки қамоққа олинган шахс қочоқ ёки халқаро ташкилот ҳимоясидаги шахс бўлса, масъул халқаро ташкилотга хабар берилиши лозимлиги ҳақидаги нормани киритиш лозим.

Иккинчидан, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2018 йил 24 августдаги 24-сонли «Далиллар мақбуллигига оид жиноят-процессуал қонуни нормаларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида»ги қарорининг 9-бандига адвокат билан учрашув вақтидаги суҳбат ушлаб турилган ва қамоққа олинган шахсларнинг гумон қилинаётган жиноятни содир этганлигига далил сифатида ишлатилиши мумкин эмаслиги ҳақидаги нормани қўшиш лозим.

⁸ Араб давлатлари Лигаси томонидан 2004 йилда қабул қилинган. <https://digitallibrary.un.org/record/551368>

⁹ 04.11.1950 йилда Римда қабул қилинган. <https://www.coe.int/tu/web/compass/the-european-convention-on-human-rights-and-its-protocols>

Учинчидан, ЖПКнинг 218-моддасига учинчи қисм сифатида ушлаб турилган ёки қамоққа олинган шахснинг вояга етмаган фарзандлари ёки қаровидаги шахсларнинг бошқа яқин қариндошлари бўлмаган тақдирда, суриштирув ва тергов органлари уларни давлат қармоғига олиш чораларини кўриши лозимлиги ҳақидаги нормани киритиш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси. 10.12.1948 йилда қабул қилинган.
2. Фуқаровий ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида халқаро Пакт. 16.12.1966 йилда қабул қилинган.
3. Ҳар қандай шаклда ушлаб турилган ва қамоққа олинган шахсларни ҳимоя қилиш тамойиллари тўғрисидаги Конвенция. 09.12.1988 йилда қабул қилинган.
4. Барча меҳнаткаш мигрантлар ва уларнинг оила аъзоларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги Конвенция. 18.12.1990 йилда қабул қилинган.
5. Ҳар қандай шахсларни зўрлик билан йўқ қилинишидан ҳимоя қилиш тўғрисидаги Конвенция. 20.12.2006 йилда қабул қилинган.
6. Ўзлари истиқомат қилиб турган давлат фуқароси бўлмаган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисидаги Декларация. 13.12.1985 йилда қабул қилинган.
7. Африка Бирлиги ташкилотининг 2003 йилдаги 11-сессиясида қабул қилинган Африкада одил судлов ва ҳуқуқий ёрдам бўйича асосий тамойиллар ва раҳбарий кўрсатмалар.
8. Инсон ҳуқуқ ва мажбуриятлари тўғрисидаги Америка декларацияси. 02.05.1948 йилда қабул қилинган.
9. Инсон ҳуқуқлари бўйича Араб давлатлари хартияси. 2004 йилда қабул қилинган.
10. Инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликлари тўғрисидаги Европа конвенцияси. 04.11.1950 йилда қабул қилинган.

AVLONIY YODI DILLARDA MANGU

Sultanova Iftixor Baxtiyor qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti.

Pedagogika va psixologiya fakulteti

Amaliy psixologiya yo‘nalishi 1-kurs talabasi.

iftixorsultanova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola buyuk bobomiz, yangi davr asoschilaridan biri, jadid, davlat arbobi Abdulla Avloniy haqida bo‘lib, uning yurtimiz ravnaqiga, yoshlar bilim olishiga qo‘shgan hissasi haqida. Avloniy doimo inson hayotida tarbiyani va axloqni ustun qo‘yadi. Bu haqidagi fikr va xulosalarini ham o‘z asarlarida, qilgan ezgu ishlarida guvohi bo‘lishimiz mumkin. Uning yoshlar, nafaqat yoshlar uchun butun bir millat uchun qilgan ishlaridan eng yirigi bu- o‘z hisobidan yangi tizimdagi dunyoviy maktab ochganligi, uni barcha o‘quv materiallari bilan o‘zi ta‘minlaganligi, bolalarga yangi o‘quv qo‘llanmalarini ishlab chiqqanligi bo‘lsa, kattalar uchun esa ilk gazetani nashr qilidirishi edi. Bular haqida keng axborotni pastdagi maqola orqali olamiz.

Kalit so‘zlar: *Abdulla Avloniy, jadidchilik, yangi maktab, gazeta, o‘quv qo‘llanmalar, hayriya jamiyati, tarbiya, odam, bilim.*

ABSTRACT

This article is about our great grandfather, one of the founders of the new era, the late statesman Abdulla Avloni, and about his contribution to the development of our country and the education of young people. Avloni always prioritizes education and morality in human life. We can witness his thoughts and conclusions about this in his works and good deeds. The greatest thing he did for the youth, not only for the youth, but for the entire nation, was that he opened a secular school with a new system at his own expense, provided it with all educational materials, and developed new study guides for children. and for adults, it was to publish the first newspaper. We will get detailed information about them through the article below.

Key words: *Abdulla Avloni, Jadidism, new school, newspaper, textbooks, charitable society, education, man, knowledge.*

Abdulla Avloniy ushbu ismni eshitgan inson bor ekanki, buyuk ajdodimizni xotirlaydi. Avloniy o'zbek milliy ma'daniyatining rivojlanishiga salmoqli hissa qo'shgan vakil, ilk muallimlardan biri, shoir, dramaturg, jurnalist eng asosiysi davlatimiz va jamoat arbobi sifatida doim hayolimizda gavdalanadi. Bobomizning hayotiga nazar tashlar ekanmiz, Toshkent shahrining Mergancha nomli mahallasida, oddiy to'quvchi oilasida dunyoga kelgan. Dastlabki ta'limni mahallada, keyinchalik shaharda olgan Avloniy o'zining zehni, idroki va darslarni tez o'zlashtira olish qobiliyati bilan tengdoshlaridan anchagina farq qilar edi. Uning bolaligi ana shu zaylda o'tdi. Yigitlik davrlarida Rossiyaning turli shaharlarida chiqqan gazetalarni o'qib ma'lumotini oshirib boradi. 1904-yildan jadidchilar guruhiga qo'shiladi va yangi tuzumdagi maktab ochib o'qituvchilik qila boshlaydi. Albatta bu maktablarni chor Rossiya davrida ochish oson ish emas edi. Hukumat tomonidan qo'yilgan ta'qiqlar, ayrim yangicha fikrlarni ma'qullamaydigan shaxslarning to'sqinliklariga qarshi ajdodimiz doim kurashda bo'lgan. Avloniy o'zi ochgan maktabiga darsliklarni ham shaxsan o'zi yaratadi va shu darsliklar asosida o'quvchilarga dars beradi. Oradan biroz vaqt o'tgach "Shuxrat" nomli gazeta Avloniy boshchiligida nashr qilinadi. Bir necha soni chiqqach eski hukumat hodimlari adibning uyini, idorasini tintuv qilishib, kitoblar va darsliklarini musodara qilishadi. Yoshlari ta'lim-tarbiyasini yuksaltirishga hissa qo'shayotgan gazetani esa nashr qilinmasligiga buyuruq chiqartirishadi. Millatimiz arbobini tilga olar ekanmiz uning yana bir e'tiborga loyiq bo'lgan ishini ham aytib o'tish joiz. 1909-yilda o'zi qonun tuzib "Jamiyati Hayriya" ochadi. Ushbu jamiyatning asosiy vazifalaridan biri shu o'lkada tashkil etilayotgan maktablarni, unda tahsil olayotgan va ta'lim berayotgan shaxslarga ham moddiy ham ma'naviy yordam berish edi. Buyuk ajdodimizning o'zidan keyingi avlodlariga qilgan barcha ezgu ishlarini sanab adog'iga yeta olmaymiz. Avloniy yoshlar tarbiyasida odob-axloqqa, ma'naviyatga alohida e'tibor bergan. Jumladan uning "Tarbiyani tug'ilgan kundan boshlamoq, vujudimizni quvvatlantirmoq, axloqimizni kuchlantirmoq, zehnimizni rivojlantirmoq lozim." so'zlari o'z ahamiyatini yillar davomida ham yo'qotmas kerak. Shubxasiz biz farzandlarimizga bergan ilmimiz bilan chegaralanib qolmasdan, bilim

bilan namunali tarbiya ham berishimiz lozim. Tarbiya va axloq insonning ko'rki, husnifazilat sanaladi. Tarbiyali kishilar bizning ko'zimizga barcha insonlar ichidan o'zgacha, nurli ko'rinadi. Ularning tarbiyasi ilm bilan mustahkamlansa nur ustiga a'lo nurdur. Inson bu yorug' dunyoga kelar ekan, avvalo ilk tarbiya va hayot ta'limini o'tanasidan oladi. Shu olgan ilk tarbiyasi hayoti davomida o'zlashtiradigan xulqiga asos bo'ladi. Bobomizning purma'no so'zlarida ana shu hikmat yashiringandir. Biz va bizdan keying yoshlar, o'z ajdodlarimizga ularning ta'limini, tarbiyasini va qilgan ishlarini o'rnak qilib olgan davomchilar sifatida ularga munosib avlod bo'layik. Albatta buning uchun o'qishimiz, tinmay izlanishda bo'lishimiz, bizni milliy qadriyatimizga yot bo'lgan narsalardan o'zimizni jilovlay olishimiz darkor. Bularning barchasini uddalashimiz oson bo'lmaydi biroq mening ishonchim komilki biz yoshlar albatta bu yo'lda muvaffaqiyatga erishamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Dolimov U. "Abdulla Avloniy milliy uyg'onish davri o'zbek pedagogikasini asoschisi."
2. 2.Abdulla Avloniy "Turkiy guliston yohud axloq"

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИДА ВОЯГА ЭТМАГАННИНГ ҚОНУНИЙ ВАКИЛИ ИШТИРОКИ ХУСУСИЯТЛАРИ

Шымбергенова Улзада

Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш Академияси тингловчиси

Email: chelly.5212@gmail.com

Аннотация: Ушбу мақолада тергов ҳаракатларида қонуний вакилнинг иштироки билан боғлиқ масалалар кўриб чиқилади. Мавзуни тадқиқот қилишда назарий манбалардан ташқари, норматив ва амалий манбаларга ҳам эътибор қаратилган, уларни ўрганиш давомида вояга эتماганнинг ҳимоя қилиш ҳуқуқини таъминлаш жараёнида қонуний вакилнинг жиноят ишининг барча босқичларида иштирок этишини таъминлаш деган хулосага келинди. Шунингдек, амалдаги миллий жиноят қонунчилигимизда қонуний вакилнинг фаолияти сифатининг этарли даражада тартибга солинмаганлиги билан боғлиқ муаммолар мавжуд. Мақолада қонуний вакилнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини такомиллаштиришга бағишланган фикр-мулоҳазалар келтирилган.

Калит сўзлар: тергов, вояга эتماган гумонланувчи, айбланувчи, ҳимоя, вакиллик, қонуний вакил, ҳимоячи, адвокат, терговчи

FEATURES OF THE PARTICIPATION OF THE LEGAL REPRESENTATIVE OF A MINOR IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS

Annotation: This article deals with issues related to the participation of a legal representative in investigative actions. When studying the topic, in addition to theoretical sources, attention was paid to normative and practical sources, in the course of their study it was concluded that in the process of ensuring the right of a

minor to protection, the participation of a legal representative in all stages of a criminal case should be ensured. Also, in our current national criminal legislation, there are problems associated with insufficient regulation of the quality of the activities of a legal representative. The article contains opinions on improving the rights and obligations of a legal representative.

Key words: *investigation, juvenile suspect, accused, defense, representation, legal representative, defender, lawyer, investigator.*

КИРИШ

Жиноят ишени тергов қилишда вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилишининг қўшимча қафолатлари ўсмирнинг нормал психологик ҳолатини сақлашга қаратилган тергов ўтказиш учун мақбул шароитларни яратиш учун зарурдир.

Вояга етмаганларга нисбатан жиноий сиёсатнинг шаклланиши босқичма-босқич амалга оширилади ва асосан унинг ривожланиш тенденциялари вояга етмаган шахсларнинг жиноятчилик даражаси билан белгиланади. 2022 йилда вояга етмаганлар томонидан содир этилган жиноятлар сони **2404**тага этган бўлиб, 2021 йилда бўлса **2262**та ҳолат кўзатишган [1]. Афсуски, вояга етмаганлар томонидан содир қилинган жиноят ўтган йилга нисбатан **6,3%** га ортган. Шу билан бирга, ушбу тоифадаги шахслар томонидан жиноят содир этишнинг бир қанча сабаблари мавжуд.

Ҳозирги вақтда сиёсат нафақат вояга етмаган шахс томонидан содир этилган қилмишни ва унинг жавобгарлигини қоралашга, балки ушбу тоифадаги шахслар манфаатларининг қонуний ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган. Шу билан бирга, вояга етмаган ҳуқуқбузарларга нисбатан одил судлов кўпроқ тарбиявий жараён ва вояга етмаган шахснинг шахсига индивидуал ёндашиш билан унинг ижтимоийлашувига ва қонунга бўйсунувчи ривожланишига ҳисса қўшишини таъминлашга қаратилган бўлиши керак [2].

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Ушбу мақолада тизимли таҳлил ва қиёсий таҳлил методларидан фойдаланилган. Шунингдек, ушбу соҳага бағишланган илимий манбалар, қонунчилик ҳужжатлари ўрганилиб чиқилди.

НАТИЖАЛАР

Вояга етмаганлар жиноят процесси иштирокчилари ҳуқуқларини амалга оширишнинг муҳим қафолатларидан бири бу уларнинг қонуний вакилларининг ишда иштирок этишидир [3].

Процессда вояга етмаганнинг адвокат ва ота-оналари ҳузурида бўлиш ҳуқуқи БМТнинг Вояга етмаганларга нисбатан одил судловни амалга оширишнинг минимал стандарт қоидаларининг (Пекин қоидалари) 7-бандида мустаҳкамланган [4].

Терговнинг дастлабки босқичида вояга етмаганнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш гумон қилинувчининг ёки айбланувчининг қонуний вакилни хабардор қилиш ёки уни иш юритишда иштирок этишга жалб қилиш йўли билан таъминланади.

Вояга етмаганнинг процессуал ҳолатидан қатъи назар, қонуний вакилнинг иштироки мажбурийдир. Айбланувчига, гумон қилинувчига, жабрланувчига ва гувоҳга қонуний вакил тақдим этилади. Шу билан бирга, ҳимоячининг иштироки қонуний вакилнинг иштирокини таъминлаш заруратини олиб ташламайди. Илмий адабиётларда ишда иштирок этиш учун вакиллик қилаётган қонуний вакилнинг хоҳиш тилаги талаб этилмайди.

МУҲОКАМА

Илимий тадқиқотларда қонуний вакил икки жиҳатдан кўриб чиқилади:

Биринчидан, у адвокатдан (профессионал ҳимоячидан) фарқли ўларок, биринчи навбатда психологик ёрдам кўрсатадиган иккинчи ҳимоячи сифатида қаралади. Шу билан бирга, қонуний вакил қонуннинг қатъий талабларини эмас,

вояга етмаганни ҳатто нопрофессионал бўлмаган кишига ҳам тушунарли бўлган аниқ қонунбузарликлардан ҳимоя қилиши керак.

Иккинчидан, қонуний вакилнинг иштироки тарбиявий функцияни таъминлаш учун мўлжалланган: бу шахс терговчига ўзига хос ёрдам кўрсатади, вояга етмаган айбланувчи ва гумон қилинувчини тавба қилишга ва барча вояга етмаганларни жиноят иши бўйича тўғри маълумот беришга ундайди. Шу маънода, жиноят ёки муайян ғайриижтимоий ҳаракатни содир қилган вояга етмаганларнинг қонуний вакилининг иштироки бундай вояга етмаганларга ижобий таъсир кўрсатишга қаратилган ўзига хос восита бўлиб хизмат қилади [5].

Таъкидлаб ўтиш жоиз, жиноят-процессуал қонунчилиги қонуний вакилга аниқлама бермайди, фақат кимлар қонуний вакил сифатида кимлар иштирок қилишини кўрсатади.

Қонуний вакил сифатида қабул қилиниши мумкин бўлган шахсларнинг рўйхати ЖПКнинг 60-моддасида санаб ўтилган: ота-оналар, фарзандликка олганлар, васийлар, ҳомийлар, вояга етмаганга ёки белгиланган тартибда муомалага лаёқатсиз деб эътироф этилган иштирокчига ҳомийлик қилувчи муассасалар ва ташкилотларнинг вакиллар[6].

Қонуний вакилнинг ваколатлари вояга етмаган ва уни вакиллик қилувчи шахс ўртасида муайян муносабатлар мавжудлиги фактини тасдиқловчи ҳужжатлар билан тасдиқланади.

Шахсни вояга етмаган иштирокчининг қонуний вакили сифатида қабул қилиш тўғрисида жиноят ишини тергов қилаётган мансабдор шахс тегишли қарор чиқаради.

ЖПКнинг 549-моддасида вояга етмаганнинг жиноятлари ҳақидаги ишни юритишда қонуний вакилнинг қатнашиши шартлиги, шунингдек қонуний вакилнинг ишда иштирок этишига суриштирувчи ёки терговчининг қарори бўйича вояга етмаган шахсни гумон қилинувчи ёки айбланувчи тариқасида биринчи сўроқ қилиш пайтидан бошлаб йўл қўйилиши белгиланган.

ЖПКнинг 61-моддасида, қонуний вакилнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари кўрсатилган бўлиб, улар қўйдагича:

- ўзи вакиллик қилаётган шахснинг суриштирувчига, терговчига, прокурорга ёки судга чақирилганлигидан хабардор бўлиш; ўзи вакиллик қилаётган қамоқдаги шахс билан холи учрашиш; ўзи вакиллик қилаётган шахс ушбу Кодексга мувофиқ эга бўлган процессуал ҳуқуқларни амалга ошириш ҳуқуқларини амалга ошириш ҳуқуқига эга;
- ўзи вакиллик қилаётган шахсга нисбатан ўтказиладиган процессуал ҳаракатларда иштирок этиши; суриштирувчининг, терговчининг, прокурорнинг ва суднинг чақирувларига биноан ҳозир бўлиши; ҳақиқатни аниқлашга далилларни йўқ қилиш, сохталаштириш, гувоҳларни кўндиришга уриниш ва қонунга хилоф бошқа ҳаракатлар орқали тўсқинлик қилмаслиги; ишнинг тергови ва суд мажлиси вақтида тартибга риоя этиши шарт.

Буннан ташқари, қонуний вакил гувоҳ сифатида сўроқ қилиниши, шунингдек ҳимоячи, фуқаровий даъвогар ёки фуқаровий жавобгар тариқасида ишда иштирок этишга жалб қилиниши мумкин [7].

Қонуний вакил айблов қўйишда ҳозир бўлган ҳолда бир вақтнинг ўзида қуйидаги ҳаракатларни амалга оширишга мажбур: 1) вакиллик қилинаётган шахсни айбланувчи сифатида жалб этиш тўғрисидаги қарорнинг мазмуни билан танишиши; 2) вояга етмаган шахсни айбланувчи сифатида жалб қилиш жараёнида унинг ҳуқуқлари бузилмаслигини таъминлайди.

ХУЛОСА

Хулоса чиқарадиган бўлсак, вояга етмаган гумон қилинувчи ва айбланувчини сўроқ қилишда иштирок этиш қонуний вакилнинг ажралмас ҳуқуқидир. Бундан ташқари, терговчи етарли асосларсиз қонуний вакилнинг бошқа тергов ҳаракатларида иштирок этишини чеклашга ҳақли эмас. Сўроқ қилинишидан олдин бошқа тергов ҳаракатлари ёки терговга қадар текширувда айрим ҳаракатлар амалга оширилиши мумкин. Масалан тушинтиришлар олиш,

ушлаб туриш, экспертиза ўтказиш, ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш в.х. Шунинг учун, қонуний вакил жинойт процесси бошланган пайтидан бошлаб, вояга етмаганнинг ҳуқуқини ҳимоя қилиш мақсадида ишга қатнашишга ҳақли эканлигин жинойт процессуал қонунчилигига алоҳида қайд қилиш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлигининг 2022 йил якунлари бўйича ҳисоботи.
2. Михайлова Т.Н. Уголовно-процессуальная модель защиты прав и законных интересов несовершеннолетнего подозреваемого, обвиняемого. Научный портал МВД России. 2021. № 2 (54). С58.
3. Литвинцева Н.Ю. Законные представители несовершеннолетних участников уголовного судопроизводства // Известия Байкальского государственного университета. 2017. Т. 27. № 4. С.568-576.
4. БМТнинг вояга етмаган болаларга нисбатан одил судлов юритишга доир минимал стандарт қоидалари (Пекин қоидалари) https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/beijing_rules.shtml
5. Мельникова Э. Б. Ювенальная юстиция. Проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминологии / Э. Б. Мельникова. М.: Дело, 2001. С.70-71
6. Жинойт Процессуал Кодекси <https://lex.uz/docs/111463#186983>
7. Цветкова, Е. В. Несовершеннолетние участники уголовного судопроизводства: учеб. пособие .Изд-во ВлГУ, 2021. С29.– 115 с.

UO‘K 821

**XIX ASR OXIRI VA XX ASR BOSHLARIDA ZULLISONAYNLIK
AN‘ANASI TAKOMILI (NODIM, XILVATIY, XAYRATIYLAR IJODI
MISOLIDA)**

Oxunjonova Faxriniso Arabboy qizi

Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti o‘qituvchisi

Gmail: faxrinisooxunova@gmail.com

Annotatsiya. XIX asr oxirida zullisonaynlik an‘anasi yangi bosqichga ko‘tarildi. Xuddi shu davr adabiyotidagi o‘zgarishlar, tom ma‘noda yangilanishlar davri bo‘ldi. Chunki bu paytga kelib ijtimoiy hayotda jadidchilik juda keng va faol harakat sifatida namoyon bo‘lgan edi. Jamiyatdagi o‘zgarish bevosita adabiyotga o‘z ta‘sirini o‘tkazmay qolmadi. Bu maqolamizda shu evrilishlarning yangi qiyofasini – zullisonaynlik an‘anasining o‘zgacha talqinini yortishishga harakat qildik.

Kalit so‘zlar. Zullisonaynlik, she‘riyat, g‘azal, jadidchilik, “Tazkirayi Qayumiy”, Hilvatiy, devon, fors, Avliyoota.

**THE TRADITION OF ZULLISANAYNISM AT THE END OF HE 19th
CENTURY AND THE BEGINNING OF THE 20th CENTURY (IN THE
EXAMPLE OF WORKS OF NODIM, KHILVATI, KHAYRATI)**

Okhunjonova Fakhriniso Arabboy qizi

Andijan institute of Agroculture and Agrotechnology. Teacher

Gmail: faxrinisooxunova@gmail.com

Annotation. At the end of the 19th century and at the beginning of the 20th century, the tradition of Zullisonayn reached a new level. In the same period, there was a period of changes in literature, literally, renewal. Because by this time, jadidism had appeared as a very broad and active movement in social life. This had a direct impact on literature. In our article, we tried to shed light on the new image of this evolution ad the new interpretation of the Zullisonayn tradition.

Keys words. Zullisaynism, poerty, ghazal, Jadidism, Tazkirayi Qayumi, Hilvati, Devan, Persian, Avliyoota.

В КОНЦЕ 19- НАЧАЛЕ 20 ВЕКА ТРАДИЦИЯ ЗУЛЛИСОНАЙНИЗМА СОВЕРШЕНСТВОВАЛАСЬ

Охунджонова Фахринисо

преподаватель Андижанского института сельского хозяйства и агротехники

Gmail: faxrinisooxunova@gmail.com

***Аннотация.** В конце 19- начале 20 века традиция зуллисонайнизма вышла на новый уровень. Этот же период был буквально периодом перемен в литературе. Потому что к этому времени джадидизм появился как очень широкое и активное движение в общественной жизни. Это имело непосредственное влияние на литературу. В этой статье мы попытались пролить свет на новый образ этой эволюции и новую интурпретацию зуллисонайнской традиции.*

***Ключевые слова.** Зуллисайнизм, поэзия, газель, джадидизм, “Тазкирайи Каюми ” Хилвати, деван, персидский язык, Авлиё ата.*

KIRISH

Ijtimoiy hayotdagi o‘zgarishlar, albatta, o‘sha xalq adabiyotiga ta’sir etmay qolmaydi. Zero, adabiyot hayot in’ikosidir. Xuddi shunday vaziyat X-XII asrlarda milliy adabiyotimizda ham yaqqol namoyon bo‘ldi. Aynan shu davrdam boshlab tojik xalqi bilan yaqinlik, savdo-sotiq aloqalarining rivoji, san’atdagi oshnolik ikki xalq adabiyotiga ham ta’sir ko‘rsatdi. Har ikki xalq vakillari o‘zga tilning imkoniyatidan bahramand bo‘la olishdi. XII –XIII asrga kelib bu bahramandlik adabiy an’anaga aylanib, boshqa tildan faqat hayotiy zarurat uchun emas, adabiyotda nozik ta’blilik, o‘sha til foydalaridan naf topmoq uchun qo‘llanila boshlandi. Dastlab, asarlarning ta’sirchanligini oshirish maqsadida o‘zga tilning so‘zlaridan foydalanish “shir-u shakar” va “mulamma” san’atlarini vujudga keltirgan bo‘lsa, keyinchalik, bu hodisa “zullisonaynlik” deb atalgan adabiyot an’anasini dunyoga kelishiga turtki bo‘ldi. Zullisonaynlik haqida so‘zlaganda, avvalo, bu istilohning lug‘atlardagi mazmuniga e’tiborimizni qaratsak, “Navoiy asarlari lug‘ati” da bu atamaga quyidagicha ta’rif beriladi: “Zullisonaynlik”-arabcha, “ikki tillilik, ikki tilni biluvchi, ikki til egasi” demakdir. Zamonaviy adabiyotlarda ham bu atama ikki tilda ijod qilishlikni anglatadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR.

“Namangan diyorining ma’naviy qiyofasini Mahdumi A’zam Kosoniy, Boborahim Mashrab, Is’hoqxon Ibrat, Muhammad Sharif So‘fizoda, Usmon Nosir kabi buyuk zotlar belgilaydi”-deb bejiz aytmagan muhtaram birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov. Darhaqiqat, Qo‘qon adabiy muhitida ham namanganlik shoirlarning o‘rni beqiyos. “Majmuai shuaro”da 63 ta shoirdan 21 tasi namanganlik bo‘lsa, “Tazkirayi Qayyumiy”da esa 40 ga yaqin ijodkorning namanganlik ekanligi ko‘rsatib o‘tilgan.

Namanganlik shoirlar o‘z davrining o‘tkir qalam sohiblari edi. Namanganda yashab ijod etgan Fazliy, Ibrat, Xilvatiy, Nodim, So‘fizoda, Ramziy, Devona, Faqiriy, Zululiy, Noqis kabi shoirlar o‘zbek adabiyoti tarixida ham, tojik adabiyoti tarixida ham juda katta o‘rin tutadi.

Nodim Namongoniy haqida “Tazkirayi Qayyumiy” asaridagi fikrlar juda ahamiyatlidir: “Namogoniy Muqimiy bilan zamondosh va do‘st edi. Nomi Eshonjondur. Olim, fozil, mo‘tabar shoirlardan hisoblanadur. “Tuhfat-ul obidiyn” nomli bayozda bu kishini ko‘p she‘rini uchratish mumkin... ayrim devoniga ko‘zimiz tushmasa-da, kuchligina shoir ekani ma’lumdir...1930-yilda hayot ekani ma’lum”. Ammo boshqa bir manbada 1910-yil 26-iyunda Namanganda vafot etadi deb beriladi¹⁰ Keyingi manbalarda ham juda kuchli shoir ekanligi haqida ma’lumotlar bor. Nodim Muqimiy va Xilvatiylarning yaqin do‘sti edi. Zavqiy, Furqat kabi shoirlar davrasidan yaqindan oshno bo‘ldi. Muqimiy har doim qovun pishig‘ida Namanganga kelib, Nodimning uyida qolar edi. Bu haqida Muqimiy shunday yozadi:

Qolgan ekanmiz yomon o‘rganishib,

Sizdan ajrab bizda kamdur xo‘rd-u xob.

Nodimning qo‘lyozma bayozi farzandi Musallamxon qo‘lida saqlanar edi. Bu bayozda o‘zbekcha va 15ga yaqin forscha she‘rlardan tashkil topgan. Bugungi kunda esa Nodim Namangoniyning qo‘lyozma devoni Sharqshunoslik Instituti qo‘lyozmalar fondida № 4179 raqami ostida saqlanadi.

¹⁰ Homidiy H. Ma‘murov M. Namangan adiblari.-T.:Fan.2007.37-b.

Shu davrning yana bir yetuk namoyondasi Xilvatiy Azizxo‘ja madrasasida mudarris va bosh mudarris bo‘lgan. O‘zbek va fors tillarida ijod qilgan. She‘rlarida Bedil, Jomiy, Navoiy, Fuzuliy an‘analarini davom ettirgan. Shoirdan bizgacha ikki devon yetib kelgan bo‘lib, birinchi devoniga jami- 770 bayt forscha she‘rlar, 6886 bayt o‘zbek tilidagi she‘rlar kiritilgan. Ikkinchi devonga esa 4540 bayt fors va o‘zbek tilidagi she‘rlar jamlangan. Xilvatiy haqida ustoz Po‘lotjon Qayumiy shunday degan: “Bu shoir asli Andijonlik, Namanganda nash‘u namo etmish...” ...va mullo obidning ustodi. Mavlaviyning arabchadan o‘zbek tiliga nazm ila ko‘chirgani shuhratiga sabab bo‘ldi”. Xilvatiyning uchta she‘riy risolasi mavjud bo‘lib, ulardan dastlabkisi “Mavludi sharif”-turk tilida, aruz vaznida bitilgan. Bu asar payg‘ambarimiz mavludlari bilan bog‘liq birinchi she‘riy doston. Ikkinchisi “Charog‘i maktab” deb nomlanib, o‘zi bu haqida: “...bu risola aqoidi manzumadur. Muallimlarga lozimdurki, atfollarda o‘qub yod olaydurlar” deb, yozib qo‘ygan. Uchinchi risolasi-“Sayr-ul jibol”dir. Bunda tog‘ sayri taassurotlari haqida so‘z boradi. Xilvatiy yuqoridagi risolasi Nodim Namongoniy iltimosi bilan yozilganligi, 16 parchadan iborat ekanligi haqida o‘z devonida yozib o‘tadi.¹¹

Hayratiy Qo‘qon adabiy muhitining yirik vakillaridan biri bo‘lib, u haqida “Tazkirayi Qayyumiy” da shoir haqida hech qanday ma‘lumot uchratmadik. Asarda ikkita Hayratiy taxallusli ijodkorlar bo‘lib, ularning ikkisi ham namanganlik emas. Hayratiyning asl ismi- Umrzoq bo‘lib, otasining ismi Xolboy. Shoir XIX asrning ikkinchi yarmida To‘raqo‘rg‘on tumanining Yortepa qishlog‘ida dunyoga keldi. Manbalarda u haqida “zarofatgo‘y qiziqchi, hozirjavob, dilkash inson” deb ta‘riflanadi. Hayratiy- ma‘rifatparvar shoir sifatida mumtoz she‘riyatimizning barcha janrlarida ijod qiladi. Fors-tojik, ozarbayjon shoirlaridan fayz topadi. Hilvatiyning tojikcha g‘azallari topilmagan bo‘lsa ham, uning tojik tilida asar yozganligi haqida Dadamirza Orifboyev ma‘lumot berib o‘tgan. Hayratiy haqida Dadamirza Orifboyev o‘zining ilmiy ishlarida bayon etib quyidagilarni yozib qoldiradi: “xattotlik san‘atining ko‘plab sirlarini o‘rgandi...madrasani tugatgach, To‘raqo‘rg‘on mingboshisiga mirza bo‘lib

¹¹ Xilvatiy. Sayr-ul jibol.-T.: Fan. 2009.6-b

ishladi, ...qishloq dehqonlariga ariza, maktub, merosnoma, kitob ko'chirib berish evaziga faqirona hayot kechirdi".¹²

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Nodim Navoiy, Fuzuliy, Nodira ijodini puxta o'rganib demokratik ruhdagi g'azallari bilan ularning ezgu maqsadini davom ettirdi. Muqimiy, Zavqiy, Furqat bilan o'zaro o'xshatmalar yozishdi:

Furqat:

Ey dar bazm- la'lat ishq i dar bob nest,
Shisharo ashki nadomat boda chuz hubob nest

Nodim:

Dil ba dast or, ki chun g'ayri tu dildore nest
Dardmandori turo g'ayri tu g'amhore nest.

Nodimning o'zbek hatto tojik tilidagi g'azallarida ham jamiyatdagi adolatsizliklar, tengsizliklar juda ta'sirli qilib ochib berilgan.

Sad chafo az do'st biny bo hamo'shy shod bosh
Az shikoyat lab buband, az nola beovoz bosh.

Ya'ni, "do'stdan yuz jaf o soladi xursand boshga, ammo shikoyat qilishga labim bog'liq, ovozsiz nola qilaman". Mazkur g'azalida yurtdagi notinchliklar "o'zimiznikilar" sababli ekaniga ishora qilinadi. O'zbek tilidagi g'azallarida Nodim zamonning eng dolzarb muammolarini qalamga oldi. Xonliklarning o'zaro boshboshdoqliklar, urushlarni qoralagan, xonlarning asl maqsadini ochiq –oydin aytishdan qo'rqmagan:

Shahlarki jahonni aylagay tang,
Bir-biriga qilib sitez ila jang...
Maqsudi alarni siymu zardur.

Nodim Namangoniy o'z asarlarida ijtimoiy muammolar bilan hamohang tarzda, muhabbat haqida o'ziga xos badiiy mahorat bilan, lirik qahramonning ichki kechinmalarini, ma'shuqaning betakror husnini nafis tasvirlaydi:

¹² Orifboyev D.Hayrat To'raqo'rg'oniy va uning merosi haqida- Adabiy meros/ 1976.№5 23-b.

Qadding uzra chashmi mastingdurmu yo nargis magar
Bu malohat birla sarvi ravon ustidadur.

Muhabbat bobida Navoiy, Jomiy, Fuzuliydan qolishmasligini forsiy tilda yozilgan g'azallarida ham ko'rish mumkin:

Dedikim:- ishq bozorida savdo jondin o'tmoqlik

Dedim:- sadqang bo'lay ey yor bu ish menga osondur.

Nodim Namangoniy sayohatnoma janriga ham o'z hissasini qo'shdi. Muqimiy singari juda ta'sirli qilib sarguzashtnomalar yozdi. Sarguzashtnomalarida borgan joyidagi kamchiliklar, ijtimoiy muammolarga alohida e'tibor berib o'tgan. Chunonchi, "Bayoni sayohati Nodim", "Dar safari hazrati Shohimardon Nodim", "Bayoni voqeoti safari Buxoro va Samarqand" kabilar shular jumlasidandur. Sayohatnomalarida faqatgina tabiat, odamlar tasviri bilan cheklanib qolmagan, ilg'or ziyolilar tomonidan ochilgan gimnaziya haqida shunday yozadi:

Bo'yla hikmatxona gimnaziyani ko'rgach dedim,

-Ofarin , ming ofarin, bu ilm bir asrordur.

Nodim Namangoniyning she'rlari o'ynoqi, ravon, hayotbaxsh. Ular o'quvchiga ko'tarinkilik baxsh etadi. Ajoyib badiiy o'xshatish, istioralar juda ko'p.

Qo'qon adabiy muhitining yana bir yirik vakili – Xilvatiy taxallusida ijod qilgan shoir. Ijodkor ham, turkiy, ham forsiy, ham arabiyda erkin qalam tebrata olgan. El orasida uning risolalari juda mashhur edi. Xilvatiyning yuqorida zikr etilgan risolasi bilan birga "Qasidai ilm" nomli qasidasi ham chop etilgan. Bu qasida 95 bayt bo'lib, fors tilida yozilgan. Qasidada ilm to'lin oyga, quyoshga o'xshatiladi:

Zihi shamsuz- zuho badrud- dujo ilm,

Charog'i bazmgohi du saro ilm.

Mazmuni:

Qanday yaxshi, ilm choshgoh quyoshi va to'lin oydir,

Ikki olam bazmgohining ikki sara salomidir.

Bundan tashqari fors tilida bitilgan to'rtta qasidasi bor. Bularning barchasi 200 misradan ortiq va barchasi turli mavzularda yoritilgan. Xilvatiy shoir sifatida

jadidlarning erkin qarashlarini, mustaqil fikrlarini hamisha qo'llab-quvvatlagan. Shoir ko'p qirrali ijodkor bo'lib, Mavlaviy asarlarini o'zbek tiliga tarjima qilgan. Xilvatiy XIX asrning eng yetuk shoir, bilimdon shayx, mohir tarjimon sifatida adabiyot olamida abadiy qoldi.

Hilvatiy taxallusli shoir lirikasining mavzu doirasi keng. Ularda sof insoniy sevgi, vafodorlik, inson va tabiatga mehr, o'z davridan norozilik motivlari ancha kuchli. Ba'zi she'rlarida shoir ayrim amaldorlar- yulg'ich savdogar, ochko'z sudxo'rlarni hajv qiladi. Uning turkiy g'azallari ham mazmun mundarijasi juda boy:

...Visoling ila shod erdi mahzun dilim, ey mahvash,
Husning chirog'iga parvona tong otquncha.¹³

Ushbu radifli g'azali XIX asrda yashagan deyarli barcha ijodkorlarda uchragan. G'azal 7 baytdan iborat bo'lib, unda yor hajrida kuyayotgan oshiqning ichi kechinmalari bayon etilgan. Bejizga tong otquncha degani yo'q. "Tong otquncha" iborasining qo'llanishidan ko'rinib turibdiki, bu oddiygina qizga emas, Ilohiy muhabbatga oshnolikni namoyon etmoqda. Ma'lumki, tasavvufda oshiq tuni bilan Allohga ibodat qilib chiqadi, uning vasliga erishmoqni so'rab iltijo qiladi. Bunday fikrga kelishimizning yana bir isboti sifatida quyidagi misralarni keltirib o'tamiz:

Ishq savdosida doim maskanim mayxonalar
Bir puchak pulga sotarman masjidu butxonalar...

Baytda sof ilohiy ishq "uchqunlari"ni sezish qiyin emas. Mayxona mumtoz adabiyotimizda oshiqning ishq to'la qalbi. Xuddi Mashrabdek Alloh jamoli uchun barcha ibodat joylarini "sotmoqchi".

Uning she'rlarida zamondoshlari Furqat, Muqimiy kabi taraqqiyparvar shoirlardanligi uning devonida saqlanayotgan g'azal, muxammas, ruboiylarida o'z ifodasini topgan. Hayratiy uchun birgina najot yo'li ilm edi. Uning uchun xalq dardi bilan yashash asosiy maqsad deb bildi:

Yo, Rab, ahli dard ila hamroz qil,
Munisu hamsuhbatu damsoz qil,

¹³ Homidiy H. Namangan adiblari-T.:Fan.2007

Qilma har nojins ila hamdam mani

Ulfati ahli salohi soz qil.

Hayrat To‘ra‘qo‘rg‘oniyning muxammaslari ham adabiyotimizda alohida o‘ringa ega. Shoirning Nodim Namongoniy, Muqimiy, Nisbatiy g‘azallariga bog‘lagan muxammaslari el orasida juda mashhur. Hayratiy To‘ra‘qo‘rg‘oniy hayoti va ijodi haqida ma‘lumotlar hali hamon adabiyot muxlislariga kamlik qiladi.

XULOSA

Bundan xulosa shuki, O‘zbekiston tarixi va adabiyotida muhim bosqich bo‘lgan XIX asr oxiri-XX asr boshlarida yashagan, ijod etgan har bir shaxsning ijodiy merosi alohida o‘rganilishi lozim. Boisi ikki tilda bitilgan she‘rlarning badiiy saviyasi, g‘oyasi, ularda ilgari surilgan maqsad –vazifalar bugungi kelajak avlodning o‘zbek adabiyotini chuqur tushunishga, tahlil qilishga chorlaydi. Zullisonaynlik an‘anasi nafaqat davr koloritini, balki vaqt koloritini ham atroflicha, tahlil qiladigan badiiy an‘ana hisoblanadi. Mazkur badiiy jarayonning takomilini sof holda, kelajak avlodga yetkazish darkor.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Po‘lotjon Domulla Qayumov. “Tazkirayi Qayyumiy”/mas‘ul muharrir A. Qayumov/. – Toshkent: O‘zRFA, 1999. (Pulatdjon domullo Kayumii “Tazkirai Kayumii”/ responsible editor A. Kayumov/.- Tashkent:UzRFA)

2. Abdullayev V., O‘zbek adabiyoti tarixi 2-kitob (XVII asrdan XIX asrning ikkinchi yarmigacha). -T.: «O‘qituvchi», 1967. (Abdullayev V., History of Uzbek literature book №2 (From the 17th century to the second half of the 19th century) – T.: “O‘qituvchi”), 1967

3. Azamat Z. O‘zbek davlatchiligi tarixi.- T., «Sharq», 2000. (Azamat Z. History of Uzbek statehood-T.)

4. Ingeborg B . XX asr o‘zbek adabiyotiga chizgilar.-T., “Ma‘naviyat”,2001 (Ingeborg B. Sketches of 20th century Uzbek literature- T., Ma‘naviyat)

5. Bobobekov H. Qo‘qon tarixi.-T., “Fan”.1996 (Bobobekov H. Kogan history – T., “Fan”)
6. Xolliyev G. G‘ulomov. X. O‘zbekiston tarixi.-T., «Universitet». 1997. (Kholiyev G. G‘ulomova KH. History of Uzbekistan –T., “University” 1997)
7. Hakimxon, Xotiralar, -T.: «Fan» nashriyoti, 1966. [39] (Khakimxon, Memories-T.: “Fan” publisher, 1966)
8. Hojiahmedov A., «Mumtoz badiiyat lug‘ati»,-T.: «Yangi asr avlodi», 2008. (Khojiahmedov A., Dictionary of classic art, -T.: “Yangi asr avlodi”2008)
9. Is‘hoqxon To‘ra Ibrat. Farg‘ona tarixi. T., «Ma‘naviyat», 2005 (Is‘khakhan Tura Ibrat “History of Ferghana” T., “Ma‘naviyat” 2005)
- 10.Hasanboy G‘oyib. Diydor sog‘inchi. – Dushanbe “Promekspo”, 2017 (Khasanboy Gayib. “ Dear Miss”,- Promekspo, 2017)
11. Karimov I.A. «Biz kelajagimizni o‘z qo‘limiz bilan quramiz».- Toshkent. “O‘zbekiston”, 1999. (Karimov I.A. “ We create our future with our own hands”.- Tashkent Uzbekistan, 1999.)

МУНОСИБАТҶОИ ТАЛАФФУЗ ВА НАВИШТАНИ ДУРУСТИ ЗАБОНИ ФОРСӢ

Диловар Лутфуллозода Ҳомитов

Докторанти донишгоҳи давлатии Тирмиз

dilovarhomitov@mail.ru

АНОТАТСИЯ

Дар ин тадқиқ мушкили асосии форсиомӯзони тоҷикзабон мавриди баҳс қарор мегирад. Талаффузи дурусти забони форсӣ навиштани дурустро ҳам таъмин месозад. Хат ва гӯйишҳо ҳамеша дар ҳаракатанд ва ҳамеша бо ҳамдигар мусобиқат мекунанд.

Калидвожаҳо: Хат, форсиомӯзӣ, тоҷикзабонон, ҳодисаи иҷтимоӣ, навишторӣ, гуфторӣ.

ABSTRACT

In this study, the main problem of Tajik-speaking Farsi learners is discussed. Correct pronunciation of the Persian language also ensures correct writing. Lines and words are always in motion and always competing with each other.

Keywords: Calligraphy, Persian learning, Tajik speakers, social event, writing, speaking.

АННОТАЦИЯ

В данном исследовании обсуждается основная проблема таджикоязычных изучающих фарси. Правильное произношение персидского языка также обеспечивает правильное письмо. Письмо и речь всегда находятся в движении и всегда конкурируют друг с другом.

Ключевые слова: каллиграфия, изучение персидского языка, носители таджикского языка, светское мероприятие, письмо, говорение.

ДАРОМАД

Эрон яке аз кишварҳои қадимӣ ва аз лиҳози илму фарҳанг пешрафтаи ҷаҳон мебошад. Омӯхтани забони форсӣ барои шаҳрвандони Ёзбекистон аҳамияти зиёд дорад. Зеро бо кишвари Эрон мо алоқаҳои зиёде дорем. Соли 2022 низ дар Созмони ҳамкории Шанхай, ки дар Самарқанд баргузор гардид, раиси ҷумҳури Эрон ҳам ташриф овард ва бо Президентамон 30-солагии муносибатҳои Эронро Ёзбекистонро муборакбӯӣ карданд. Ғайр аз ин дар 14 шӯба ҳамкориҳоро имзо гузоштанд[7]. Аз сабабе, ки забони форсӣ ва тоҷикӣ аз гурӯҳи забонҳои эронӣ ҳастанд шабоҳатҳои зиёде байни онҳо мавҷуд аст. Барои тоҷикзабонони Ёзбекистон ва Тоҷикистон омӯхтани забони форсӣ он қадар мушкилӣ пеш неаморад. Аммо бу вучуди ин баъзе иштибоҳот низ вучуд дорад. Дар ин тадқиқ ҳамин иштибоҳот мавриди баҳс қарор гирифта роҳи ҳалли он пешкаш мешавад.

Забони адабии ҳозираи тоҷикӣ ва забони форсии имрӯзаи Эрон давомдиҳандаи забони классики форс аст. Ин забонҳо то асрҳои XVII ба адабиёти муштарак соҳиб буданд. Пас аз ин бо сабабиятҳои геосиёсӣ ва ҷараёнҳои иқтисодиву иҷтимоӣ аз ҳамдигар фарқ карданро шурӯъ карданд. Худуди эронӣ дар зери таъсири халқҳои туркӣ ва англизҳо тоҷикон бошанд зери муносибатҳои наздик бо ўзбекҳо ва сиёсати русҳо монда буданд. Ин омилҳо маҷбур месозад, ки ҳар як забон роҳи ташаккули худро соҳиб шавад ва мӯҷиби аз якдигар фарқ кардани забонҳои тоҷику форс шавад. Дар забони форсиёни Эрон таъсири забонҳои туркӣ, озарӣ ва англисӣ фаронсавиро мебинем. Азбаски қариб як аср тоҷикон мустамликаи СССР ва ҳазорсолҳост, ки бо мардуми ўзбеки ҳамсоя, бародарона ва дар алоқаҳои хуби иҷтимоӣ фарҳангӣ зиндагӣ доранд, албатта роҳи ташаккули забони тоҷикиро аз забони форсии Эрон дигар сохт.

ТАҲЛИЛИ АДАБИЁТ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Аз сабаби дар худуди Эрон солҳои зиёд ҳукмронӣ кардани халқҳои туркнаҷот(Сафавӣ) забони гуфтугӯӣи форсиёни Эрон зери таъсири забони

туркӣ дигаргун шуд[5] аммо забони адабии навишторӣ шакли классики худро нигоҳ медошт. Дар аввалҳои асри XX забони гуфтугӯӣ ба адабиёт, васоити ахбор оҳиста-оҳиста ворид мешуд. Як гурӯҳ зиёӣёни Эронӣ забони гуфтугӯии халқро ба забони адабӣ наздик карданро шурӯъ карданд. Парвиз Нотили Хонларӣ дар асарҳои худ оиди забони форсӣ, Али Акбар Деххудо, Муҳаммад Муин, Ҷамолзода ва як қатор дигар олимони дар китобҳо ва мақолаҳои худ доир ба ғанӣ намудани забони адабӣ аз ҳисоби ибораҳои забони гуфтугӯиро таъкид кардаанд[4]. Ҳамин тавр тафовут байни забони адабии форсӣ аз забони адабии тоҷикӣ пайдо шуд.

Чунончи академик Бобочон Ғафуров қайд кардаанд “... Ба ҳамин тариқ, дар зарфҳои солҳои 1864-1868 ду давлати Осиёи Миёна-хонияи Хўқанд ва аморати Бухоро ба мағлубият дучор гардиданд”[3]. Русҳо бо оҳистагӣ маданияти худро дар ҷойҳои истилокардашон татбиқ карданро мехостанд ва то кадом дараҷае ба ин муяссар ҳам шуданд. То даҳаи охирини асри XX забони русӣ барои тоҷикон ҳамчун яке аз забонҳои асосӣ шуда буд. Дар натиҷаи ин забони тоҷикӣ ҳам ба баъзе дигаргуниҳо дучор шуда буд. Садриддин Айнӣ ҳам дар ғанигардонӣ ва ташаккули забони тоҷикӣ саҳми арзандаи худро гузоштааст. Яъне олим, шоир ва нависанда дар деҳҳо давр зада аз лаҳҷа ва шеваҳои вожаҳои ба бисёриҳо фаҳмо ва маълумро ба забони адабӣ дохил мекард. “Вай аз тамоми боигарии забони адабиёти классикӣ ва шеваҳои лаҳҷаҳои халқии тоҷик истифода бурда, дурдонаҳои беҳтарини онро ба хазинаи забони адабии имрӯзаи тоҷик дохил кардааст”[13].

НАТИҶАҲО

Пас аз инқилоби октябр якҷанд Республикаҳои СССР аз алифбои арабӣ ба лотинӣ гузаштанд. Дар қатори онҳо тоҷикон ҳам буданд. Албатта дар ин алифбо баъзе мушкилиҳо ба вуҷуд омаданд. Масалан дар алифбои арабӣ садонокҳои кӯтоҳ навишта намешавад аммо дар графикаи лотини тамоми садонокҳо ва ҳамсадоҳо ба аломатҳои(харфҳо) алоҳидаи худ соҳиб буданд. Ин ҳодиса дар назди забоншиносон суоли ба кадом нормаи забон: забони классик ёки диалектҳои маҳаллӣ қабул кардани алифбои навро мегузошт. Агар аз

диалектҳои маҳаллӣ истифода бурда алифбои навро шакл диҳанд, айнан аз диалекти кадом маҳал? Ин суолот ва масъалаҳо дуто конференсияро, ки солҳои 1924 ва 1928 баргузор гардида буд тақозо мекард. Инчунин конгресси забоншиносӣ дар соли 1930 низ баргузор гардид. Дар конгресс ва конференсияҳои зикршуда фикри забони адабиёро ба забони маҳаллии зиёдаҳолӣ наздик кардан садо меод. Масъалаи фонетикаи забони адабии тоҷикиро ба диалекти тоҷикони шимолитар мувофиқ гардониданд[11].

МУҲОКИМА

Ин тадқиқ бо усули таққосикунонӣ ва тавсиф кардан баррасӣ мешавад. Иштибоҳоти асосии тоҷикзабонон ин вожаҳои забони форсиро ба шеваи тоҷикӣ талаффуз кардани онҳо мебошад. Гарчи навишти вожаҳои форсӣ ва тоҷикӣ ба ҳарфҳои ниёгон як хел бошад ҳам талаффузи онҳо дигар аст. Агар форсҳо *gerān* гӯянд, тоҷикон *garōn* мегӯянд. Барои ин тафовутҳоро фаҳмидан ва иштибоҳ накардан, забонмӯз бояд хат ва фонемҳои забони форсиро тоҷикиро хуб донанд. Масалан садонокҳои забони тоҷикӣ 6-тоянд: *i, ū, u, ô, ê, a*[10]. Садонокҳои забони форсӣ низ 6-тоянд: *ā, u, i, a, e, o*[2]. Лекин мавқеи истифодабарии онҳо аз якдигар фарқ мекунад. (ҷадвали-1.)

Хати форсӣ	Талаффузи форсӣ	Талаффузи тоҷикӣ
انگشت	<i>Angošt</i>	<i>angušt</i>
انجمن		
برج		
بسد		
بخارا	<i>boxārā</i>	
برنا	<i>Bornā</i>	

Аз ҷадвали боло маълум мешавад, ки мавқеи истифодабарии садонокҳои форсӣ аз тоҷикӣ фарқ дорад ва вақтеки забонмӯз вожаҳои тоҷикиро ба тоҷикӣ талаффуз мекунад иштибоҳот ба вучуд меояд. Аз ҷиҳати фонетикаи дар забони форсӣ 3-то садонокӣ кӯтоҳ мавҷуд аст: *a, e, o*. Дар забони тоҷикӣ бошад *a, u, i*

садонокҳои кӯтоҳ маҳсуб мешаванд. Бояд тазакур дод, ки садоноки /e/ ва /o/ дар тоҷикӣ дароз аст. Дар форсӣ бошад акси инро мебинед. Дар форсӣ /u/ ва /i/ садоноки дароз аст.

Агар вожаҳои دیوانه، مسیح، بهشت، گل—ро бо талаффузи тоҷикӣ нависем, боядқи ба шаклҳои зер нависем: دوانه، مسح، بیهشت، گل.

Мушкилоти асосие, ки барои форсиомӯзони тоҷикзабон пеш меояд, ин навишта нашудани садонокҳои кӯтоҳи забони форсӣ мебошад. Агар омӯзанда вожаҳои фавқро форсӣ талаффуз кунад, муваффақ ба навишти дурусти вожаҳои форсӣ мешавад. Масалан: *Gol-گل، Behesht-بهشت، masih-مسیح، Divāne.دیوانه.*

Садонокҳои дароз дар забони форсӣ /ā/, /u/, /i/ ва дар забони тоҷикӣ /ô/, /ê/, /û/ мебошанд. Садонокҳои дароз дар забони форсӣ доимо кашида хонда мешавад ва дар навишт ҳам акси худро меёбад. Аммо садонокҳои дарози /ê/, /û/-и забони тоҷикӣ дар форси танҳо шакли кӯтоҳашро дорад. Аз ҳамин лиҳоз ба форсиомӯзи тоҷикзабон душворӣ пеш меорад.

Хулоса ин, ки барои омӯхтани забони форсӣ мураббӣён бештар омӯзонидани фонетикаи забони форсӣ бештар вақт сарф кунанд. Зеро агар тарзи талаффузи дурусти забони форсиро наёмӯзанд, навишти онро наметавонанд дуруст аз худ кунанд. Аз ҳамин сабаб ҳангоми омӯзонидани тарзи дурусти талаффузи забони форсӣ аввал номи ҳарфҳо, овози он ва бо манбаъҳои шунидорию биниш тарзи дурусти талаффузи забонро бояд омӯхт. Тарзи дуруст навиштани забони форсӣ чолишҳои зиёди дигаре низ дорад, аммо тадқиқ ва баррасии он дар қорҳои диссертатсионӣ бояд дида шавад.

РЎЙХАТИ АДАБИЁТҲО

1. Абдусаматов, М. (2012). Форс тили. Шарқ.
2. Алимова, Х. З. (2008). Форс, дарий ва тожик тилларининг шаклланиш босқичлари: умумийлик ва фарқлар (фонетик таҳлил). Шарқшунослик.–Т.: ТошДШИ, (1-2), 28-34.
3. Ғафуров, Б. (2008). Тоҷикон. 2-қисм. Душанбе.
4. Қуронбеков, А. (2009) Форс тили лексиколоияси.ТДШУ.
5. Қуронбеков, А. (2009). Классик форс тили ҳамда ҳозирги давр форс, дарий ва тожик тиллари фонемалар тизимининг қиёсий таҳлили. Шарқ классик филологияси, 146-154.
6. Қуронбеков, А., Воҳидов. А., Т. Зияева. (2006) Форс тили. Муסיқа.
7. Найрободӣ, Ҳ. (2022). [Эрон ва Ўзбекистон: дипломатик алоқалар ўрнатилганига 30 йил тўлди | Azon.uz - Ахборот-таҳлилий портал.](#)
8. Ниёзмухаммадов, Б., Ниёзӣ, Ш.Н., Тоҷиев, Д.Т. (1956). Грамматикаи забони тоҷикӣ(фонетика ва морфология). Наш. Тоҷ.
9. Поляков, К.И., Носырев А.А. (2000)Учебник персидскоо языка. ИД Муравей.
10. Расторгуева, В .С .(1955). Краткий очерк фонетики таджикского языка. Изд-во Акад. наук Таджики. ССР.
11. Расторгуева, В.С. (1982). Основы иранского языкознания:новоиранские языки. Зч, Наука.
12. Рубинчик, Ю.А. (2001). Грамматика современного персидского литературного языка. Вост. лит.
13. Рустамов, Ш. (1982). Забони адабии ҳозираи тоҷик. Маориф.
14. Убайдуллоев, Р. М. (1974). Таджикский вокализм. Учен, записки ДГПИ, т. 90, сер. «иностр. языки», 193-215.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИГРОВОГО МЕТОДА В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Умаралиева Муножат Машрабовна

Старший преподаватель факультета английского языка и литературы
Ферганского государственного университета

Яхеева Сарвиноз Хаётжон кизи

2-курсовая студентка

***Аннотация:** В данной статье обсуждается научная подоплека использования игровых методов, особенно интерактивных игр, в обучении английскому языку студентов начального уровня. В статье рассматриваются факторы, которые способствуют интересу студентов к изучению иностранных языков, и предоставляются научные аргументы в пользу использования игровых методов.*

***Ключевые слова:** игра, умственная деятельность, начальный уровень, интерактивные игры.*

Введение. В настоящее время изучение иностранных языков, особенно английского, является неотъемлемой частью каждой сферы. Спрос на знание английского языка среди молодого поколения высок, так как овладение иностранным языком, особенно английским, необходимо для общения с иностранными партнерами даже в современных профессиях. Для этой цели рассматривается первоочередной задачей каждого учителя поощрять молодых учеников начинать изучение языка с первичного уровня, делая уроки интересными с помощью игр и методов обучения. Президентский указ PQ-1875, выпущенный первым Президентом Республики Узбекистан 10 декабря 2012

года, «О дальнейшем развитии системы изучения иностранных языков», был одним из решений, приведших к положительным изменениям в начальном образовании. В соответствии с этим приказом преподавание ученикам иностранных языков, особенно английского, с начала их обучения, увеличивается интерес к изучению иностранных языков и развивается классы английского языка, используя при этом увлекательные игры и методы, которые соответствуют этим требованиям, призывая принимать участие в занятиях, играя в различные игры и используя новые технологии. В анализе литературы и методик психологи утверждают, что желание молодых детей изучать язык выше по сравнению с взрослыми, так как они могут быстро и легко впитывать и учить новый язык. Поэтому от учителей требуются высокие педагогические навыки, и им необходимо использовать разные виды игровых методов, чтобы повысить интерес учеников к изучению и улучшить эффективность занятий английским языком. Игры важны для умственного и физического развития детей, а также для их морально-эстетического образования. Игры помогают детям понимать мир вокруг них, общаться с другими, улучшать решения проблем и способствовать критическому мышлению. Кроме того, игры могут мотивировать учеников, у которых трудности в учебе, принимать участие в занятиях и учиться более эффективно.

В дополнение, педагоги и психологи считают, что игры имеют значительную роль в психологическом развитии детей. Поэтому учителя должны использовать различные интерактивные игры для развития их творческих способностей и повышения качества обучения. Для создания стимулирующей обучающей среды для обучения английскому языку можно использовать некоторые интересные игры, такие как "LAST MAN STANDING", интерактивная игра, которая побуждает студентов учиться вместе. При произнесении слов студенты, оставшиеся в игре, должны думать о своих собственных словах. Для игры требуется мяч, и все ученики должны сидеть в круге. Учитель выбирает тему, например, «Вещи, найденные в классе». Один ученик получает мяч и

произносит слово, связанное с выбранной темой. Затем другой ученик перехватывает мяч и произносит другое слово, связанное с темой. Если слово повторяется или мяч падает, игра заканчивается. Эта игра помогает студентам улучшить их скорость и воображение.

- Игра "ROCKET". На доске рисуется картинка ракеты или используются карточки с английскими словами. Ракетам нужно топливо, чтобы добраться до других планет. Ученики делятся на три группы, и та группа, которая правильно переводит слова на карточках, прикрепленных к их ракете, становится победителем.

- Игра "Шарады" использует действия без слов для выражения идей. Эта игра идеальна для стеснительных, нервных учеников. Учитель пишет определенные слова на куски бумаги, в частности глаголы. Затем класс делится на две группы, и каждый ученик выбирает кусок бумаги с словом и выполняет действие, связанное с этим словом, пока его/ее товарищи по команде правильно не угадают слово. Группа, которая находит наибольшее количество слов, является победителем.

- Игра "О чем я думаю?" Ученики делятся на пары. Каждый ученик рисует картинку на куске бумаги и пишет 5-10 слов, описывающих ее. Когда время вышло, один ученик показывает свою картинку, в то время как другой пытается угадать, что это. Пара, которая угадывает наиболее точно, выигрывает.

Большинство игр можно играть со студентами любого возраста, от 1-й до 3-й класса, так как они еще не развили отношение равнодушия и стремятся участвовать в любой игре. В результате, вместе с игровым процессом, они воплощают особенности определенных профессий, например, вождения автомобиля, игры в музыкальную группу и т. д. Это укрепляет их уверенность в себе.

ВЫВОД

Использование игрового метода является важным в развитии учеников, и учителя могут настраивать уровень игр в соответствии с возрастом и уровнем учеников. Интерактивные игры, упомянутые выше, помогают ученикам

улучшить их память, интеллект, ловкость и быстроту и позволяют учителям проводить свои уроки творчески. В сегодняшней системе образования важно правильно организовать преподавание иностранных языков, и использование игр играет важную роль в достижении этой цели. "Чтобы стать специалистом по языкам, которые изучает молодое поколение, следует использовать различные современные технологии и интересные игры. Как подчеркивал наш великий поэт и мыслитель Алишер Навои: "Кто знает язык, тот знает страну".

ССЫЛКИ

1. "Развитие синтаксической сложности у самостоятельно обучающихся, эссе через творческие навыки мышления" Преподавание английского языка, том 12, № 2, лето и осень 2018 года, с. 145-167. Объем - 2 | Выпуск - 5 | Май - 2023 г. Процедура философских и педагогических наук ISSN 2795-546X Стр. 48
2. "Вклад обучения на основе стратегий в результаты чтения: автономная перспектива" TEL, Том 17, № 1, Зима и весна 2023 года, с. 171-1999.
3. Машрабовна, У. М., и Кизи, Й. С. К. (2022). Важные характеристики для становления автономным учащимся. Международный журнал по апельсиновым технологиям, 4(12), 23-26.
4. "Самостоятельное обучение: обзор литературы и новый проект" В.Р. Мейер, Отдел оценки и исследований, LSN. Альбанезе, М.А. и Митчелл, С. «Проблемно-ориентированное обучение: обзор литературы по его исходам и проблемам реализации», Академическая медицина, т. 68, 1993 г., с. 52-81.
5. Машрабовна, У. М., и Кизи, Й. С. К. (2023). Повышение языкового усвоения автономных учащихся с помощью методов обучения. ЖУРНАЛ ОБРАЗОВАНИЯ, ЭТИКИ И ЦЕННОСТИ, 2(3), 42–44.
6. Машрабовна, У. М., и Алиевна, Б. О. (2023). Самостоятельное изучение языка в связи с культурой. ЖУРНАЛ НАУКИ, ИССЛЕДОВАНИЙ И ОБУЧЕНИЯ, 2(4), 1–4.
7. Машрабовна, У. М. (2023). СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ УЧАЩИХСЯ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ. Журнал новых инноваций века, 28(2), 123-127.
8. Машрабовна, У. М., и Акмалджон Кизи, А. Е. (2023). Влияние завоевания нормандцев на английскую литературу. ЖУРНАЛ ОБРАЗОВАНИЯ, ЭТИКИ И ЦЕННОСТИ, 2(4), 29–33.

ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯСИНИ ТАЛОН-ТАРОЖ ҚИЛИШГА ҚАРШИ КУРАШИШ БЎЙИЧА ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАЛАРИ

Насиров Жамолiddин Ғайрат ўғли

Аннотация: Биз ушбу мақола хорижий мамлакатларда электр энергиясини талон-тарож қилинишига доир хорижий мамлакатларининг тажрибасини бирма бир кўриб таҳлил қилиб кўриб чиқамиз.

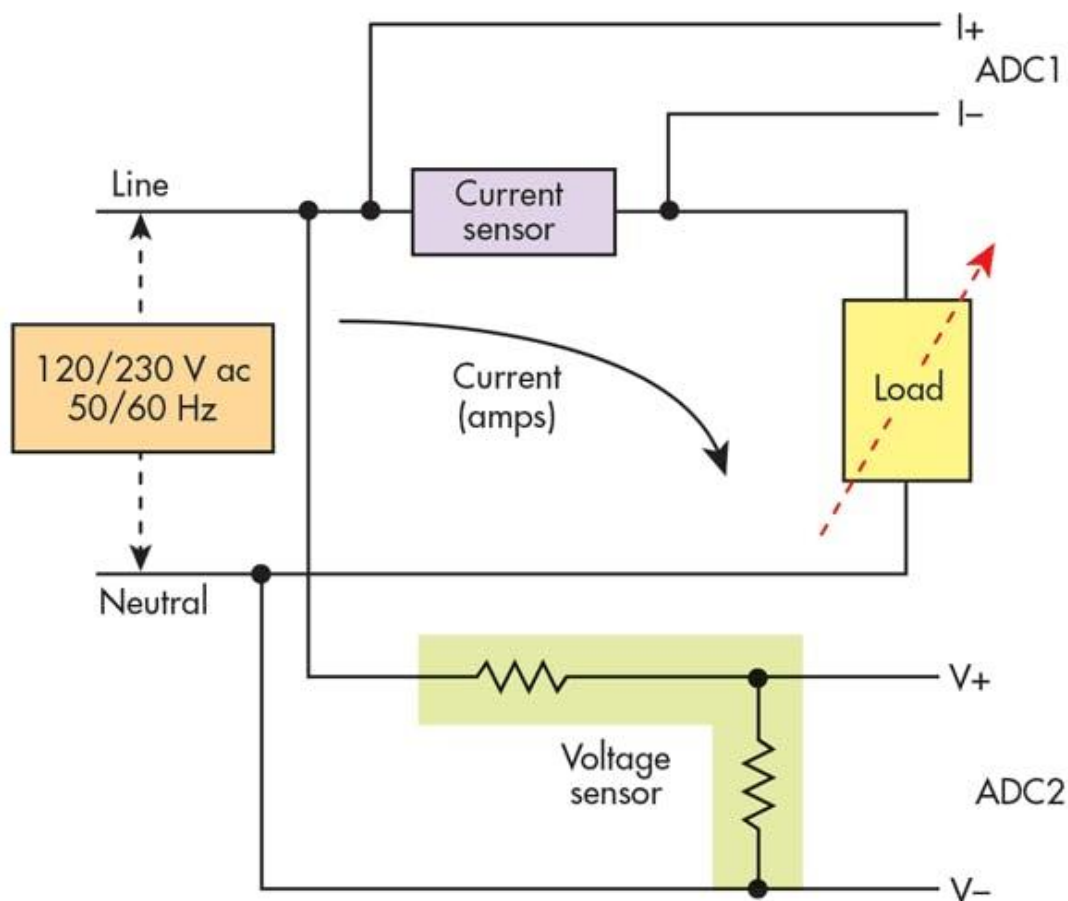
Калит сўзлар: электр станция, энергетика тармоғи, хорижий мамлакатлар, ўзгирлаш, ҳисоблагич, тажриба, технология.

ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАЛАРИ

Хорижий мамлакатлар тажрибаси билан бирма бир электр энергиясидаги ноқонуний уланишлар ҳамда турли хил шу каби ҳолатларни олдини олишга доир олиб борилаётган ишларни кўриб чиқадиган бўлсак. Ҳиндистонда ноқонуний уланишлар ёки ўзгартиришлар туфайли "узатиш йўқотишлари" умумий электр энергиясининг 42 фоизини истеъмол қилади.

Шунингдек, ўтказилган тадқиқотга кўра, 2015 йилда электр энергиясини ўғирлашдан глобал йўқотишлар 89,3 миллиард АҚШ долларини ташкил этди. Ҳиндистон етакчилик қилади (16,2 миллиард доллар зарар), Бразилия (10,5 миллиард доллар) ва Россия (5,1 миллиард доллар). Смарт Грид ва ақли ҳисоблагичларни қабул қилиш билан бирга, коммунал хизматлар ҳисоблагичларни бузишни аниқлаш ва электр энергиясини ўғирлашни камайтириш учун янги технологияларни жорий қилмоқда. Электр ўғрилари ноқонуний уланишларининг кўплаб усуллари мавжуд. Энг оддий ёндашув - электр ўлчагичдан олдин электр узатиш линияларига уланиш. Ўғрилар ҳам ҳисоблагични бутунлай четлаб ўтишлари мумкин. Кейинчалик мураккаб схемалар ҳисоблагичга уланишларни ўзгартириш ёки ҳисоблагичнинг ўзи ишлашини бузиш орқали қайд этилган истеъмол миқдорини камайтиришга

қаратилган. Сўнги ўн йил ичида электр компаниялари анъанавий электромеханик ҳисоблагичларни электр энергияси истеъмолини аниқ қайд этувчи ва уни коммунал хизматларга етказадиган электрон "ақлли ҳисоблагичлар" ёки электрон ҳисоблагичларга алмаштирмоқда. Ақлли ҳисоблагич одатда кучланиш ва оқимни ўлчаш учун микроконтроллерга (MCU) асосланган маълумотларни йиғиш тизимини, вақт белгиси маълумотларини реал вақт режимида соатни, икки томонлама симли ёки симсиз алоқа тизимини, носозликлар ҳақида хабар бериш ва диагностика қобилиятини ва, албатта, ўз ичига олади. Электр энергиясини ўғирлаш ва ҳисоблагичларни бузишни аниқлашнинг турли усуллари мавжуд. Уларни кўрадиган бўлсак.¹⁴

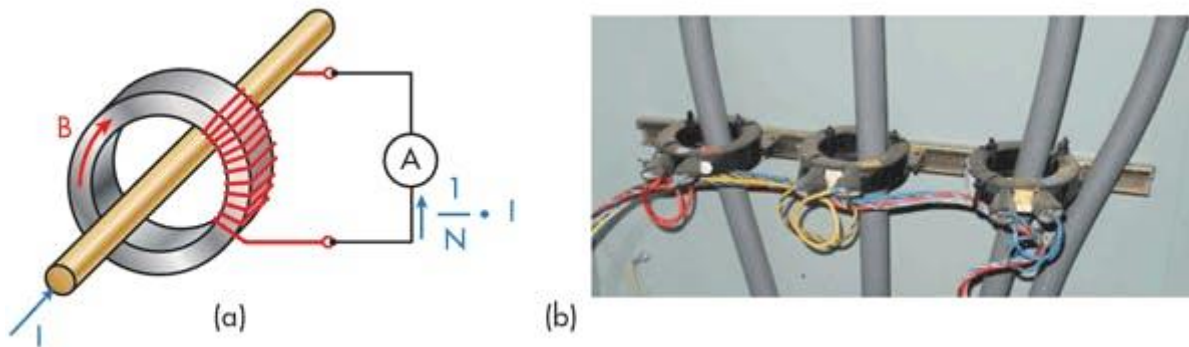
(1-расмда) MCUга уланган аналог-рақамли конверторлар (ADC) ёрдамида оқим ва кучланишни ўлчашнинг одатий ёндашуви кўрсатилган.

¹⁴ <https://en.birmiss.com/punishment-for-theft-of-electricity/>

Схема қувват сарфини минимал даражада ушлаб туриши керак, шунинг учун микроконтроллер одатда кўп вақтни кам қувват ёки очик ҳолатида ўтказди ва фақат ўлчашни амалга ошириш, маълумотларни юбориш ёки қабул қилиш ёки огоҳлантиришга жавоб бериш учун ёнади. Ақлли ҳисоблагич бузилишларни аниқлаш ва олдини олиш учун бир нечта усуллардан фойдаланади. ¹⁵Албатта, ҳисоблагич қутиси осонгина киришни олдини олиш учун муҳрланган бўлиши керак, бегона нарсаларни киритиш учун бўш жой бўлмаслиги керак. Рухсациз кириш ҳолатларида, қутига ҳар доим очилганда микроконтроллерни огоҳлантирувчи тугма қўшилиши мумкин. Электрга ноқонуний уланишлар, айниқса, жонли каналларда оқимни четлаб ўтиш учун, электрон ҳисоблагич нейтрал каналдаги оқимни ўлчайди ва уни жонли оқим билан таққослайди. Бир фазали ҳисоблагич учун идеал шароитларда иккита оқим тенг бўлиши керак. Агар сезиларли номувофиқлик кузатилса, бу бузиш ҳодисаси содир бўлганлигини кўрсатиши мумкин. Электр энергиясини ўғирлаш воситалари хилма-хил бўлса-да, уларнинг асосий принципи кучланиш, оқим ва қувват коэффициентини ўзгартириши мумкин бўлган электр энергиясини ҳисобга олишни ўзгартиришдир. Улардан бири ўзгартирилса, у қувват ўлчагични секин айлантатириши, тўхтатиши ёки ҳатто тескари бурилишига олиб келиши мумкин. Электр ҳисоблагичнинг тузилишини ўзгартириш ҳам электр энергиясини ўғирлаш мақсадига эришиш учун секин бурилиш ясаши мумкин. Электр энергиясини ўғирлашнинг олдини олиш мақсадида энергетика корхонаси томонидан турли чора-тадбирлар амалга оширилиб, муайян самаралар берилмоқда. Аммо муаммо ҳали ҳам мавжуд, бу асосан муҳрлашдан фойдаланиш, лекин умумий муҳрни очишдан кейин нусхалаш ва тиклаш осон. Юқори кучланишли қувват ўлчагичдан фойдаланиш, бу ўғирликни киришни

¹⁵ <https://www.electronicdesign.com/technologies/test-measurement/meters/article/21802049/emeters-offer-multiple-ways-to-combat-electricity-theft-and-tampering>

қийинлаштиради, лекин ходимлар учун кундалик тамирлаш ва текширишда ноқулайлик туғдиради.¹⁶

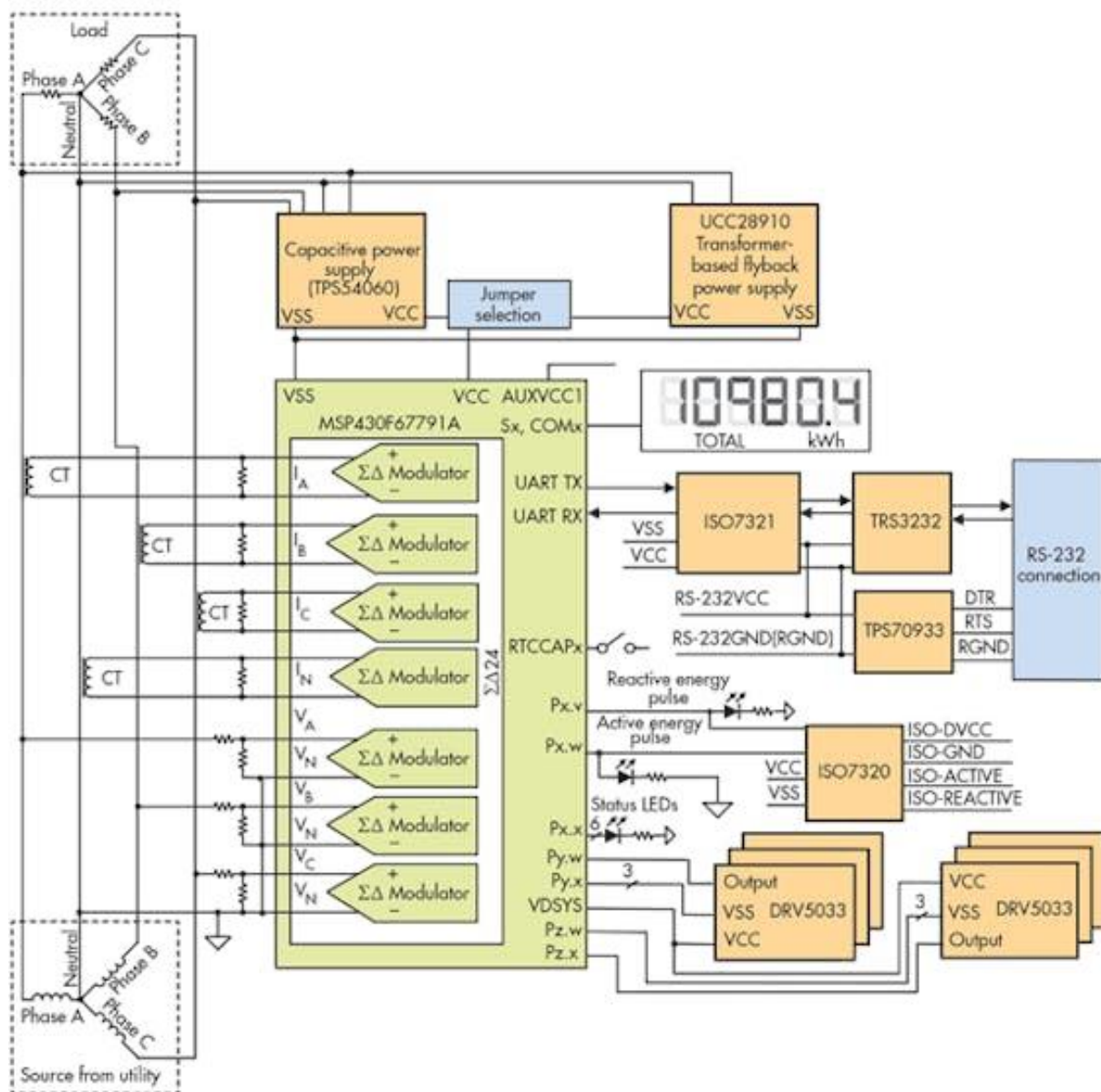
(2-расм). Оқим трансформатори (СТ) ўзининг иккиламчи ўрашида бирламчи ўрашдаги оқимга (яъни, ўлчанадиган фаза) мутаносиб равишда ўзгарувчан ток ҳосил қилади. Шунингдек, саноат ўрнатишда уч фазали КТ тизими кўрсатилган.

Шунингдек, Қувват трансформатори изоляцияланган ва изоляцияланмаган коммутация топологияларида асосий элемент бўлиб, оқим трансформатори каби магнит узилишларга дучор бўлади.¹⁷ Электр таъминотида, агар профилактика чоралари кўрилмаса, муваффақиятли ҳужум электрон ҳисоблагични бутунлай ўчириб қўйиши мумкин. Агар электрон ҳисоблагич қувватдан фойдаланишда оқилонга бўлса, электр таъминоти учун вариантлардан бири трансформаторни талаб қилмайдиган томчи топологияни амалга оширишдир. Қопқоқ қувват манбаи тармоқдаги кучланишни пастроқ даражага тушириш учун кондансаторнинг сифимли реактивлигини ишлатади. Трансформаторга асосланган қувват манбаи учун эффеқтли сенсорлар магнитни бузиш уринишларини аниқлаш учун трансформаторда барча ҳаракатлар назорат қилиб турилади. Агар асосий қувват магнит бузилиши туфайли йўқолса, тизим функционалликни сақлаб қолиш учун захира қувват манбаига ўтиши мумкин. Захира қувват манбаи батарея бўлса, батареянинг ишлаш муддатини узайтириш

¹⁶ <http://pubs.sciepub.com/ajeee/3/4/4/index.html>

¹⁷ <https://dzone.com/articles/how-ai-can-reduce-electricity-theft>

учун HALL сенсорларни жорий истеъмолни камайтириш муҳимдир. Ушбу жорий истеъмолни камайтириш ҳар бир HALL сенсорига қувватни айланиш орқали амалга оширилади.¹⁸

(4-расм.) Бузғунчиликка қарши электрон ҳисоблагич дизайннинг блок диаграммаси иккита турли хил қувват манбаи вариантларини ўз ичига олади. HALL-EFFECT сенсорлари магнитни бузиш уринишларини аниқлайди.

¹⁸ <https://www.elprocus.com/power-theft-prevention-techniques/>

Шунингдек, электр ўғирлаш муаммоси Ҳиндистон ва Бразилия давлатларида кўп учрайди. Бу ривожланаётган мамлакатлар билан ҳам кузатилиши кўришимиз мумкин.¹⁹

ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯСИНИ ТАЛОН-ТАРОЖ ҚИЛИШГА ҚАРШИ КУРАШИШ ТИЗИМЛАР

Бразилиянинг Люксембург университети тадқиқотчилари гуруҳи муаммоларни яхшилашга қаратилган бир қанча изланишлар олиб боришлари натижасида, мамлакатда энергия ўғирланишини камайтиришга ёрдам берадиган AI тизимини ишлаб чиқишди. Тадқиқотчилар беш йил давомида 3,5 миллиондан ортиқ бразилияликларнинг уй хўжаликларида электр энергиясидан фойдаланиши тартибини ўрганиб, таҳлил қилиб чиқишди. Улар электр энергиясидан фойдаланиш кўрсаткичлар шубҳали даражада паст эканлиги ва шу каби ҳар қандай шубҳали ҳолатларни аниқлай оладиган AI алгоритминини ишлаб чиқдилар. Улар олдинги текширувлар маълумотларидан фойдаланган ҳолда хулосалар тўғри ёки нотўғрилигини текширишди. Ушбу тизм орқали муаммоли ҳолатларни тахминан 65% аниқ аниқлаш имкони беради. Ушбу тизим “CHOICE Technologies” ақлли энергия компанияси томонидан амалга оширили белгилаб қойилган. Ушбу тизим Лотин Америкаси бўйлаб тарқатилиши кўзда тутилган. Шунингдек, ушбу тизим ғарбий мамлакатларда ҳам қўлланилиши режалаштирилган. Жумладан, Буюк Британиянинг бир қатор коммунал компаниялари электр энергиясидан ноқонуний фойдаланиш ҳолатларни аниқлашда ушбу тизмдан фойдаланиш бўйича келишув амалга оширилиши режалантирилган.²⁰

¹⁹ <https://dzone.com/articles/how-ai-can-reduce-electricity-theft>

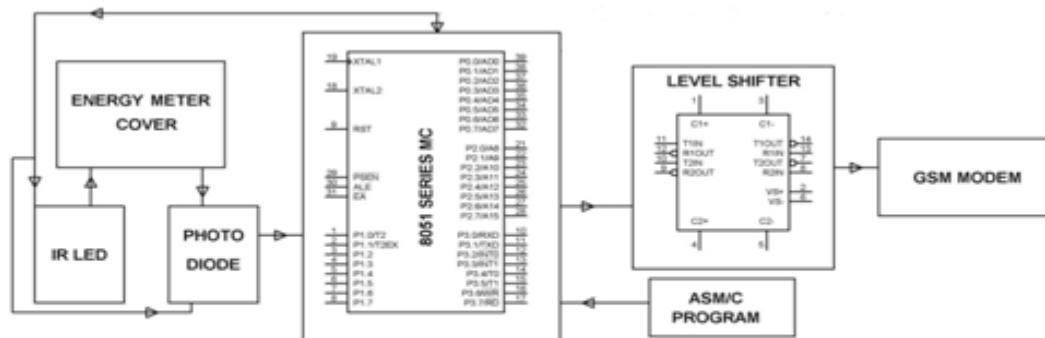
²⁰ <https://www.elprocus.com/power-theft-prevention-techniques/>

Барча соҳаларда ривожланаётган ўзгаришлар ва ортиб бораётган талаблар туфайли электр энергияси ҳар бир шахс ва ҳар бир ташкилот учун устувор вазифага айланди. Электр таъминотининг асосий тартиби электр энергиясини ишлаб чиқариш, электр энергиясини узатиш ва электр энергиясини белгиланган жойларга тақсимлашни ўз ичига олади. Табиийки, бир нечта техник носозликлар туфайли, баъзи қурилмалар томонидан қувват сарфланиши туфайли йўқотишлар бўлиши мумкин. Тез ривожланаётган технология ёрдамида бу йўқотишларни минималлаштириш мумкин, аммо бошқа турдаги йўқотишлар ҳақида нима дейиш мумкин. Бу электр энергиясини тақсимлашдан ноқонуний фойдаланиш учун одамлар томонидан атайлаб етказилган йўқотишлардир. Ҳиндистон каби ривожланаётган мамлакатларда электр энергиясини ўғирлаш нафақат иқтисодий йўқотишларни, балки электр энергиясини тартибсиз етказиб беришни ҳам келтириб чиқарадиган энг кенг тарқалган муаммолардан биридир. Саноат ва фабрикаларнинг ишлашига тўсқинлик қилади, чунки улар электр энергияси билан таъминланади. Бу уй-жойларни электр таъминотининг этишмаслигига олиб келади. Бунинг натижасида мамлакатнинг сиёсий обрўси билан бирга мамлакат иқтисодиёти ҳам зарар кўради. Электр ўғирлаш АҚШ ва Британия каби ривожланган мамлакатларда ҳам кенг тарқалган. Форбес ҳисоботига кўра, Канадада Онтариода 500 миллион долларга яқин электр энергияси ўғирланган ва АҚШда 6 миллиард долларгача электр энергияси қароқчилик билан ўғирланган. Электр энергиясини керакли манзилларга йўналтириш учун электр узатиш линияларига ноқонуний тегиниш орқали электр энергиясини ўғирлаш амалга оширилади. Бундан ташқари, ҳисоб-китоб вақтида узилган электр тармоқлари станцияларига ноқонуний уланишлар орқали амалга ҳам амалга оширилиш каби ҳолатларни кўришимиз мумкин.²¹

Электр энергиясини ҳисоблагичларидаги фирибгарликларни кўрадиган бўлсак. Ҳисоблагичлар дискнинг ҳаракатига тўсқинлик қилиш орқали бузилади

²¹ <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fenrg.2021.773805/full>

(одатда электромеханик истеъмол қилинадиган қувватни қайд қилиш учун секин айланадиган дисклардан иборат). Электр энергиясидаги ўғирланишини кузатиш ёки олдини олишнинг иккита усули мавжуд яъни энергия ўлчагичининг бузилишини оддий инфрақизил нурли ва фотодиод ёрдамида аниқлаш мумкин. Анъанавий электромеханик энергия ҳисоблагичлари ишлатилган ҳолларда қўлланилади.²²

(5-расм). Энергия ҳисоблагичининг бузилишини аниқлаш ва олдини олиш.

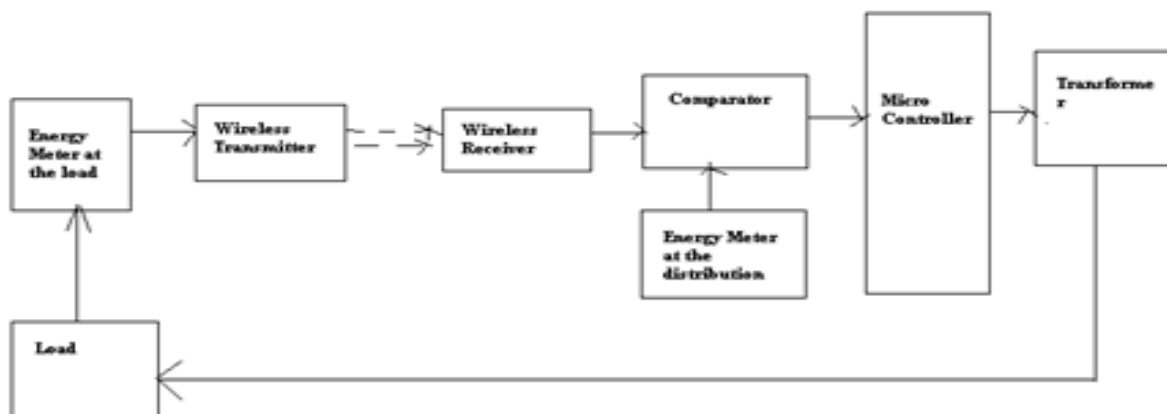
Фотодиод ҳисоблагичдаги айланувчи дискнинг милига ўрнатилади ва IQ LEDдан IP нури билан ёритилади. Оддий ишда фотодиоднинг чиқиши микроконтроллерга мантиқий паст сигнал беради. Бироқ, ҳисоблагич бузилганда, яъни дискнинг айланишига тўсқинлик қилганда ёки ҳисоблагич қопқоғи олиб ташланганда, LED ва фотодиод ўртасида тўсиқ пайдо бўлади, натижада микроконтроллерга мантиқий юқори сигнал келади.

Шунингдек, микроконтроллер мантиқий сигналдаги бу ўзгаришни аниқлайди ва шунга асосланиб, ўзгартиргич Max 232 орқали GSM модемга хабар юборади. Кейин GSM модем маълум бир жойда энергия ҳисоблагичи бузилганлиги ҳақидаги хабарни электр тақсимлаш тармоғига юборади ва тегишли чоралар кўрилади. Йоки уйнинг ташкилотига электр таъминоти узилади ёки энергия ҳисоблагичи ҳар қандай шикастланганда алмаштирилади. Энергия

²² <https://dzone.com/articles/how-ai-can-reduce-electricity-theft>

ўлчагични бузишни аниқлаш ёрдамида электр энергиясини ўғирлашни олдини олишнинг ҳақиқий ҳаётий мисоли қуйида кўрсатилган.²³

Яъни қувватни тегизиш чизиққа тақсимланган қувватни ва юк томонидан ҳақиқатда истеъмол қилинадиган қувватни солиштириш орқали аниқланиши мумкин. Бу электрон энергия ҳисоблагичини ўрнатиш орқали амалга оширилади ва ҳисоблагич кўрсаткичлари симсиз равишда тарқатиш блокига юборилади. Ушбу кўрсаткич симсиз қабул қилувчи томонидан қабул қилинади ва юкга берилган ҳақиқий қувват билан таққосланади. Ўқишлардаги фарқ хатони кўрсатади ва бу хато сигнали ўз навбатида трансформаторнинг иккиламчи кучланишини бошқарадиган бошқарувчига берилади, бу эса трансформаторнинг қувват манбаини тўхтатишига олиб келади. Шундай қилиб, босиш орқали электр энергиясини ўғирлаш аниқланиб, тармоққа тўлиқ қувват беришни тўхтатиш орқали унинг олди олинади.²⁴

(6-расм). Қувват уғирланишларини аниқлаш ва олдини олиш.

Шунингдек, биз электрон энергия ҳисоблагичлари электр энергиясини ўғирлаш муаммосига битта ечимлардан бири эканлигини кўрдик. Электрон энергия ҳисоблагичлари ҳақида бир қанча маълумотларни кўриб чиқадиган

²³ <https://en.birmiss.com/punishment-for-theft-of-electricity/>

²⁴ <https://www.electronicdesign.com/technologies/test-measurement/meters/article/21802049/emeters-offer-multiple-ways-to-combat-electricity-theft-and-tampering>

бўлсак. Электрон энергия ҳисоблагичи, унинг номидан кўриниб турибдики, кВт соатда истеъмол қилинадиган энергияни ўлчаш мосламаси ҳисобланади. Бу анъанавий электромеханик ҳисоблагичдан фарқли ўларок, энергия сарфини ҳисоблаш учун асосий электрон қурилмалардан фойдаланади. Бугунги кунда электрон энергия ҳисоблагичларини афзаллик жиҳатининг 5 та сабабини кўрадиган бўлсак:

- Аниқлик - рақамли қурилмалар автоматик калитлаш усулларида иборат ва шунинг учун қувват ва энергия ўлчовига на аналог, на намуна олиш ноаниқликлари таъсир кўрсата олади.
- Ўлчаш қулайлиги - замонавий рақамли сигнал процессорлари ёрдамида мураккаб ҳисоб-китобларни оддийроқ қилиш мумкин.
- Хавфсизлик - бу ҳисоблагични бузиш хавфини йўқ қилади ва энергия бирликларини ҳисоблашнинг самарали усулини таъминлайди.
- Қўшилган хусусиятлар - у GSM ёки RF алоқаси орқали маълумотни масофадан узатиш каби қўшимча функциялар билан таъминланиши мумкин.
- Барқарорлик - ишлатилган компонентлар уларнинг электромеханик қисмлари барқарор ва узоқроқ хизмат қилади.²⁵

Электрон энергия ҳисоблагичининг ишлаш принципларини кўрадиган бўлсак. Электрон энергиянинг асосий ўлчагичи контактларнинг занглашига олиб келадиган оқим ва кучланиш сигналларини сезади, уларни рақамли сигналга айлантиради ва истеъмол қилинган электр энергияси бирликларини олиш учун зарур ҳисоб-китобларни амалга оширади. Электрон энергия ҳисоблагичи қуйидагилардан иборат:

- Сенсорлар - оқим ва кучланиш сенсорлари контактларнинг занглашига олиб кириш оқими ва кучланиш маълумотларини олиш учун ишлатилади.

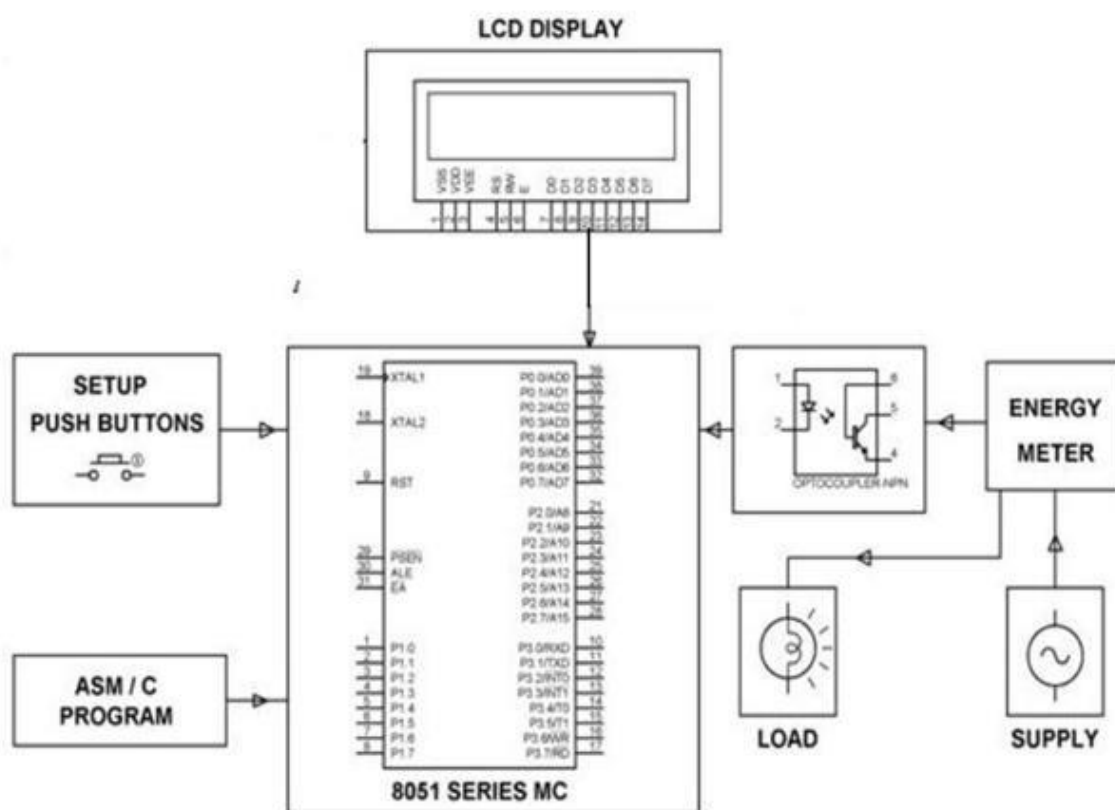
²⁵ <https://dzone.com/articles/how-ai-can-reduce-electricity-theft>

Аналог-рақамли конверторлар рақамли чиқишни бериш учун аналог оқим ва кучланиш сигналларини намуна ва квантлаш учун ишлатилади. Рақамли сигнал процессорлари сигналларни кўпайтириш ва реактив қувват, кўринадиган қувват ва қувват омилини ҳисоблаш учун кейинги ишлов бериш учун ишлатилади. Энергия бирликларини ўлчаш учун зарур ҳисоб-китобларни амалга ошириш учун микроконтроллер ёки микропроцессорлар. КВт соатда истеъмол қилинган энергияни кўрсатиш учун дисплей бирлиги аниқланади. Электрон энергия ўлчагич ёрдамида энергия бирликларини ўлчашнинг ишчи намунаси, электрон энергия ўлчагичнинг асосий ўлчови LED импульсларини электр бирлиги учун 3200 импульс тезлигида ҳисоблаш орқали амалга оширилади. Электр бирлиги маълум бир вақт ичида соатларда истеъмол қилинган қувватнинг киловатт бирликларига ишора қилади.²⁶

Шунингдек. Рақамли энергия ҳисоблагичи оптоизоляторга уланган ва энергия ҳисоблагичидан киритилган ҳар бир электр сигнали учун LED ёруғлик импульсларини фототрансисторга юборади, бу уларни микроконтроллерга юбориладиган юқори ва паст электр импульсларига айлантиради. Ушбу маълумотларга ва оптоизолятордан кириш импульсларига асосланиб, микроконтроллер истеъмол қилинадиган энергия бирликларини ҳисоблаш учун керакли ҳисоб-китобларни амалга оширади.²⁷

²⁶ <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fenrg.2021.773805/full>

²⁷ <https://www.electronicdesign.com/technologies/test-measurement/meters/article/21802049/emeters-offer-multiple-ways-to-combat-electricity-theft-and-tampering>

(7-расм). Электрон энергия ўлчагич ёрдамида ўлчашнинг блок диаграммаси.

Бир нечта амалий энергия ҳисоблагичларининг хусусиятларини кўрадиган бўлсак. Бузгунчиликка қарши хусусият - HPL Ҳиндистон томонидан ишлаб чиқарилган энергия ҳисоблагичлари энергияни тўғрилаш учун тескари оқим уланишидан фойдаланиб, бузилишларга қарши хусусиятларни тақдим этади. Қўшилган хусусиятлар - EMC томонидан ишлаб чиқарилган энергия ҳисоблагичлари дастурлаштирилладиган пулс частотаси ва ўлчанадиган ўзгарувчиларни кўрсатиш каби қўшимча функцияларни таъминлайди. Оқим ва кучланиш кўрсаткичлари - замонавий электрон энергия ҳисоблагичларининг кўпчилиги 10-60А ва 230-400В оқим кўрсаткичларига эга. Олдиндан тўланган энергия ҳисоблагичлари - электрон энергия ҳисоблагичлари олдиндан тўланган энергия ҳисоблагичлари сифатида ҳам ишлатилиши мумкин, улар олдиндан

тўланган тўлов картаси орқали тўланган белгиланган миқдорда энергия бирликларининг аниқ миқдорини олиш имкониятига эга. Ҳисоблагич микроконтроллер билан боғланган бўлиб, у тариф киритиш ва энергия бирликлари киритиш асосида керакли ҳисоб-китоблари амалга оширади.²⁸

Шунингдек. Электр энергиясини ўғирлаганлик учун жавобгарлик масаласини ҳам кўрадиган бўлсак. Россия Федерацияси Маъмурий Кодексининг 7, 19-моддаларида қуйидаги маълумотлар кўрсатилган:

- Электр тармоқларига, газ қувурларига, нефт қувурларига, нефт маҳсулотлари қувурларига ўзбошимчалик билан уланганлик, шунингдек, иссиқлик, электр энергияси, газдан ҳисобсиз (рухсациз) фойдаланганлик учун жисмоний шахсларга 3 мингдан 4 минг рублгача маъмурий жарима солиш.²⁹

Юқорида санаб ўтилган ҳолатлар бўйича мансабдор шахсларга 6 дан 8 минг рублгача маъмурий жарима ҳамда юридик шахсларга нисбатан 16 дан 18 минг рублгача маъмурий жарима солинишига сабаб бўлади.

Шунингдек, моддий табиатга катта миқдорда зарар етказилган тақдирда электр энергиясини ўғирлаш учун Россия Федерацияси Жиноят кодексининг 165-моддасига асосан жиноий жавобгарликка тортилади. Алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан мулкый зарар етказилган тақдирда, 300 минг рублгача миқдорда жарима ёки маҳкумнинг икки йилдан ортиқ бўлмаган иш ҳақи (бошқа даромадлари) миқдорида жарима солиш, шунингдек олти ойгача бўлган муддатга иш ҳақи миқдорда жарима ва икки йил муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси қолланилади.³⁰

²⁸ <https://www.elprocus.com/power-theft-prevention-techniques/>

²⁹ Россия Федерацияси Ма'мурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси.

³⁰ Россия Федерацияси Жиноят кодекси.

Фойдаланилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар.

- 1.1. Россия Федерацияси Жиноят кодекси.
- 1.2. Россия Федерацияси Ма'мурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси.

Фойдаланилган интернет сайтлари.

- 2.1. <https://en.birmiss.com/punishment-for-theft-of-electricity/>
- 2.2. <https://www.electronicdesign.com/technologies/test-measurement/meters/article/21802049/emeters-offer-multiple-ways-to-combat-electricity-theft-and-tampering>
- 2.3. <http://pubs.sciepub.com/ajeee/3/4/4/index.html>
- 2.4. <https://dzone.com/articles/how-ai-can-reduce-electricity-theft>
- 2.5. <https://www.elprocus.com/power-theft-prevention-techniques/>
- 2.6. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fenrg.2021.773805/full>
- 2.7. <https://www.electronicdesign.com/technologies/test-measurement/meters/article/21802049/emeters-offer-multiple-ways-to-combat-electricity-theft-and-tampering>
- 2.8. <https://dzone.com/articles/how-ai-can-reduce-electricity-theft>

ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯСИНИ ИСТЕЪМОЛИНИ УЗЛУКСИЗ ТАЪМИНЛАШНИНГ ИСТИҚБОЛЛАРИ, МУАММО ВА ЕЧИМЛАР

Насиров Жамолиддин Ғайрат ўғли

Аннотация: Биз ушбу мақола орқали электр энергиясини истеъмолини узлуксиз таъминланишинг истиқболлари, муаммо ва ечимларни бирма бир кўриб уларга доир олиб борилаётган ислохотлар билан танишиб чиқамиз.

Калит сўзлар: қуёш энергияси, шамол энергияси, электр станция, энергетика тармоғи, инвестиция.

ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯСИНИ ИСТЕЪМОЛИНИ УЗЛУКСИЗ ТАЪМИНЛАШНИНГ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Сўнгги йилларда мамлакатимизнинг барча соҳаларида бўлгани каби электр энергетикаси соҳасида ҳам туб ўзгаришлар амалга оширилмоқда. Ўтган қисқа фурсат ичида Ўзбекистон Республикаси Президентнинг соҳани комплекс ривожлантиришга қаратилган қатор фармон, қарорлари асосида тизим фаолияти тубдан қайта кўриб чиқилиб, янгича тус олмоқда. Электр энергетикаси соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий йўналишлари қуйидагилардан иборат. Яни Ўзбекистон Республикасининг электр энергетика хавфсизлигини таъминлаш, ягона электр энергетикаси тизимининг хавфсиз ва ишончли ишлаб туриши, истеъмолчиларнинг электр энергиясига бўлган эҳтиёжларини қаноатлантириш ва истеъмолчиларнинг ҳудудий электр тармоқларидан кенг фойдаланишини таъминлаш ҳамда энергия ҳосил қилувчи қувватларни ва электр тармоқларини реконструкция ва модернизациялаш, ривожлантириш жараёнларига инвестициялар жалб қилиш ва механизмларини жорий этиш каби вазифаларни ўз ичига олади.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентнинг 22.08.2019 йилдаги “Иқтисодиёт тармоқлари ва ижтимоий соҳанинг энергия самарадорлигини ошириш, энергия тежовчи технологияларни жорий этиш ва қайта тикланувчи энергия манбаларини ривожлантиришнинг тезкор чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4422-сон қарори қабул қилинган. Ушбу қарорда қайта тикланувчи энергия манбаларини янада ривожлантириш, уларнинг улушини 2030 йилга бориб электр энергиясини ишлаб чиқариш умумий ҳажмининг 25 фоизидан кўпроғига этказиш белгилаб берилган. Ҳозирги вақтда бу кўрсаткич 10-12 фоизни ташкил этади. Белгиланган муддатда кўзланган натижага эришиш учун эса Энергетика вазирлиги қайта тикланадиган энергия манбаларига боғлиқ йирик лойиҳаларни амалиётга татбиқ этиш чораларини ишлаб чиқиб, амалий чора-тадбирларни кўрмоқда.³¹

Бугунги кунда энергетика соҳаси исталган мамлакат тараққиётининг асосий тизмларидан бири ҳисобланади. Иқтисодиётни ривожлантириш, аҳолининг қулай ҳаёт кечиришни, таълим, тиббий хизмат, ижтимоий таъминот, коммунал хўжаликнинг мўтадил фаолияти учун имкониятлар айнан шу соҳада яратилади. Фақатгина электр стансиялар, электр тармоқлари ва энергетика инфратузилмасининг муқобил манбаларини қуллаш ва ишлатиш борасида энг замонавий ютуқларни кенг татбиқ қилиш орқали қўйилган мақсадларга эришиш мумкин. Бозор қонунлари асосида энергетикани ривожлантириш рақобат учун шарт-шароит яратади, бу эса нафақат воситалар, балки замонавий тажриба ва технологиялар соҳибби бўлмиш энг малакали муҳандисларни лойиҳаларни амалга оширишга жалб этишга имкон беради. Шу аснода яна ўн йилларча долзарб аҳамият касб этувчи ускуна ва услубиятларни Ўзбекистон энергетикасига олиб кириш мумкин.

³¹ Ўзбекистон Республикаси Президент Шавкат Мирзиёевнинг 22.08.2019 йилдаги “Иқтисодиёт тармоқлари ва ижтимоий соҳанинг энергия самарадорлигини ошириш, энергия тежовчи технологияларни жорий этиш ва қайта тикланувчи энергия манбаларини ривожлантиришнинг тезкор чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4422-сон қарори.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “2020–2030 йилларда Ўзбекистон Республикасини электр энергияси билан таъминлаш концепсияси” тасдиқланган. Ушбу концепсияси Энергетика вазирлиги ва алоқадор вазирликлар, идоралар ҳамда халқаро маслаҳатчилар билан ҳамкорликда ишлаб чиқилган. Концепция мамлакатнинг электр энергетика тармоғини ўрта ва узоқ муддатли истиқболда ривожлантириш мақсадлари ва йўналишларини, устувор йўналишларини ва кўрсатмаларини, шунингдек, электр энергетика тармоғида давлат сиёсатининг амалий рўёбга чиқаришнинг маълум босқичларида унинг самарадорлигини таъминлаш механизмларини ва мақсадларга эришишни кафолатлайди.³²

Шунингдек, энергетика соҳасида бозор муносабатларига ўтиш йўлида муваффақиятли одимлардан бири давлат-хусусий шериклик (ДХШ) асосида энергия, шу жумладан, ҚТЕМ ишлаб чиқариш лойиҳаларини амалга оширишдир. Бугун ушбу модел жамики қурилаётган ва режалаштирилган электр станциялар учун асосга айланди. Шундай қилиб, янги электр станцияларни, шу жумладан, иссиқлик (ИЕС), қуёш фотоэлектр (ҚФЕС), шамол (ШЕС) электр станцияларини ишга тушириш кўп жиҳатдан мамлакат энергетика соҳасида рўй бераётган ўзгаришларига мисол бўла олади. ДХШ асосидаги лойиҳалар тендер, яъни рақобатдош бозор асосида ўтказилади.³³

Шунингдек, жаҳон банки гуруҳига кирувчи халқаро молия корпорацияси, Осиё тараққиёт банки, европа тикланиш ва тараққиёт банки энг яхши халқаро тажрибани ўзлаштириш ва тендерлар ўтказиш учун техник ёрдам кўрсатмоқда. Тендер ғолиби янги электр станцияни лойиҳалаш, қуриш ва ишлатиш учун масъул ҳисобланади. Корхоналар билан ишлаб чиқариладиган электр энергиясини харид қилиш юзасидан 20-25 йилга мўлжалланган узоқ муддатли

³² Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан “2020–2030 йилларда Ўзбекистон Республикасини электр энергияси билан таъминлаш концепсияси”.

³³ <https://www.standart.uz/cyrl/news/view?id=785>

битим тузилади. Электр энергия учун фойдали нарх таклифи тендерда ғолиб бўлиш учун асосий мезон қилиб олинган. Аммо ўз таклифини беришдан олдин тендер қатнашчилари малакали саралаш босқичидан ўтишлари лозим. Бундан кўзланган мақсад, уларнинг юксак тажрибасини, маблағлари мавжудлигини, бундай лойиҳаларни амалга ошириш ва таъминлашга қодирлигини исботлаши лозим. Бунинг натижасида Ўзбекистон энергетика соҳаси сўнгги 3 йил давомида жадал жорий қилинаётган бозор тамойиллари бу соҳада соғлом рақобат яратишга имкон беради, электр энергия мустақил ишлаб чиқарувчиларининг манфаатдорлиги эса бунинг исботидир.³⁴

Шунингдек, бугунги кунда электр энергия хариди бўйича жами 17 та битим имзоланган, бу эса энергетика соҳаси учун рақобат муҳитини яратиш борасида муҳим босқичлардан биридир. Электр энергияни мустақил ишлаб чиқарувчилар қаторида “TOTAL EREN SA” (Франсия), “ABU DHABI FUTURE ENERGY COMPANY” (БАА), “ACWA POWER” (Саудия Арабистони) каби компаниялар мавжуд. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 27.03.2019 йилдаги “Ўзбекистон Республикасида электр энергетика тармоғини янада ривожлантириш ва ислоҳ қилиш стратегияси тўғрисида”ги ПҚ-4249-сон Қарорига мувофиқ энергетика вазирлиги хузурида Лойиҳа маркази ташкил қилинган бўлиб, халқаро молия ташкилотлари билан ҳам иш юритади. Турли мамлакатларнинг энергетика соҳаларини ислоҳ қилиш асносида катта тажриба тўплаган халқаро экспертлар жалб этилган. Ижтимоий-иқтисодий соҳаларда энергия самарадорлигини ошириш масаласи бугун кунда энг долзарб масала ҳисобланади. Ҳозирги кунда жаҳонда энергия истеъмолининг қарийб 23 фоизи уй-жой соҳасига тўғри келса, Ўзбекистон Республикасида бу кўрсаткичлар 40 фоизни ташкил қилмоқда. Хусусан, Европада 1 квадрат метр учун энергия сарфи йилига 120, 150 киловатт-соатни ташкил қилса, Ўзбекистонда бу кўрсаткич 390 киловатт-соатдан ошмоқда. Энергия самарадорлигини оширишга доир ишларни

³⁴ <https://uchtepatumani.uz/uz/n-ili-lar/elektr-energiyasini-iste-molchilarga-uzluksiz-ta-minlab-beramiz>

олиб бориш жараёнида 2020 йилда иқтисодиёт тармоқларида ташкилий-техник тадбирларни амалга ошириш эвазига 1352,4 млн. куб метр табиий газ, 917,5 млн. киловатт-соат электр энергияси тежашга эришилди.³⁵

Шунингдек, Электр энергияси манбаларини Ўзбекистон Республикаси ҳудудлар кесимида кўрадиган бўлсак.(1-расм)

1-расм. Қайта тикланадиган электр энергияси манбаларини (МВт)

Шунингдек, 2025 йилга қадар энергия тизими қувватини 25,6 ГВтга етказиш назарда тутилган, улар орасида, иссиқлик электр стансиялари 18,8 ГВт, гидроэлектр стансиялар – 2,5 ГВт ни таъминлаб, қуёш ва шамол электр стансиялари қуввати эса 4,3 ГВт га етади. Ҳамда эскирган қурилмалар бирма-бир фойдаланишдан чиқариш режалатирилган. 2030 йилга бориб умумий ишлаб чиқариш қуввати 29 200 МВт ни ташкил этади, бу эса бугунги кўрсаткичларга қараганда 2 баробар кўпроқдир. Натижада 2030 йилда электр энергия ишлаб чиқариш ҳажми 120,1 млрд. киловатт-соатни ташкил этади. Мазкур йўналишдаги ишлар натижаси ўлароқ, 2025 йилга бориб мамлакат энергетика тизимининг қувватини 25 600 МВтга, 2030 йилда эса 29 200 МВт га етказиш

³⁵ <https://yuz.uz/news/anvar-rasulov-maqsadimiz--istemolchilarni-mustaxkam-elekt-energiyasi-bilan-taminlash>

вазифаси белгилаб қуйилган. Ўзбекистонда қайта тикланувчи энергетика бўйича жорий қилинаётган лойиҳалар мамлакат энергетика соҳаси олдида қўйилган вазифаларни амалга оширишга ўз ҳиссасини қўшади.³⁶

ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯСИНИ ИСТЕЪМОЛИНИ УЗЛУКСИЗ ТАЪМИНЛАШДАГИ МУАММОЛАР

Электр энергиясини истеъмолини узлуксиз таъминлашда бир қанча муаммолар юзага келмоқда. Жумладан, электр энергияси таъминотидаги узилишларнинг асосий сабаби ҳаво ҳароратининг совиб кетиши натижасида электр энергияси истеъмолининг кескин ортиб кетиши туфайли юзага келади. Шу билан бирга, қисқа муддатли узилишлар тизимдаги катта аварияларнинг олдини олишга имкон беради. Бунинг сабаби шундаки, ҳар қандай энергия тизимида унинг барқарор ишлаши учун ҳар қандай вақтда истеъмол ва ишлаб чиқариш ўртасидаги энергия мувозанати таъминланиши муҳим. Ушбу жараён истеъмолчиларга электр энергиясини ишончли ва узлуксиз етказиб бериш ва энергия тизимининг муаммосиз ишлашини таъминлаш нуқтаи назаридан жуда муҳимдир. Электр энергиясига бўлган эҳтиёжнинг кескин ортиши (ёзда жазирама иссиқ мавсумидаги ёки қаҳратон қиш мавсумидаги совуқ об-ҳавода) кузатилган пайтда ҳатто ривожланган мамлакатларда ҳам истеъмол ва ишлаб чиқариш ўртасидаги энергия балансини таъминлаш жуда қийин вазифа бўлиб қолмоқда. Бунда катта аварияларни ва бутун мамлакатда истеъмолчилар электр энергияси таъминотидан узилишини олдини олиш учун электр энергияси таъминотида чекловлар жорий этилишига мажбуран олиб келади. Диспетчерлик маркази томонидан энергетика тизимда мувозанат сақлаш жараёни ўз вақтида таъминламаса, тизимдаги “зўриқиш” турли йирик аварияларга сабаб бўлиб, катта-катта ҳудудларда узок вақт электр энергия бўлмаслигига олиб келади. Энергия балансини таъминлаш мумкин бўлмаган ҳолатларда, ҳудудий электр

³⁶ <https://minenergy.uz/uz/news/view/913>

тармоқлари корхоналарининг диспетчерлик бошқармаси истеъмолчиларнинг бир қисмини режа жадвалига мувофиқ чекловлар ўрнатишга мажбур бўлади. Ушбу графиклар, қоида тариқасида, паст кучланишли (0,4 кв, 6-10 кв) тақсимлаш электр тармоқларини ўз ичига олади. Бу ҳаракатлар мамлакат энергетика тизимида юзага келиши мумкин бўлган йирик аварияларнинг олдини олишга қаратилган. Бу эса электр энергиясини кечаю-кундуз мунтазам равишда мониторинг қилиб бориш ва диспетчер назоратининг ўз вақтида жавоб бериш имконини беради.³⁷

Электр энергия тизими – электр энергиясини ишлаб чиқарувчи иссиқлик электр станциялари, ишлаб чиқарилган электр энергиясини юқори кучланишли магистрал электр тармоқлари орқали транспортировка қилиш, электр энергиясини тақсимлаш тармоқлари ва истеъмолчиларни ўз ичига олган мураккаб тузилма ҳисобланади. Электр энергетикасининг бошқа ишлаб чиқариш соҳа ва йўналишлардан фарқи ҳамда ўзига хос хусусияти шундаки, электр энергиясини ишлаб чиқариш, узатиш, тақсимлаш ва истеъмол қилиш бир пайтнинг ўзида амалга оширилиши лозим бўлган ягона технологик жараён бўлиб, ҳар лаҳзада улар ўртасида тенглик, мувозанат ўрнатиш ниҳоятда муҳим вазифа ҳисобланади.

Шунингдек, Электр энергия тизимидаги тур хил ноқонуний уланиш каби ҳолатлар натижасида отиқча кучланиш ҳамда трансформаторларга катта кучланишлар натижасида авариялар юзага келишини кўришимиз мумкин. Бунга нисбатан қонунчиликда жавобгарлик масаласи белгилаб қуйилган. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси 169-моддаси д) ва э) банлари, 185², 278²-моддалари ҳамда Ўзбекистон Республикаси Ма'мурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 61, 100, 101 ва 102-моддаларига асосан жавобгарликка тортилади.³⁸

³⁷ <https://minenergy.uz/uz/news/view/913>

³⁸ <https://lex.uz/docs/4257083>

Бундай ҳолларда жиддий тизимли аварияларнинг олдини олиш учун энергия тизимини ривожлантириш, унинг энергия самарадорлигини ошириш ва тизимни энергия ресурслари билан таъминлаш шароитларини яхшилаш зарур.

ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯСИНИ ИСТЕЪМОЛИНИ УЗЛУКСИЗ ТАЪМИНЛАШДАГИ МУАММОЛАРГА ЕЧИМЛАР

Сўнгги йилларда мамлакатимизнинг барча соҳаларида бўлгани каби электр энергетикаси соҳасида ҳам туб ўзгаришлар амалга оширилмоқда. Ўтган қисқа фурсат ичида Ўзбекистон Республикаси Президентнинг соҳани комплекс ривожлантиришга қаратилган қатор фармон, қарорлари асосида тизим фаолияти тубдан қайта кўриб чиқилиб, янгича тус олмоқда. Мамлакатимизда ҳосил қилинаётган электр энергиясининг қарийб 97 фоизи “Ўзбекэнерго” акциядорлик жамияти тасарруфидаги электр станцияларига тўғри келади. Статистик маълумотларга қараганда, ўтган йили электр энергетика тизимидаги мавжуд корхоналар томонидан истеъмолчиларга жами 57 миллиард киловатт-соатдан ортиқ электр энергияси етказиб берилган. Бугунги кунда бир йилда ишлаб чиқариладиган электр энергияси ҳажми 60 миллиард киловатт-соатдан ортиқ бўлиб, ишлаб чиқариш ўтган асрнинг 90-йиллари ўрталаридагига нисбатан қарийб 10 миллиард киловатт-соатга кўпайган. Аҳоли турмуш даражасининг ўсиши, турли замонавий маиший электр жиҳозларининг турмушда фойдаланиш кўлами кенгаяётгани боис, электрга бўлган талаб тобора ортиб бормоқда. Истеъмолчиларни сифатли электр энергияси билан узлуксиз таъминлаш борасида қатор вазифалар амалга оширилмоқда. Электр энергиясини ҳосил қилувчи қувватларни ошириш, магистрал ва тақсимлаш электр узатиш линияларини реконструкция қилиш бўйича “Ўзбекэнерго” акциядорлик жамияти давлатимиз томонидан қабул қилинган дастурлар асосида қатор истиқболли лойиҳалар, чора-тадбирлар, халқаро кредит институтларининг

маблағларини жалб этган ҳолда инвестицион лойиҳаларни амалга ошир келинмоқда.³⁹

Хусусан, амалий мисол сифатида Учтепа туманини кўрадиган бўлсак, туман электр таъминоти корхонаси тасарруфида 62 минг 638 нафар аҳолига ва 2043 дан зиёд юридик шахсга хизмат кўрсатувчи 428 та трансформатор станцияси, 274 км узунликдаги ҳаво электр узатиш тармоқлари, 10-6-04 кВт 543 км кабел линиялари эксплуатация қилинмоқда.

Шунингдек, туман ҳудудида жойлашган жами 60 та маҳалладаги электр энергияси истеъмолчиларига корхонанинг 79 нафар ишчи-ходими хизмат кўрсатади. Такидланганидек, туман электр таъминоти корхонаси ишчи-ходимлари истеъмолчилар учун туну-кун хизмат қилишмоқда. Биргина соҳада хавфсизлик ибораси ҳар бир энергетикнинг зиммасига катта масъулият юклайди. Чунки ҳар қандай эътиборсизлик катта фалокатларга сабаб бўлиши мумкин. Айниқса, кутилмаган табиий офатлар, фавқулодда вазиятларга доим ҳушёрлик, тезкорлик ва эътиборни талаб этади. 2020 йилнинг ўтган даврида, истеъмолчиларга электр энергия таъминотини яхшилаш бўйича сезиларли ишлар амалга оширилган. Хусусан, 6-10 кВт 44 та трансформатор станцияси мукамал таъмирланди.

Шунингдек, 260,85 км ҳаво тармоғидан 37,43 км ҳаво тармоғи мукамал ҳамда 109.6 км ҳаво тармоғи жорий таъмирдан чиқарилди. Шунингдек, "Обод маҳалла" дастурига асосан, жорий йилда "Кўхна чўпон ота", "Ҳамдўст" ва "Тинчликобод" МФЙларида трансформатор нимстанциялари мукамал таъмирланди. Қолаверса, ҳудуддаги 17 та маҳаллалардаги симёғоч устунлар, бетон устунларга алмаштирилди. "Ўзбекистон МЭТ" АЖга қаршли Тошкент шаҳар магистрал электр тармоқлари филиалида электр ускуналарида бажариладиган ишлар тунги соатларда амалга ошириляпти. Бу қиш кунларида пойтахтимиздаги электр таъминоти режимининг бироз ўзгаргани, совуқ ҳарорат

³⁹ <https://www.standart.uz/cyrl/news/view?id=785>

энергетика тизимига ҳам ўз таъсирини кўрсатаётгани билан боғлиқ. Бундай вазиятда зарур ишлар ишчи-ходимлар хушёрлигини икки карра оширган ва хавфсизлик техникаси қоидаларига риоя этган ҳолда раҳбар-ходимлар иштирокида бажарилаётганини кўришимиз мумкин. Филиалда ташкил қилинган “штаб”да кун-у тун тезкор бригадалар ишлайди. Подстанцияларда кечки максимум соатларда электр қурилмаларининг ишончли ишлаши, ҳарорати, техник кўрсаткичлари ва электр энергияси истеъмолининг таҳлили мунтазам олиб борилади. Аниқланган камчиликлар зудлик билан баратараф қилиниши чоралари кўрилади. “Ўзбекистон МЭТ” АЖнинг таркибий қисми сифатида пойтахтимиз ва Тошкент вилоятидаги аҳоли истеъмолчилари, тадбиркорлик субъектлари ҳамда ижтимоий соҳа объектларини узлуксиз ва сифатли электр энергияси билан мунтазам таъминлайди. Яъни, мазкур ташкилот электр энергиясини ишлаб чиқарувчи корхоналардан олиб, истеъмолчиларга етказиб берилишида бир бўғин вазифасини бажаради. Шу билан бирга, филиал электр энергияси тармоғининг барқарор ишлашини таъминлаш, соғлом ва беталофат иш муҳитини яратиш борасида ҳам мунтазам ишлар олиб бормоқда. Ҳаётимизнинг бир кунини электр энергиясисиз тасаввур этиш қийин. Уйимиз чароғонлигидан тортиб, барча тармоқлардаги иш кўлами, ҳатто, интернет тармоғига ҳам электр энергияси керак. Ҳозирги вақтда электр энергияси инсонларнинг энг зарурий эҳтиёжларидан бирига айланиб борапти. Ҳаёт тарзининг ривожланиши, ҳар бир хонадонда маиший техникалар сонининг ортиб бориши ўз-ўзидан электр истеъмолига бўлган талабни оширади. Қолаверса, совуқ кунлар кириши билан аҳолининг иситиш воситаларидан кўпроқ фойдалана бошлаши электр энергияси етказиб беришдаги меъёрнинг бирмунча издан чиқишига таъсир кўрсатмай қолмайди. Куз-қиш мавсумига тайёргарлик ишлари жадал олиб борилганига қарамай, бу йилги илк совуқ кунлардаёқ қатор камчиликлар юзага келгани барчамиз кўрдик. Етказиб берилаётган табиий газ босимининг пасайиши ва электр энергиядаги узилишлар пойтахтимиз ҳамда вилоятлар аҳолиси учун бир мунча ноқулай шароитни яратди. Ушбу ҳолатда юртдошларимизнинг

этирозларига ҳам сабаб бўлди. Сўнги йилларда электр тармоқларига юкламалар ортиб борапти. Айти вақтда “Тошкент шаҳар МЭТ” филиали балансида умумий қуввати 3034,5 мегавольтампер бўлган 220 кВтли 7 та подстанция ишлаб турибди. Жорий йилда 4 дона трансформатор ҳамда 8 дона ўчиргич мукамал таъмирдан чиқарилди. “Кўйлик”, ”Юксак” ва “Озодлик” подстанцияларида эса модернизация ва реконструкция ишлари давом эттирилмоқда. Бу йил ҳисобидан 43,8 миллиард сўм ўзлаштирилиб, замонавий электр ускуналарга ва умумий қуввати 338 мегавольтампер бўлган куч трансформаторлари фойдаланишга топширилди. Подстанцияларга бирин-кетин янги, юқори қувватли трансформаторлар ўрнатиляпти ва электр ускуналар янгисига алмаштириляпти.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси электр энергиясини ишлаб чиқариш бўйича асосий кўрсаткичлари.(2-расм)

(2-расм). Ўзбекистон Республикаси электр энергиясини ишлаб чиқариш бўйича асосий кўрсаткичлари (кВт)

Жорий йилнинг 5 июлида Хитой Халқ Республикасининг “Чандонг Элестрикал Энжинееринг анд Экуипмент Гроуп Со. Лтд” компанияси ва “Ўзбекистон миллий электр тармоқлари” АЖ ўртасида 6,78 миллион долларлик

шартнома имзоланди. Бундай комплекс қурилмаси юртимизда илк мартаба юқори кучланишли электр тармоқларида амалиётга татбиқ этилмоқда. Электр тармоқлари ва подстанцияларда электр энергияси бир маромда ишлаши керак. Шунда электр ускуналар белгиланган муддатгача ўз хусусиятини ўзгартирмасдан ишлайди. Инвестицион дастурлар асосида тизим бўйича модернизация ва реконструкция ишларининг йил сайин фаоллашаётгани янги қувват ва имкониятларни юзага келтирмоқда.⁴⁰

⁴⁰ <https://www.standart.uz/cyrl/news/view?id=785>

Фойдаланилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар.

- 1.3. Ўзбекистон Республикаси Президент Шавкат Мирзиёевнинг 22.08.2019 йилдаги “Иқтисодиёт тармоқлари ва ижтимоий соҳанинг энергия самарадорлигини ошириш, энергия тежовчи технологияларни жорий этиш ва қайта тикланувчи энергия манбаларини ривожлантиришнинг тезкор чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4422-сон қарори.
- 1.4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан “2020–2030 йилларда Ўзбекистон Республикасини электр энергияси билан таъминлаш концепсияси”.
- 1.5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 27.03.2019 йилдаги “Ўзбекистон Республикасида электр энергетика тармоғини янада ривожлантириш ва ислоҳ қилиш стратегияси тўғрисида”ги ПҚ-4249-сон Қарори.
- 1.6. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси.
- 1.7. Ўзбекистон Республикаси Ма’мурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси.

Фойдаланилган интернет сайтлари.

- 2.9. <https://yuz.uz/news/anvar-rasulov-maqsadimiz--istemolchilarni-mustaxkam-elektr-energiyasi-bilan-taminlash>.
- 2.10. <https://uchtepatumani.uz/uz/n-ili-lar/elektr-energiyasini-iste-molchilarga-uzluksiz-ta-minlab-beramiz>
- 2.11. <https://minenergy.uz/uz/news/view/913>
- 2.12. <https://lex.uz/uz/docs/1521177>
- 2.13. <https://lex.uz/docs/4486125>
- 2.14. <https://lex.uz/docs/4257083>
- 2.15. <https://minenergy.uz/uz/lists/view/77>
- 2.16. <https://www.standart.uz/cyrl/news/view?id=785>

OG‘ZAKI TARJIMANI O‘RGATISH METODIKASI VA TEXNIKASI

Eshilov Rusliddin Nomozovich

Uzbekistan State World Languages University

2nd. year Master’s student of the Department of Interpretation

E-mail: eshilov91@mail.ru

ANNOTATSIYA

Tarjimaning har xil turlari mavjud bo‘lishiga qaramay, ular tarkibiga kiradigan malaka va malakalar doirasi jihatidan bir-biriga mutlaqo o‘xshamaydi, lekin tarjimaning har bir turini alohida o‘qitish metodikasini taklif qilish zarur ko‘rinadi. Tarjimanni alohida holat sifatida o‘rgatish metod va uslublari tizimi hozirgacha yetarlicha o‘rganilmaganligi sababli, bu muammo dolzarb ko‘rinadi. Shunga ko‘ra, ushbu maqolaning maqsadi inglizcha-o‘zbekcha tarjimani o‘rgatishning asosiy yondashuvlarini ko‘rib chiqishdan iborat bo‘lib, bu tarjima faoliyatining ushbu turini o‘qitish tamoyillari, usullari va usullarini yoritib beradi va shu bilan pedagogik jarayonning samaradorligini oshirish imkonini beradi. Tarjimon nafaqat universitetda darsda, balki butun kasbiy yo‘lda o‘z mahoratini o‘rganadi va rivojlantiradi, doimiy ravishda yangi bilimlarni o‘zlashtiradi, mahorat va tarjima bilimini oshiradi.

Kalit so‘zlar: *Og‘zaki tarjima, og‘zaki tarjima metodikasi, og‘zaki tarjimani o‘qitish tamoyillari, metod va usullar.*

Kirish:

Ta’lim jarayonining samaradorligi uni tashkil etishda ta’lim tamoyillari qanchalik e’tiborga olinishiga bog‘liq bo‘lib, ilmiy adabiyotlarda bu butun ta’lim tizimiga ham, uning alohida tarkibiy qismlariga ham talablarni belgilaydigan asosiy qoidalar sifatida tushuniladi - ta’limning maqsadlari, mazmuni, shakllari va usullari. Shuning uchun ham chet tillarini o‘qitish tamoyillari muammosi doimo olimlarning diqqat markazida

bo'lib kelgan. Chet tillarni o'qitishning didaktikasi va usullarini ishlab chiqish jarayonida o'nlab o'qitish tamoyillari shakllantirildi. Xususan, tamoyillar kontseptual va aks ettiruvchi, yuqori qator va oddiy, didaktik va opportunistik, tashkiliy va mobilizatsiyaga bo'linadi.

Barcha hollarda birinchi guruhga universal, mutlaq bo'lgan tamoyillar, ikkinchi guruhga esa ma'lum o'quv sharoitlari bilan cheklangan yordamchi tamoyillar kiradi. Ta'lim tamoyillarini aniqlashning boshqa yondashuvlari mavjud, xususan, A.N. Shchukin, metodologiya buning uchun asosiy fanlar - tilshunoslik, psixologiya, pedagogika qoidalaridan foydalanishini hisobga olib, o'qitish tamoyillarining to'rtta guruhini belgilaydi: lingvistik, psixologik, didaktik va uslubiy⁴¹. G.V. Rogova umumiy didaktik va uslubiy tamoyillarni belgilaydi⁴². Umuman olganda, printsiplarning turli tasniflarining mavjudligi tabiiy ko'rinadi. Biroq, ilmiy tadqiqotimiz mavzusini hisobga olgan holda, bizning fikrimizcha, printsiplarni umumiy (ya'ni, umumiy didaktik va umumiy uslubiy) va maxsus (yoki maxsus) tasniflash muhimroqdir.

Umumiy deganda biz umuminsoniy, mutlaq, doimiy va ta'lim muassasasining turiga va ta'lim sharoitiga bog'liq bo'lmagan tamoyillarni, xususiyl deganda esa o'quv fanining ma'lum bir yo'nalishini o'qitish jarayonida dolzarb bo'lgan tamoyillarni tushunamiz. holat, talqin. Ammo qaysi tasnifni tanlamaylik, o'rganish tamoyillarini tanlash quyidagi talablarni hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak:

1) uslubiy tamoyillar o'quv maqsadlariga mos kelishi kerak;

2) uslubiy tamoyillar fanni o'qitish metodikasi qonuniyatlariga, shuningdek, o'qitishni optimallashtirish maqsadida metodologiya va turdosh fanlar qonuniyatlarining integratsiyalashuvini ta'minlovchi turdosh fanlar qonuniyatlariga asoslanishi kerak;

3) uslubiy tamoyillar bir-biriga zid kelmasligi kerak.

Ushbu talablarga muvofiq, umumiy didaktik va umumiy uslubiy tamoyillar sharhlashni o'rgatish o'zaki tarjima uchun asosiy deb e'tirof etilishi kerak. Umumiy

didaktik tamoyillarga onglilik, ko‘rinishlilik, ilmiy xarakter, tarbiyaviy tarbiya, tizimlilik va izchillik tamoyillari kiradi. O‘qitishning umumiy uslubiy tamoyillariga aloqa tamoyillari, mashqlarning ustun roli, o‘qitishning kasbiy yo‘nalishi, o‘quv materiallarining haqiqiyliigi tamoyillari kiradi ⁴³. Ushbu ta‘lim tamoyillarining aksariyati uzoq tarixga ega va qo‘shimcha tushuntirishni talab qilmaydi. Bu tamoyillar yaxlit metodikaga, ya‘ni ta‘lim mazmuni va vazifalariga, ta‘lim jarayonini tashkil etishga taalluqlidir. Ular umuman chet tilini o‘rgatishda ham, tarjimini, xususan, og‘zaki nutqni o‘rgatishda ham hisobga olinishi kerak. Umumiy didaktik va umumiy uslubiy tamoyillarga qo‘shimcha ravishda, tarjima qilishni o‘rgatish, xususan, og‘zaki tarjimini o‘qitish uchun tegishli bo‘lgan aniq printsiplarga asoslanishi kerak.

Og‘zaki tarjima ni o‘qitish tamoyillarining o‘ziga xosligi “Og‘zaki tarjima” o‘quv fanining o‘ziga xos xususiyatlari bilan bog‘liq bo‘lib, u o‘qitish mazmunining ikki tomonlama xususiyatidan iborat. Tarjima bir tomondan nazariy lingvistik fan bo‘lsa, ikkinchi tomondan, asosiy mazmuni amaliy ko‘nikma va malakalardan iborat bo‘lgan fandır. Shuning uchun ham mazkur o‘quv fani yagona nazariy va amaliy kurs sifatida amalga oshirilib, uning maqsadi ham talabalarga nazariy bilim berish, ham og‘zaki tarjima ko‘nikma va malakalarini egallashdan iborat.

Og‘zaki tarjimini o‘qitishning o‘ziga xos tamoyillari orasida birinchi o‘ringa tarjimini madaniyatlar dialogi kontekstida o‘qitish tamoyilini qo‘yish maqsadga muvofiq bo‘lib, uni amalga oshirish bo‘lajak tarjimonning ijtimoiy-madaniy kompetensiyasini shakllantirishning asosiy yo‘lidir.⁴⁴

Ma‘lumki, tarjima nafaqat tillararo, balki madaniyatlararo muloqot jarayoni bo‘lib, bunda tarjimonga vositachi vazifasi yuklanadi. Shuni inobatga olsak, tarjimini madaniyatlar muloqoti sharoitida o‘qitish tamoyili alohida ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Sinxron tarjima singari og‘zaki tarjima ham murakkab tarjimonlikdir. Bu uni o‘qitishga yondashuvda o‘ziga xos talablarni belgilaydi. Talabalar zarur til tayyorgarligiga ega bo‘lishi kerak, ya’ni matnni adekvat tushunish uchun zarur bo‘lgan minimal bilimga ega bo‘lishi kerak. Til kompetensiyasiga ona tilini bilish ham kiradi. Kommunikativ kompetentsiya muammosi madaniyatlarning farqlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, tarjimondan ham manba til, ham o‘rganilayotgan til madaniyatini, shuningdek, boshqa ekstralingvistik bilimlarni bilishni talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Камбаров Н.М. Таржима трансформацияларнинг лингвокультурологик ва когнитив хусусиятлари (монография) // Ташкент, 2019.
2. Виссон Л. Синхронный перевод с русского на английский. – М.: Р.Валент, 1999. – 272 с.
3. Аносова Н.Э. Особенности обучения устному переводу в магистратуре по направлению «Лингвистика» // Педагогический журнал. – 2017. – Т. 7. – № 6А. – С. 126-132
4. Щукин А.Н. Методика обучения речевому общению на иностранном языке: учебное пособие для преподавателей и студентов языковых вузов. – М.: Изд-во Икар, 2014. – 454 с.
5. Рогова Г.В., Рабинович Ф.М., Сахарова Т.Е. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. – М.: Просвещение, 1991. – 287 с

LINGUISTIC FEATURES OF TEACHING SIMULTANEOUS INTERPRETATION

Eshilov Rusliddin Nomozovich

Uzbekistan State World Languages University

2nd. year Master's student of the Department of Interpretation

E-mail: eshilov91@mail.ru

ANNOTATION

Simultaneous interpretation is one of the newest types of translation, appearing only in the 1920s. Credit for the invention of simultaneous interpretation is given to American businessman Edward Filene. The earliest equipment for simultaneous interpretation (microphones, earphones and switching equipment) was manufactured by IBM. Today the profession of an interpreter has new, more innovative name - conference interpreter, and it is already accepted to call interpreting as conference interpreting. These innovations speak for themselves: it is translation practice of the interpreter who provides conferences, negotiations, presentations or other similar events with simultaneous and consecutive translation. Interpreting is rather difficult multiphase activity which can be engaged after long and labor consuming training in translation skills within translation programs of a bachelor and master degree.

Keywords: *simultaneous interpretation, simultaneous translation research, methodological problems, informal speech.*

Introduction

Simultaneous translation research was studied separately in applied linguistics. The reason of it is methodological problems caused by existence of many languages. Besides, it has been caused by practical use of results of the researches necessary only for a small number of users in comparison with the huge market of applied linguistics.

They needed new methods of teaching foreign languages and acquisitions of skills of informal speech. The first works on the translation were written by professional translators who tried to develop theoretical base for training of specialists in the field of translation studies. Although the first steps in simultaneous translation research were carried out nearly half a century ago, linguists still discuss paradigms concerning simultaneous translation process.

The present thesis's relevance lies in its conformity to linguistic and extra-linguistic research of professional simultaneous translation as the type of speech communicative activity that based on translation strategies. In the context of simultaneous translation, the role of these strategies is becoming more and more significant.

Aim of simultaneous translation is to acquaint a reader (or listener) who doesn't know foreign languages with the text (or content of oral speech) as much as possible .

As a rule, implementation of simultaneous translation requires the necessary accompanying equipment by means of which speech of the speaker moves via ear-phones, and the translator speaks in the microphone from where the translation is broadcast for listeners. Thanks to such a device the voice of the translator doesn't hinder to listen to the speaker

Simultaneous interpretation is a relatively recent invention, requiring the use of sophisticated equipment and a high level of advanced education in specific techniques and methods. Because the ability to interpret simultaneously is considered to be both demanding and difficult, it is surprising if not implausible to imagine someone with natural skill interpreting in this way without formal instruction.

Four major linguistic features of simultaneous translation process:

1. Increase of the text during the translation from one language to the other language. It is explained by absence of opportunity to fulfill formulations of the source text carefully.

2. Speed of reproduction of verbal and cogitative process of the translator. Here Shiryaev says that each translator has own individual speed and rate of simultaneous

translation (some translators turn out to be quicker the others on the contrary, to be more moderate).

3. Presence of pauses in the speech of simultaneous translators. We suggest that simultaneous translator needs to do pauses in his speech to be guided in the initial speech.

4. Incomplete expansion of statements. Simultaneous translators keep convolution of the internal speech in the external speech in target language with fast speech tempo of the speaker and lack of time.

Conclusion

Thus, Simultaneous interpretation helps to break down language barriers around the world. No matter which language a delegate communicates in, he or she can easily follow the speaker in real-time now with the help of simultaneous interpretation.

REFERENCES

1. Fotini Apostolou.
2. International Journal of Applied Linguistics. 16.3 (2006)
3. Interpreting for Europe. <http://www-facebook>.
4. Koskinen, Kaisa. Translating Institutions An Ethnographic Study of European Translation and Interpreting .
5. Fairclough, I., & Fairclough, N. (2012).

OILADAGI MULOQOT VA O'ZARO TA'SIR

Mo'minova Dilnoza Solexovna

Osiyo xalqaro universiteti magistranti

***Annotatsiya:** Ota-onalar yosh kelin-kuyov tarbiyasiga o'z-o'zidan emas, ongli ravishda tarbiya bermog'i kerak bo'lgan shaxsiy xususiyatlariga tayanadi. Muallif maqolada ota-onaning barcha burchlari ichida eng tabiiy va eng zaruri yoshlarga har qanday yoshda mehr va e'tibor bilan munosabatda bo'lishi haqida fikr yuritilgan.*

***Kalit so'zlar:** oila, oila tipologiyasi, psixolog ahil oila, funksional oilalar, disfunktsiyali oilalar, muammoli oilalar, iqtisodiy funksiya.*

СЕМЕЙНОЕ ОБЩЕНИЕ И ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ

***Аннотация:** Родители опираются на личные особенности молодожены, которые должны воспитывать сознательно, а не самостоятельно. Автор в статье рассуждает о том, как родители относятся к своему самому естественному и необходимому молодым с любовью и вниманием в любом возрасте.*

***Ключевые слова:** семья, типология семьи, психологически гармоничная семья, функциональные семьи, неблагополучные семьи, проблемные семьи.*

FAMILY COMMUNICATION AND INTERACTION

***Abstract:** Parents rely on the personal characteristics of children who should raise consciously, not independently. The author in the article discusses how parents treat their most natural and necessary child with love and attention at any age.*

***Key words:** family, family typology, psychologically harmonious family, functional families, dysfunctional families, problem families.*

Oiladagi muloqot - bu oila a'zolarining bir-biriga munosabati va ularning o'zaro ta'siri, axborot almashinuvi, ma'naviy aloqasi. Oiladagi muloqot spektri har xil bo'lishi mumkin. Shu o'rinda ota-onalarning yosh kelin-kuyov bilan munosabatda o'zlarini tutishlari alohida e'tibor talab qiladigan jihat hisoblanadi. Ish, uy-ro'zg'or, sog'liq, do'stlar va tanishlar hayoti haqidagi suhbatlardan tashqari, u bolalarni tarbiyalash, san'at, siyosat va boshqalar bilan bog'liq masalalarni muhokama qilishni o'z ichiga oladi. Turmush o'rtoqlarning muloqotdan qoniqishi ularning qarashlari va qadriyatlarining muvofiqligi darajasiga bog'liq. Hech shubha yo'qki, asabiylashish, nomutanosiblik, izolyatsiya va boshqa salbiy xarakterli xususiyatlar oilaviy muloqotning yomon sheriklari hisoblanadi. Oddiy munosabatlarda, turmush o'rtoqlar, odatda, har doim bir-birlari bilan qayg'ularini baham ko'rishadi va bu jarayonda psixologik yordam olishadi, bu disfunktsiyali oilalar haqida gapirish mumkin emas. Biroq, oilada ideal muloqot yo'q. Nikoh munosabatlari muqarrar ravishda qarama-qarshiliklardan o'tadi: janjallar, nizolar. Bunday hollarda bir-birining pozitsiyasini tushunish, o'zingizni yaqinlaringizning o'rniga qo'yish juda muhimdir. Munozarada faqat nizo mavzusi haqida gapirish va boshqasining o'tmishdagi xatolarini eslamaslik, hujum qilmaslik kerak. Oilaviy muloqotda axloqiy tamoyillar juda muhim bo'lib, ularning asosiysi boshqasini hurmat qilishdir. Ko'pincha, og'ir kundan keyin, turmush o'rtoqlar o'zlarining yomon kayfiyatlarini yaqinlariga yetkazishga, to'plangan g'azabni chiqarishga intilishadi. Ular norozi bo'lishni, haqorat qilishni, izoh berishni, baqirishni boshlaydilar. Bunday tushinish natijasida odam vaqtinchalik yordam olishi mumkin, garchi oqibatlari og'ir bo'lsa ham. Ba'zilar o'zlarining noto'g'riligi va o'zini tuta olmasliklari uchun pushaymonlik bilan azoblana boshlaydilar. Boshqalar esa adolatsiz ayblovlar va tanbehlar uchun norozilikni rivojlantiradilar. Bu oilaning buzilishiga yordam beradi. Ba'zan murosa qilish, ya'ni bir-biringizga yon berish, xatolaringizni tan ola bilish foydalidir. Fikrlaringizni tez-tez baham ko'rish, maqtov, yaxshi so'zlarni tejamaslik juda muhimdir. Psixologlar nizolar va nevropsixiatrik kasalliklar o'rtasida bog'liqlik borligini aniqladilar. Oilada o'zaro tushunishning yo'qligi ruhiy tushkunlikka, begonalashuvga,

psixologik va jismoniy holatning yomonlashishiga, mehnat qobiliyatining sezilarli darajada pasayishiga olib keladi.

Muloqot madaniyatining asosiy tarkibiy qismlari empatiya, bag'rikenglik, muvofiqlik, xayrixohlikdir. Yosh kelin-kuyov ham to'liq muloqotga muhtoj. Muloqot yoshlar shaxsini shakllantirishning asosiy omillaridan biridir. Muloqotga bo'lgan ehtiyoj tug'ilishdan boshlab chaqaloqda paydo bo'ladi. Ikki oylik bo'lganida, onasini ko'rib, uning yuzi tabassum bilan porlaydi. Ota-onalar va yosh kelin-kuyov o'rtasidagi aloqa ularning mustahkamligi uchun katta ahamiyatga ega. Ota-onalari bilan muloqot qilish imkoniyatidan mahrum bo'lgan yoshlarda quyidagilar kuzatiladi: xulq-atvorni o'z-o'zini tartibga solishning past darajasi, kattalar ularga murojaat qilganda sezgirlikning oshishi, tengdoshlari bilan muloqot qilishda qiyinchiliklar. Ota-onalar o'z farzandlarining muloqot qilish qobiliyatini tarbiyalash uchun mas'uldirlar, chunki yosh kelin-kuyov muloqotning mohiyatini oilada o'rganadilar. Yaxshi ota-onalar yaxshi oilalarni tarbiyalaydilar. Kelajakdagi qaynona-qaynotalar siz maxsus adabiyotlarni o'rganish yoki maxsus ta'lim usullarini o'zlashtirish orqali yaxshi bo'lishingiz mumkin deb o'ylashadi. Shubhasiz, pedagogik va psixologik bilimlar zarur, ammo bilimning o'zi yetarli emas. Hech qachon shubhalanmaydigan, har doim o'zining haq ekaniga amin bo'lgan, yosh kelin-kuyovga nima kerakligini va nima qila olishini aniq biladigan, har qanday vaqtda qanday qilib to'g'ri ish qilishni bilaman, deb da'vo qiladigan ota-onalarni yaxshi deb atash qiyin va mutlaq aniqlik bilan nima noto'g'ri ekanligini oldindan ko'ra oladi. Faqat o'z farzandlarining turli vaziyatlardagi xatti-harakatlarini, balki kelajakdagi hayotini ham doimiy tashvishli shubhalarga duchor bo'lgan, har safar yoshlarning xatti-harakatida yangi narsaga duch kelganda adashib qoladigan, jazolash mumkinligini bilmaydigan va noto'g'ri xatti-harakatlari uchun jazoga murojaat qilgan qaynona-qaynotalarni yaxshi deb atash mumkinmi?

Qaynona-qaynotalar yosh kelin-kuyovning boshlang'ich ijtimoiy ustunini tashkil qiladi. Ota-onalarning shaxsiyati har bir inson hayotida muhim rol o'ynaydi. Hayotning qiyin damlarida ota-onalarga, ayniqsa, onalarga ruhan murojaat qilishimiz bejiz emas. Agar hayotning birinchi yillarida ota-onaga bo'lgan muhabbat o'z hayoti

va xavfsizligini ta'minlasa, u holda inson ulg'aygan sari ota-ona mehri insonning ichki, hissiy va psixologik dunyosini saqlash va himoya qilish funksiyasini tobora ko'proq bajaradi. Ota-ona mehri inson farovonligi, jismoniy va ruhiy salomatligini saqlash manbai va kafolatidir. Yoshlarning o'ziga salbiy baho bermaslik, faqat noto'g'ri bajarilgan harakat yoki noto'g'ri, o'ylamasdan tanqid qilish uchun o'zingiz uchun qoida ishlab chiqish kerak. Yosh kekin-kuyov hozirgi muvaffaqiyat va yutuqlaridan qat'i nazar, ota-ona mehriga ishonishi kerak.

Oilaviy ta'limda har kuni ota-onalar masofaning chegaralarini belgilashlari kerak. Ko'p narsa ota-onalarning shaxsiyatiga, ularning yoshlarga bo'lgan munosabatiga bog'liq. Yosh kelin-kuyovga u yoki bu mustaqillik o'lchovini berish, birinchi navbatda, ularning yoshi, rivojlanish jarayonida uning tashqi dunyo bilan o'zaro munosabati uchun yangi ko'nikmalar, qobiliyatlar va imkoniyatlar bilan tartibga solinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Arapbayeva D.K., Arapbayeva D.K. Yoshlarning oilaviy hayotga moslashuvida ma'naviy-ahloqiy masalalar. "Zamonaviy ta'lim" jurnali №5 - Toshkent, 2016. - B. 36-41.
2. G'oziyev E.G'. Sotsial psixologiya. - Toshkent: Noshir, 2012. - 316 b.
3. Oila ensiklopediyasi [Matn] / Tuzuvchilar: Akramova F.A., Bilolova Z.B., Jovliyev I.S. - Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2019. - B. 240.
4. Zuzana Budayova. Family problems of today. The scientific monograph. ISBCRTI, Dublin, Ireland, 2020. 104 p. DOI: 10.13140/RG.2.2.27685.01764

ЎЙИН ФАЛСАФАСИ

Жумаева Дилдора Жунайтовна

Ўзбекистон Миллий Университети магистри

АННОТАЦИЯ

Ўйин ўзининг турли кўринишларида фалсафа, эстетика, этнография, педагогика, психология, социология, биология ва бошқа фанлар нуқтаи назаридан ўрганилади. Ўйинни тушунишга ёндашувларнинг хилма-хиллиги уни фалсафий тушунишга уринишлар натижасида пайдо бўлди. Аммо шунга қарамай, ўйиннинг умумий назариясининг ривожланишининг бошланиши И. Кант, Ф. Шиллер, кейинчалик Г. Спенсер асарлари билан боғлиқ. Бугунги кунда фалсафий ва психологик фикрнинг бир қатор соҳалари ўйинни мустақил тадқиқот соҳаси сифатида илгари сурмоқда. Бундан ташқари, бу нафақат боланинг ўйинига тегишли. Масалан, ўйин назариялари ҳақида кўплаб тренинглар, интерфаол ва интенсив ўқув дастурлари қурилган. Мақолада фалсафий манбаларда ўйин тушунчасини кўриб чиқадиган асосий адабий манбаларнинг тизимли таҳлили келтирилган. Амалий маънода мақоладан ўйин усулларига асосланган ҳар хил турдаги машғулотлар учун дастурларни ишлаб чиқишда фойдаланиши мумкин. Шунингдек, мақола қимор ўйинлари, ўсмирлар субкултуралари билан боғлиқ психологик хавфлар феноменини ўрганишда талабга эга бўлиши мумкин, чунки, бизнинг фикримизча, улар ҳам асосан ўйин шаклида амалга оширилади. Ўйин шоир бадший тафаккури эволюциясини белгилаб берувчи омил сифатида талқин этилади. Бундан ташқари, ўйиннинг амбивалент ҳодисасида доминант (ўйиннинг спонтанлиги ёки ўйиннинг тартиблилиги) тарихий вазиятга қараб белгиланади. Экзистенциал бетартиблик ҳам, вақт ҳам бўлиши мумкин бўлган элементар бузғунчи принципга қарши курашнинг даъвоси доимий бўлиб қолмоқда. Шоир ижодий мантиққа вайронагарчилик қонуниятларига қарши чиқади ва шунинг учун ҳам мақола муаллифи онтологик муносабатлар модели ва дунёни билиш усули сифатида ўйин-ижодкорлик тушунчасига алоҳида эътибор беради.

Калит сўзлар: ўйин, ўйин турларининг таснифлари, мимесис, аполлонизм, диониз.

Фалсафа тарихида сўроқ ўйини бошланиши сифатида қабул қилинган Гераклит бу ҳақида шундай деган эди: “Аион шашка ўйнаётган бола; шоҳлик боладир”⁴⁵. Миллер трейлерда шундай деди: “Вақт (Аион) - бу ўйин тахтасида ҳаракатланувчи қисмларни ўйнаётган бола. Шоҳлик боланикидир”⁴⁶. Ницшенинг Гераклит парчасида фалсафани ўқиши ўйин тушунчасининг теранлигини кўрсатади. Ницше Гераклитнинг “бола” сўзини ишлатишини “юқори ўхшатиш” деб атайди. Унинг сўзларига кўра, “бу дунёда маънавий масъулиятдан ташқари фақат ижодкорлар ва болалар ўйинларида яратилиш, ҳалокат ва ҳалокат бор”⁴⁷. Бундай “ўйин”да трансформация ўз ўрнини топади ва ўйинчи ўзини кўпайтиради. Бошқа томондан, Кучлер ўзининг “Постмодерн ўйин” китобида Платон ўйинни “яхши мимесис” (тақлид қилиш) шакли сифатида таърифлаганлигини айтади. Инсон “ўз ролига эргашиш ва иложи борича яхши ўйин ўйнаш орқали яшаш” керак. Бу одамларни озод қилади⁴⁸.

Хўш, бу ўйин қандай ўтказилади? Ўйиннинг мақсади нима? Платон ва қадимги юнон ҳикматларига кўра, бу саволнинг жавоби таълимдир. Худди Пайдейя фалсафаси кабидир. Шу тарзда миметик муносабат ўрнатиб, ўйинни ўйнаган бола “ақлли” ўйнаб, уни қамаб қўйган завқ ва азоблардан мустақил бўлади. “Ақлли” услубда ўйнаш “болалиқдан фазилат орқали комил фуқаро бўлиш”га айланиши мумкин, лекин ўйин ва бола ўртасидаги бошида тақлид бўлган муносабат қоида ўрнатишга, сўнгра қоидага риоя қилиш ўрнига ўйинни ўрнатиш, чунки ўйин қоидалари бола томонидан ўзлаштирилади. Чунки, “Болалар ўйинлари одамларнинг фикридир”⁴⁹.

Замонавий даврда Виттгенштейн ўзининг “Фалсафий тадқиқотлар” китобида шундай дейди: “Бизни кўплаб ўйинлар ўйинлари деб аташга нима

⁴⁵ Гераклит Эфесский. О природе : с комментариями и иллюстрациями / Гераклит ; составление, перевод, предисловие и комментарии А. В. Маркова. - Москва : АСТ, 2022 (Можайск, Московская область). - 218 с.

⁴⁶ Миллер Г.А. Памяти писателя : [о А. Г. Миллере (Сыщенко)] / Григорий Миллер, Филипп Миллер, Вера Миллер. - Барнаул : [б. и.], 2022. - 171 с.

⁴⁷ Ницше Ф. Человеческое, слишком человеческое: [быть великим - значит давать направление : перевод с немецкого : 16+] / Фридрих Ницше. - Москва : Э, 2018. - 350 с.

⁴⁸ Tilman Kuchler. P. Lang, 1994 - Philosophy - 173 p

⁴⁹ Гринберг, Наталия Семеновна.

Игра в деятельности и общении: философский анализ : диссертация ... кандидата философских наук : 09.00.11. - Москва, 2006. - 138 с.

мажбур қилади? Барча ўйинлар учун умумий нарса борми?" тилни тушуниш учун ўйин тушунчаси орқали ўз саволларига жавоб излайди. "Карта ўйинлари, тўп ўйинлари, спорт ўйинлари ва бошқалар. Нима учун бу ўйинларнинг барчаси ўйинлар деб аталади? Бу ўйинларнинг барчасида қандай умумийлик бор? Ёки бундай ҳамкорлик ҳақида гапириш мумкинми?". Бу саволларга Витгенштейннинг жавоби салбий. "Ҳамкорлик ҳақида гап йўқ. Ёки, агар шериклик бўлиши керак бўлса, бу биз кўрган ҳамкорлик туридир. Масалан, карта ўйинларида бўладими ёки шахмат ёки футбол каби тўп ўйинларида бўладими, ютқазмиш ва ғалаба қозонишда умумий томонларни кўришингиз мумкин. Бирок, бошқа ўйинга ўтганда бир хил ҳамкорлик давом этмаслигини ва унинг ўрнини бошқа турдаги хусусият эгаллашини кўрасиз. Худди оила аъзолари ва қариндошлар ўртасидаги жисмоний ўхшашлик каби"⁵⁰, - дейди у.

Витгенштейн тилни тушуниш учун ўйин тушунчасига мурожаат қилганидек, Гадамер эстетик ва герменевтик (герменевтик) тажрибани тушунтириш учун ўйин тушунчасига мурожаат қилади. Гадамер, ниятга эга бўлган ва "бир нарса" ўйнаш сифатида белгиланиши мумкин бўлган ўйин билан болалар ўйинлари, худди ҳайвонларнинг ўйинлари каби, асосан, ҳар доим мавжуд бўлган ўйинлардан иборат икки турдаги ўйинлар ҳақида гапиради⁵¹. Гадамерда ҳам "ўйин ўйинчининг онгига боғлиқ эмас". Санъат асари "экспериментерни ўзига жалб қилади ва ҳатто, ютиб юборади" каби, ўйинчи унга шўнғиб кетган экан, ўйин ҳам ўз мақсадини амалга оширади. Шунинг учун ўйинда фақат битта "мавзу" мавжуд. Мавзу - спектаклнинг ўзи, спектакл, актёрлар ва томошабинлардан иборат. Шундай қилиб, Гадамер ўйиннинг "мавжудлик ҳолатини" очиб беради. Ўйиннинг онтологик жиҳатдан ягона "мавзу" эканлиги ўйинчиларнинг пассивлигини англамайди. Унинг учун ўйин майдончаси ҳар бир ўйинчи ўзини ўзича тўлдириши мумкин бўлган жой.

⁵⁰ Беляев Е. И. Людвиг Витгенштейн: обновление философии : [монография] / Е. И. Беляев ; Саратовский гос. ун-т им. Н. Г. Чернышевского. - Саратов : Науч. кн., 2007. - 160 с.

⁵¹ Гадамер Г.Г. Загадка времени [Текст] / Ханс-Георг Гадамер ; пер. с нем. А. А. Фомина. - Москва : Восход, 2016. - 175 с.

Ўйинчининг мақсади "муаммоларни ҳал қилиш эмас, балки ўйиннинг ўз ҳаракатини тартибга солиш ва шакллантириш". Бу "ўйин" ҳолати шунчаки руҳий энгилик, дам олиш ёки умуман ҳаётнинг қаттиқ ҳақиқатидан қочиб, завқланишни аниқлаш керак. Буларнинг барчасидан ташқари, "ўйин ҳолати" ўйинда юзага келадиган ижодий мавжудлик ҳолатларини билдиради. Бундан ташқари, ўйинни ифодаловчи видео ўйинлар ва кенгайтирилган ҳақиқат концепцияси остида яратилган маҳсулотлар, шунингдек, фаол "ўйин ҳолати" контекстида ҳам баҳоланиши мумкин, чунки ўйинчилар ўйин майдончаларини ўзларига хос тарзда тўлдиришни бошлайдилар.

Хўш, ҳозирги таълим тадқиқотларидаги ўйинлаштириш ёндашуви ва биз юқорида фалсафий келиб чиқиши ҳақида гапирган "ўйин" тушунчаси ўртасида қандай боғлиқлик ўрнатилиши мумкин? Гамификация "ўйиндан ташқари контекстларда ўйин дизайни тамойилларини қўллаш бўйича таклифларни таклиф қиладиган инновацион ёндашув" сифатида қаралади. Академик таълим ва ўқитиш бўйича тадқиқотларда кўплаб гамификация ёндашувлари қайд этилган. Ушбу ёндашувлар орасида Капп модели, агар у яхши тузилган бўлса, "ўйин тафаккури, ўйин механикаси ва эстетика уйғунлиги" ни яратишга қаратилган бўлса, фалсафий нуқтаи назарни таклиф қилиши мумкин. Ушбу моделга кўра, "ўйинни ўйлаш ўйинлаштиришнинг энг муҳим элементи⁵².

Ўйноқи фикрлаш - бу ўйиннинг элементи бўлиб, у кундалик ҳаёт тажрибасини рақобат, ҳамкорлик, изланиш ва ҳикоя қилишни ўз ичига олган фаолиятга айлантиради. Шундай қилиб, ўйин ўйлаш орқали ўқувчиларнинг мотивацияси ортади, деган фикр бор. Фалсафа нуқтаи назаридан, гамификация тадқиқотлари умумий тарзда текширилганда, фойдаланилган фалсафа ва файласуф ёндашувлари контекстлаштирилганлиги ва бир қанча шиорга ўхшаш афоризмларга айланганлиги кўринадди. Масалан, Арастуга нисбат берилган "мактаб олдида ўйин" ибораси, эҳтимол, ўйинлаштиришнинг

⁵² Хлебникова О.В. Познание как игра : диссертация ... кандидата философских наук. - Омск, 2004. - 187 с.

аҳамиятини кўрсатиш нуқтаи назаридан унинг устози Платондек мактаби бўлганлиги учундир, айниқса, Арастуга тегишли ибора бўлиб кўринади.

Фалсафа, албатта, юқорида айтиб ўтилганидек, Пайдейя (таълим) га ишора қилади. Ўйинда бу маънода инструментал ижодий экзистенциал вазиятларнинг пайдо бўлиши нуқтаи назаридан муҳим аҳамиятга эга. Бироқ, бу нотўғри ҳаволалар билан бир оз ҳаддан ташқари шарҳ ва биров фалсафа ғоялари оммалаштирилади ва қутқарувчи модел сифатида кўриладиган технология томонидан қўллаб-қувватланадиган ёндашувлар, ҳатто, самарадорлигини баҳолашдан олдин ёки давом этишдан олдин тезда истеъмол қилинади.

Биринчидан, ўйин ўрганиш ва тарбиялаш воситаси эканлигини ҳамма билади. Шу сабабли педагоглар ўйин фалсафаси бўйича кўплаб китоб ва мақолалар ёздилар. Биз у майдонда от ўйнай олмаймиз, лекин улар асосида Исломдаги ўйин ва ўйин-кулги қондасини тушунишга ҳаракат қилишимиз мумкин.

Иккинчидан, шуни ҳам билишимиз керак: цивилизация қурувчи фикрлар ва дунёқарашларда ўйин ва ўйин-кулги маданияти бўлмаслигини тасаввур қилиб бўлмайди. Бундан ташқари, эътиқод ва фикрлар ўйинлари, ва фикрларга таъсир қилади. Ўйинлар ва ўйин-кулгилар маданиятнинг энг муҳим элементларидан биридир.

Ўйин ва ўйин-кулги маълум даражада туғма бўлганлиги сабабли, унга ўрин бермаган ғоя яшай олмайди. Чунки цивилизация ўз шахсларига ўйин ва ўйин-кулги борасидаги эҳтиёжларини қондириш учун етарли материаллар ва имкониятлар тақдим эта олмаса, уни бошқа маданият ва тафаккур олаmidан олиб, ўзлари каби қўллайдилар. Бу уларни охир-оқибат уларга ўхшаш бўлишга мажбур қилади ва уларнинг фикрлари ва мавжудлигини таъминловчи мавжудотлар йўқолади.

Ўйин ва ўйин-кулгилар билан қондирилиши керак бўлган эҳтиёж моддий бўлмагани учун у маънавий эҳтиёж бўлиб, бошқа маънавий йўл билан қондириш мумкин бўлса-да, улар бажариб бўлмайдиган бўшлиқни тўлдиришлари

кутилади. Чунки инсоннинг яратилишидан мақсад ҳаётининг ҳар бир лаҳзаси ва ҳар бир ҳаракатига сажда қила билишдир. Бироқ, бу тўлиқ эришиб бўлмайдиган идеалдир. Улар комил инсон ҳақида гапиришади, лекин бундай одам йўқ. Шунинг учун мусулмон киши ҳаётидаги бўшлиқларга мутаносиб равишда ўйин ва ўйин-кулгига муҳтождир. Бу бўшлиқлар камайиши билан уларга бўлган эҳтиёж ҳам камаяди. Ҳатто, идеал мақсадга эриша олмаган, лекин ҳаётидаги бўшлиқларни минималлаштирадиган одам ҳам ўз ҳисобига ўйин ва ўйин-кулгиларга муҳтож бўлмаслиги мумкин. Энг яхши ҳолатда, у фақат бошқаларга таълим бериш учун фойдаланади.

Ҳар ҳолда, ўйин ва ўйин-кулгига эҳтиёж қолмаган жамият ҳеч қачон бўлмаган ва бўлмайди ҳам. Булар дори-дармонга ўхшайди, агар ҳалол препаратлар билан дори-дармонларни ўзингиз тайёрласангиз, моддий ва маънавий соғлигингизни ҳимоя қиласиз, агар қила олмасангиз, бошқалар томонидан ишлаб чиқарилган ва ҳаром моддаларни ўз ичига олган дори-дармонларни ишлатишга мажбур бўласиз. Бундан ташқари, ўйин-кулги мақсад эмас, балки восита эканлиги аниқ. У мақсадга айлантирилса, инсоннинг яратилиш мақсадида оғишлар бошланади. Руҳий юксалиш билан доимо кўтариладиган одам, руҳ занжири билан ҳам қудуқ тубига тушиши мумкин.

Ҳар қандай мусобақанинг бошида ўйинни макон ва вақт чегарасида, маълум қоидаларга мувофиқ, маълум бир шаклда ўйнаш кераклиги ҳақида келишув мавжуд. Шу билан бирга, ўйин одатдаги ҳаёт йўналишидан ташқарига чиқиши шарт. Шу сабабли, ўйиннинг муҳим белгилари ва шартларидан бири сифатида ўйин майдонининг чегаралари белгиланади, улар доирасида ҳаракат белгиланган қоидаларга мувофиқ амалга оширилади. Ўйин ўз вақтида аниқ белгиланган. У ўзини тугатади ва ўзидан ташқарида ҳеч қандай мақсад йўқ. Бу қувончли дам олиш, кундалик ҳаёт шароитидан воз кечиш онгига асосланади.

Шундай қилиб, ўйин санъат соҳасига айланади. Кўпгина тадқиқотчилар ўйинни жиддий ва бепарволик ўртасидаги контраст деб билишади. Ўйин энг жозибали тадбирлардан бирига тегишли. Бу сизга бизнесни завқ билан

уйғунлаштириш, дунёқарашни кенгайтириш, билимларингизни мустаҳкамлаш ва чуқурлаштириш, хотира, зукколик, топқирлик, кузатувчанлик ва бошқа индивидуал хусусиятларни ривожлантириш имконини беради. Қадимда, ҳатто синфгача бўлган қабила жамиятида пайдо бўлган ўйин воқелик ҳодисаларининг хилма-хиллигини ривожлантирди ва ўзига сингдирди⁵³. Сиз ўйин ҳақида дунёқарашнинг махсус тури сифатида гапиришингиз мумкин. Кўпинча ўйин инсон фаолиятининг муайян шакллари тўплами сифатида белгиланади. Кўпчилик файласуфлар ўйинни ўз-ўзидан яна бир маънога эга бўлган ва унинг мавжудлигини оқлайдиган фаолият деб таърифлашлари бежиз эмас.

Ўйиннинг антропологик мазмуни ўқув ва тарбиявий жиҳатларни ўз ичига олади. Бу ўйинни педагогик тушунишда намоён бўлади. Ўйиннинг сеҳрлари билан алоқа қилиш; ўйиннинг болаларча тезкорлиги ва шу билан бирга унинг аниқ тузилиши; қоидаларнинг мавжудлиги, уларга риоя қилмаслик ўйин ҳодисасининг йўқолишига олиб келади - булар ўзига хос педагогик дақиқалардир. Демак, ўйин институционал фаолиятдир, чунки у ўйиннинг ташкилий шакллари, қолдиқ ҳодисаларига эга бўлиб, у экзистенциал принципни, ҳаётга алоҳида ёндашувни ўз ичига олади, ҳамма нарсада намоён бўлади, лекин ҳеч нарса билан боғлиқ эмас. Аниқлик ва тушунарсизлик, аниқлик ва лойқалик, жиддийлик ва қизиқарли, оқилона ва мантиқсиз.

Ўйин чегарага ўхшайди: у бир вақтнинг ўзида бўлинади ва бирлашади. Ўйнаш маълум бир тартибга риоя қилишни англатади, бир томондан, ўйинчининг эркинлигини амалга оширишга тўсқинлик қилса, иккинчидан, уни рағбатлантириш. Ўйинда ҳукмронлик қилиш учун кундалик тартибдан, ўйин олдида ва у билан дунё ўртасидаги вакуумдан воз кечиш керак. Ўйинда вақтинчалик тартибсизлик ҳукмронлиги мавжуд ва шу билан бирга ўз-ўзини ташкил қилиш (ўйинга синтетик ёндашув) сифатида янги тартиб ўрнатилмоқда. Аслида, ўйин оддий ҳаёт дунёсидан қочишнинг бир тури бўлиб, унда машаққатли меҳнат, зўравонлик, таҳқирлаш ва ўрнатилган ахлоқий қадриятларга

⁵³ Гузик М. А. Игра как феномен культуры. Учебное пособие. М.: 2012. - 268 с.

зулм ҳукм суради. Бироқ, ўйин ҳам муҳим ҳаётӣ қадриятларни қайтаради: иш ва севги, куч ва адолат, лекин фақат ўзига хос, ажратилган шаклда.

Шахсининг социализацияси мураккаблашиб борар экан, жамият ўйинни ижтимоий фаолиятнинг мураккаб турларини амалга оширишга эркин муносабатни шакллантириш усули сифатида ривожлана бошлайди, уни ҳақиқий ўзлаштириш ривожланаётган шахс маълум даражага етганидан кейингина мумкин бўлади. Етуклик. Бундай ўйинда ҳал қилувчи нарса рақобат эмас, балки ҳақиқатни моделлаштиришдир¹.

Ўйин - бу ҳаёт доирасидан ўз йўналишига эга бўлган вақтинчалик фаолият соҳасига чиқиш. Ўйинчининг ўзига хос кайфияти, ўйиндан завқланиш ҳисси бор. Бу ўйин мазмуни билан боғлиқ бўлиб, у маънавий ва жисмоний, ҳақиқий ва нореалнинг алоҳида силжишидан иборат бўлиб, унда антропологик момент жуда катта аҳамиятга эга. Ўйин махсус ички дунё доирасида амалга оширилади, ўйин ва дунё ўртасидаги боғлиқлик ижодий талқинни ўз ичига олади. Демак, ноаниқлик, номувофиқлик, шунингдек, иррационаллик, яъни ўйин ҳолатларида рамзийлик элементларидир. Ўйинда иррационал ва рационалнинг уйғунлиги ўз ифодасини топади.

Ўйин ҳодисаси шунчалик ҳажмли ва кенги, табиий ва гуманитар билимларнинг турли соҳалари, шу жумладан фалсафий билимлар таърифлар беради ва ўйиннинг энг хилма-хил томонларини ёритади. Ўйин қизиқувчанлик, билимга инстинктив интилиш ролини ўйнайди ва бу фазилатлар ижодкорлик, ихтиро учун муҳим бўлиб, улар ўз навбатида афсоналар, маросимлар ва илм-фанга асосланади. Бу ҳар бир инсон учун табиий хусусиятдир. Ҳар қандай кашфиёт ва ижодий фаолият ўйинга ўхшайди. Бир кашфиёт қилган олим ўйиндаги боланинг завқи ва ҳаяжонига ўхшаш завқни бошдан кечиради. Шунингдан олиш керакки, тараққиёт ва маданият ўйинда туғилади.

Ўйинчининг мақсади амалиётга эришиш эмас, балки ўйин жараёнида кўпроқ нарсадир. Бу ҳаракатнинг қувончи. Болаларнинг ўйин-кулгиларида,

¹ Куница Е. Ю. Шекспир — игра — перевод. Иркутск: 2009. - 434 с.

катталар ўйин-кулгиларида намоён бўладиган ўйин қобилияти, яъни натижа ҳақида қайғурмасдан, ўз тасаввурига эркинлик бериш қобилияти инсон тажрибасининг моҳиятидир. Ҳамма ўйнайди, катталар ҳам. Жамият ўйиндан нафақат таълим амалиётида, балки катта ёшдаги одамнинг ишбилармонлик кўникмаларини ривожлантириш амалиётида ҳам фойдалана бошлади. Ўйин шаклида ўтказилган тренинглари бизнес, сиёсат ва жамоатчилик билан алоқалар соҳасидаги мутахассисларнинг бутун бир тармоғини ташкил этди¹.

Ўйинда мотивлар ва фойда бор. Ижтимоий институт сифатида ҳар қандай муассаса ўйинга ўхшайди. Ахир, инсон дунёни ижтимоий алоқалар орқали кўради ва ўйин унга бу алоқаларни ўрнатишга ёрдам беради. Цивилизация ривожланишининг турли даврларида вужудга келган ўйиннинг фалсафий, маданий ва педагогик концепциялари шуни кўрсатадики, ўйин ўқув жараёнида ўзига хос ижодий муҳбир, билим, амалий тажриба, меҳнат, ақлий фаолиятни жорий этишнинг кучли канали сифатида хизмат қилиши мумкин². Бу ўйин руҳининг бир мажбурий элементини, ўйин атмосферасини талаб қилади. Расмий муҳитга эга бўлган муассасада бунга эришиш жуда қийин, аммо мумкинлиги аниқ. Шундай қилиб, бутун ҳаёт ўйин, дейиш мумкин. Ўйин ҳаётимизнинг барча соҳаларини қамраб олади, ёшидан қатъи назар, ҳар бир инсоннинг ҳаётида ўз ўрнига эга. Тажриба билан ривожланган ўйин қобилиятлари кўпинча ҳаётда бизга ёрдам беради. Аммо ҳаётни ўйин призмаси орқали идрок этиш, ҳақиқат билан алоқани бутунлай йўқотиш мумкин эмас. Гарчи, ўйин ҳодисаси инсонда инсоннинг шаклланишига ёрдам бериб, ҳаётни ўйноқи лаҳзалар билан тўлдирса ҳам, унда худди ўйиндаги каби хатога йўл қўйиб, қайтадан бошлай олмайсиз.

Ўйинлар инсондан, унинг ўзини англашидан ва объектив дунёни тушунишидан ажралмасдир. Ўйин жараёни бу тушунчани мустаҳкамлаш жараёнидир. Турли даврлардаги турли одамлар турли хил ўйин услублари ва ўйин сеvimли машғулотларига эга. Ўйин тўғри чизикқа ўхшайди, унинг иккита

¹ Разин А. В. Философия. Учебное пособие. 2-е изд. М.: 2015. -449 с.

² Надолинская Т. В. Игра в контексте истории философии, культуры и педагогики // Образование и наука. 2013 г. № 7. Стр. 142.

нуқтаси бор, бошланғич нуқтаси ва охири нуқтаси шу тўғри чизиққа эга. Ўйиннинг икки учи: 1. Объектив ва реал. 2. Субъектив туйғулар.

Ўйин - бу болага тажриба орқали ўрганиш имконини берадиган, ички ва ўйин-кулгига ундайдиган, баъзан қоидалар белгиланади ва маълум бўлган, баъзан эса ўз-ўзидан ривожланиб, бахт, иштиёқ, ҳаяжон ва қизиқиш туйғуларини ўз ичига олган ҳатти-ҳаракатлардан иборат фаолиятдир.

Ўйин болаларнинг ривожланишида муҳим ўрин тутадиган фаолиятдир. Бола ўзи ёки дўстлари билан ҳар бир соҳада ўйнаш ва мулоқот қилиш йўлини топади. У ўйнаган ўйинлари билан масъулиятни ўз зиммасига олади, ижтимоий қоидаларни ўрганади. Ўйин орқали фикрлар, ҳис-туйғулар ва муносабатларни назорат қилади.

Катталар учун ўйин боланинг ўйин-кулги ва чалғитиши учун мақсадсиз интилишдир. Ўйин болалар билан мулоқот қилиш ва уларнинг дунёсини баҳам кўришнинг энг табиий усули ва бу энг соғлом усулдир. Бола учун ўйин - бу у яшайдиган ва бахтли бўлган дунё.

Ўйин - бу яшаш қувончининг ифодасидир.

Болалар ўйинлари мазмуни, ёши ва ижтимоий, ижтимоий-иқтисодий шароитларига кўра турли хил хусусиятларни намоён қилади. Тадқиқотчилар ўйинни шу хусусиятларига кўра таснифладилар. Ўйиннинг таснифи тадқиқот учун катта қулайлик яратади.

Когнитив ривожланиш назариясига кўра ўйин гуруҳлари;

а. машқ ўйинлари

б. рамзий ўйинлар

с. қоидалари билан ўйинлар

а-) Ўйинни машқ қилиш: бола соф такрорлашдан, аввал тасодифий, сўнгра мақсадли ҳаракатлар ва манипуляция комбинациясига ўтади. Бу содир бўлиши биланок, бола ўз олдига мақсадлар қўяди ва машқ ўйинлари тузилмаларга айланади.

б-) Рамзий ўйин: Соф машқ ўйинлари ҳам рамзий маънога эга бўлиши мумкин ёки ҳеч бўлмаганда "рамз билан бирлаштирилган" бўлиши мумкин, чунки бола очиб берадиган тузилмалар ёки ҳаракатлар кетма-кетлиги рамзий бўлади.

с-) Қоидалар билан ўйинанг: Ўйин воқеалари жамоавий бўлиб, лотлар ютиб олиши мумкин. Шундай қилиб, у "қоидалар билан ўйинлар" га айланиши мумкин. Бу учинчи ўзгариш содир бўлган охиригиси.

Функционал ўйин: Ушбу ўйин босқичи келажакдаги ўйин босқичлари учун асосдир. Бу босқичда у психомотор ва тил малакалари машқларини бажариш, атроф-муҳит билан танишиш орқали предметлардан мақсадига мувофиқ фойдаланишга ҳаракат қилади.

Қурилиш ўйинлари: Ушбу босқичда болалар объектлардан қандай фойдаланиш бўйича тадқиқотлар олиб борадилар. Бундан ташқари, улар объектлар ёрдамида бирор нарса қуриш ва яратиш истагини кўрсатади.

Ҳар бир ёш гуруҳида ўйнаш мумкин бўлган кўплаб ўйин турлари мавжуд. Ўйинлар ўз-ўзидан фарқ қилади.

Ўйинларнинг хусусиятларига кўра турлари

1- Функционал ўйинлар: Боланинг бир йил охиригача ўтказган вақти "сут ёши даври" деб аталади. Ушбу даврларда боланинг табиий равишда қиладиган ҳаракатлари ва ўйинлари функционал ўйинлар деб аталади .

0-1 ёшда, сут ёши даврида онгсиз ва инстинктив равишда қилинган ҳаракатлар сут ёши функцияси ўйинлари деб аталади. Масалан, бола қувонганда ёки ҳаяжонланса, у қандайдир товушларни чиқаради, қўлларини, қўлларини, оёқларини доимий равишда силкитади ва бундай ҳаракатлар билан ҳис-туйғуларини акс эттиради. У катталар болани кулдириш учун қиладиган ҳаракатларига жавобан кулади; қўлига товуш чиқарувчи нарса қўйилса, уни силкитиб овоз чиқаради; оқсоқолларга тақлид қилиб, қўлини ўзи уради ва уни "бошқа" қилади.

Бола уни қизиқтирган нарсаларни қўлига олиб, оғзига солиб таниб олишга ҳаракат қилади. У қўлидан келган ҳамма нарсани улоқтириш, суриш ва тортиш орқали физика қонунларини кашф қила бошлайди. Отилган ўйинчоқ йиқилиб тушганда нима бўлишини, қандай товуш чиқаришини, атрофдагилар қандай муносабатда бўлишини қизиқиш билан кузатади ва бу ҳатти-ҳаракатларини кўплаб буюмлар билан такрорлайди.

Боланинг 1-3 ёши автономия даври ҳисобланади. Бу даврда унинг инстинктларини қондириш учун қилган ҳаракатлари ва тажовузкорлик, ифлосланиш, синдириш каби ўйинлари автономия даври функцияли ўйинлар деб аталади. Бундай ҳаракатлар ва ўйинлар кўпроқ "ўйин" характериға эға. Бу ёшдаги болалар учун тажовузкорликни ифодалашға ёрдам берадиган шовқинли ўйинчоқлар билан ўйнаш; Ифлосланиш мотивини қондириш учун сув, лой ва лой билан ўйнаш каби ўйинларни бу давр функцияли ўйинларига мисол қилиш мумкин.

"Тасаввур билимдан қимматроқдир." Алберт Эйнштейн

Болалар туғилганданоқ турли шаклдаги турли предметлар билан ўйнайдилар ва "ўйин" орқали реал ҳаёт билан мулоқот қиладилар. Ўйин бола ҳаётининг ажралмас қисмидир. Ўйин ўйнаш болаларни жисмоний, ҳиссий, ижтимоий ва ақлий жиҳатдан ривожлантиради.

Ўйин ва ақлий ривожланиш

Тадқиқотлар шуни кўрсатдики, ўйин ўйнаш асаб ҳужайралари ва синапс алоқаларининг ривожланишиға ёрдам беради. Шу билан бирға, ўйин ўйнаш тажрибаси миядаги қайғу, ташвиш ва ғазаб каби салбий ҳис-туйғуларни йўқ қилади.

Ўйин ва ижтимоий-эмоционал ривожланиш

Ўйин орқали болалар кўникмаларға эға бўлиб, фикрлар, ҳис-туйғулар ва муносабатларни назорат қилишни ўрганадилар.

Ўйин болаларға нима беради?

ижодий фикрлаш

масъулиятни ўз зиммасига олиш

Ҳамкорлик ва алмашиш

ўзингизни билиш учун

Диққатни жамлаш ва тартибга солиш қобилияти

Ижтимоий ролларни эгаллаш ва ҳис-туйғуларни ифодалаш

муаммони ҳал қилиш қобилияти

ўзини ифода этиш ва оғзаки ибораларни тушуниш

Коллектив ҳаёт учун зарур бўлган қоидаларни ўрганади.

Бола ўйин давомида танлаган роллари билан танлов қилишни ўрганади ва танлов масъулиятини ўз зиммасига олади. Бу боланинг масъулият ҳиссини оширади ва ҳаётни назорат қилади. Шу билан бирга, бола ўйин орқали синов ва хато орқали ўрганади.

Бола ўйин орқали ижтимоийлашади. Боланинг ўйин орқали бошқа болалар билан ўрнатадиган мулоқоти кейинги ёшда ўзи қарор қабул қилиш одатини беради, ҳамкорлик ва ҳамкорлик туйғуларини ривожлантиради. Ўйин томонидан тақдим этилган эркин муҳит - бу бола ўз ҳис-туйғуларини, фикрларини ва истакларини осонгина амалга ошириши мумкин бўлган дунё. Бу дунё боланинг ҳақиқий ҳаётга биринчи қадамларидир.

Ўйин болани ҳаётга тайёрлайди!

Олиб борилган тадқиқотлар натижасида, ўйин кўплаб хусусиятлар билан болаларнинг ривожланишига ҳисса кўшиши аниқланди.

1. Ўйин қоидаларга эга бўлган ҳаракат ва бу қоидаларга мувофиқ ўйнаш керак. Ўйин давомида болалар қоидаларни белгилайдилар ва бошқаларнинг ҳуқуқларини ҳурмат қилган ҳолда қоидаларга мувофиқ ўз ҳис-туйғуларини ифодалайдилар. Бу болаларни ижтимоий қоидаларга риоя қилишда ҳаётга тайёрлайди. Шу билан бирга, улар қоидаларга риоя қилинмаса, нима бўлиши мумкинлигини яшаш орқали ўрганадилар.

2. Ўйинлар ўйнаиб, тугаллангач, худди шу тарзда яна ўйналади. Болалар зерикмасдан бир хил ўйинни қайта-қайта ўйнашлари мумкин. Шундай қилиб,

болалар ҳаётларида бир хил иштиёқ билан кўп нарсаларни бошлашни ўрганадилар (масалан, янги иш куни).

3. Болалар ўйин орқали "макон" танлашни ўрганадилар. Болалар ўйиннинг тузилишига кўра танлов қилишлари билан бирга, улар ўзларининг афзалликлари ҳақида маълумот олишни, шароитларни баҳолашни ва ижодий ғояларни ишлаб чиқаришни ўрганадилар.

4. Ўйинда рақобат мавжуд. Ўйинларда бола муваффақиятга эришиш учун ҳаракат қилади. Муваффақиятли қувончни бошдан кечиради, ютқазган эса қайғуни бошдан кечиради. Мағлубиятга учраган бола ўзини кейинги сафар ғалаба қозонишга ундайди ва бу мақсад сари ҳаракат қилади. Бу рақобат муҳити уларни ҳаётдаги курашларига тайёрлайди.

5. Ҳар бир ўйинда ритм ва уйғунлик мавжуд. Ўйин бошланади ва у тезроқ ва тезроқ бўлади. Ушбу кўтарилишлар ва пасайишлар ўйинга ритм қўшади. Ушбу ритм туфайли бола тез фикрлашни ва ўз ҳаракатларига ўз фикрларини акс эттиришни ўрганади. Бу тана ва онг ўртасида уйғунликни яратади.

Болалар учун ўйин нафақат завқланиш, балки ўрганиш ва ривожланишдир! "Ўйинлар тадқиқотнинг энг қувончли шаклидир." Алберт Эйнштейн.

Хуллас, биринчидан, инсон ўзининг биологик тузилиши туфайли туғилган пайдан бошлаб доимий равишда ўрганишга мойилдир. Тадқиқотчилар, шунингдек, инсон онгининг мураккаблигини ва ўрганиш қандай содир бўлишини тушуниш учун турли хил назариялар, воситалар ва ёндашувларга мурожаат қилмоқдалар. Ўйин эрта болалик даврида ўрганиш ва тажриба қилиш имконини берувчи воситалардан биридир. Ўйин жамиятлар ва маданиятларни шакллантиради деб ишонилади. Шундай қилиб, ўйин инсоният маданиятидан олдин мавжуд бўлган жисмоний ва биологик фаолиятдир ва бошқа тирик мавжудотлар ҳам зарурдир. Иккинчидан, ўйинлар ҳақида гап кетганда, ҳар биримиз учун баъзи нарсалар эсга тушади, аммо биз таъриф беришда қийинчиликларга дуч келамиз. Аслида, ўйиннинг ягона таърифи йўқ, ўйин ҳаёт билан бирга мавжуд. Бу ўз кучини ва таъсирини ҳаётдан оладиган ҳодиса. Бу

болаларнинг энг жиддий касбидир. Ўйин бу энг табиий таълим муҳити. Чунки, ўйин боланинг эшитган ва кўрганини синаб кўради. Бу тажриба майдони бўлиб, улар ўрганганларини мустаҳкамлашга ҳаракат қилишади. Бу боланинг эркинлиги. Ўйнаб юрган бола ўзининг ички дунёсида, у ўша дунёга раҳбарлик қилади, қонун-қоидаларни ўзи белгилайди ва уни бузади. Бу боланинг яратилиш муҳити. Қисқаси, ўйин бу охир-оқибат кўзда тутилмаган, кўнгиллиликка асосланган, ташқи босим ва мажбурловлардан холи бўлган ҳодисадир. Учинчидан, ўйин инстинктив бўлишидан ташқари, ўрганилган ҳаракат бўлиб, мослашувчанлик, ҳаракат, хилма-хиллик, қизиқарли, чалкашлик, мувозанат, ўзгариш ва ечим каби кўплаб билим, кўникма ва тажрибаларни ўз ичига олади. Болалар ўйин туфайли ҳаракат ва тажриба орқали ўрганадилар. Шу сабабли, боланинг катталарда керак бўлиши мумкин бўлган малакага эга бўлиш эҳтимоли ортади. Шу билан бирга, ўйин болалар учун ифодалаш воситасидир. Муқобил ечимларни топиш ва уларни ўйинда синаб кўриш орқали болалар турли нуқтаи назарга эга бўладилар, ўзларининг яширин кучли томонларини кашф этадилар ва шу тариқа ўзларининг шахсиятларини шакллантирадилар. Натижада, ўйин; болалар, катталар ва бутун жамиятни шакллантирадиган асосий қадриятлардан бири. Мувозанатли, чидамли, мослашувчан ва эркин фикрлайдиган болани тарбиялаш учун унга ўйнаш учун кўплаб имкониятларни тақдим этиш керак.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Гераклит Эфесский. О природе : с комментариями и иллюстрациями / Гераклит ; составление, перевод, предисловие и комментарии А. В. Маркова. - Москва : АСТ, 2022 (Можайск, Московская область). - 218 с.
2. Миллер Г.А. Памяти писателя : [о А. Г. Миллере (Сыщенко)] / Григорий Миллер, Филипп Миллер, Вера Миллер. - Барнаул : [б. и.], 2022. - 171 с.
3. Ницше Ф. Человеческое, слишком человеческое: [быть великим - значит давать направление : перевод с немецкого : 16+] / Фридрих Ницше. - Москва : Э, 2018. - 350 с.
4. Tilman Kuchler. P. Lang, 1994 - Philosophy - 173 p
5. Гринберг, Наталия Семеновна.
6. Игра в деятельности и общении: философский анализ : диссертация ... кандидата философских наук : 09.00.11. - Москва, 2006. - 138 с.
7. Беляев Е. И. Людвиг Витгенштейн: обновление философии : [монография] / Е. И. Беляев ; Саратовский гос. ун-т им. Н. Г. Чернышевского. - Саратов : Науч. кн., 2007. - 160 с.
8. Гадамер Г.Г. Загадка времени [Текст] / Ханс-Георг Гадамер ; пер. с нем. А. А. Фомина. - Москва : Восход, 2016. - 175 с.
9. Хлебникова О.В. Познание как игра : диссертация ... кандидата философских наук. - Омск, 2004. - 187 с.
10. Гузик М. А. Игра как феномен культуры. Учебное пособие. М.: 2012. - 268 с.
11. Куницина Е. Ю. Шекспир — игра — перевод. Иркутск: 2009. - 434 с.
12. Разин А. В. Философия. Учебное пособие. 2-е изд. М.: 2015. - 449 с.
13. Надолинская Т. В. Игра в контексте истории философии, культуры и педагогики // Образование и наука. 2013 г. № 7. Стр. 142.

MILLIY TARBIYA ASOSIDA BOLA SHAXSINI RIVOJLANTIRISHDA OILA, MAXALLA VA MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLAR HAMKORLIGI

Yakubova Zilola Zikirovna

Nizomiy nomidagi TDPU

“Maktabgacha talim metodikasi” kafedrası o‘qituvchisi

zilolayakubova1979@mail.ru

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada milliy tarbiyaga yangicha yondashuvi maktabgacha ta'lim tashkilotida bola shaxsiga yo'naltirilgan ta'limni qalbi va ongiga singdirish bolada tayanch fazilatlarini kafolatli shakllantirishda uning psixologik qonuniyatlarini o'rganish, mazkur masalada oila, maktabgacha ta'lim tashkiloti, mahallalarning ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlarini to'liq yuzaga chiqarishni va ular orasida ilmiy-metodik hamkorlik va uzviylikni yangi darajaga ko'tarishni hamda uning ijtimoiy asoslari haqida fikr yuritilgan.*

***Kalit so'zlar:** maktab, maktabgacha ta'lim, oila, mahalla, bolalar, pedagog-tarbiyachi, kitob, ota-onalar, pedagogik tashviqot, xuruqiy madaniyat.*

***Аннотация:** В данной статье новый подход к отечественному воспитанию заключается во внедрении лично-ориентированного воспитания ребенка в сердце и сознание дошкольной образовательной организации, в изучении его психологических закономерностей в гарантированном формировании основных качеств у ребенка, в этом случае, семье, дошкольной образовательной организации, социально-полностью раскрыть педагогические возможности и поднять на новый уровень научно-методическое сотрудничество и единство между ними, а также осмысление его социальных основ.*

***Ключевые слова:** школа, дошкольное образование, семья, микрорайон, дети, педагог-воспитатель, книга, родители, педагогическая кампания, правовая культура.*

Abstract: *In this article, a new approach to domestic upbringing is to introduce a personality-oriented upbringing of a child in the heart and mind of a preschool educational organization, to study its psychological patterns in the guaranteed formation of basic qualities in a child, in this case, a family, a preschool educational organization, socially - to fully reveal pedagogical possibilities and raise scientific and methodological cooperation and unity between them to a new level, as well as understanding its social foundations.*

Key words: *school, preschool education, family, neighborhood, children, teacher-educator, book, parents, pedagogical campaign, legal culture.*

KIRISH.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev "Ushbu sohada boshlagan islohotlarimizni davom ettirishimiz, ta’lim dargohlariga borib, o‘qituvchi va murabbiylar bilan ko‘proq muloqot qilib, sifatni oshirish bo‘yicha ular qo‘ygan masalalarni birgalikda hal qilishimiz kerak. Biz kelgusi yil Davlat dasturiga xalqimiz ko‘targan barcha masalalarni aniq yechimlari bilan kiritamiz. Ushbu jarayonlarda deputat va senatorlar, mahalla vakillari, ziyolilar, yoshlar, tadbirkorlar va keng jamoatchiligimizdan faol bo‘lishlarini, yangi-yangi taklif va tashabbuslar bildirishlarini so‘rayman", — dedi davlat rahbari.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA.

Yangi O‘zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichida umuminsoniy qadriyatlar davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi hisoblanib, uning asosiy maqsadi-o‘zlikni anglash, milliy qadriyatlarni tiklash, ko‘p millatli xalqimizni birlashtirish, milliy va umumbashariy qadriyatlarga asoslangan holda ma’naviy-ahloqiy fazilatlarga ega bo‘lgan, umuminsoniy qadriyatlarni yuksaltirishga keng sharoitlar yaratilmoqda. Ularning rivojlanishiga e’tibor berilmoqda. Zotan, mustaqillik fikr-mulohazalarda ozod, o‘z haq-huquqini yaxshi taniydigan, izlanuvchan, zamonaviy bilimga ega, Vatanga, ona zaminimizga sadoqatli, boqimandalikning har qanday ko‘rinishlarini o‘zi

uchun or deb biladigan, o‘z kuchi va aqliga ishonib yashaydigan, o‘z shaxsiy manfaatlarini xalq, Vatan manfaatlari bilan uyg‘un holda ko‘radigan barkamol insonni tarbiyalashni talab etadi.

Sharq pedagogik ta‘limoti mutafakkirlari fikriga binoan inson shaxs sifatida aynan maktabgacha davr mobaynida shakllanadi va so‘nggi bosqichlarda uning kurtaklari tobora rivojlanib boradi.

Shunday ekan, bola shaxsini shakllantirish masalasi maktabgacha ta‘lim tizimi, ta‘lim boshqaruv organlari, ta‘lim muassasalari pedagogik jamoalari, keng jamoatchilik diqqat e‘tiborida bo‘lishi lozim. Kichik inson va fuqaro tarbiyasi, rivojlanish omillari, unga zarur bo‘lgan shart sharoitlar yaratish muammolarining tezkorlikda samarali yechimini topish dolzarb vazifalardandir.

Bola shaxsini rivojlantirishda oilada ijtimoiy tarbiyaviy muxitni sog‘lomlashtirish, sog‘lom turmush tarzini shakllantirishda ota onalarning bilim va madaniyatini oshirish borasidagi ishlarni jonlantirish, takomillashtirish oila va mahalla hamkorligi omilidir.

Bu hamkorlikni mustahkamlash va yuksaltirishda tarbiya va ta‘limning yangi shakllari va vositalarini joriy etish zarur. Bunda har bir mahalla qoshida “Ota onalar dorilfununi” ni tashkil etib, undagi tushunchalarini, tibbiy savodxonligini, xuquqiy ong va xuquqiy madaniyat darajasini, oila a‘zolari munosabatlarida va bola tarbiyasida zarur bo‘lgan pedagogik va psixologik bilimlarga ega bo‘lishini to‘liq ta‘minlash o‘zini o‘zi boshqarish organlarining eng asosiy vazifasidir.

Bola mustaqil fikr yuritishi uchun uning so‘z boyligi, nutq madaniyati, mantiqiy fikrlash qobiliyatlari shakllangan bo‘lishi lozim. Kichkintoy o‘zligini anglashi uchun esa milliy qadriyatlar xalq og‘zaki ijodi va milliy o‘yinlar vositasida singdirib boriladi.

Bu muhim vazifalarni amalga oshirishda mamlakatimizda rivojlangan, pedagogik va uslubiy jihatdan ta‘minlangan maktabgacha ta‘lim tizimi mavjud. Bu tizim ta‘limni boshqarish bo‘yicha vakolatli davlat organlari, davlat va nodavlat ta‘lim tashkilotlari, yarim milliondan ortiq malakali pedagogik kadrlarni o‘z ichiga qamrab olgan.[1]

NATIJARAR.

Shuni aytish joizki, bola shaxsini tarbiyalashda, uni voyaga yetkazishda mazkur tizimning har bir bo'g'ini oldida muayyan maqsad va vazifalar turibdi. Bolada mavjud qobiliyatlarning namoyon bo'lishi, shaxsning to'laqonli ochilishi uning o'ziga xos xususiyatlarining yorqin ko'rinishi deb hisoblash mumkin. Maktabgacha yoshdagi bolalarning har biriga biron is'tedod egasi deb qaralishi kerak.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida ta'lim tarbiya bosh maqsadi jismonan sog'lom, aqlan yetuk, ma'naviyati boy, erkin fikrlay oladigan barkamol shaxsni tarbiyalashdir.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti xodimlari ana shuni chuqur tushungan holda bolalarga ma'naviy qadriyatlar, o'zlikni anglash, milliy g'urur, Vatanga muhabbat va bunyodkorlik g'oyalarini singdirib borishlari lozim. Zero, tevarak atrofdagi kishilar nutqi, o'zaro munosabatlari ta'sirida go'dakning hissiyotlari rivojlana boradi va shaxsiy xususiyatlari paydo bo'la boshlaydi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida bola shaxsiga yo'naltirilgan ta'limni qalbi va ongiga singdirish vositasi turli-tumandir. Shulardan biri badiiy adabiyot hisoblanadi, ya'ni badiiy adabiyot orqali bolalar qalbi va ongiga Vatanga muhabbat, yurtga sadoqat, mardlik, ezgulik, yaxshilik, fidoyilik kabi fazilatlar singdirilib, ular ushbu ilg'or ma'naviy axloqiy xislatlar ruxida tarbiyalanadi.

Bola o'z ona tili jozibasini xalq qo'shiqlari, erkalashlari, ovutmacholqlar, maqollar, topishmog'u- tez aytishlar, dostonu - ertaklar, she'ru - qo'shiqlar orqali sezadi hamda o'zi tug'ilib o'sgan Vatanidan, uning xalqidan, milliy an'ana va bayramlari, urf odatlari-yu qadriyatlaridan bahra oladi.

Xalq ertaklari, badiiy adabiyot namunalari o'g'il bolalarni o'sha qaxramonlardek jasur, pahlavon, uddaburon, aqlli bo'lishga, qizlarni esa oqila, dono, go'zal, mehnatsevar bo'lishga undaydi. Ertaklar ularning nutqi, tafakkuri, ma'naviyati rivojlanishida, dunyoqarashi shakllanishida, barkamol inson bo'lib ulg'ayishida juda ahamiyatlidir.

MUHOKAMA.

Istiqlol bolalarimiz uchun yorug'lik demakdir. Bolalarimizning istiqloq uchun kurashga ajdodlarimiz bilan tanishtirish, ularning o'g'itlarini soddaroq holda o'rgatib borish maqsadga muvofiqdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni oilada tarbiyalashni, ota-onalar bilan hamkorlikni bundan keyin yanada takomilishtirish yo'llarini izlab topish oilaviy tarbiyaning ijtimoiy tarbiya bilan aloqasini mustahkamlash maktabgacha ta'lim tashkilotlari xodimlari pedagogik omillar, bu sohada ilmiy ish olib boruvchi tadqiqotchilar va tarbiyachi-uslubchilarning muhim vazifasidir.[2]

Bolalarni tarbiyalash davlat ahamiyatidagi vazifadir. Uning to'g'ri hal qilinishi tarbiya ishining qo'yilishiga majmuaviy yondashuvga ta'lim muassasalari, oila va jamiyatchilikning to'liq o'zaro ta'siri va harakatlarning birligiga bog'liq.

Bolalar maktab ta'limiga tayyorgarligiga ta'sir etuvchi omillar haqida gapirar ekanmiz, maktabgacha yoshdagi bolalarni oilada tarbiyaning ota-onalar bilan hamkorlikda, bundan keyin yanada takomillashtirish yo'llarini izlab topilsa maqsadga muvofiq bo'lar edi. Oilaviy tarbiyaning ijtimoiy tarbiya bilan aloqasini mustahkamlashda maktabgacha ta'lim tashkiloti xodimlari, pedagog olimlar, bu sohada ilmiy ish olib boruvchi tadqiqotchi va metodistlarning o'rni juda katta.

Bola kunning asosiy qismini maktabgacha ta'lim tashkilotida o'tkazsa ham, inson komoloti uchun eng muhim bo'lgan omillardan biri tarbiyaning tamal toshi oilada qo'yiladi. Shu sababli ham maktabgacha ta'lim pedagogikasining asosiy maqsadi bo'lgan bolalarni maktab ta'limiga har tomonlama tayyorlashda MTT bilan oila hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. MTTning oila bilan ishlash tizimida aniq maqsad, mazmun bo'lishi kerak. Maktabgacha ta'lim tashkilotining ota-onalar bilan ishlashida keng aholi ommasi orasida pedagogik tashviqot ishlarini tashkil qilish tufayli bolalarni tarbiyalashda ijobiy natijalarga erishish mumkin. MTT xodimlari ota-onalar va oila bilan hamkorlikdagi ishlaridan eng keng tarqalgan shakllarini keltiramiz.[3]

XULOSA

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarda pedagog xodimlarning olib boradigan ta'lim tarbiyaviy ishlarning samaradorligini oshirishda, ta'lim tarbiya jarayonini takomillashtirishga qaratilgan mavzular malaka oshirish va qayta tayyorlash o'quv dasturlarida, o'quv rejalarda o'z aksini topgan. Zero, maktabgacha ta'lim tashkilotlari, pedagoglar bola shaxsini barkamol qilib tarbiyalashda o'z burch va vazifalarini yaxshi bilishlari, yosh avlodni xalqimizning munosib farzandlari qilib tarbiyalashlari lozim.

Xulosa qilib aytganda bog'cha yoshidagi davrining o'ziga xos xususiyati shundaki, bu davrda bolalarda xarakter hislatlarining namunalari shakllanib axloqiy xarakterning asoslari vujudga keladi. Maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'limning boshlang'ich qismi hisoblanadi. U bolaning sog'lom va rivojlangan shaxs bo'lib shakllanishini ta'minlab, o'qishga bo'lgan ishtiyoqini uyg'otadi, tizimli o'qitishga tayyorlab boradi. Shunday ekan, bu tizim faoliyatini yanada kuchaytirish, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida har tomonlama qulay shart-sharoitlar yaratish, ularga maktabgacha yoshdagi bolalarni keng jalb etish farzandlarimizning barkamol va yetuk shaxs bo'lib shakllanishida muhim o'rin tutadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. NATIONAL VALUES OF PRESCHOOL CHILDREN BASICALLY FORMING EDUCATIONAL AND MORAL QUALITIES ZZ Yakubova European International Journal of Pedagogics 3 (01), 65-70
2. ZZ Yakubova MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA BOLANING RIVOJLANISHI VA TARBIYASIGA PROFESSIONAL YORDAM KO'RSATISHDA OILA, MAHALLA VA MAKTAB BILAN HAMKORLIK ISHLARI INTERNATIONAL CONFERENCES 1 (8), 68-73
3. Y.Z Zikirovna EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN IN THE SPIRIT OF NATIONAL TRADITIONS Conference Zone, 257-262

4. O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentyabrdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘RQ-637-sonli Qonuni.
5. O‘zbekiston Respublikasining 2019 yil 16 dekabrda “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi O‘RQ-595-sonli Qonuni.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabrda “2017-2021 yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2707-sonli Qarori.
7. Boboeva D.R. Maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasining asosiy mezonlari // Pedagogik ta’lim j. – T.: 2001. 2-son. 65-66-b.
8. Boboeva D.R. Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini o‘stirish jarayonida ertaklar asosida atrof-muhit bilan tanishtirish / Ilmiy to‘plam. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU. 2000. – 103-105-b.
9. Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari. T.:2018 y.
O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligining Muvofiqlashtiruvchi kengashining 2022 yil 4-fevralda 1-sonli bayonnomasi bilan tasdiqlangan takomillashgan “Ilk qadam” o‘quv dasturi.
11. Egamberdiyeva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik. T.2009
12. Sodiqova.Sh.A. “Maktabgacha pedagogika”. T.: “Tafakkur sarchashmalari”, 2013

KANADA ARG'UVONI (CERCIS CANADENSIS) KO'CHATLARINI YETISHTIRISHDA URUG'NI UNDIRISH USULLARINI AHAMIYATI

Alimov Fazliddin Mahammadali o'g'li - assistent

Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti

Annotatsiya. Maqolada Kanada arg'uvoni (*cercis canadensis*) ko'chatlarini yetishtirish agrotexnologiyasi to'g'risida qimmatli ilmiy ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Kanada arg'uvoni (*cercis canadensis*), ko'chat, o'rmon, aholi yashash joylari, ko'kalamzorlashtirish, daraxt, buta, tuproq, tuproqqa ishlov berish.

Respublikasimizda mustaqillik yillarida o'rmon maydonlarimizni kengaytirish, aholi yashash joylari, bino va inshootlar atrofi, turli darajadagi yo'l atroflarini ko'kalamzorlashtirishga alohida e'tibor qaratmoqda. Hukumat qarorlarini bajarishda o'rmon xo'jaligi korxonalarining o'ziga xos o'rnini bo'lib, ko'kalamzorlashtirish ishlarini olib boruvchi buyurtmachilarga landshaft dizaynida foydalaniladigan turli manzarali ko'chatlarni yetkazib beruvchi hisoblanadi. O'rmon xo'jaliklarida iqlimning turli noqulay sharoitlariga chidamli, manzarali xususiyatlari yuqori bo'lgan daraxt va buta turlarining bir necha yuzlab turlari o'stiriladi. Bularga, qrim qarag'ayi, virgin archasi, sharq biotasi, soxta kashtan, yapon saforasi, zarang va shumtol turlari, go'zal katalpa, pavlovniya, oq akatsiya, kanada arg'uvoni, hind sireni, suriya atirgulini ko'rsatishimiz mumkin. O'zining chiroyli gullashi, manzarali barglari, iqlimning salbiy omillariga chidamliligi tuproqqa talabchan emasligi hamda bino va yirik daraxtlar soyasida o'sa olishi bilan kam sonli daraxtlar qatorida kanada arg'uvoni alohida ahamiyat va e'tiborga ega.

O'zining erta gullashi, chiroyli pushti-binafsha rangli gullarining daraxtning butun tanasini qoplab olishi, to'q yashil yaltiroq barglarining ko'rinishi, qish davomida esa och jigarrang dukkallari ushbu turga o'zgacha ko'rk bag'ishlaydi. Shu sababli, aholi o'rtasida ham kanada arg'uvoniga bo'lgan qiziqish yuqori hisoblanadi.

Kanada arg'uvoni ko'chatlarini o'stirish uchun ko'chatzor maydoni tuproq iqlim sharoitiga e'tibor beriladi. Ko'chatzorlar uchun joy tanlashda asosan tuproq, gidrologik, yer tuzilishi sharoitlari hamda o'stirib yetishtiriladigan daraxt va butalarning biologik xususiyatlari e'tiborga olinadi. Bundan tashqari sug'orish manbaalari, mashina va mexanizmlaridan foydalanish yo'llari, sanitariya-gigiena talablari, atrofda o'rab turgan o'simlik dunyosi hisobga olinadi. Ko'chatzorni qishloq, shahar va aholi yashaydigan maskanlar yaqinida tashkil etish tavsiya etiladi. Yer tuzilishi asosan tekis, tuproq unumdorligi anchagina yuqori, mexanik tarkibi yengil, yer osti suvlari kamida 1-1,5 m chuqurlikda joylashgan bo'lishi kerak. Sug'oriladigan zonalarda ko'chatlarni tuzi kam bo'lgan och kulrang tuproqlarda va yuqori qatlamida chirindisi 2 foizdan kam bo'lmagan joylarda tashkil qilish kerak. Sug'orish ariqlarining uzunligi ko'chat ekilgan va urug' sepilgan tuproq va yer sharoitiga qarab 50-100 m dan 200 gacha bo'ladi. Agarda ko'chatzor barpo etish uchun mo'ljallab, ajratilgan joylarda tuproqning sho'rli tarkibida SO_2 ioni 0,02%, NSO_3 - 0,12% Cl - 0,03%, PH - 0,05% dan, yer osti suvlarining mineralizatsiyasi 3 g dan oshib ketgan bo'lsa, unday yerlarda niholxona tashkil qilish butunlay man etiladi. Ajratilgan joylarda 5% kasallik va hashoratlar mavjud bo'lsa, bu sharoitda o'simliklarni muhofaza qilishning turli tadbirlari amalga oshiriladi. Ko'chatzorlarda tuproqqa ishlov berish daraxt va buta nihollarini o'stirishda muhim bo'g'in hisoblanadi. Ma'lumki tuproqlar har xil unumdorlikka ega, u esa o'z navbatida tuproqning kelib chiqishi, iqlimning, o'simliklarning, mikroorganizmlarning va dehqonchilik madaniyati bilan chambarchas bog'liqdir. Parvarishlanadigan ko'chatlarning hayotiy sharoiti agrotexnik tadbirlar bilan tartibga solinadi.

Tuproqqa ishlov berishdan asosiy maqsad quyidagilardan iborat:

Tuproqning haydov qatlamini va strukturasi tuzilishini o'zgarishi natijasida qulay namlik, havo, issiqlik, oziqlanish rejimini ta'minlash;

Tuproqning pastki qatlamlaridan oziq moddalar tortib olish hisobiga ularning aylanishini kuchaytirish va mikrobiologik jarayonlarga kerakli yo'nalishda ta'sir qildirish;

Kasalliklarga va zararkunandalarga duchor bo'lgan begona o'tlarni yo'qotish;
Tuproqni suv va shamol eroziyasidan saqlash;
Urug'larini ekish uchun qulay sharoitlar yaratish;
Tuproqdagi o'simlik qoldiqlarini va o'g'itlarni aralashtirish.

Ko'chatzor tashkil etishda birinchi navbatda, ajratilgan yer maydonini tekislash zarur. Chunki notekis joylarda nihollarni sug'orish muammo tug'diradi, ba'zi paytlarda tekis sug'orilmaslik natijasida urug'larning unib chiqishi past bo'ladi, nihollarning o'sishi yomonlashadi. Tuproqqa ishlov berish deganda yerni haydash, boronalash, molalash va kultivatsiya qilish tushiniladi.

Tuproqqa asosiy ishlov berish turi, yerni ag'darib haydash hisoblanadi. Agar kuz davrida yog'ingarchilik kam bo'lib, tuproq juda quruq bo'lsa, u holda yerni haydashdan oldin albatta sug'orish lozim. Agar tuproq juda ham jiplashgan bo'lsa, 18 sm chuqurlikgacha yumshatkichlar yordamida yumshatib boronalash yoki molalash kerak.

Ko'chatlarni o'sishi uchun qulay sharoitlar yaratish maqsadida har xil parvarishlash ishlari olib boriladi. Kanada arg'uvoni ko'chatlarini parvarishlash usulari asosan sug'orish, yovvoyi o'tlardan tozalash, tuproqni yumshatish, o'g'it berishdan iborat. Ayniqsa, yovvoyi o'tlarni olib tashlash, tuproqni yumshatish ko'chatlarni rivojlanishi, o'sishi uchun yaxshi sharoit tug'diriladi. Bu begona o't-o'lanlardan tozalanganda namlik saqlanadi, oziqa moddalar faqat ko'chatlar tomonidan o'zlashtiriladi. Kanada arg'uvoni ko'chatxonasi 600-800 kub m³/ga miqdorida sug'oriladi. Ko'chatlarni normal parvarishlash maqsadida 8-9 marta vegetatsiya davrida sug'orish kerak (may oyida 1-2, iyunda – 2, iyulda – 2-3, avgustda – 2-3, marta). Yer ostida 30-40 sm toshloq bo'lib och kulrang, kulrang yoki qo'ng'ir tuproqli yerlarning sug'orish normasi bir gektariga 400-500 kub m³ ni tashkil qilishi kerak. Ammo sug'orishni may oyidan to avgustgacha har 15-20 kunda o'tkazish lozim. Har bir sug'orishdan 2-3 kun o'tgandan keyin qator oralari kultivatorlar yordamida 10-15 sm chuqurlikda yumshatiladi. Nihollar o'sish davrida qatorlarni yumshatish va begona o't – o'lanlardan tozalash ishlari 3-4 marotaba qaytariladi. Barcha agrotexnik

parvarishlash tadbirlari o'z vaqtida o'tkazilsa, ko'chatlarni kuzda madaniy o'rmonlar barpo etishda foydalanish mumkin. Ko'chatxonaning parvarishlash bo'limida Kanada arg'uvoni ko'chatlarini joylashtirishning maqbul sxemasini aniqlash maqsadida ularni 0,7x0,15; 0,7x0,2; 0,7x0,25; 0,7x0,3; 0,7x0,4 m sxemada joylashtirdik. 0,7x0,15m sxema nazorat varianti sifatida belgilandi.

Har bir variantga 10 tadan ko'chat uch takroriylikda joylashtirildi. Bir yillik urug'ko'chatlar (bo'yi 0,3 m) kuzda ko'chatxonaning parvarishlash bo'limidan ko'chirib o'tkazildi. Barcha variantlarga bir xil standart agrotexnik parvarishlash tadbirlari o'tkazildi. Ushbu tajribamiz orqali Kanada arg'uvoni ko'chatlarining ildiz bo'yni diametri, bo'yiga o'sishi kuzatildi va ko'chatxonaning parvarishlash bo'limida maqbul sxemada joylashtirish sxemasi aniqlandi. Ko'chatxonaning parvarishlash bo'limida ko'chatlarni o'sish ko'rsatkichlari tahlili bo'yicha 0,7x0,15 va 0,7x2 m, ya'ni ko'chat orasi eng yaqin joylashtirilganda ularning o'sishi boshqa ko'chatlarga nisbatan deyarli farq qilmaydi, ammo ularning tanasi juda nozik bo'lishi kuzatildi. 0,7x0,3 va 0,7x0,4 m sxemali ko'chatlarda tananing qalinlashib ketganini kuzatdik. 0,7x0,25 m sxemada ekilgan ko'chatlarda bo'y jihatidan katta sxemalarda joylashgan ko'chatlar bilan ko'rsatkichlar yaqin va tana ham yaxshi rivojlangan bo'lib o'ta yo'g'onlashib ketmaganligi kuzatildi.

ORGANIZING AN EFFECTIVE TEACHING METHOD FOR PRESCHOOL EDUCATION

Makhamadaliyeva Oynisa Kamoliddin qizi

Chirchik State Pedagogical University

Email: moynisa@mail.ru

ABSTRACT

This article talks about the interactive development methods, the content of interactive education, the organization of modern technologies for preschool children in an entertaining and new system.

Keywords: *integration of teaching of preschool education subjects, methods and tools, traditional method, interactive methods, innovative forms.*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada interfaol ishlab chiqaruvchi metodlar, interaktiv ta'limning mazmuni maktabgacha bo'lgan bolalar uchun zamonaviy texnologiyalarni ko'ngilochar va yangicha tizimda tashkil etish haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: *maktabgacha ta'lim fanlarini o'qitishni integrasiyalash, metod va ishlab chiqarish, an'anaviy metod, interfaol metodlar, innovatsion shakllar.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассказывается об интерактивных методах развития, содержании интерактивного обучения, организации современных технологий для детей дошкольного возраста в развлекательной и новой системе.

Ключевые слова: *интеграция обучения предметам дошкольного образования, методы и средства, традиционный метод, интерактивные методы, инновационные формы.*

INTRODUCTION

Currently, there is an interest in increasing the effectiveness of education using interactive methods (innovative pedagogical and information technologies) in the educational process. Attention is increasing day by day. Modern technologies are used for training students aimed at finding the acquired knowledge by themselves, studying and analyzing it independently, and even drawing their own conclusions. In this process, the teacher creates conditions for the development, formation, learning and education of individuals and the team, and at the same time, he performs the functions of management and guidance. In such an educational process, the student becomes the main figure.

A rapid search for developing technologies that predict the effective use of all analyzed methods in solving theoretical or practical tasks in preschool educational institutions of the Republic of Uzbekistan and improvement-reproduction of existing traditional technologies are being carried out. Developing technologies in pre-school education are understood as the theory of implementation of theoretically based methods and tools of the education and training system, which make it possible to increase educational goals into useful practice. In the effective use of developing technologies in pre-school education, educational goals are given the same, and their sequence is aimed at the same type of educational organization as the main goal of maintaining the final evaluation criterion of the results achieved. Pedagogical technologies developing in preschool education are directed to the educational system, as well as the psychological development process of the child, their social characteristics, creative abilities, spiritual development.

Technologies that develop the field of education in the environment of humanization are creative management of the child from the psychological side, or rather, managing them as they are; orientation to the positive-personal world; identifying and revealing the qualities bestowed on the child by the universe; current training in the future improvement system; educate freely; supporting needs from the social side; an important leading process of the age of preschoolers is the use of game

activities; Due to the fact that the implementation of educational and training activities is forced to carry out all the time assessment, results and analysis of this system, it is necessary to build various developing technologies from the diagnostic side. The quality of education is directly related to the student's achievement of the result. It is necessary to look at the development of the developing pedagogical technology as an important gift to the student, to trust the child, to recognize him as a high expert, to provide for the needs of the child with all the laws and rights strengthening treatment.

Studying the many areas of law of controlling and correcting the quality of preschool education, i.e. the control and correction of the learning process that has the power to achieve the quality of education or learning capacity that is reinforced from above. must be controlled with Our country's educational technology, teaching capacity is constantly changing, and the federal country established by authorized access is refusing to live a life that is inextricably linked to the educational criteria. Problems arise and reduce the amount of time for a fundamental review of individual equipment in an important educational system, and all these events are connected with the new law, the production and implementation of social educational technologies, teaching methods and o It requires research on educational systems and teaching methods and forms. It is necessary to understand the main qualities of those who are able to consciously freely choose developing technologies by quality hands and knowledge, and also those who achieve favorable results in education and upbringing.

Extensive use of developing interactive and interactive technologies has been introduced within the framework of a qualitatively developed educational system. Currently, social communication technologies, i.e., information and communication technologies are rapidly improving, the importance and necessary conditions for the formation of all types of pre-school educational system are being created. These, in turn, are reflected in new educational processes. These are the standard requirements for the use of interactive learning and interactive technologies in preschool education. Application of modern computer technologies for preschool students in a new, useful and comprehensive system helps to improve the quality of conscious speech, solve the

shortcomings of ecological, aesthetic, mathematical improvement, as well as creativity, imagination, memory system skills, logical speech helps to improve. On the other hand, the widespread use of interactive learning systems makes it possible for every participant in the field of education to control or, if not, every point of view.

CONCLUSION

The improvement of the comprehensively developed modern population requires the integration of the experience of development messages, pedagogical research and the organization of educational activities by radically changing them, and one of the areas of solving these shortcomings is an important approach to strengthening educational activities with students.

REFERENCES

1. Tolipov O', Usmanboeva M. Practical foundations of pedagogical technologies in preschool education. T.: "Science". 2006.
2. Istanko I.V. Children of senior preschool age // Activities in the management of preschool education educational institution, 2004.
3. Patanko I.V. Project activity with preschool children. "Preschool educational institution" magazine #4. 2004.
4. Madumarov T., Kamoliddinov M. Fundamentals of innovative pedagogical technology and its application in the educational process. T.: "Talqin", 2012.

ВОЗДЕЙСТВИЕ ЭКОТУРИЗМА НА ПРИРОДУ

Абдулхаев Жавохир Жахонгир угли

Андижанский институт сельского хозяйства и агротехнологии, ассистент
кафедрой Земледелия и лесная мелиорация

АННОТАЦИЯ

В статье приведены сведения о развитии экотуризма повышает уровень природоохранной и социально-экономической жизни населения и минимальное негативное воздействие на природу и ресурсы.

ANNOTATION

The article provides information about the development of ecotourism increases the level of environmental and socio-economic life of the population and the minimum negative impact on nature and its resources.

Согласно указу первого Президента Республики Узбекистан И.А.Каримова от 2 июня 1995 года № 1162 «О мерах по расширению участия Республики Узбекистан в восстановлении «Великого Шелкового пути» и развитию международного туризма в республике» были подчеркнуты исследования ресурсов, внедрение, систематическое использование этих ресурсов в развитии внутреннего и внешнего туризма. С каждым годом внимание к экотуризму в нашей стране возрастает.

Правильно было бы взять в качестве примера воздействие экотуризма на природу, неправильное использование человеком природы и ее ресурсов - антропогенное воздействие. Примеров таких эффектов множество. Общие условия этих миослов можно объяснить следующим образом:

- изменение естественной среды обитания животных и растений в результате деятельности человека;
- глобальное антропогенное воздействие на компоненты географической природной среды (загрязнение водной поверхности и почвы, обезлесение и

усиление эрозии, глобальное изменение климата, загрязнение атмосферы, загрязнение Мирового океана и др.);

- содержание животных в искусственных условиях, вмешательство в процессы жизнедеятельности животных и растений в естественных условиях и др...

- испытания боевого оружия, наносящего непоправимый ущерб природе,
- производство и использование ядохимикатов.

Если обратить внимание на упомянутые выше «последствия», в результате развития научно-технического прогресса человека во второй половине прошлого века, лозунг «покорения природы» нашей планеты, не думая о завтрашнем дне, считается интерпретацией пропитания будущего поколения в природе, не будет ошибки.

Во-вторых, авторы, написавшие "образы", трактовали не влияние экотуризма на природу и не влияние туризма на природу, а последствия разрушения, разрушения, грабежа и истребления природы, особенно продолжавшегося со второй половины прошлого века до настоящего времени, как следствие жадности и жестокости человечества в течение всей цивилизации.

Когда мы развиваем экотуризм, неудивительно, что он оказывает влияние на природу. Без этих влияний экотуризм не может процветать. Основное внимание здесь уделяется экотуристическим тропам в природе, неблагоприятным действиям экотуристов, инфраструктуре краткосрочного отдыха на тропях в охраняемых зонах, шуму и выбросам экотуристов.

Это третья зона системы использования (буферные зоны), где разрешена хозяйственная деятельность (не выведенная из эксплуатации, где разрешена хозяйственная деятельность и рациональное природопользование, а также созданы природовосстановительные условия).

Потому что национальные парки-это природные заповедники, а все особо охраняемые территории населены людьми (в основном сельскими жителями). На территории национальных парков Зомин и угон-Чаткаль в нашей стране также много деревень. За прошедшее время эти сельские жители проложили

множество троп, чтобы использовать природные ландшафты в национальных парках и заповедниках.

Эти тропы изначально могут быть использованы при использовании национальных парков и заповедников в экотуризме. Во-вторых, когда мы смотрим фильмы о животном мире, снятые в национальных парках африканских, американских, индийских или австралийских государств, мы наблюдаем, как монстры не очаровывают экотуристов (фото). Животные на картинах считаются одними из самых уродливых в дикой природе.

Но после определенных лет в экотуризме они обязательно привыкнут к человеку((только вокруг экологических троп). Для шуринга характерно также негативное влияние экотуризма на природу(эрозия ландшафтов под влиянием троп, "бегство" животных, птиц и изменение естественной среды обитания и болнк..) не нужно доводить до паники.На основе научной литературы ученый РА. Исламова также отмечает, что (Таблица 7).

Таблица 7

Положительное и отрицательное влияние экотуризма на природные территории, в которых расположены туристические объекты.

1 Будут открыты новые рабочие места, будет трудоустроена часть населения.	1. Коридоры созданы для туристов, и в результате их прогулок на участке природы растет трава.
2. Повышается уровень занятости, обеспечивается социальная стабильность.	2. Эрозия земель происходит из-за упрочнения земли в местах обвала дороги и пересыхания земли.
3. Увеличатся доходы населения, улучшится уровень жизни.	3.0 Шум плотин вызывает беспокойство в животном мире и нарушает экологическую обстановку в результате их миграции.

4. Повысится культурный уровень жителей села.	4. Из-за того, что питьевая вода в селах в основном проточная, в результате купания вода загрязняется.
5. В селе будут увеличиваться различные формы обслуживания в зависимости от спроса туристов.	5. В результате купания в воде, миграции рыб в ней на другой берег, в результате их промысла виды уменьшаются.
6. Будет развиваться спорт, повысится интерес сельских жителей к занятиям спортом, для этого будут созданы соответствующие возможности.	6. В результате незаконной охоты виды диких животных и птиц сокращаются и мигрируют в другие места.
7. В горных районах развивается альпинизм, эффективно используется природа.	7. В результате фотографирования животных и их кормления меняется их образ жизни, они заболевают различными заболеваниями, ухудшается их вид.
8. Будет наработан опыт организации экотуризма, использованы внутренние возможности развития туризма.	8. В результате визита иностранных гостей из разных стран существует риск распространения инфекционных заболеваний.

Из информации, представленной в таблице, видно, что развитие экотуризма повышает уровень природоохранной и социально-экономической жизни населения, оказывает минимальное негативное воздействие на природу и ее ресурсы. Эрозия земель, «бегство» диких животных, нарушение образа жизни видов и другие негативные изменения, загрязнение вод происходят при несоблюдении «Принципов», «Правил» и «Требований» экотуризма.

Во всяком случае, ученый Р. А. Исламова первой в нашей стране создала монографию в области экотуризма. В монографии четко обозначены многие проблемы развития экотуризма (в Навоийской области). Делается вывод о том,

что негативное влияние экотуризма на природу, его уровни и показатели не изучены с научной и практической точек зрения в России и странах Центральной Азии.

Мы должны сожалеть, что не знаем, как этот вопрос изучен в зарубежных странах, где развит экотуризм. Однако в экотуризме, если организаторы экотуризма и экотуристы изучают и соблюдают международные принципы и правовые нормы экотуризма, если организован экологический мониторинг на уровне нормативных правовых актов природопользования в экотуризме, и если они осуществляют непрерывный экологический мониторинг, их можно рассматривать как «Особо охраняемые природные территории» в экотуризме, использование которых оказывает только положительное «влияние» на человечество и охрану природы.

На наш взгляд, правильными являются выводы о том, что «необходимо формировать чувство жалости к природе» у населения и экотуристов, в формировании экотуристских знаний и культуры экотуризма.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Дроздов А. В., Основы экологического туризма. Москва, Гардарики, 2005. 271 с.
2. Храбовченко В. В., Экологический туризм, Москва, Финансы и статистика, 2003, 172 с.
3. Косолапов А. В., Теория и практика экологического туризма, Москва, КНОРУС, 2005, 240 с.
4. Х^айитбоев Р., Х^айитбоев К., Музейларда долган х,айвонот. Самарканд., 2015, 6
5. Исломова Р. А., Экологик туризмни ривожлантириш муаммолари. Тошкент, 2014, 130 б

ЖАНУБИЙ ҚУНҒУРТАУ МАЙДОНИДАГИ ГЕОСТРУКТУРАЛАРНИ СЕЙСМОРАЗВЕДКАНИНГ-2Д УСУЛИ ЁРДАМИДА ЎРГАНИШ

Панжиев Ҳикмат Аҳадиллаевич

Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти

E-mail: hikmat.panjiyev02@mail.ru

Аннотация

Ушбу мақолада ўрганилаётган майдоннинг геологик тузилиши, нефт ва газ маҳсулотларининг йиғилиши эҳтимоли бўлган зоналарининг тарқалиши қонуниятлари, уларнинг турли тектоник узилмалар ва кўтарилмалар билан боғлиқлиги очиб берилган.

Калит сўзлар: флексура, узилма, профил, горизонт, синфаза, номувофиқлик, сброс, взброс, блок, горст, грабен, амплитуда.

Аннотация

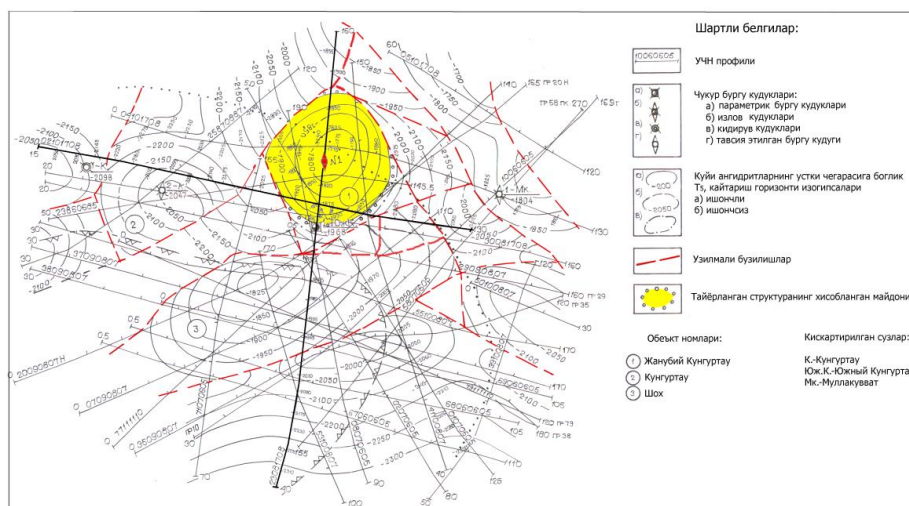
В этой статье раскрывается геологическое строение исследуемой территории, схемы распределения зон, в которых могут накапливаться нефтегазовые продукты, а также их связь с различными тектоническими нарушениями и поднятием.

Ключевые слова: флексура, разрыв, профил, горизонт, синфаза, несоответствующий, сброс, взброс, блок, горст, грабен, амплитуда.

Жанубий Қуңғуртау майдонидадаги Учбош–Қарши флексурали узулмани 2Д сейсморазведка ишлари Умумий Чуқурлик Нуқтаси Услугби (УЧНУ) маълумотлари асосида ўрганилган (1 ва 2-расмлар).

T2, T3 ва T5 қайтарувчи горизонтлари ажратилган. Қайд қилинган ёзувларда узилмали бузилишлар ва бошқа бузилишларда фазаларнинг узвийлигида ўзига хос характерли узилишлар юз бермоқда. Яъни синфаза ўқининг бузилиши кузатилмоқда. Ундан ташқари фаза бирлиги узилмасдан туриб амплитудаларнинг сезиларли хиралашиши ҳамда акс этган тўлқинларнинг вақт бўйича сезиларли силжиши кузатилмоқда.

Ўрганилган профиллар бўйича структуравий харита тузиш чуқур бурғилаш маълумотлари ва сейсмогеологик кесимлар бўйича T₅ (J₃ t) горизонти, яъни титоннинг қуйи ангидритлари бўйича тузилди (3-расм).

3-расм. Жанубий Қунғуртау майдони қуйи ангидритлар устки юзасига боғлиқ бўлган T₅ қайтариш горизонти бўйича тузилмали харитаси

Масштаб 1:50000

Ўрганилаётган ҳудуддаги Учбош-Қарши флексура узилмали зонасининг кенглигини аниқлаш учун ундан перпендикуляр ўтказилган профилни танлаб кузатиш ишлари олиб борилади (4-расм).

23081708 профилли бўйича эса, 78, 104, 144, 163-пикетларида узилмалар кузатилмоқда. А (0÷78 ПК) блок Б (78÷104ПК) блокка нисбатан взброс, Б (78÷104ПК) блок В (104÷144ПК) блокка нисбатан взброс, В (104÷144ПК) блок Г (144÷163ПК) блокка сброс, Г (144÷163ПК) блок В (104÷144ПК) блокка нисбатан взброс, Г (144÷163ПК) блок Д (163÷170ПК) блокка нисбатан сброс бўлмоқда.

Ўрганилаётган В (104÷144ПК) блогимиз (структурамиз) сброслар билан чегараланган грабен кўринишидаги структурани ташкил этмоқда (4-расм). Ушбу 4-расмларнинг эътиборли жиҳати, узилмаларнинг ҳар бирида блоклар шакллари бўйича хилма-хил бўлган қатлари ўзаро маълум табиий чегаралар, яъни тектоник контактларни кузатилмоқда. Бу сброслар ва взбросларни ҳаракат юзасини кузатадиган бўлсак, ҳаракат юзаси бўйлаб турлича ёшдаги ва таркибдаги жинсларнинг ўзаро туташуви ҳосил бўлмоқда. Бунинг сабаби ҳаракат юзаси вертикал ва горизонтал йўналган тектоник кучлар таъсирида вужудга келганлигини билишимиз мумкин.

Бу таҳлиллар натижасида Учбош-Қарши флексура узилмали зонасининг кенглиги 23081708 профили бўйича, 8,5 км ни ташкил этмоқда. Демак, ўрганилаётган майдонимиз Учбош-Қарши флексура узилмали зонанинг атрофида эмас, балки шу зонанинг таркибида экан.

Профиллардаги ҳар қайси пикетларда кузатилаётган сброслар ва взбросларни элементларини аниқлашимиз ва T_3 қайтарувчи горизонти, яъни юқори ангидрит қатлами бўйича узилмаларни кўриб чиқишимиз мумкин бўлмоқда.

02101708 профилнинг 74-пикетида взброс кузатилган ва уни элементларининг ўлчамлари қуйидагича: ҳаракат юзаси бўйича амплитудаси 120м, стратиграфик амплитудаси 105м, вертикал амплитудаси 115м, горизонтал амплитудаси 80 метрни; 82-пикетда сброс кузатилган ва ҳаракат юзасининг амплитудаси 140м, стратиграфик амплитудаси 130м, вертикал амплитудаси 130м, горизонтал амплитудаси 60 метрни; 105-пикетда эса сброс ва унинг элементларини ўлчамлари: ҳаракат юза бўйича амплитудаси 105м, стратиграфик амплитудаси 100м, вертикал амплитудаси 103м, горизонтал амплитудаси 40 метрни ташкил қилмоқда.

Барча узилмаларнинг ҳаракат юзасини қийшайиш бурчаги деярли 80^0 дан юқори бўлганлиги учун вертикал узилмалар турига киритишимиз мумкин.

Юқоридаги маълумотлар асосида сейсморастведка УЧН-2Д усули катта чуқурликда ётган ва нефт ва газга истиқболли бўлган қатламларни ўрганишдаги самарали усуллардан биридир.

Олиб борилган изланишлар натижасида Учбош-Қарши флексура узилмали зонасидаги нефт ва газга истиқболли бўлган майдонлар баҳоланмоқда.

АДАБИЁТЛАР

1. А.А.Абидов, Й.Эргашев, М.Кодиров: «Нефть ва газ геологияси русча-ўзбекча изоҳли луғати». «Шарқ»Тошкент, 2000 йил.
2. Т.Т.Холмуродов. Отчет «Поисково-детальные сейсморастведочные работы ОГТ в пределах северо-восточной части Бешкентского прогиба и примыкающей к ней Учбаш – Каршинской флексурно – разрывной зоне», Сарбазарская с/п №8/07-10, фонды ЯГЭ, 2010 йил.
3. Б.Г.Бабаев «Соляно-ангидритовые фации юго-восточной части БХНГО и её формирование залежей нефти и газа». Москва «Недра» 1977 йил.
4. Й.Эргашев, Ғ.С.Абдуллаев, М.Ҳ.Қодиров, И.Х.Холисматов. «Нефть ва газ конлари геологияси», «Нур» Тошкент 1995 дйил
5. Ш.У.Буриев. Отчет «Поисковых сейсморастведочных работ ОГТ в пределах бортовой зоны Бешкентского прогиба, Кашкадарьинской впадины и взаимного сочленения с юго-западными отрогами Гиссарского хребта». Чиракчинская с/п №9/91-94, фонды ЯГЭ, 2004 йил.

MINKOVSKIY FAZOSIDA OCHIQ VA YOPIQ TO‘PLAMLAR

Noriyeva Aziza Jasur qizi

O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali, assistent.

noriyevaaziza@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ko‘p o‘lchamli Minkovski fazosi, minkovski fazosidagi ochiq va yopiq to‘plamlar, yopiq to‘plamdan unga mos ochiq to‘plamning ayirmasi chegaraviy to‘plam bo‘lishi ochiq va yopiq sharlar misolida keltirilgan bo‘lib, to‘plamning limit nuqtalari orqali ifodalangan.

Kalit so‘zlar: *Minkovski fazosi, masofa, ochiq to‘plam, yopiq to‘plam, chegaraviy nuqta, chegara.*

OPEN AND CLOSED COLLECTIONS IN MINKOVSKY SPACE

ABSTRACT

In this article, the multidimensional Minkowski space, open and closed sets in Minkowski space, the difference between a closed set and its corresponding open set is a bounded set, and open and closed spheres are given as examples. expressed through limit points.

Keywords: *Minkowski space, distance, open set, closed set, limit point, limit.*

KIRISH

Haqiqiy sonlar to‘plami R yordamida ushbu

$$R \times R \times \dots \times R = \{(x_1, x_2, \dots, x_m): x_1 \in R, x_2 \in R, \dots, x_m \in R\} \quad (1)$$

R ning dekart ko‘paytmalaridan tuzilgan to‘plamni hosil qilaylik. Ravshanki, (1) to‘plamning har bir elementi m ta x_1, x_2, \dots, x_m haqiqiy sonlardan tashkil topgan

tartiplangan m lik (x_1, x_2, \dots, x_m) dan iborat bo‘lib, u (1) to‘plamning nuqtasi deyiladi va bitta harf bilan belgilanadi:

$$x = (x_1, x_2, \dots, x_m).$$

Bunda x_1, x_2, \dots, x_m sonlar x nuqtaning mos ravishda birinchi, ikkinchi, ... m –koordinatalari deyiladi.

Agar $x = (x_1, x_2, \dots, x_m), y = (y_1, y_2, \dots, y_m)$ nuqtalar uchun $x_1 = y_1, x_2 = y_2, x_3 = y_3, \dots, x_m = y_m$ bo‘lsa, $x = y$ deyiladi. [1]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Faraz qilaylik,

$$x = (x_1, x_2, \dots, x_m), y = (y_1, y_2, \dots, y_m)$$

lar (1) to‘plamning ixtiyoriy ikki nuqtasi bo‘lsin. Ushbu

$$\sqrt{\sum_{k=1}^{m-1} (y_k - x_k)^2 - (y_m - x_m)^2}$$

miqdor x va y nuqtalar orasidagi masofa deyiladi va $\rho(x, y)$ kabi belgilanadi:

$$\rho(x, y) = \sqrt{\sum_{k=1}^{m-1} (y_k - x_k)^2 - (y_m - x_m)^2}. \quad (2)$$

Endi masofalarning xossalari keltiramiz:

- 1) Har doim $\rho(x, y) \geq 0$ va $\rho(x, y) = 0 \leftrightarrow x = y$ bo‘ladi.
- 2) $\rho(x, y)$ masofa x va y ularga nisbatan simmetrik bo‘ladi:

$$\rho(x, y) = \rho(y, x).$$

- 3) (1) to‘plamning ixtiyoriy

$$x = (x_1, x_2, \dots, x_m), y = (y_1, y_2, \dots, y_m), z = (z_1, z_2, \dots, z_m)$$

nuqtalari uchun

$$\rho(x, z) \leq \rho(x, y) + \rho(y, z)$$

tengsizlik o‘rinli bo‘ladi.

Shunday qilib, (1) to‘plam elementlari orasida masofa tushunchasining kiritilishi hamda masofa uchta xossaga ega bo‘lishini ko‘rdik. [1]

NATIJA

Aytaylik, m – o‘lchamli minkovski fazosida biror G to‘plam ($G \subset R^m$) berilgan bo‘lib, $x^0 \in G$ bo‘lsin.

Agar x^0 nuqta G to‘plamga tegishli bo‘lgan $U_\varepsilon(x^0)$ atrofga ega bo‘lsa ($U_\varepsilon(x^0) \subset G$) x^0 nuqta G to‘plamning ichki nuqtasi deyiladi.

1-ta’rif. x^0 nuqta G to‘plamning har bir nuqtasi uning ichki nuqtasi bo‘lsa, u *ochiq to‘plam* deyiladi.

2-ta’rif. Agar $F \subset R^m$ to‘plamning barcha limit nuqtalari shu to‘plamga tegishli bo‘lsa, F *yopiq to‘plam* deyiladi.

Masalan, $\bar{B}_r(a) = \{x \in R^m: \rho(x, a) \leq r\}$ to‘plam (Minkovski fazosida yopiq shar) yopiq to‘plam bo‘ladi. [2], [3], [4]

1-misol. m – o‘lchamli minkovski fazosidagi ushbu

$$B_r(a) = \{x \in R^m: \rho(x, a) < r\}$$

sharning ochiq to‘plam ekanligi ko‘rsatilsin.

Yechish. $B_r(a)$ ga tegishli ixtiyoriy x^0 nuqtani olamiz. Unda

$$r - \rho(x^0, a)$$

miqdor musbat bo‘ladi. Uni δ deylik:

$$\delta = r - \rho(x^0, a)$$

Endi x^0 nuqtaning ushbu

$$U_\delta(x^0) = \{x \in R^m: \rho(x, x^0) < \delta\}$$

atrofini qaraymiz.

Bunda $U_\delta(x^0) \subset B_r(a)$ bo‘ladi. Haqiqatdan ham, agar x nuqta $U_\delta(x^0)$ atrofga tegishli ixtiyoriy nuqta bo‘lsa, $\rho(x, x^0) < \delta$ bo‘lib, masofaning 3-xossasiga ko‘ra

$$\rho(x, a) \leq \rho(x, x^0) + \rho(x^0, a) < \delta + \rho(x^0, a) = r$$

bo‘ladi. Demak, $U_\delta(x^0)$ atrofga tegishli barcha x lar $B_r(a)$ ga ham tegishli ekanligidan, $U_\delta(x^0) \subset B_r(a)$ bo‘lishi kelib chiqadi.

Demak, $B_r(a)$ to‘plamning har bir nuqtasi uning ichki nuqtasi bo‘ladi. Binobarin, $B_r(a)$ – ochiq to‘plam. [5], [6], [7]

MUHOKAMA

Aytaylik, $F \subset R^m$ to'plam hamda $x^0 \in R^m$ nuqta berilgan bo'lsin. Agar x^0 nuqtaning ixtiyoriy $U_\varepsilon(x^0)$ atrofida (ixtiyoriy musbat ε) F to'plamning x^0 dan farqli kamida bitta nuqtasi bo'lsa, x^0 nuqta F to'plamning limit nuqtasi deyiladi.

Masalan, ushbu

$$B_r(a) = \{x \in R^m: \rho(x, a) < r\}$$

to'plamning har bir nuqtasi uning limit nuqtasi bo'ladi. Ayni paytda,

$$B_r^0 = \{x \in R^m: \rho(x, a) = r\}$$

to'plamning barcha nuqtalari ham shu $B_r(a)$ to'plamning limit nuqtasi bo'ladi. Biroq, bu limit nuqtalar $B_r(a)$ to'plamga tegishli bo'lmaydi. [8], [9], [10]

Biror $M \subset R^m$ to'plam hamda $x^0 \in R^m$ nuqtani qaraylik.

Agar x^0 nuqtaning ixtiyoriy $U_\varepsilon(x^0)$ atrofida ham M to'plamning, ham $R^m \setminus M$ to'plamning nuqtalari bo'lsa, x^0 nuqta M to'plamning chegaraviy nuqtasi deyiladi. M to'plamning barcha chegaraviy nuqtalari uning chegarasini tashkil etadi.

XULOSA

Yevklid fazosi kabi Minkovski fazosida M to'plamning chegarasi $\partial(M)$ kabi belgilanadi.

$$B_r^0(a) = \{x \in R^m: \rho(x, a) = r\}$$

to'plam

$$B_r(a) = \{x \in R^m: \rho(x, a) < r\}$$

to'plamning chegarasi bo'ladi:

$$\partial(B_r(a)) = B_r^0(a).$$

Agar $F \subset R^m$ to'plamning chegarasi $\partial(M)$ shu to'plamga tegishli bo'lsa, F yopiq to'plam bo'ladi, chunki

$$\partial(\bar{B}_r(a)) = B_r^0(a) \subset \bar{B}_r(a).$$

ADABIYOTLAR

1. G.Xudoyberganov, A.Vorisov, X.Mansurov, B.Shoimqulov. Matematik analizdan ma'ruzalar. 2-qism. Voris-nashriyot.Toshkent.2010.
2. Noriyeva A. O' QUVCHILARNING KREATIVLIK QOBILİYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA NOSTANDART MISOL VA MASALALARNING ANAMIYATI //Журнал математики и информатики. – 2022. – Т. 2. – №. 1.
3. Meliyeva Mohira Zafar qizi, & Noriyeva Aziza. (2023). KO'PHADLARNI HOSILA YORDAMIDA KO'PAYTUVCHILARGA AJRATISH . *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 20(3), 117–120. Retrieved from <http://newjournal.org/index.php/01/article/view/5708>
4. Нориева А. Koshi tengsizligi va uning qiziqarli masalalarga tadbiqlari //Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 361-364.
5. Рабимкул А., Иброҳимов Ж. Б. ў., Пўлатов, БС and Нориева, АЖ к. 2023. АРГУМЕНТЛАРНИ ГУРУХЛАРГА АЖРАТИБ БАҲОЛАШ УСУЛИДА КЎП ПАРАМЕТРЛИ НОЧИЗИҚЛИ РЕГРЕССИЯ ТЕНГЛАМАЛАРИНИ ҚУРИШ МАСАЛАЛАРИ //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 174-178.
6. Abdunazarov R. Issues of effective organization of practical classes and clubs in mathematics in technical universities. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*. Current Issue: Volume 2022, Issue 3 (2022) Articles.
7. Абдуназаров Р. О. численной решение обратной спектральной задачи для оператора Дирака //Журнал “Вопросы вычислительной и прикладной математики. – №. 95. – С. 10-20.
8. Отакулов С., Мусаев А. О. Применение свойства квазидифференцируемости функций типа минимума и максимума к задаче негладкой оптимизации //Colloquium-journal. – Голопристанський міськрайонний центр зайнятості, 2020. – №. 12 (64). – С. 48-53.
9. Мусаева А. О. Зарубежная система финансирования образовательных учреждений //Наука и новые технологии. – 2011. – №. 10. – С. 75-81.
10. Мусаев А. О. Интеграция образовательных систем России и Дагестана XIX века //Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Психолого-педагогические науки. – 2010. – №. 3. – С. 21-24.

СОСТАВ КОСТЕЙ КРУПНОРОГАТОГО СКОТА ДЛЯ ПРОИЗВОДСТВА ОРГАНИЧЕСКОГО КЛЕЯ

Отамуродов Журабек Отаниёзович

Докторант Бухарского инженерно-технологического института

Республики Узбекистан

jurabek_i@mail.ru

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается, состав костей крупнорогатого скота для производства органического клея. А также, изучена средний состав органических и минеральных веществ костей.

***Ключевые слова:** кость, хрящ, кожа, вещество, органика, минеральные вещества, оссеин, коллаген, клей.*

ABSTRACT

This article discusses the composition of cattle bones for the production of organic glue. And also, the average composition of organic and mineral substances of bones was studied.

***Keywords:** bone, cartilage, skin, substance, organic matter, minerals, ossein, collagen, glue.*

ВВЕДЕНИЕ

Кость это твёрдый орган позвоночных животных. Состоит из нескольких тканей, важнейшей из которых является костная. Кость выполняет опорно механическую и защитную функции и является составной частью эндоскелета. Костная ткань - одна из разновидностей плотной соединительной ткани. Кости обладают большим разнообразием форм и размеров, зависящих от функции

конкретной кости. Каждая обладает сложной структурой, благодаря чему они достаточно лёгкие, но при этом жёсткие и прочные. Кость может включать в свою структуру костный мозг, надкостницу, нервы, кровеносные сосуды, хрящи. [1,2,3]

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

Кость и хрящ представляют собой видоизменение соединительной ткани. Хрящ представляет собой сплошную однородную массу, плотную, полупрозрачную и очень упругую, в которой местами находятся небольшие полости, содержащие остатки клеток, из которых образовался хрящ. В более ранних стадиях развития животного организма весь скелет построен из хряща; лишь в дальнейшем, по мере роста животного, ткань хряща постепенно уплотняется и превращается в костную ткань. Этот процесс окостенения не распространяется совершенно на хрящ дыхательного горла (трахеи), и гортань остается без изменения в течение всей жизни животного. [4-5]

В химическом отношении хрящ весьма близок к соединительной ткани. По Мэрнеру, хрящ состоит, в основном, из коллагена с значительной примесью мукоидов и альбуминоидов. [6]

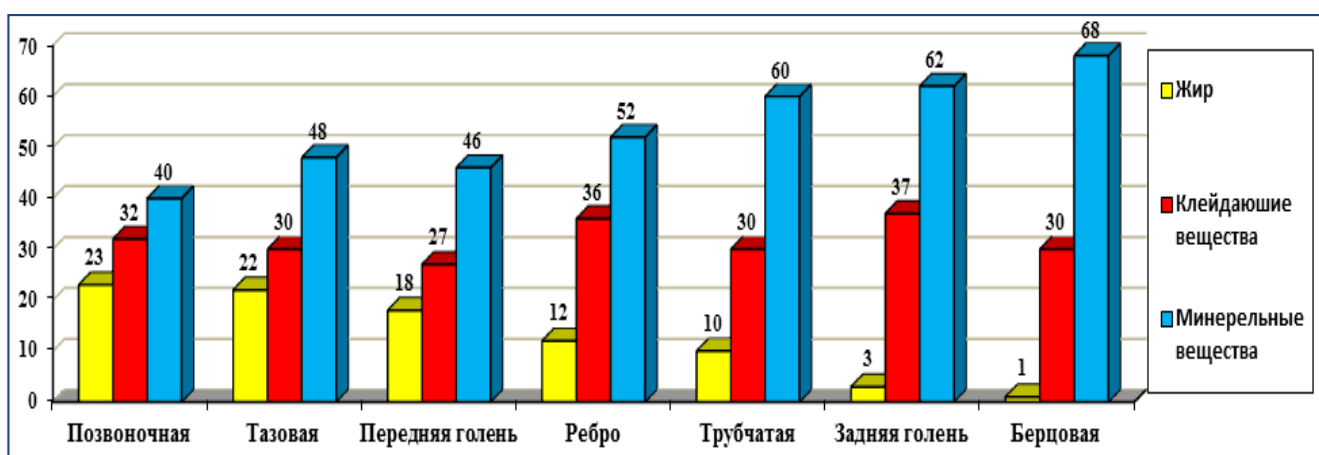
Промежуточное вещество костной ткани состоит из соединительнотканых волокон, пропитанных минеральными солями и образующих одну твердую массу; эта твердая масса содержит в себе клетки со многими ветвящимися отростками. Эти клетки, представляющие остатки клеток из которых образовалась кость, еще мало изучены. Известно только, что они не содержат ни коллагена, ни кератина. Самые полости, некоторых находятся эти клетки, называются костными тельцами. Кроме того, в кости имеются каналы, в которых помещаются кровеносные сосуды, питающие кость. Плотная костная ткань располагается вокруг этих каналов в виде концентрических пластинок. [7-8]

РЕЗУЛЬТАТЫ

Костные тельца соединены между собой и с гаверсовыми каналами посредством тоненьких канальцев, через которые проходят протоплазматические отростки, соединяющие между собой все клетки.

По химическому составу кость разделяется на две группы веществ – органические и минеральные, – соотношение которых количественно неодинаково у различных животных и для разных возрастов одного и того же животного. Кроме того, большое значение имеет род кости, т. е. к какой части скелета она относится. [9-10]

Состав костей различных частей скелета КРС в %

Из диаграммы №1 видно, что органические вещества костей КРС в среднем составляет 23 %, неорганические вещества 54 %. [11]

ОБСУЖДЕНИЕ

Органическая клейдающая часть кости оссеин, – не является определенным химическим веществом. Он представляет собой смесь родственных протеинов, основную массу которой составляет коллаген. [12-13]

Химический состав оссеина

Углерод	50%
Водород	7 %
Азот	17 %
Кислород	25 %
Сера	0,5%

Неорганическая часть кости состоит преимущественно из фосфорнокислых и углекислых солей кальция. Другие соли находятся обычно в незначительных количествах. Состав неорганической части кости довольно постоянен, меняясь в незначительных пределах в зависимости от рода и возраста животного и от рода кости. [14-15]

ВЫВОДЫ

Для производства костного клея рекомендуется использовать в качестве сырья кости крупного рогатого скота. Костный клей представляет собой гранулы, которые легко растворяются в воде. Это делает клей костный гранулированный идеальным для использования в деревообрабатывающей промышленности. [16]

Костный клей является высокомолекулярным полимером в форме коллоида из гидролизованного коллагена из шкуры, соединительной ткани и костей. Клей содержит две группы белков. Костный клей является производным от простого гидролиза коллагена.

Костный клей дает нейтральный pH в растворе, как правило, в диапазоне от 6,5 до 7,4, хотя более широкие вариации также возможны. Клей с высокой кислотностью поглощает меньше воды. Сильнее, чем большинство современных клеев, костный клей используется в нанесении позолоты, на мебельных, кожевенных и полиграфических производствах. [17-18]

СПИСОК ЛИТЕРАТУР

1. Отамуродов Ж. О. Подсистема проектирования одежды промышленного производства по индивидуальным заказам населения // Молодой ученый. – 2016. – №. 9. – С. 261-263.
2. Отамуродов Д. О., Асланова З. Р., Ибрагимова И. З. Художественные особенности узбекского национального костюма // Молодой ученый. – 2016. – №. 12. – С. 985-988.
3. Хайитов А. А., Отамуродов Ж. О. ЭФФЕКТИВНОЕ ПРОВЕДЕНИЮ ПРОЦЕССА ДУБЛЕНИЯ И ЖИРОВАНИЯ КАРАКУЛЕВЫХ ШКУР В ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ УСЛОВИЯХ // Вестник науки. – 2021. – Т. 3. – №. 9 (42). – С. 45-50.
4. Отамуродов Ж. О., Холмуродова Д. Д. Анализ конструктивных решений, применяемых для повышения комфортности обуви // Молодой ученый. – 2020. – №. 38. – С. 12-14.
5. Отамуродов Ж. О., Холмуродова Д. Д. Процесс раскроя при производстве швейных изделий // Молодой ученый. – 2020. – №. 37. – С. 17-20.
6. Urozov M., Otamurodov J. ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ ЖИВОТНЫХ И СИНТЕТИЧЕСКИХ КЛЕЕВ // Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. А7. – С. 513-517.
7. Отамуродов Ж. О. Техническая классификация сырья для производства прочного органического клея // ВЕСТНИК НАУКИ Учредители: Индивидуальный предприниматель Рассказова Любовь Федоровна. – 2022. – Т. 2. – №. 10. – С. 124-130.
8. Урозов М. К., Отамуродов Ж. О. Получение технического прочного костного клея // Вестник науки. – 2022. – Т. 2. – №. 10 (55). – С. 144-151.
9. Rakhmonov I. M., Uzakova L. P., Naimova D. N. JO Otamurodov Method for determining damping coefficient, characteristic friction force in the needle mechanism // Scopus. Participated in the II International Scientific Conference "MIP: Engineering-2020-Modernization, Innovations, Progress: Advanced Technologies in Material Science, Mechanical and Automation Engineering" in April. – 2020. – Т. 1618. – С. 1-10.
10. Отамуродов Ж. О., Жамолов Ж. Т., Олимова С. О. Нетрадиционные методы образования – залог инновационного подхода к образованию // Вестник магистратуры. – 2019. – №. 4-3. – С. 58.

11. Отамуродов Ж. О., угли Саидов Ж. А. ВИДЫ, СВОЙСТВА И ПРИМЕНЕНИЯ КОСТНОГО КЛЕЯ //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2022. – Т. 1. – №. 17. – С. 66-69
12. Отамуродов Ж., Урозов М. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОРГАНИЧЕСКИХ КЛЕЕВ ДЛЯ ПРОИЗВОДСТВА КОЖГАЛАНТЕРЕЙНЫХ ИЗДЕЛИИ //Eurasian Journal of Academic Research. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 651-655.
13. Rakhmonov I. M. et al. Method for determining damping coefficient, characteristic friction force in the needle mechanism //IOP Conference Series: Materials Science and Engineering. – IOP Publishing, 2020. – Т. 862. – №. 3. – С. 032067.
14. Отамуродов Ж., Саидов Ж. ПЕРСПЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОТХОДОВ МЯСНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ //PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION. – 2023. – Т. 1. – №. 9. – С. 29-34.
15. Отамуродов Ж. О. РЕШЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ В КОЖЕВЕННОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ //SCHOLAR. – 2023. – Т. 1. – №. 11. – С. 20-28.
16. Отамуродов Ж. О. КЛЕЕВЫЕ КОМПОЗИЦИИ НА ОСНОВЕ ПРИРОДНЫХ ОРГАНИЧЕСКИХ ОТХОДОВ //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 325-330.
17. Otamurodov J. O. TECHNICAL CLASSIFICATION OF RAW MATERIALS FOR THE PRODUCTION OF BONE GLUE //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2022. – Т. 1. – №. 18. – С. 46-49.
18. Urozov, M., and J. Otamurodov. "ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ ЖИВОТНЫХ И СИНТЕТИЧЕСКИХ КЛЕЕВ." Science and innovation 1.A7 (2022): 513-517.

BADIIY MATNNI TAHLIL QILISHNING PSIXOLINGVISTIK OMILLARI

Aminova Marjona Hamza qizi

O‘zbekiston Milliy universiteti 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada badiiy matn tahlili, badiiy uslub, leksik-statistik tahlil qilishning psixolingvistik omillari, badiiy matn tahlilida psixolingvistik yondashuv haqida so‘z yuritilgan. Badiiy matn tahlilida psixolingvistik qarashlarning o‘rni asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: badiiy matn, badiiy uslub, leksik-statistik tahlil, psixolingvistik yondashuv.

Abstract: This article talks about the analysis of artistic text, artistic style, psycholinguistic factors of lexical-statistical analysis, psycholinguistic approach to the analysis of artistic text. The role of psycholinguistic views in the analysis of the literary text is justified.

Key words: artistic text, artistic style, lexical-statistical analysis, psycholinguistic approach.

Badiiy asarlar (nazm, nasr va dramatik asarlar) badiiy uslubda bo‘ladi. Badiiy asar kishiga ma’lumot berish bilan birga, timsollar (obrazlar) vositasida estetik ta’sir ham ko‘rsatadi: O‘lkamizda fasllar kelinchagi bo‘lmish bahor o‘z sepini yoymoqda. Badiiy uslubda qahramonlar nutqida oddiy nutq so‘zlari, sheva, vulgarizmlardan ham foydalaniladi. Badiiy matnning leksik statistik tahlili deganda muallifning yozish uslubi, mavzulari va g‘oyalari haqida tushunchaga ega bo‘lish uchun badiiy matnda qo‘llanilgan so‘z va iboralar chastotasini tahlil qilish jarayoni tushuniladi. Ushbu tahlil turli xil hisoblash vositalari va texnikasi yordamida amalga oshirilishi mumkin, masalan, muvofiqlik tahlili, joylashuv tahlili va kalit so‘zlarni tahlil qilish.

Muvofiqlikni tahlil qilish matnda ishlatiladigan barcha soʻzlar roʻyxatini va ularning paydo boʻlish chastotasini yaratishni oʻz ichiga oladi. Ushbu roʻyxat muallifning tildan foydalanishidagi naqshlarni aniqlash uchun ishlatilishi mumkin, masalan, baʼzi soʻzlar yoki iboralarning chastotasi. Misol uchun, agar biz Shekspirning “Gamlet” pyesasi boʻyicha tahlilni oʻtkazadigan boʻlsak, biz “oʻlim” soʻzining spektakl davomida tez- tez uchrab turishini koʻrishimiz mumkin, bu esa oʻlim mavzusining asosiy mavzusi ekanligini koʻrsatishi mumkin.

Kalit soʻzlarni tahlil qilish matndagi eng muhim soʻzlarni ularning paydo boʻlish chastotasi va matnning umumiy maʼnosi uchun ahamiyati asosida aniqlashni oʻz ichiga oladi. Misol uchun, agar biz Choʻlpon sheʼriyatining kalit soʻz tahlilini oʻtkazadigan boʻlsak, “tabiat”, “oʻlim”, “oʻlmaslik” va xalq kabi soʻzlar uning ijodi uchun muhim ekanligini koʻrishimiz mumkin. Umuman olganda, leksik statistik tahlil adabiyotning mavzulari, gʻoyalari va yozuv uslubi haqida tushunchaga ega boʻlish uchun foydali vosita boʻlishi mumkin.

Umuman olganda, leksik statistik tahlil badiiy matnning mavzulari, gʻoyalari va yozuv uslubi haqida tushunchaga ega boʻlish uchun foydali vosita boʻlishi mumkin. Muallifning tildan foydalanishidagi qonuniyatlarni aniqlash orqali biz matn va uning mazmunini chuqurroq tushunishimiz mumkin.

Badiiy matnning leksik tahlili badiiy asardagi maʼno va mavzularni yetkazish uchun tildan foydalanishni tahlil qilishni oʻz ichiga oladi. Dostoyevskiy adabiy asarlariga kelsak, leksik tahlil muallifning yozish uslubi, mavzulari va gʻoyalari haqida tushunchaga ega boʻlish uchun matnda ishlatilgan soʻz va iboralarni tekshirishni oʻz ichiga oladi. Dostoyevskiy ijodidagi leksik tahlilning bir misolini uning “Jinoyat va jazo” romanida topish mumkin. Ushbu romanda "ayb" soʻzi tez-tez uchraydi, bu esa bu romanning markaziy mavzusi ekanligini koʻrsatadi. "Azob" soʻzi ham roman davomida keng qoʻllaniladi, bu muallifning ayb va azob oʻrtasidagi munosabatni oʻrganayotganini koʻrsatishi mumkin.

Dostoyevskiy ijodidagi leksik tahlilning yana bir misolini uning “Aka-uka Karamazovlar” romanida topish mumkin. Ushbu romanda “inson mavjudligining siri”

iborasi bir necha bor uchraydi, bu esa romanning markaziy mavzusi inson ekanligini ko'rsatadi. "Imon" so'zi ham roman davomida tez-tez ishlatiladi, bu esa muallifning imonning inson hayotidagi rolini o'rganayotganini ko'rsatishi mumkin. Umuman olganda, leksik tahlil adabiy asarning mavzulari, g'oyalari va yozuv uslubi haqida tushunchaga ega bo'lish uchun foydali vosita bo'lishi mumkin. Matnda qo'llanilgan so'z va iboralarni o'rganib chiqib, muallif ko'zlagan ma'no va xabarni chuqurroq tushunishimiz mumkin.

Ushbu yondashuv adabiy matnlarda tildan foydalanishni tahlil qilish va tilni tushunish va ishlab chiqarish bilan bog'liq kognitiv jarayonlar haqida tushunchaga ega bo'lish uchun psixologiya va tilshunoslik sohalarini birlashtiradi. Psixolingvistika o'z mohiyatiga ko'ra, odamlarning muloqot qilish uchun tildan qanday foydalanishi va tilni ularning ongida qanday qayta ishlashi bilan shug'ullanadi. Adabiy tahlilga bunday yondashuv matnda qo'llanilgan so'z va iboralarni o'qish va tushunish bilan bog'liq kognitiv jarayonlar haqida tushunchaga ega bo'lishni o'z ichiga oladi. So'z va iboralarning chastotasi va kontekstini o'rganish orqali biz matnni tushunish bilan bog'liq aqliy jarayonlar haqida tushunchaga ega bo'lishimiz mumkin. Psixolingvistikaning asosiy tushunchalaridan biri bu astarlash g'oyasidir. Bu bitta so'z yoki tushunchaning taqdimoti keyingi so'zlar yoki tushunchalarni qayta ishlashga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan hodisani anglatadi. Misol uchun, agar biz "olma" so'zini o'z ichiga olgan jumlaning o'qiydigan bo'lsak, keyingi jumladagi "meva" so'zini tanib olish va qayta ishlash ehtimoli ko'proq. Ushbu kontsepsiyani matndagi so'zlar va iboralarning chastotasi va kontekstini o'rganish orqali adabiy tahlilda qo'llanilishi mumkin, bu muallif o'quvchini muayyan g'oyalar yoki mavzularni qayta ishlashga qanday tayyorlagani haqida tushunchaga ega bo'ladi. Psixolingvistikadagi yana bir muhim tushuncha leksik noaniqlik g'oyasidir.

Bu so'z ishlatilgan kontekstga qarab bir nechta ma'noga ega bo'lishi mumkin bo'lgan hodisani anglatadi. Masalan, "oq" so'zi rang ma'nosi yoki oqmoq fe'l ma'nosini anglatishi mumkin. Ushbu kontsepsiyani adabiy tahlilda muallifning matnda bir nechta ma'no va talqin qilish uchun tildan qanday foydalanishini tekshirish orqali

qo'llash mumkin. Xulosa qilib aytish mumkinki, badiiy matnning leksik statistik tahliliga psixolingvistik yondashuv o'qish va tushunish bilan bog'liq kognitiv jarayonlar haqida tushunchaga ega bo'lish uchun qimmatli asos bo'lib xizmat qiladi. Matndagi so'z va iboralarning chastotasi va kontekstini o'rganish orqali biz matnni tushunish bilan bog'liq bo'lgan aqliy jarayonlar va muallif o'quvchini muayyan g'oyalar yoki mavzularni qayta ishlashga tayyorlash usullari haqida tushunchaga ega bo'lishimiz mumkin.

Dostoyevskiyning "Jinoyat va Jazo" asari leksik statistik tahlilni psixolingvistik yondashuv bilan jonlantirish uchun yaxshi bir namuna hisoblanadi. Bu yondashuv psixologiya va lingvistikani birlashtiradi va til izohlash va ishlab chiqish jarayonlarida qatnashgan psixologik jarayonlarni tahlil qilishga imkon beradi. Bu yondashuvning asosiy konseptlari atrofida priming va leksikalikda ikkita yoki undan ko'p ma'nolar yashashining ideyasi o'rnini oladi. "Priming" fenomeni bir so'z yoki konseptning ko'rsatilishi keyingi so'zlarni yoki konseptlarni qayta tahlil qilishga ta'sir ko'rsatishi tushunchasiga asoslangan. Misol uchun, "olma" so'zini o'z ichiga olgan jumladan keyin, "meva" so'zini keyingi jumlada ko'proq tushunishga tayyor bo'lamiz. Bu konsept badiiy tahlilga psixolingvistik yondashuv bilan nisbatan osonlik bilan qo'llash mumkin.

Leksikalikning ikkita yoki undan ko'p ma'nolari mavjud bo'lgan so'zlar bilan bog'liq konsept ham badiiy tahlil uchun ahamiyatli hisoblanadi. Bu konsept, so'zlar va ifodalar ko'proq ma'noni ifodalaydigan, shuningdek, bir-biridan farqli ko'rsatkichlarni tahlil qilishga imkon beradi. Misol uchun, "Jinoyat va Jazo" asarida "qon" so'zi ko'p marta ishlatilishi, yurgizib ko'rsatadi, shuningdek, "jarohat" so'zi ham ko'p marta qayta qayta ishlatilganligi bilan, bu so'zning asarda ahamiyatli rolini anglatadi. Juda ko'p misollar bilan tushuntirish mumkin, lekin umuman olganda, psixolingvistik yondashuv leksik statistik tahlilni tashkil etish uchun foydali bir qadam bo'lib, badiiy tahlil orqali yozuvning ma'nosi va ishlab chiqish usullariga doimiy tushunishga imkon beradi.

Badiiy matnni leksik statistik tahlil qilish bosqichlari odatda quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Korpusni tanlash: tahlil qilish uchun adabiy matn korpusi.

2. Tokenizatsiya: matnni qismlarga ajratish, individual soʻzlar yoki belgilar.
3. Matnni tozalash: matndan tinish belgilari, toʻxtash soʻzlari va boshqa muhim boʻlmagan elementlarni olib tashlash.
4. Nutq qismini teglash: matndagi har bir soʻzning grammatik kategoriyasini aniqlash.
5. Lemmatizatsiya: Har bir soʻzni asos yoki lugʻat shakliga keltirish.
6. Chastotalar tahlili: Matndagi har bir soʻzning kelishini hisoblash.
7. Kollokatsiyani tahlil qilish: Tez- tez birga keladigan soʻzlarning juftlari yoki guruhlarini aniqlash.
8. Muvofiqlikni tahlil qilish: matnda aniq soʻzlarning paydo boʻlishi kontekstini oʻrganish.
9. Sentiment tahlili: Matnning emotsional ohangini aniqlash.

Matnga ishlov berilgandan soʻng, maʼlumotlarni tahlil qilish uchun turli statistic usullardan foydalanish mumkin. Masalan, matndagi alohida soʻzlar yoki soʻzlar guruhining chastotasini hisoblash va bu soʻzlarning turli turlari boʻyicha taqsimlanishini tekshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. F.B., Ахмедова М. X. Психолингвистиканинг назарий асослари. – Тошкент, 2016
2. Leontiyev A. A. Psixolingvistika asoslari. M.: "Sensiz", 1999 yil.
3. Gluxov V. P., Kovshikov V.A. Psixolingvistika. Nutq faoliyati nazariyasi. MAST; Astrel, 2006-yil.
4. Nutq psixologiyasi tarixining qisqacha tavsifi. IA:<http://www.scipsychology.ru/ctr/1115.html>
5. Zorkina O. S. Matnni oʻrganishga psixolingvistik yondashuv toʻgʻrisida // Til va madaniyat. Novosibirsk, 2003. S. 205-210.
6. Saxarniy L.V. Psixolingvistikaga kirish. L.: Leningrad davlat universiteti nashriyoti, 1989.54 p.

BOSHLANG'ICH SINIF TEXNOLOGIYA DARSLARIDA O'QUVCHILARNING KREATIV FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH

Yo'ldosheva Sarvinoz Ilhom qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti,

Boshlang'ich ta'lim fakulteti 1-bosqich magistranti

Email: ilkhamovna1998@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining texnologiya darslarida kreativligini shakllantirish nazariyasi va ahamiyati yoritilgan, shuningdek, o'quvchilarda kreativlikni shakllantirish eng muhim omil ekanligi nazariy jihatdan yoritilgan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf o'quvchilari va o'qituvchilari, kreativlik, qobiliyat, tafakkur, mehnatsevarlik, kasbga yo'naltirish, texnologiya darslari.

Bugungi kunda respublikamizda kreativ fikrlaydigan, zamonaviy dunyoqarashga ega bo'lgan kadrlarga keng imkoniyatlar yaratilmoqda. Bunday yoshlarga ta'lim-tarbiya va bilim berish uchun ta'lim sohasiga katta e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi "Ta'lim tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3931-son qaroriga muvofiq:

- ✓ respublikada texnik ijodiyot, badiiy ijodiyot maktablarini tashkil etish;
- ✓ o'quvchi yoshlarning ijodiy ishlarini ommalashtirish, shuningdek, bolalar maktablarining to'garak a'zolari tomonidan yaratilgan mahsulotlarni olib chiqish maqsadida "Art shop" elektron do'konlarini tashkil etish va sotuvni yo'lga qo'yish;
- ✓ bolalar maktablarida 2020/2021 o'quv yilidan boshlab "STEAM – ta'lim" (Science – tabiiy fanlar, Technology – texnologiyalar, Engineering – muhandislik, Art – san'at, Mathematics - matematika) dasturi joriy etish vazifa etib belgilandi.

Kichik yoshdagi o'quvchilarni ijodiy mehnatga, mustaqil fikrlashga o'rgatish, kasb-hunarga yo'naltirish, mantiqiy fikrlashga o'rgatish muhim muammolardan biridir. Shunday ekan boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni ijodiy mehnatga o'rgatish, ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishda texnologiya darslarining o'rni katta hisoblanadi. Texnologiya darslarida o'quvchilar chuqur va mustahkam bilim bilan qurollandilar. Bu jarayonda o'quvchilar tanlagan kasbiga qiziqishi, mehnatkash kishilarga hurmatda bo'lishi tarbiyalanadi.

Har bir texnologiya darslari o'quvchilarni diqqatini, xotirasini, farqlash bilimini, fikr yuritishni, o'z ishini rejalashtirishni va o'z vaqtida amalga oshirishni, o'z-o'zini nazorat qilish vazifalarini o'z ichiga oladi.

Shuni bilamizki, boshlang'ich sinf umumiy o'rta ta'limning poydevori bo'lib, unda bola shaxsini ilk ko'rinishlari shakllanadi. O'quvchilarni kreativlik qobiliyatini shakllantirishda turli materiallar bilan ishlashda oddiydan murakkabga yo'naltirilsa, yosh xususiyatlariga mos ravishda tashkil etilsagina o'quvchilarning kreativligi yanada tez shakllanib boradi.

1-sinf o'quvchilarining kreativlikka o'rgatishda tabiiy material bilan ishlashda ayrim kasblarda ishlatiladigan asboblarning nomlarini va nima maqsadda ishlatilishini bilish, yog'och materiallaridan olinadigan daraxtlarini tanishi va ularning nomlarini bilishi, ayrim gazlama turlari nomi, xususiyatlarini va ulardan tayyorlanadigan buyumlarni bilishi, qandolatchilikda ishlatiladigan homashyolar va tayyorlanadigan maxsulotlarni bilishi, kartondan eng oddiy shakldagi buyumlarni qirqib tayyorlashi, ularning rasmini chizish, bo'yash, eng oddiy naqshlar bilan bezash, tugma qadash, oddiy choklarni tikish, gazlamalarning qirqish kabi ko'nikmalarni bilishlari kerak.

2-sinfda texnologiya darslarida ayrim kasblar mahsulotlari yoki tayyorlanadigan buyumlar eskizlarini chizish va oddiy bezaklar bilan ishlash, bir necha kasblar sohasida ishlatiladigan asboblarning tuzilishi hamda ishlatilishini bilish, ayrim tabiiy materiallardan oddiy tasvir va naqshlar tuzish, yog'och materiallarning qattiq-yumshoqligi, suvga, zahga va boshqa ta'sirlarga chidamliligini bilish, gazlamalarning haroratga saqlanishga chidamliligi, tuproq, loy, sopol va boshqa materiallarning asosiy

xususiyatlarini bilish, qog‘oz va karton gazlamalarini qirqish va kesish asboblardan to‘g‘ri foydalanish, kashtachilik va tikuvchilikda qo‘llaniladigan asosiy chok turlarida tikish, ayrim ekinlarni o‘stirishning eng oddiy qoidalarini bilishlari zarur.

3-sinfda har xil oddiy buyumlar va mahsulotlar tayyorlash jarayonlari ketma ketligi hamda xom ashyoning bilish, ularni so‘zlar va turli tasvirlar, jadvallar orqali ifodalay olish, ommaviy ishlatiladigan mehnat qurollarining turlarini va ulardan to‘g‘ri foydalanishni bilish, qog‘oz va karton, gazlama va boshqa materiallardan oddiy shakldagi gular yasash, sopol buyumlar va kashtachilik buyumlari uchun oddiy naqshlar ishlash, eng oddiy applikasiya va mozaika ishlarini bajarish, milliy hunarmandchilik kasblariga oid eng oddiy iqtisodiy huquq va ekologik masalalarni bilish, loydan milliy o‘yinchoqlar yasash, ularni bo‘yash naqshlar bilan bezash, yog‘och va boshqa har xil materiallardan oddiy buyumlar va o‘yinchoqlar yasash, gazlamalardan oddiy buyumlarni tikish va kashta naqshlar bilan bezash, pazandalikning ayrim texnologik jarayonlarini bajarish kabi vazifalarni bajarishda o‘quvchilarni ijodkorlikka o‘rgatishda, kreativlikka undashga juda ham qo‘l keladi.

4-sinfda esa yog‘ochdan oddiy buyumlar va oziq -ovqat tayyorlash jarayoni uchun texnologik jadval hamda grafik tasvirlarni bajarish hamda ayrim oziq-ovqat mahsulotlarini turli shakllarda tayyorlash uchun eskizlar chizish, zargarlik, gilamdo‘zlik, kulolchilik va boshqa kasblarda naqqoshlikdan foydalanishning eng oddiy usullarini bilish, ayrim kasblar sohasidagi materiallarga ishlov berishning zamonaviy usullari va asbob-uskunalami bilish, har xil materiallardan ko‘p hunarmandchilik buyumlari va o‘yinchoqlar tayyorlash, qo‘g‘irchoqlar uchun ko‘ylaklar tikish va kashta gullari bilan bezash, taomlar pishirish uchun sabzavotlar tayyorlashni bilish o‘quvchilarni ijodkorlikka o‘rgatishda qulay deb hisoblaymiz.

Psixologlarning ta’kidlashicha, fikrlash, ya’ni tafakkur - odam miyasida sodir bo‘ladigan jarayon. Sezgi organlari ojizlik qilgan o‘rinlarda odam va olamning xususiyatlari tafakkur orqali o‘rganiladi. Tafakkur aqliy faoliyatning, ongli xatti-harakatlarning majmui. U tevarak-atrof, vogelik hamda ijtimoiy muhitni bilish quroli, inson faoliyatini to‘g‘ri va samarali amalga oshirishning asosiy shartidir.

XULOSA

Demak, umuman fikrlanganda narsa-hodisalarning boshqalar tomonidan kashf etilgan jihatlari bilib olinadi. Mustaqil fikrlanganda esa, odam olam hodisalari va hayotiy vaziyatlar mohiyatini o'zgalarnikiga o'xshamagan yo'sinda, ularnikidan boshgacha yo'l bilan bilib oladi. Texnologiya mashg'ulotlarini muvafaqqiyatli o'tishi texnologiya ta'lim va tarbiyasida samarali erishish ko'p jihatdan ishni to'g'ri rejalashtirishga bog'liq. Texnologiya darslarini xususiyatlari shundan iboratki, bolalar texnologiya va texnik ijodkorligini rivojlantirishga oid bilimlari ko'nikma va malakalarini xilma-xil amaliy ishlarni bajarish o'zlariga kerakli va ijtimoy ahamiyatga ega bo'lgan buyumlarni tayyorlash jarayoni egallab oladilar. Bu jarayonda o'qituvchining asosiy vazifasi har chorak uchun texnologiya darslarini shunday rejalashtirishdan iboratki, bunda o'qituvchi bolalar tomonidan hosil qilingan bilim, ko'nikma va malakalarini izchillik bilan kengaytirish va murakkablashtirish ishlarni va bolalar jamoasini kundalik hayotida kerak bo'lgan buyumlar tayyorlash va boshqa ishlarni bajarish bilan birga qo'shib olib borishni nazarda tutish kerak.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi "Ta'lim tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3931-son qarori.
2. Mavlonova R.A, Sanaqulov X.R, Xodiyeva D.P "Mehnat va uni o'qitish metodikasi". O'quv qo'llanma. TDPU 2007-yil.
3. X. Sanakulov, D. Yakubova R. Lutfitdinova. Texnologiya va uni o'qitish metodikasi. Darslik. - Toshkent: Tafakkur Bo'stoni, 2020.- 224 b.
4. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarni kasb tanlashga yo'naltirishning nazariyasi va amaliyoti. G.Quttibekova, D.Kulboyeva, T:- O'zbekiston 2020-y

UNUTILGAN DAVLAT – AL-ANDALUS

Mamurov Diyorbek Saydullo o‘g‘li

Farg‘ona davlat universiteti

Tarix fakulteti III kurs talabasi

ANNOTATSIYA

Al-Andalus bu Ispaniyada asrlar davomida mavjud bo‘lgan musulmon davlatining nomi. Bu davlatga arablar asos solgan. Al-Andalus yevropaning eng ilgor davlati bo‘lgan. Bu yerda ilm fan rivoj topgan. Musulmon dunyosida yaratilgan asarlar manashu yer orqali Yevropaga tarqalgan. Al-Andalus davlati o‘zining qudratini cho‘qqisiga Abdurrahmon Nosir davrida erishgan. Uning davrida ilmiy uyg‘onish boshlangan edi. Yevropa hukmdorlari uning harbiy mahoratiga havas ila boqishar edi. Lekin Abdurrahmon Nosir vafotidan so‘ng al-Andalus davlatida tushkunlik davri boshlanadi. Bundan esa xristian dunyosi foydalanib qoladi. Mahalliy xristian hukmdorlari birlashib al-Andalus davlatiga qarshi kurash boshlaydilar. Bu kurash tarixda rekonkista¹ siyosati nomi bilan kiradi.

Kalit so‘zlar: *Al-Andalus, Ilberiya yarimoroli, Vestgot qirolligi, arablar fathi, Toriq ibn Said, Muso ibn Nusayr, Ummaviylar sulolasi, Sapta port shari, Vestgot qirolli Rodrik, Abdurrahmon Nosir, rekonkista, Kordova, Alfonso VI, Toledo shahri.*

Al-Andalu bu arablar tomonidan Ilberiya yarimoroliga berilgan nom. Bu nomdan avval bu yerlar Vandalusiya deb nomlangan. Chunki arablar kelgunga qadar bu yerda asosan german qabilari istiqomat qilar edi. Arablar shimoliy afrikani istilo qilgan vaqtlarda shimoliy Afrikada germanlarning vandal qabilalari istiqomat qilar edi. Shuning uchun arablar qayerda german qabilari yashasa o‘sha yerni Vandalusiya deb

¹ Rekonkista- musulmonlar egallagan hududlarni xristianlashtirish va ulardan tortib olishga qaratilgan harbiy yurishlar nomi.

atashar edi. Lekin Ilberiya yarimorolida germanlarning vandal qabilalari emas, balki vestgotlar yashar edi. G'arbiy Rim imperiyasi qulaganidan so'ng Ilberiya yarim orolida hokimyatni germanlarning vestgot qabilasi egallab oladi. Ularning davridagi boshqaruv Rim hukmdorlarning boshqaruvidan farq qilmagan edi. Bu yerga musulmonlar yangi davr yangi madaniyatni olib kelishadi. Al-Andalus fath etilgunga qadar arablar Arabiston yarimoroli, Kichik Osiyo, Eron, O'rta Osiyo, Misr va shimoliy Afrikada katta katta hududlarni istilo qilib mahalliy aholini islom diniga o'tkazishga erishadilar. Shimoliy afrikadagi barbar qabilalari islom dinini qabul qilganidan so'ng arablar nihoyatda katta qudratga ega bo'lishgan¹. Chunki barbarlar son jihatdan ko'p va jangovar qabila bolishgan edi. Ular islom dinini qabul qilganlaridan so'ng shimoliy Afrikadagi barcha yurish va istilolarda qatnashishadi. Barbar qabilalarining yetakchisi va sarkardasi bo'lgan Toriq ibn Said bu yurishlarda katta shuhrat qozongan edi. Arablar shimoliy Afrikaning eng g'arib qismi hozirgi Marakosh hududlarini egallagandan so'ng e'tiborlarini Yevropa mamalakatlariga qaratadilar. Chunki Yevropa va Afrikani ajratib turuvchi tor bo'g'oz manashu yerda joylashgan edi. Shimoliy Afrikadagi atlas tog'laridan turib kuzatilsa Ilberiya yarimoroli sohillarini ko'rish mumkin. Bu davrda Ilberiya yarim orolidagi Vestgot qirolliklariga qarshi mahalliy aholining noroziligi oshib bormoqda edi. Vestgot qirolliklari chuqur ichki ziddiyatlar qurshovida qolgan edi. Bu vaziyatdan arablar foydalanib qolishga harakat qilishgan. Ularning asosiy maqsadi qanday qilib bo'lmasin mahalliy aholini islom diniga o'tkazish edi. Shunday qilib arablar Ilberiya yarimoroli fathiga tayyorgarlik ko'ra boshlashadi. Ummaviylar sulolasi tomonidan shimoliy afrika noibi etib Muso ibn Nusayr tayinlanadi. Muso ibn Nusayr asli kelib chiqishi arablarning quraysh qabilasidan edi. U shimoliy afrika fathida ishtirok etyadi. Uning davrida barbar qabilalari to'liq islom dinini qabul qilishgan. U Andalusiyani istilo qilishni reja qila boshlaydi. 5Lekin bu rejani amalga oshirishda bir muammo bor edi. Andalusga olib otuvchi bogozning eng tor yeri 11-13 kmga teng edi. Arab qo'shinlarida esa kemalar mavjud emas edi. Shuningdek Andalusga olib boruvchi port shahar ya'ni Saptashahri

¹ [Wikipedia//musulmon madaniyati](https://en.wikipedia.org/wiki/Muslim_civilization)

g'ayridinlar qo'lida edi. Saptar port shahrining hokimi Julian degan ispan bo'lgan. Muso ibn Nusayr Andalusiya fathini Toriq ibn Saidga ishonib topshiradi. Bunga bir qancha sabablar bor edi. Chunki Toriq ibn Said kelib chiqishi barbarlardan edi. Qo'shinning ham katta qismini barbarlar tashkil etar edi. Bu tadbir shubxasiz faqatgina arablarning foydasiga ishlagan. Barbarlar ozlarining orasidan yetishib chiqqan sarkardani o'zlari uchun yetakchi etib tayinlangnidan juda ham hursand bo'lishgan. Urushdan avval xalifalik qo'shinlari Ilberiya yarimorolini o'rganish uchun o'z ayg'oqchilarini turli tomonlarga jonata boshlaydilar. Bu ayg'oqchilar to'plagan malumotlar shuni ko'rsatganki Saptar port shaharining hokimi Julian bilan Ispaniya hukmdori Rodrik bilan aloqalari yaxshi emas edi. Bundan esa musulmonlar foydalanib qolishga intilganlar. Ular Saptar hokimiga maktub yo'llab hamkorlikka undashadi. Julian Ispaniya hukmdori Rodrikka qarshi kurashish uchun musulmonlardan foydalanishga harakat qiladi. Ikki o'rtada esa sulh tuzilgan. Sulhga ko'ra Julian Saptar shari hokimligida qoladi va musulmonlarni Andalusiya hududlariga o'tish uchun kemalar bilan taminlaydigan bo'ladi. Shunday qilib musulmonlar uchun Andalusiya uchun yo'l ochilgan edi. Bu yurishga Toriq ibn Said boshchilik qiladi. Musulmon qo'shinlari milodiy 711-yilda Gibraltar bo'g'ozidan kechib o'ta boshlaydi. Dastlab Toriq ibn Said 7ming qo'shin bilan Gibraltardan kechib o'tadi. Ispaniya hukmdori Rodrik musulmon qo'shinlarini Andalus sarhadlariga kirib kelganini eshitib 100minglik qo'shin bilan ularga qarshi kurashishga o'tlanadi. Rodrikni 100minglik qo'shin bilan kelayotganini eshitgan Toriq ibn Said Muso ibn Nusayrga elchi jo'natadi. Muso ibn Nusayr Toriq ibn Saidga yordam uchun yana 5ming kishilik piyoda qo'shinni jonatgan edi. Toriq ibn Said o'z qoshinlarini Gibraltar bo'g'ozidan sal shimolroqda joylashgan Birbod vodiysiga joylashtiradi. Musulmonlar va Rodrik o'rtasidagi jang 8kun davom etgan. Bu jangda musulmonlar o'zlarini sabr bardoshini va matonatini namoyish etadi. Uzoq davom etgan jangdan so'ng musulmonlar qo'shini qirol Rodrik qoshinlarini tormor etadi. Bu jangda qirol Rodrikning o'zi ham halok bo'ladi¹.

¹ Internet manbasi// you tobe// andalus history

Musulmonlar safidan esa 3ming kishi qurbon berilgan. Manashu Birbod vodiysidagi jangdan so'ng Andalus tarixida yangi davr boshlangan¹. Musulmon madaniyati va musulmon hukmdorligi o'rnatiladi. Bu yerlarda Ummaviylar xalifaligining noibligi tuziladi. Bu yerlar noibi etib Toriq ibn Said tayinlanadi. U o'zining harbiy yurishlarini shimolga qarata davom ettiradi. U bu yo'nalishlarda Marda, Aspiliya, Tulaytulo, va boshqa shaharlarni zabt etishadi. Tohir ibn Said uzoq davom etgan janglardan so'ng Barselona grafligini ham istilo qilishadi². Musulmonlar o'zining hokimyatlarini mustahkamlash maqsadida mahalliy aholini islom diniga o'tkazishga harakat qilishgan edi. Lekin bu harakatga mahalliy aholi juda ham qattiq qarshiligiga duch kelishadi. Lekin musulmonlar o'zlarining qattiqqo'l siyosatlari tufayli mahalliy aholini islom diniga o'tkazishga erishishadi. Bu yerda asta sekinlik bilan tinch hayot tiklanadi. Bu yerlar markaziy halifalik shaharlaridan farqli ravishda yahudiy va xristian jamoalari mavjud edi.

VIII asrga kelib xalifalikning markaziy qismida halifalik uchun kurash kuchaygan edi. Buning natijasida ummaviylar sulolasiga mansub turli siyosiy arboblardan turli hududlarga qochib keta boshlaydilar. Shunday siyosiy arboblardan bir ummaviylar sulolasiga mansub bo'lgan xalifa Hishamning nabirasi Abdurrahmon I edi. Abdurrahmon I Andalusiyada yangi amirlikka asos soladi. Abdurrahmon I 756-yilda Andalusiyada Qurdoba amirligiga asos soladi. Qurdoba amirligi 912-yildan boshlab xalifalik maqomini oladi. Qurdoba amirligida 7ta amir hukmdorlik qiladi. Ularning shajarasi quyidagiday bo'lgan;

1. Abdurrahmon 756-788-yillar
2. Xisham I 788-796-yillar
3. Al-Xakam 796-822-yillar
4. Abdurrahmon II 822-852-yillar
5. Muhammad I 852-886-yillar

¹ Islom hazorasi. Ahmad Muhammad Mubashshir Ahmad. Movarounnahr nashriyoti Toshkent. 2004-yil.

² Wikipedia// andalus tarixi

6. Al-Mundir 886-888-yillar

7. Abdulloh 888-912-yillar¹

Milodiy 912-yildan boshlab Qurdoba amirligi halifalik maqomini oladi. Ushbu xalifalikning asoschisi Abdurrahmon Nosir hisoblanadi. Abdurrahmon nosir 21 yoshida xalifalik tahtiga chiqadi. U yoshligida juda ham ko'p iztiroblarini o'tkazgan. U o'z davri va o'z zamonasi uchun juda ham qudratli davlat tuzadi. Bu davlatda maorif, ta'lim va ilm marifat yuksaladi. Uning harbiy salohiyatiga yevropa hukmdorlari havas ila boqishar edi. Abdurrahmon Nosir hukmdorlik yillari Andalus tarixining oltin davri xisoblanadi. Andalusda xalifalik maqomida 8ta hukmdor hukmronlik qilgan edi. Ular;

1. Abdurrahmon Nosir 912-961-yillar

2. Al-Hakam 961-976-yillar

3. Hishom II 976-1000, 1010-1013-yillar

4. Muhammad II 1009-yil

5. Sulaymon 1009, 1013-1016-yillar

6. Abdurrahmon IV 1018-yil

7. Muhammad III 1024-1025-yillar

8. Hisham III 1027-1031-yillar²

Abdurrahmon Nosir vafotidan so'ng Andalus davlatida ichki nizolar kuchayib boradi. Bundan esa Ilberiya yarimorolining shimolidagi mayda xristian davlatlari foydalanib qoladi. Ularning talonchilik va tazyiqlari kuchayib boradi. Ilberiya yarim orolining shimoliy qismlarida argoniya kastilioya leon kabi xristian davlatlari mavjud edi. Ularning musulmonlarga qarshi olib brogan kurashlari tarixda rekonkista nomini oladi. Bu urushga esa Rim papasi salib yurishi nomini beradi. Chunki ularning asosiy maqsadi bu hududlarni musulmonlardan tortib olish va mahalliy aholini xristianlashtirish edi. Shimoldagi ikki xristian davlati Kastiliya va leon qirolliklari birlashib musulmonlarga qarshi kursh boshlaydi. Bu kurash natijasida musulmonlar

¹ Andalusia Umayyad Route.2016-yil. 17-bet.

² Andalusia Umayyad Route.2016-yil. 13-bet.

qolida bo'lgan Ilberiya yarim orolining markaziy shaharlari boy beriladi. bir vaqtlar Vestgot qirolligining poytaxti bolgan Toledo shahri bu yurishlarda katta ahamiya kasb etgan. Chunki bu shahar strategic joylashuv o'rniga ko'ra judxa ham qulay bo'lgan. Xristian qo'shinlari XI asrning dastlabki yiollarida bu shaharni bosib olishga harakat boshlashgan edi. dastlabki urinishlar besamar yakunlanadi. Musulmonlar bu shaharni yirik chegara qal'a shaharga aylantirishadi. Lekin xristina qo'shinlarining XI asrning ikkinchidagi harbiy yurishlari havfli tus ola boshlaydi. Bu yurushlarga Kastiliya va Leon qiroli Alfonso VI boshchilik qiladi. Uzoq davom etgan urushlar natijasida musulmomnlarning chegara shahri bo'lgan Toledo shahri xristian qo'shinlari tomonidan egallanadi. Bu voqea milodiy 1085-yilda sodir bolgan edi¹. Toledo shahrining qo'ldan ketishi musulmonlar uchun judda ham qattiq zarba bo'ladi. Bu voqeadan so'ng musulmonlar orasida ixtilof paydo bo'ladi va Andaluf xafifaligi bir necha qismlarga bo'linib ketadi. Bu davrda hukmdorlik qilgan xalifalar shimoliy Afrikada davlat tuzgan Almovidlar sulolasiodan yordan so'raydi. Almovidlar yrodamida qurdoba xalifaligi saqlab qolingan. Lekin bu voqea uzoq dfavom etmagan. Almovidlar yordami tufayli saqlanib qolgan xalifalik o'z mustaqilligini yo'qotib u ularga qaram bo'lib qolishiga olib keladi. Toledo shahri qoldan ketgandan so'ng musulmonlar o'zini qayta tiklay olmaydi². Va ular bir qancha mustaqil amirliklarga bo'linib ketishadi. Ispanlar esa yana kuch to'plab musulmonlarga qarshi yurishlarini davom ettirishadi. Ular musulmonlarga qarashli bo'lgan Alarkos sharini qamal qillshadi. 14 oylik qamaldan so'ng Alarkos shahri 1195-yilda ispanlar tomonidan egallanadi. Alarkos shahrining egallanishi musulmonlarga juda ham katta kulfat olib keladi. Shahardagi musulmon aholi ommaviy ravishda qatl qilinadi. Rekonkista siyosati natijasida Piriney yarimorolida yashagan musulmon aholi juda ham dahshatli qiynoqlarga solinadi.

Ispanlar shundan so'ng musulmonlarga qarshi kurashish uchun dengiz kuchlaridan foydalana boshlashadi. Ular musulmonlarga qarshli bolgan O'rta yer

¹ Jahon tarixi 1-qism. E. Qosimov, E. Nuriddinov, R. Mullajonova, F. Ismatullayev, N. Rasulova, Sh. Zokirov, A. Abduazimov, T. Ponomaryova, M. Nasritdinova. Toshkent 2013-yil. 410-bet.

² El Islam político en el mediterraneo. Cidob Barsezona centre international affairs. 2013-yil. 44-bet

dengizining g'arbiy qismida joylashgan Menorka, Malyorka, Elvissa orollariga talonchilik va bosqinchilik yurishlarini kuchaytirgan edi. Ularning harbiy kemalari bu uyerning mahalliy aholisiga hujum qilar va talar edi. Ispanlar Menorka orolini 1232-1287-yillar oraligida ishg'ol etadilar. Ular faqatgina bu orol bilan cheklanib qolmasdan 1229-yilda malyorka 1235-yilda esa elvissa orolini ioshg'ol etishgan edi. Ispanlar quruqlik hududida ham rekonkista siyosatini davom ettirishgan buning natijasida 1212-yil Las Navas de Tolosa, 1236-yil Kordova, 1243-yilda Mursia, 1248-yil Sevilya, 1262-yilda esa kadis shahri ishgol etiladi. Musulmonlar qo'lida esa Gibraltar bo'g'ozining sharqiy qismi qoladi¹. Ular bu yerda 1492-yilga qadar o'zlarining hukmdorligini saqlab qolgan. 1492-yilda ispanlar bu yuerda o'z hukmronligini o'rnatadi. Shunday qilib Ispaniya xududlarida mavjud bo'lgan musulmonlar davlati barham topadi.

Xulosa

Musulmon halqlari uzoq yillar davomida jahon siyosatida muhim ro'l o'ynab kelgan. Ularning Al-Andalus davlati xam yevropa taraqqiyoti va tarixida judda ham katta o'rin egallaydi. Bu yerdagi ilm marifat markazlariga ta'li olish uchun yevropaning juda ham ko'plab hududlaridan talabalar kelgan. Bu yer orqali butun yevropaga musulmon madaniyati tarqaladi. Bu madaniyat hozirgi kunda ham saqlanib qolgan. O'sha davrlarda bunyod etilgan memoriy yodgorliklar hozirgi kunda ham o'zining go'zalligi va mahobati bilan dunyo xalqlarini lol qoldirib kelmoqda.

¹ Abd al-Rahman III . M. Fierro. One world publications. Oxford 2005-yil 15-bet.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Wikipedia//musulmon madaniyati.
2. Wikipedia// andalus tarixi
3. Jahon tarixi 1-qism. E. Qosimov, E. Nuriddinov, R. Mullajonova, F. Ismatullayev, N. Rasulova, Sh. Zokirov, A. Abduazimov, T. Ponomaryova, M. Nasritdinova. Toshkent 2013-yil. 466bet
4. Internet manbasi// you tobe// andalus history
5. El Islam politico en el mediterraneo. Cidob Barcelona centre international affairs. 2013-yil. 376-bet.
6. Abd al-Rahman III . M. Fierro. One world publications. Oxford 2005-yil
7. Islom hazorasi. Ahmad Muhammad Mubashshir Ahmad. Movarounnahr nashriyoti Toshkent. 2004-yil. 77bet
8. Andalusia Umayyad Route.2016-yil. 92bet.

MUHAMMADNIYOZ NISHOTIYNING “HUSN-U DIL” ASARINI O‘RGANILISHI

Ro‘zmetova Maqsuda Azimboy qizi

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti
adabiyotshunoslik fakulteti 1-bosqich magistranti

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada Xorazm adabiy muhitining yetuk vakillaridan biri bo‘lgan Muhammadniyoz Nishotiyning “Husn-u Dil” dostoni haqida so‘z yuritiladi. Asarning kimlar tomonidan va qaysi jihatidan o‘rganilgani talqin qilingan.*

***Kalit so‘zlar:** Nishotiy, “Husn-u Dil” dostoni, asar qahramonlari, asarni tadqiq etgan olimlar, badiiy-g‘oyaviy xususiyatlari talqini.*

Adabiyotshunosligimiz yozuvchilar merosini obyektiv tadqiq etish borasida so‘nggi yigirma yildan ortiq vaqt mobaynida ko‘pgina yutuqlarga erishdi. Biroq hanz asl bahosini olmagan, tahlil-u tahqiqqa arzigulik asarlar mavjud. Ularni o‘rganish, mazmunini ochib berish bugungi kunda adabiyot ilmi bilan shug‘ullanayotgan olimlarimiz zimmasidagi hal etilishi lozim bo‘lgan dolzarb masalalardan biridir. Ana shulardan biri Mavlono Muhammadniyoz Nishotiyning “Husn-u Dil” dostoni hisoblanadi. Garchi asar haqida V.Abdullayev, X.Rasul, M.Qosimov, I.Adizova kabi olimlarning tadqiqotlari bo‘lsa-da, hozirgacha asarning mohiyati biror-bir ishda to‘g‘ri ochib berilgan emas. Ya’ni “Husn-u Dil”ning butunlay tasavvufiy mazmunidagi manba ekanligi hozirgacha isbot etilgan cha yo‘q¹.

Muhammadniyoz Nishotiy o‘z davrining yetuk shoirlaridan biri bo‘lgan. Xova madrasalarida tahsil olgan. Xorazm xonligida siyosiy ahvol og‘irligi tufayli Nishotiy

¹ Izoh: birgina Adizova I. “O‘zbek mumtoz adabiyoti tarixi” qo‘llanmasida “Husn-u Dil”ning tasavvufiy mazmundagi asar ekanligini aytib o‘tgan.

Buxoroa kelgan, g'ariblik va muhtojlikda yashagan. Shoirning adabiy merosi "Husn-u Dil²" dostoni, "Qushlar munozarasi" manzumasi hamda 1500 misra she'r, 38 g'azal, 14 muxammas, 1 qasida va musaddasdan iborat. Shoirning "Husn-u Dil" dostoni ijodining cho'qqisidir. U sharq xalqlari orasida mashhur syujet asosida nazmda yaratilgan. Doston 15584 misra, 62 bobdan iborat.

Dostonda "Husn va Dil"ning qiyin sarguzashtlari aks etgan. Dostondagi Aql, Ishq, Vafo, Mehr, Nomus, Himmat, Sabr, Raqib kabi obrazlar orqali kishilardagi muayyan xususiyatlar ifodalangan. Shoir ijodiga bag'ishlangan ishlarda hayoti borasidagi shunday taxminlarga duch kelamiz:

Nishotiy dostonning yozilishini aniq ko'rsatib:

Muddati tarixini etsam bayon,

Xatmi Dil-u Husndur, ey nuktadon, - deydi.

Bu tarixiy doston milodiy 1778-yilda yozilgani ma'lum bo'ladi. Ayyomiy "O't chaqnagan satrlar" kitobida Nishotiy dostonni 77 yoshida yozgan deydi. U bu ma'lumotning manbasini ko'rsatmaydi. Agar shu dalil to'g'ri bo'lsa, Nishotiy 1701-yilda tug'ilgan, deyish mumkin bo'ladi¹.

Nishotiy ijodiga doir qarashlar V.Abdullayev, X.Rasul, M.Qosimova, A.Qayumov, M.Tursunov, B.Valixojayev, M.Abdurahmonova, Ayyomiy, I.Adizovalarning tadqiqotlarida uchraydi². Ammo ularda "Husn-u Dil" orifona

²Nishotiy. "Husn-u Dil". Lirika.-T.: G'.G'ulom, 1967. 22 – 23-betlar.

² Abdullayev V. Xokisor va Nishotiy.-Samarqand, 1960.

Abdullayev V. XVII-XVIII asrlarda Xorazmda o'zbek adabiyoti. Dok.diss... Samarqand, 1958.

Abdullayev V. O'zbek adabiyoti tarixi. Ikkinchi kitob.-T.: O'qituvchi, 1964.

Xolid Rasul. Nishotiy va uning "Husn-u Dil" dostoni//O'zbek adabiyoti masalalari.-T.:1962, 4-son.

Xolid Rasul. Nishotiy. Husn va Dil. Lirika.-T.: G',G'ulom, 1967. 1-18-betlar.

Rasulov X. O'zbek epik she'riyatida xalqchillik.-T.:1973. 29-56-betlar.Qosimova M. Muhammadniyoz Nishotiy.-T.: Fan, 1975.

O'zbek adabiyoti. III tom.-T, 1959. 444 – 467-betlar.

Qayumov A. Qo'qon adabiy muhiti.-T, 1961. 5-bet

Tursunov M., O'rinboyev B. O'zbek adabiy tili tarixi.-T.: Fan, 1982. 101 – 104-betlar

Valixojayev B. O'zbek epik poeziyasi tarixidan.-T.:Fan, 1974.

Abduvohidova M. Nishotiyning "Shohboz va Bulbul" munozarasi//Adabiy meros.-T.: 1976, 3 – son

Ayyomiy. O't chaqnagan satrlar.-T.:1983.

mazmunda emas, balki dunyoviy-real borliq haqidagi asar sifatida tekshiriladi, dostonning zohiriy ma'nolari borasida so'z yuritiladi.

Muhammadniyoz Nishotiy ijodi, "Husn-u Dil" dostoni bo'yicha yana Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti tadqiqotchisi (PhD) Ametova Ulbo'sin, Muqumiy nomidagi Qo'qon davlat pedagogika universiteti tadqiqotchisi (PhD) A.Olmosxon Ilhomjon qizi, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti tadqiqotchisi Ilyos Ismoilovlar ham o'zlarining izlanishlarini, tadqiqotlarini olib borganlar. Bu uchala olim ham asarning turli tomonini o'rganganlar.

Muhammadniyoz Nishotiyning ijodini, "Husn-Dil" dostonini o'rganishda olim Ulbo'sin Ametovanning o'rni ham katta. Olima o'zining "O'zbek mumtoz adabiyoti" da Kubroviylik an'analari monografiyasining 3-bobini Nishotiy ijodiga qaratgan. Ushbu monografiya 3 bobdan:

1-bob. "Badiiy asarda tasavvufiy an'analari va ularning nazariy asoslari",

2-bob. "Shayx Najmiddin Kubro, Kubroviylik ta'limoti va Navoiy ijodi",

3-bob. "Nishotiy ijodida Kubroviylik an'analari"lardan tashkil topgan.

Mavzuga tegishli bo'lgan 3-faslida Najmiddin Kubro va Muhammadniyoz Nishotiy asarlarida ramz va obrazlar tahlili, Kubroviylik ta'limoti va "Husn-u Dil" dostonida "o'n usul" ranglar uyg'unligi tomonidan o'rganilgan va ochib berilgan.

Muhammadniyoz Nishotiy ijodiga Najmiddin Kubro irfoniy merosining ta'siri shayx asarlaridagi tasavvufiy istilohlardan *husn*, *fuod*, *vahm*, *aql*, *hayrat* singari jihatlarning Nishotiy "Husn va Dil" dostonida lirik personajlarga aylantirilib, jonli badiiy manzara hosil qilishi misolida aniqlangan;

Olima asardagi har bir obrazga izoh berib o'tgan:

Sadr – ko'krak, islom javharining o'chog'i, oriflarga ko'ngillardan ko'ngillarga ma'rifat quyiladigan joy,

Qalb – yurak, iymon javharining o'chog'i, oriflar Haqdan bir on ham ajralmaydigan nuqta,

Adizova I. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi:-T, 2006. 178 – 188-betlar

Shigof – xalqni sevish, xalq uchun kuyunish joyi, murshidlarni ota-onadan ham marhamatli etguvchi joy,

Fuod – ko‘ngilning mushohada maskani, oriflarning ilhomlarida hech bir ziddiyat va o‘zgarish ko‘rinmaydigan joy,

Hibbat ul-qalb – Haqqa qaratilgan muhabbat makoni, oriflarni yuzaga chiqarish va yo‘q etish ilmi o‘rgatiladigan joy,

Suvaydo – g‘aybiy mukoshafa joyi, oriflarga haqiqiy irfon ehson etiladigan joy

Muhjat ul-qalb”- ilohiy nurlar tajalliy qiladigan joy, murshidlarga irshod hukmi ato etiladigan nuqtadir.

Muhammadniyoz Nishotiyning bunday obraz yaratishida, asarning g‘oyaviy-badiiyatida biz Najmiddin Kubro tomonidan tasavvufga olib kirilgan “ofoq va anfus” nazariyasi bilan mushtarakligi haqida so‘z yuritadi.

“Husn va Dil” asarini tahlil qilish jarayonida adibning “Favoyih ul-jamol” risolasidagi ruhiy hollarni qay darajada badiiy aks ettirganiga e’tibor qaratgan.

Najmiddin Kubroning irfoniy asarlari va so‘fiyona ruboiylari bilan Muhammadniyoz Nishotiyning “Husn va Dil” dostoni ma’lum boblari taqqoslanar ekan, mana shunday fikriy o‘xshashliklarga guvoh bo‘lindi va adib bu asarni yozishdan oldin shayxning asarlari va Kubroviylik ta’limoti bilan yaqindan tanish bo‘lganligiga, o‘z asarlarini yaratishda ulardagi g‘oyalarga tayanganiga ishonch hosil qilindi.

Olima Abdurahmonova Olmosxon Ilhomjon qizi “Nishotiy munozaralarining matniy tahlili” mavzusida o‘zining Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasini yozgan.

Unda Nishotiy munozaralarini o‘rganish ilmiy muammo sifatida, dostondagi munozaralarning tavsifi, nashri va ilmiy tahlili, munozaralarning yig‘ma matnini yaratish xususiyatlari tomonidan o‘rganilgan.

Ushbu taqdiqot ishida:

Munozara janridagi asarlarning paydo bo‘lishi, tarixiy taraqqiyoti, yuzaga kelish sabablari aniqlanib, Nishotiy munozaralari janridagi asarlar turkumi o‘rganilib, janrlar taraqqiyotidagi o‘rni misollar orqali asoslangan.

Qo‘lyozma manbalar, tarixiy ma‘lumotlardan “Husnu Dil” dostoni matni asosida shoir hayoti va ijodiga doir yangi ma‘lumotlar (tug‘ilish sanasining asoslanishi, Buxoroga ketish sabablari, dostonning kimga bag‘ishlanganligi) ilk marta ilmiy istifodaga olib kirilgan.

Nishotiy munozaralariga oid mavjud qo‘lyozma manbalar doirasi muayyanlashtirilib, bir manba (156 raqam ostidagi qo‘lyozma)ning shu paytgacha xato tarzda kelayotgan (katalogda hijriy 1351-yil, aslida hijriy 1301-yil) sanasiga aniqlik kiritilgan va nusxalarning ilmiy, adabiy hamda matniy o‘ziga xosliklari ko‘rsatilib, matniy xatolarni tuzatishga oid ko‘rsatma va tavsiyalar berilgan. Munozara janridagi asarlar matnidan tushirib qoldirilgan 56 misra tiklangan. Nishotiyning munozara janridagi barcha asarlarining yig‘ma-qiyosiy matni tayyorlanib, ularning to‘liq transkripsiyali varianti ishlab chiqilgan.

Dissertatsiya 3 bobdan iborat bo‘lib, ular quyidagicha:

1-bob. “Nishotiy munozaralarini o‘rganish ilmiy muammo sifatida” deb nomlangan va “Munozara janri mohiyati va tadriji” faslida janrning lug‘aviy va istilohiy ma‘nolari, yetakchi xususiyatlari, genezisi, jahon va milliy adabiyotdagi taraqqiyoti, badiiy-estetik tafakkur tarixidagi o‘rni va ahamiyati ko‘rsatib berilgan.

2-bob. “Dostondagi munozaralarning tavsifi, nashri va ilmiy-adabiy tahlili” deb nomlanib, uning ilk faslida “Nishotiy munozaralari qo‘lyozmalarining ilmiy tavsifi” muammosi o‘rganildi. Nishotiy munozaralari aks etgan qo‘lyozma manbalarning monografik tavsifi berildi. Aytish lozimki, qo‘lyozmalar orasida muallif dastxat nusxasi keltirilmagan.

3-bob. “Munozaralarning yig‘ma matnini yaratish xususiyatlari” nomli ushbu bobning dastlabki faslida “Manbalarning qiyosiy tahlili”da berilgan. Asarning ilmiy-tanqidiy yoki yig‘ma-qiyosiy matnini tuzishda professor Q.Sodiqov aytganidek, avvalo, asarning har bir qo‘lyozma nusxasi belgilab chiqiladi¹.

Yana bir olim Ismoilov Ilyos Abduqayumovich ham o‘zining “Nishotiy “Husn-u Dil” dostonining g‘oyaviy-badiiy xususiyatlari” mavzusida ilmiy ishini olib borgan.

¹ Sodiqov Q. Matnshunoslik va manbashunoslik asoslari. – Toshkent, 2017. – B. 175

Ushbu ilmiy ish ham 3 bobdan iborat bo‘lib, barcha boblarida “Husn-u Dil” dostoni o‘rganilgan. Tadqiqotning maqsadi: “Husn-u Dil” dostoni to‘g‘risida mavjud ishlarni o‘rganib, tegishli xulosalar chiqarish va dostonning g‘oyaviy-badiiy xususiyatlarini tadqiq etib, tasavvufiy mazmunni o‘zida aks ettirish bo‘lgan.

Olim dostonni Hazrat Alisher Navoiyning “Xamsa” asariga javoban yozilgan doston ekanligini, dostonning kompozitsion qurilishining o‘ziga xosligini, dostonda g‘oya va badiiyat uyg‘unligi, mohiyat, timsol ramzlari jihatidan, dostonning amaliyotga tatbiqi masalari, doston badiiyatini o‘rgatish va amaliy tavsiyalar jihatidan o‘rgangan va o‘zining ilmiy ishlarini olib brogan.

Doston qo‘lyozma nusxalari O‘zbekiston Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti (inv. №1198, 7013, 1997, 1666, 1027), SamDU (inv. №21828) qo‘lyozma fondlarida saqlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev V. XVII-XVIII asrlarda Xorazmda o‘zbek adabiyoti. Dok.diss. Samarqand, 1958.
2. Abdullayev V. O‘zbek adabiyoti tarixi. Ikkinchi kitob.-T.: O‘qituvchi, 1964.
3. Abdurahmonova O. Nishotiy munozaralarining matniy tahlili. Toshkent 2021.
4. Adizova I. O‘zbekiston mumtoz adabiyoti tarixi. - T,2006.
5. Ametova U. O‘zbek mumtoz adabiyotida Kubroviylik an‘analari.- T.: Mumtoz so‘z 2021.
6. Ismoilov I. Nishotiy “Husn-u Dil” dostonining g‘oyaviy-badiiy xususiyatlari. Toshkent 2021.
7. Xolid Rasul. Nishotiy va uning “Husn-u Dil” dostoni//O‘zbek adabiyoti masalalari.- T.:1962, 4-son.
8. Xolid Rasul. Nishotiy. Husn va Dil. Lirik.-T.: G‘,G‘ulom, 1967. 1-18-betlar.

УДК.911.2.

О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ТРЕБОВАНИЙ К НАЗВАНИЯМ ГЕОГРАФИЧЕСКИХ ОБЪЕКТОВ В УЗБЕКИСТАНЕ

Сейтнийазов Кошкарбай Матенович

Нукусский государственный пединститут имени Ажинияза. г. Нукус

Республика Узбекистан.

E-mail: q.seitniyazov@gmail.com

***Аннотация:** Статья посвящена анализу законов, постановлений и других нормативно-правовых документов, принятых в целях реализации национальной топонимической политики в Узбекистане, и усовершенствования механизмов их практического применения. Кроме того, в статье анализируются вопросы внесения изменений и дополнений в Закон Республики Узбекистан «О наименованиях географических объектов», а также эффективной координации деятельности в данном направлении, обеспечения четкого и единообразного применения законодательства. А также изучено необходимость дальнейшего совершенствования государственной политики в сфере наименования и переименования географических объектов.*

***Ключевые слова:** географический объект, географическое название, государственный реестр, экспертиза имени, национальная стандартизация, использование и охрана наименования.*

Введение. В последние годы проводятся последовательные реформы с целью дальнейшего совершенствования механизмов открытого общения с общественностью, учета мнения большинства при принятии важных документов, имеющих значение в жизни людей. В новой редакции с дополнениями и изменениями принят Закон Республики Узбекистан «О

наименованиях географических объектов», в котором нашли отражение важные черты истории, образа жизни, традиций, профессий и хозяйственной деятельности нашего народа (02.11.2022 г. № ЗРУз-799) является ярким примером. До настоящего времени действующий закон (12.10.2011г. № ЗРУз - 303) состоит из 24 статей, в 6 из которых внесены изменения и дополнения.

В новой редакции Закона Республики Узбекистан «О наименованиях географических объектов» за подписью Президента Республики Узбекистан Ш.Мирзиёева (02.11.2022) предусмотрено, что полномочия по наименованию и переименованию географических объектов в города с районами будут переданы из районных Советов народных депутатов в горсовет.

Законом устанавливается государственный орган, специально уполномоченный на проведение комплекса топонимических, этнографических, лингвистических, картографических и иных исследований, направленных на определение соответствия предложений о наименовании и изменении их наименований всем географическим объектам на территории нашей страны требованиям законодательства. Эти важные задачи законом возложены на Кадастровое агентство и специально созданный при нем Центр республиканской топонимической службы.

Самое главное, с принятием этого закона урегулирование правоотношений в области наименования и переименования географических объектов, установление единой формы наименования для служебного и общего пользования, ведение государственного реестра, пополнение будут решены вопросы создания единой электронной базы данных, проведения экспертизы, национальной стандартизации, использования наименований, сохранения и охраны. Стоит отметить, что в настоящее время созданы все нормативно-правовые базы для проведения национальной топонимической политики в нашей стране.

Цель исследовательской работы - ознакомиться с содержанием и сущностью дополнений и изменений, вносимых в целях совершенствования

Закона Республики Узбекистан «О наименованиях географических объектов». Для достижения поставленной цели предусматривается выполнение следующих задач: а) сравнительный анализ дополнений и изменений в действующий закон; б) сущность нормы учета мнения местного населения при наименовании географических объектов и изменении их наименований; в) содержание и характер полномочий граждан по выдвижению инициатив по наименованию географических объектов; ж) анализ причин, по которым полномочия по наименованию географических объектов в городах с районами предоставлены городским Советам народных депутатов; г) определение порядка именовании составных частей населенных пунктов именами лиц, оставивших глубокий след в истории Узбекистана или мира.

В ходе исследовательской работы широко использовались географическое сопоставление, историческое сопоставление, этимологический анализ, лингвистические, статистические и картографические методы, а также возможности информационных технологий.

Согласно закону, хаким района или города может инициировать инициативу граждан о присвоении составным частям населенных пунктов (кварталам, проспектам, улицам, скверам, паркам, проспектам) имен лиц, оставивших глубокий след в истории Узбекистана или мира, а также органов самоуправления граждан, предприятий, учреждений., рассматривает ходатайства организаций и направляет их вместе с необходимыми документами в комиссию по наименованию и переименованию географических объектов, действующую на общественной основе при районной или городской управе.

Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан и дополнения к другим нормативно-правовым документам, принятые в целях обеспечения выполнения требований настоящего Закона, своевременного осмысления изменений, происходящих в топонимической политике нашей страны, создания и консолидации в короткие сроки единой электронной базы названий всех географических объектов, существующих в топонимике регионов,

необходимо будет досконально изучить проблемы, устранить их и строго придерживаться традиций нашего народа, сложившихся и совершенствовались на протяжении веков, в наименовании и переименовании новых географических объектов.

По решению Кабинета Министров Республики Узбекистан, которое в настоящее время находится на общественном обсуждении, будут внесены и утверждены дополнения в Положение о республиканских и региональных комиссиях по наименованию и переименованию географических объектов. Положение подтверждает, что республиканская и областные комиссии являются специальными органами, осуществляющими контроль за исполнением требований закона. При этом в данном решении четко определен порядок наименования вновь создаваемых географических объектов компетентными органами государственной власти и управления в соответствии с требованиями законодательства.

В новую редакцию Закона «О наименованиях географических объектов» включена четкая норма о недопустимости присвоения географическим объектам одного и того же наименования. Согласно ему, как правило, не допускается давать одно и то же название областям, районам, городам в пределах республики, а также нескольким однородным географическим объектам в пределах одного района, города или населенного пункта. Потому что, если повторяющиеся названия увеличиваются, они обедняют название места и вызывают увеличение искусственных названий, не связанных с историей и природными условиями места. Иными словами, повторяющееся название отрицательно сказывается на адресной функции, которая является основным качеством топонима.

Следует отметить, что выбор наиболее подходящего названия, полностью соответствующего географическим объектам, является очень сложным вопросом. Имя – достояние народа, а именование – искусство, сказал известный ученый Суюн Караев. Если имя будет выбрано правильно, оно станет поистине народным достоянием как произведение народного творчества. Для этого,

прежде всего, название должно быть простым, простым, понятным для всех, отражать настоящую правду, иметь глубокую научную, политическую, практическую и воспитательную ценность. Горький опыт недавнего прошлого показал, что неоправданное хвастовство, называние имен, далеких от реальных событий, т. е. идеологическое восхваление, не является жизнеспособной политикой. Поэтому целесообразно выбирать название географического объекта, исходя из реальных событий, быта, существующих природных, экономических, социальных и культурных факторов.

Среди имен, появившихся в последние годы, немало по-настоящему народных, восточных, красивых имен, как по смыслу, так и по грамматике. Вместе с тем встречаются и имена нарицательные, различные прозвища, девизы, не соответствующие требованиям закона и правилам номенклатуры. Например, в некоторых местах в качестве названий поселения или его составных частей были выбраны многие родственные существительные, такие как Ильгор, Мусаффо, Фазо, Махарат, Парвоз, Ихлос. Проще говоря, такие родственные слова не могут быть названием географического объекта, они не обладают топонимическим «иммунитетом», им насильно выдается «паспорт» быть географическим названием.

Как отмечают специалисты, не всякое слово может быть топонимом, географический объект «выбирает» себе подходящее название. При выборе названий для географических объектов совершенно неуместно увлекаться современными названиями и отказываться от названий, связанных с историей и географией места. В последние годы строительство множества жилых домов в масштабах республики привело к появлению новых улиц, кварталов и населенных пунктов, все они должны быть названы согласно требованиям закона.

В первую очередь целесообразно давать народное название вновь образуемым населенным пунктам и их составным частям, если для этого места есть народное название, если такового нет, то можно выбрать новое название.

Важно, чтобы названия, данные новым географическим объектам, отличались от прежних, не повторялись и не нарушали правил существующей топонимической системы.

Для этого, прежде всего, необходимо оживить работу комиссий по наименованию и изменению наименований географических объектов, организованных при областных, городских и районных органах власти. Кроме того, члены комиссии под руководством представителей органов местного самоуправления должны проверить научные названия всех географических объектов в городах и районах и проверить правильность их написания латиницей.

Независимо от формы собственности, количество ошибок сократится, если решение этой комиссии при органе местного самоуправления будет работать с названием любого вновь установленного географического объекта. При выборе названия учитывали такие факторы, как природные условия региона, хозяйство, местные географические термины, язык и диалекты населения, историю, этнографию, не забывая при этом, что топонимы имеют духовно-просветительское значение, и что они должны служить пробуждению в людях чувства гордости и патриотизма, служить формированию чувства патриотизма.

Исходя из требований текущего периода, необходимо определить единую форму написания названия любого географического объекта для официального и всеобщего употребления и стандартизировать ее в национальном масштабе. Потому что развитие отношений между государствами и народами (политических, экономических, культурных и т. д.) требует использования топонимов в единообразной форме. В то же время, учитывая важнейшую функцию имен, т. е. функцию адреса, необходимо следить за тем, чтобы они были написаны правильно и всегда одинаково в картах, учебной литературе, публичных изданиях и других официальных и неофициальных документах.

Выводы. Исходя из требований, установленных Законом, принятым в новой редакции, при наименовании географических объектов и их

переименовании необходимо строго соблюдать следующие научные требования и критерии:

- географическим объектам не следует давать названия, чуждые национальным традициям и менталитету народа Узбекистана, и их названия не должны изменяться в этом духе;

- название должно соответствовать топонимической системе места, где находится данный географический объект;

- название должно отражать определенные природные, социально-экономические географические особенности места, а место и название должны находиться в гармонии;

- название не должно быть чуждым языковым особенностям языка населения, проживающего на данной территории, в нем должны ощущаться топонимическая традиционность, историчность, народность;

- название должно быть простым по форме, оригинальным и понятным, четким, кратким, емким, состоять не более чем из двух-трех компонентов (один из них может быть дополнительным) и выполнять функцию назначения (направления);

- новое название не должно повторять ранее существовавшие в данном регионе названия, оно должно быть легко запоминающимся, легким и легко произносимым;

- географическое название должно быть максимально свободным от идеологических взглядов;

- исторические названия являются свидетелями прошлого, их нельзя изменять, учитывая их географическое, лингвистическое, историческое, политическое и научное значение;

- при наименовании географических объектов и изменении их названий необходимо исключить случаи местничества, блата, злоупотребления служебным положением;

Заключение. За последние годы в нашей стране проведена большая созидательная работа. Облик наших городов и сел меняется до неузнаваемости. Возникают современные новые города, поселки, села и поселки. Вместе с ними возводятся многие хозяйственные объекты, учебные заведения, медицинские, культурно-бытовые, объекты торговли и общественного питания, микрорайоны, улицы и проспекты. Для всех них необходимо подобрать имя эlegantное, красивое, соответствующее вековым традициям и менталитету нашего народа.

Поэтому каждый номинатор должен быть осведомлен о правовых основах выбора названия географического объекта, критериях отбора, ответственных за сферу государственных организациях, правах и обязанностях номинатора. Потому что без четкого знания требований принятых законов и решений, относящихся к сфере, можно привести к ошибкам и путанице при выборе названия географического объекта.

Охрана наименований географических объектов, относящихся к историко-культурным ценностям и национально-духовному наследию народа Узбекистана предоставить, чтобы предотвратить необоснованные изменения, к географическим объектам Знаком с национальными традициями и менталитетом народа Узбекистана. Не допускать присвоения имен при присвоении названий географическим объектам и изменении их названий он предназначен для исключения случаев злоупотреблений.

Использованная литература:

1. О внесении изменений и дополнений в Закон Республики Узбекистан "О наименованиях географических объектов". Закон Республики Узбекистан. 02.11.2022 ЗРУз-799
2. Закон Республики Узбекистан «О наименованиях географических объектов» ЗРУз -303 от 2011 года.
3. Караев С. Топонимика Узбекистана с топонимическим словарем. -Т.: "Турон замин зие", 2015. -500 с.
4. Ючкевич В.А. Общие и региональные законы топонимики. - Минск. 1968 год.
5. Калуцков В.Н. «Имя» и география: топоним имени - к геоконцепту. Известия РАН. Географическая серия, 2016, № 2, с. 100-107.
6. Миракмалов М.Т. Природно-географические особенности топонимов Узбекистана и географическое языкознание. Автореферат д.ф.н. (докторская) диссертация. - Т.; 2020.
7. Хакимов К.М. О закономерностях образования и этимологии географических названий. Информация Географического общества Узбекистана. -Т.: 2020. 58 томов. - с.- 171-179.

O‘ZBEK TILINI XORIJIY TIL SIFATIDA O‘RGATISHDA TALABALAR NUTQIY KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH

Dilfuza Zaxitdjanovna Pulatova

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti

O‘zbek tili va adabiyoti kafedrası katta o‘qituvchisi

dilfuzapulatova31@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola o‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘rganayotgan talabalar nutqiy kompetensiyasini shakllantirishning dolzarb masalalariga bag‘ishlangan bo‘lib, unda amaliyotda e‘tibor beriladigan jihatlar qamrab olinadi.

Kalit so‘zlar: ta‘lim va tarbiya, nutqiy faoliyat, nutqiy kompetensiya, o‘qish, yozish, tinglash, gapirish.

ABSTRACT

This article is devoted to the pressing issues of the formation of speech competence of students studying Uzbek as a foreign language, in which the aspects that are paid attention to in practice are covered.

Keywords: education and upbringing, speech activity, speech competence, reading, writing, listening, speaking.

O‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitish hozirgi kunda dolzarb masalalardan biriga aylangan. Chunki mamlakatimizdagi barqaror siyosiy-ijtimoiy vaziyat hamda davlatlararo turli nufuzli bitim va shartnomalarning imzolanishi, rivojlangan mamlakatlar bilan o‘zaro hamkorlik aloqalarining o‘rnatilishi, hukumat, vazirlik va idoralalararo, hatto, tadqiqodchi olimlar o‘rtasida hamkorlik aloqalarining keng yo‘lga qo‘yilishi tufayli mamlakatimizga, tilimizga, qolaversa, an‘ana va urf-odatlarimizga

qiziqish tobora ortib bormoqda. Bu, albatta, quvonarli haqiqat. Ushbu jihatlar davlatimiz ta'lim tizimida ham o'z aksini topmoqda.

Shu o'rinda ta'kidlash joizki, har qanday tilni chet tili sifatida o'rganish jarayonida uni o'qitish metodikasiga, yani ta'limning maqsad va mazmuni, vosita hamda usullariga, beriladigan material asosida ta'lim va tarbiya jarayonlariga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiqdir.

Har qanday chet tilini, shu jumladan, o'zbek tilini xorijiy til sifatida o'rganish jarayonida grammatikaning alohida o'rni mavjud bo'lib, grammatika aynan zaruriy asos sanaladi, usiz chet tilidan to'liq foydalanish, uni aloqa vositasi sifatida ishlatishning iloji yo'q. Ona tili grammatikasi, bilmizki, ona tilida so'zlashuvchining ongiga singib ketgan va faqat mulohaza yuritish, uni tahlil qilishga moyillik orqali (savol yuzaga kelganda: qanday to'g'ri aytsa bo'ladi?) anglaniladi. Chet tilini o'qitishda o'qituvchining oldiga katta vazifa qo'yiladi – o'rganilayotgan tildan foydalanish shakl va qoidalari tizimini avtomatik, ya'ni beixtiyor qo'llash darajasiga yetkazish vazifasi ilgari suriladi.

Grammatika, ma'lumki, morfologiya, sintaksis va so'z yasalishidan iborat rasmiy tizimni o'zida namoyon qiladi, uni biz til grammatik tuzilishining quyi tizimlari deb atashimiz mumkin. Biroq grammatikani bilish, ya'ni o'rganilayotgan tilning qoida va shakllarini o'zlashtirish muloqotni amalga oshirish uchun yetarli emas. Fonetika va lug'atni (so'zlarni) bilmasdan turib, inson nutqda grammatikaga oid bilimlarini amalda qo'llay olmaydi. Nutq faoliyati turlarini (*o'qish va yozish, tinglash va gapirish*) bilmay turib, u tildan aloqa vositasi sifatida foydalana olmaydi.

Talabalarning til kompetensiyasi borasidagi qoida chet tilini o'qitish jarayonida grammatika qanday ahamiyat kasb etishini aniq ko'rsatib beradi: grammatika ta'lim jarayonining asosi, negizi hisoblanadi. Ammo til o'rganishning asosiy maqsadi – unda erkin muloqotni amalga oshirishdir. Shuning uchun grammatika ustida ishlashda nutq faoliyatining barcha turlarini: *gapirish, tinglash, o'qish* va *yo'zish* kabilarni rivojlantirish kerak. Darsda nazariyani tushuntirish va birlamchi o'zlashtirishga 30% dan ko'p bo'lmagan vaqt, nutq ko'nikma va malakalarini o'stirishga esa 70% vaqt

bag'ishlanishi talab etiladi. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, o'zbek tilini ona tili sifatida o'rganayotgan va o'zbek tilini xorijiy til sifatida o'rganayotgan talabalar bilan ishlash albatta bir-biridan farq qiladi. Ona tilida so'zlashuvchilar allaqachon til kompetensiyasiga egadirlar, chunki ular til bilan bog'liq ma'lum bir lingvistik va madaniy muhitda voyaga yetganlar. Ular faqat morfologik, sintaktik va so'z yasash qoidalarini o'zlashtirgan holda o'z bilimlarini tizimlashtirishlari, to'g'ri o'qish va yozishni o'zlashtirishlari talab etiladi.

O'zbek tilini o'rganayotgan, shuningdek, boshqa madaniy muhitda tarbiyalangan chet ellik o'quvchilar esa til kompetensiyasiga ega bo'lmaydilar. Ular til egalari kabi grammatik qoidalarga binoan nutqni erkin qurish imkoniyatiga, nutq kompetensiyasidan unumli foydalanish imkoniyatiga ega emaslar. Kundalik hayotda, shaxslararo muloqot doirasida ham kommunikativ (aloqa) jihatdan alohida murakkabliklarga duch keladilar. Shunday ekan, o'zbek tili ona tili bo'lmagan xorijiy talabalarni yangi til muhitida tilga o'rgatish vazifasi, o'z navbatida, kompetensiyaning barcha turlarini bosqichma-bosqich shakllantirishni talab qiladi.

Talabalar tomonidan o'zbek tilini chet tili sifatida o'zlashtirish jarayoni tilni egallashning to'rt darajasiga bo'linadi: *boshlang'ich*, *o'rta* yoki *asosiy*, *yuqori* va *professional (kasbiy)*. Ular bir-biridan asosiy kompetensiyalarning shakllanish darajasi bilan farqlanadi.

Talabalarning til kompetensiyasi borasidagi qoida chet tilini o'qitish jarayonida grammatikaning qanday ahamiyat kasb etishini aniq ko'rsatib beradi, ta'kidlaganimizdek, grammatika ta'lim jarayonining asosi, negizi hisoblanadi. Ammo til o'rganishning asosiy maqsadi grammatikani bilish bilan cheklanmaydi, aksincha, o'rganayotgan tilda erkin muloqotni amalga oshirishni nazarda tutadi. Shuning uchun grammatika bilan bir qatorda nutq faoliyatining barcha turlarini – *gapirish*, *tinglash*, *o'qish* va *yo'zish* kabilarni rivojlantirish kerak.

Shunday qilib, o'zbek tili ona tili bo'lmagan talabalarni yangi til muhitida tilga o'rgatish vazifasi, o'z navbatida, kompetensiyaning barcha turlarini bosqichma-bosqich shakllantirishni talab qiladi. Dastlabki bosqichda talaba nutqda faqat

o'rganilgan materialdan foydalanishga imkon beradigan kichik grammatik modellar va so'zlarni o'zlashtiradi. Asosiy darajada esa asosiy grammatik modellar va kundalik leksik mavzular bo'yicha o'z bilimlarini kengaytirish imkoniyatiga ega bo'lishlari kerak bo'ladi.

Ta'limning har qanday bosqichidagi asosiy vazifa – bu talabalarning qat'iy cheklangan lingvistik (grammatik) material bo'yicha malaka va ko'nikmalarini rivojlantirishdir. Shuning uchun har qanday til o'rganish metodologiyasida grammatik minimum tushunchasi muhim ahamiyat kasb etadi. Bu shuni anglatadiki, leksik mavzuni o'rganishda (mening oilam, mening kunim, kasbim va kundalik turli kichik dialoglar) talaba muloqot qila oladigan grammatik hodisalarning kichik hajmini tanlash talab etiladi. Agar darsga haddan tashqari ko'p grammatika kiritilsa, talaba shunchaki grammatik qiyinchiliklarga aralashib qoladi va o'rganish uchun motivatsiyani yo'qotadi.

Shu o'rinda til o'rgatayotgan har bir o'qituvchi duch keladigan birgina: *Talaba mavzuni o'zlashtirishda qanday aniq grammatik materialni o'rganishi va bilishi kerak?* degan savol har bir o'qituvchi oldida turishi maqsadga muvofiq sanaladi. Shu bilan birga, o'zbek tilining o'ziga xos spetsifik nutq tovushlari talaffuzi talabaga iloji boricha rasmlar bilan birga berilishi talabaning yodida qolishida yaxshi imkoniyatni yuzaga keltiradi.

Masalan:

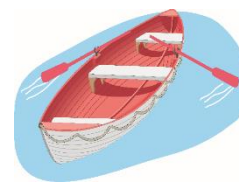
qurbaqa

qovun

qayiq

Shuningdek, o'zbek tiliga xos har bir shaxsga tegishli egalik qo'shimchalari muayyan jadval ko'rinishida, shaxs va unga qarashli egalik qo'shimchalari esa alohida rang bilan berilishi zarur grammatik hodisalar doirasini aniqlashga yordam beradi:

Shaxslar	Birlik		Ko'plik	
	Undoshdan so'ng	Unlidan so'ng	Undoshdan so'ng	Unlidan so'ng
I	kitob+ im	ruchka+ m	kitob+ imiz	ruchka+ miz
II	kitob+ ing	ruchka+ ng	kitob+ ingiz	ruchka+ ngiz
III	kitob+ i	ruchka+ si	kitob+ i (kitob+ lari)	ruchka+ si (ruchka+ lari)

Shu o'rinda talaba kichik dialog yoki matn yaratish jarayonida duch kelishi mumkin bo'lgan muammolardan yana biri – bu o'zbek tiliga xos gap bo'laklari tartibi bo'lib, uni bilish ham, albatta, o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. Xususan, bu borada talabaga qisqacha ma'lumot berib o'tishlik zarur. Ya'ni, barchamizga ma'lum, o'zbek tilida kesim (ot-kesim, fe'l-kesim) har doim gapning oxirida, ega esa gapning boshida keladi. Aniqlovchi esa o'zi aniqlayotgan bo'lakdan oldin, ya'ni agar egani aniqlab kelayotgan bo'lsa, egadan oldin yoki to'ldiruvchini aniqlab kelayotgan bo'lsa, to'ldiruvchidan oldin kelishi mumkin. Hol va to'ldiruvchi har doim kesimga bog'lanadi va har doim ega va kesim o'rtasida keladi. Biroq shu o'rinda holning ikki turi – o'rin va payt hollari haqida ma'lumot berib, uning egadan oldin kelish hollarini misollar yordamida tushuntirish talab etiladi. Masalan: *Bugun universitetda talabalarning anjumani boshlandi.* (*bugun* – qachon? – payt holi; *universitetda* – qayerda? – o'rin holi; *talabalarning* – kimlarning? – aniqlovchi; *anjuman* – nima? – ega; *boshlandi* – nima qildi? – kesim)

Talaba yuqorida keltirilgan ko'rgazmali grammatika asosida leksik minimumlardan foydalangan holda kundalik mavzular borasida muloqot qilishga harakat qiladi. O'qituvchining vazifasi esa har bir grammatik mavzudan kelib chiqib, faol leksika doirasida matnlar berish, yangi so'zlar lug'atini shakllantirish hamda talabalar nutqi, talaffuzi va gaplar aniqligini nazorat qilishdan iborat bo'ladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. Л., 1974.
2. Sh.Shoabduraxmonov va boshqalar. Hozirgi o'zbek adabiy tili. –Toshkent. O'qituvchi. 1980.
3. Sh.Ranmatullayev. Hozirgi adabiy o'zbek tili. Toshkent, 2007.

THE CONCEPT OF “SUBTITLES” AND THEIR WORKING IN THE TEXT

Faxriddin Bakiyev Jamshedovich

Teacher of Samarkand State Institute of foreign languages

***Annotation.** The film industry and everything connected with it invariably arouses interest and controversy among specialists in various fields, as well as among ordinary spectators. In recent decades, due to the active development of the field communications, the Internet and various social networks, interest in film production increased several times. And since the main films are released in English, interest has grown in such a phenomenon as subtitles for movies and series.*

***Key words:** film industry, frame, subtitle, caption, language, film, broadcast time, characters, comments.*

In order to define such a term as "subtitle", first turn, it is necessary to consider well-known concepts, thanks to which it becomes clear that the "subtitle" includes two morphemes: prefixes "sub" (from the Latin sub - "location below something, or near something"), and the root "caption" (from the French titre - "introductory inscription or explanatory text in the movie).

Subtitle - an inscription located at the bottom of the frame. Text a subtitle is usually a translation into another language of the words of the actor (announcer) or inscriptions. Films for the deaf are also subtitled. [6].

According to the "Big Explanatory Dictionary of the Russian Language", the term subtitle means "the caption under the image inside the frame, conveying words of actors or containing explanatory text.

It is interesting to note that in the traditional source ("Dictionary linguistic terms, ed. Akhmanova O. S.) this term does not exist. The absence of the term "subtitle" in specialized linguistic dictionaries is a kind of confirmation that subtitles for various

television and film materials were not considered for a long time in linguistic aspect, but rather were considered a cinematic reality.

Thus, selecting and summarizing information from all of the above definitions, we agree to divide the subtitles into two type of text that characterizes their use. These are subtitles reproducing the speech of characters in the original language (usually they accompany films for the deaf), as well as subtitles representing is a translation of the original text of the film into a language understandable viewer.

When defining such a thing as a "subtitle", within the framework of this work, this term will be considered solely as a text, which is a translation of the original film text into the language understandable to the viewer, in our case, we consider the English-Russian language pair.

Based on the work of Egorova T. A., all subtitles can be combined into relevant groups. As a rule, the classification is carried out according to seven basic grounds [9].

1. If possible, turn on and off:

- hidden (you can turn it on and off);
- open (i.e. displayed on the screen, they cannot be turned off).

2. According to the form in which they are stored:

- sewn (image and text are superimposed on the original video sequence);
- pre-rendered (originally finished material, stored separately from the video sequence, this is how DVD-video subtitles are stored);
- programmatic (text, often with markup elements, i.e. font, color, position on the screen, etc.).

3. According to the language of presentation, subtitles can be:

- original;
- transferable.

4. By broadcast time, subtitles are divided into the following types:

- coming out in real time;
- compiled in advance;

- part is prepared in advance, and part is released in the mode real time.

5. According to the level of detail of events, subtitles are divided into:

- containing only replicas of characters and comments to inscriptions in the frame;
- containing additional, informative or explanatory information.

6. According to the content, subtitles can be:

- narrative;
- forced (containing translation);
- extended (combination of localized and standard subtitles);
- localized (containing an explanation for the element, located in the text of the subtitles);
- informative (containing explanatory information to what is happening in the frame);
- bonus (separate subtitles related to voice-over information and photography).

7. According to the scope of use, the following types of subtitles are distinguished:

- artistic (used in movies, opera, theatrical performances);
- media subtitles (used in news, advertising);
- entertaining (used in videos, computer games that teach the language of programs) [4].

The above classification of subtitles allows us to compose a general idea of them as a whole. Consider one of the areas of use of subtitles, in this case film discourse.

Based on the article by M. A. Samkova devoted to the issue correlation between the concepts of "film text" and "film discourse", it can be argued that the concept of film discourse can be defined through the concept of film text.

Cinematic text in relation to film discourse can be considered as its fragment, but film discourse as a whole text or a set of combined some sign of the texts.

USED LITERATURE

1. Kizi, K. M. A., & Nosirovna, K. A. (2023, May). Idioms in oral and written business communication in English. In International Conference on Research Identity, Value and Ethics (pp. 452-454).
2. Abdirashidovna, C. N., & Nasimovna, A. K. (2021). Features of Translation of British Articles of the Internet Media into the Uzbek Language. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 1(2), 230-232.
3. Asror, Y. (2022). TARJIMONLARDA LINGVOKULTUROLOGIK KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH. IJTIMOY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(12), 138-140.
4. Asror, Y. (2020). Methods of translation of socio-political texts (with the examples of English language). Наука и образование сегодня, (4 (51)), 35-38.
5. FJ, B. (2023). The polysystem theory of subtitling. Journal of Universal Science Research, 1(2), 468-471.
6. Kudratovich, D. N. (2023). СИНХРОН ТАРЖИМА ҚИЛИШДА ҚЎЛЛАНИЛАДИГАН АЙРИМ УСУЛЛАР ТАСНИФИ. IQRO JURNALI, 1(2), 322-330.
7. Муладжанов, Ш., & Насрулаева, Т. (2021). Stylistic approaches of literary translation. Общество и инновации, 2(3/S), 196-201.
8. Муладжанов, Ш., & Насрулаева, Т. (2021). Стилистические подходы литературного перевода. Общество и инновации, 2(3/S), 196-201.

9. Nasrullayeva, T. (2021). ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА НАУЧНО ТЕХНИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ. Мир исследований, 2(2).
10. Nasrullayeva, T., & Rozikova, F. (2023, May). Modern methods and approaches to teaching simultaneous translation for translation students. In International Conference On Higher Education Teaching (Vol. 1, No. 3, pp. 59-62).
11. Tozagul, N. (2023, May). АКТ DAN FOYDALANGAN HOLDA MORFOLOGIK KATEGORIYALARNI TARJIMA QILISH. In Конференция: Союз Науки и Образования (Vol. 5, No. 2, pp. 6-13).
12. Suhrobovna, N. T. (2023). О ‘QITISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN UNUMLI FOYDALANISH. GOLDEN BRAIN, 1(12), 69-72.
13. Sukhrobovna, N. T. (2022). AXBOROT TEXNOLOGIYALARDA MATNLARNING GRAMMATIK XUSUSIYATLARI. Gospodarka i Innowacje., 24, 1087-1090.

TRANSLATION STRATEGY AS A BASIC CONCEPT OF TRANSLATING SUBTITLES

Faxriddin Bakiyev Jamshedovich

Teacher of Samarkand State Institute of foreign languages

***Annotation.** The film industry and everything connected with it invariably arouses interest and controversy among specialists in various fields, as well as among ordinary spectators. In recent decades, due to the active development of the field communications, the Internet and various social networks, interest in film production increased several times. And since the main films are released in English, interest has grown in such a phenomenon as subtitles for movies and series.*

***Key words:** caption, language, film, broadcast time, characters, comments, film industry, frame, subtitle.*

In modern translation studies to describe the translation process the phrase "translation strategy" is widely used. It can meet both in scientific and educational literature, as well as in various kinds of normative documents - in curricula, plans, examination tickets, etc.

Shlepnev D. N. argues that "the phrase "translation strategy" at first glance, it carries a certain terminology, and the concept denoted by it - to belong to the fundamental concepts of translation studies. However, when trying to find out what exactly science about translation understands the translation strategy and how much use this phrase deepens our knowledge of reality (in this case of the translation process), a far from unambiguous picture is revealed" [4, 161].

In our study, we found that the definition "translation strategy" is not in the "Explanatory Translation Dictionary" Nelyubina L. L., the most complete special to date translation reference manual, "which contains 2028 vocabulary articles extracted

from 224 sources” Meanwhile, the phrase "translation strategy" was widely used, in particular, Schweitzer A. D., Komissarov V. N. and continue to use them followers[3].

However, the term "translation strategy" can be found in several options. So, together with the "translation strategy" we can meet "translator strategy", "translation strategy", "translation tactics" and See also "the strategy of the translator's behavior in the process of translation." All these phrases are used as semantic variants.

It is worth noting that not only different, but sometimes even the same Researchers put different meanings into this phrase. From one side, it is used in the broadest sense, in the sense of "as translate correctly. Often in this case one speaks of a general "strategy translation".

Kryukov N. A. in the textbook "Theory of Translation" talks about the plan activities that the translator develops, but at the same time also uses the phrase "translation strategy", and also, as variant, the phrase "strategic line" [19. 48]. However, not clarifies the description of any specific actions to perform task, since the opinion prevails that “the strategy translation” can and should be developed and then implemented by everyone translator yourself.

Komisarov V. N. “A translation strategy is understood as potentially conscious plans of the translator, which are aimed at solving specific translation problems within a specific translation situation and are called upon to achieve a certain goal, which is due to a certain translation task” [3, p. 92-93]. Also Komisarov V.N. States that in literary translation, for example, “the strategic task is to transfer of the artistic and aesthetic function of the original” [3, p. 84].

Komissarov V. N. in his work "Modern Translation Studies" defines strategy as “a kind of translational thinking that underlies the translator's actions" [3, p. 356], and distinguishes three groups principles for implementing a "translation strategy": some initial installations; choosing a common course of action; character choice and sequence of actions in the translation process.

The first who spoke about the concept of "translation strategy" is German linguist, professor of applied linguistics H. Krings. He proposed to consider as this concept a

potential plan actions of an interpreter who acts in the process of solving certain translation tasks. At the same time, H. Krings distinguished between the concepts of macro- and microstrategies. Macrostrategy implies methods of solving certain tasks, and microstrategy is the solution of a single task [2].

Sdobnikov V.V. in his work "In search of a strategy" claims that "such a concept as a translation strategy implies the essence and the order of actions of the translator in the process of working with a specific text. In this situation, it is also appropriate to use the concept of "action translator" [1, p. 38].

Based on the work of Alekseeva I.S., referring to the works H. Krings, "translation strategy" can be represented as an algorithm translator's actions. This strategy aims to create product, which in this case is the translated text.

USED LITERATURE

1. Сдобников В. В. В поисках стратегии // Проблемы теории, практики и дидактики перевода: Сборник научных трудов. Серия «Язык. Культура. Коммуникация». Выпуск 20. Том 1. Н.Новгород: НГЛУ, 2017. 37- 47 с.
2. Krings H. P. Was in den Köpfen von Übersetzern vorgeht: Eine empirische Untersuchung zur Struktur des Übersetzungsprozesses an fortgeschrittenen Französischlernern [Текст] / H.P. Krings. – Tübingen : Narr, 1986.
3. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение [Текст]/ В.Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2002. – 424 с
4. Шлепнев Д. Н. Стратегия перевода и параметры стратегических решений // Перспективы науки и образования. 2018. № 5 (35). 161-170 с.
5. Kizi, K. M. A., & Nosirovna, K. A. (2023, May). Idioms in oral and written business communication in English. In International Conference on Research Identity, Value and Ethics (pp. 452-454).
6. Abdirashidovna, C. N., & Nasimovna, A. K. (2021). Features of Translation of British Articles of the Internet Media into the Uzbek Language. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 1(2), 230-232.
7. Asror, Y. (2022). TARJIMONLARDA LINGVOKULTUROLOGIK KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH. IJTIMOY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(12), 138-140.

8. Asror, Y. (2020). Methods of translation of socio-political texts (with the examples of English language). *Наука и образование сегодня*, (4 (51)), 35-38.
9. FJ, B. (2023). The polysystem theory of subtitling. *Journal of Universal Science Research*, 1(2), 468-471.
10. Kudratovich, D. N. (2023). СИНХРОН ТАРЖИМА ҚИЛИШДА ҚЎЛЛАНИЛАДИГАН АЙРИМ УСУЛЛАР ТАСНИФИ. *IQRO JURNALI*, 1(2), 322-330.
11. Муладжанов, Ш., & Насрулаева, Т. (2021). Stylistic approaches of literary translation. *Общество и инновации*, 2(3/S), 196-201.
12. Муладжанов, Ш., & Насрулаева, Т. (2021). Стилистические подходы литературного перевода. *Общество и инновации*, 2(3/S), 196-201.
13. Nasrullayeva, T. (2021). ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА НАУЧНО ТЕХНИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ. *Мир исследований*, 2(2).
14. Nasrullayeva, T., & Rozikova, F. (2023, May). Modern methods and approaches to teaching simultaneous translation for translation students. In *International Conference On Higher Education Teaching* (Vol. 1, No. 3, pp. 59-62).
15. Tozagul, N. (2023, May). АКТ DAN FOYDALANGAN HOLDA MORFOLOGIK KATEGORIYALARNI TARJIMA QILISH. In *Конференция: Союз Науки и Образования* (Vol. 5, No. 2, pp. 6-13).
16. Suhrobovna, N. T. (2023). О ‘QITISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN UNUMLI FOYDALANISH. *GOLDEN BRAIN*, 1(12), 69-72.
17. Sukhrobovna, N. T. (2022). АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДА МАТНЛАРНИНГ ГРАММАТИК ХУСУСИЯТЛАРИ. *Gospodarka i Innowacje.*, 24, 1087-1090.

O‘ZBEKISTONNING XALQARO MEHNAT TAQSIMOTIDA TUTGAN O‘RNI

Temirov Shavkat Baxtiyor o‘g‘li

Termiz davlat universiteti 2-kurs magistr

gmail: shavkattemirov38@gmail.com

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasining xalqaro mehnat taqsimotida tutgan o‘rni haqida qisqacha ma’lumot yozilgan. Yana, O‘zbekistonning xorijiy mamlakatlar bilan aloqalari haqida ma’lumotlar keltirilgan. Jumladan, mamlakatimiz chet elga eksport qilinadigan va import qilinadigan mahsulotlar bayon etilgan.*

***Annotation.** This article contains brief information about the position of the Republic of Uzbekistan in the international division of labor. Also, information about Uzbekistan’s relations with foreign countries is given. In particular, the products exported and imported by our country are described.*

***Kalit so‘zlar.** xalqaro mehnat taqsimoti, o‘zbek moduli, iqtisodiy aloqa, korxonalar, mahsulot.*

Har bir davlat xalqaro miqyosida o‘z o‘rniga ega hisoblanadi. Qaysidir davlatlar yetakchi, yana qaysilaridir quyi ko‘rsatkichlarda qayd etiladi. Bu albatta mamlakatlarning rivojlanish darajasi bilan bog‘liq. Davlatlarning xalqaro miqyosida namoyon bo‘ladigan ko‘rsatkichlardan biri bu Xalqaro mehnat taqsimotidir. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi ham xalqaro mehnat taqsimotida o‘z o‘rniga egadir. Xalqaro mehnat taqsimotida mamlakatlarning bir-biri bilan tashqi iqtisodiy aloqalari muhim rol o‘ynaydi. Xususan, O‘zbekistonda davlat mustaqilligi e’lon qilingandan keyin uning tashqi iqtisodiy aloqalari sohasida yangi davr boshlandi. O‘zbekistonda ham

mustaqillikdan keyin bu borada jadallik bilan ishga kirishildi. Prezidentimiz tomonidan kerakli qaror va farmonlar e'lon qilindi.

O'zbekiston amalga oshirayotgan tashqi iqtisodiy aloqalarning asosiy shakli xorijiy mamlakatlar bilan iqtisodiy hamkorlik qilishdir. Ular bilan valyuta-kredit munosabatlari, ilmiy-texnikaviy hamkorlik, xo'jalik korxonalarini birgalikda qurish, oldi-sotdi ishlari kengaytirilmoqda.

O'zbekiston Prezidentining farmoni bilan Respublika tashqi savdo va xorijiy mamlakatlar bilan aloqa vazirligi tuzildi. O'zbekiston tashqi iqtisodiy faoliyat milliy banki ham o'z ishini boshlab yubordi.

O'zbekiston Vazirlar Mahkamasi Respublikada xorijiy sarmoyalar bilan korxonalar, jumladan, qo'shma korxonalar, xalqaro birlashmalar va tashkilotlar hamda ularning bo'linmalarini barpo etish, ularni davlat ro'yxatidan o'tkazish tartibi haqida maxsus qaror qabul qilindi.

O'zbekiston Xalqaro mehnat taqsimotida o'z o'rniga ega bo'lishiga sabab bo'lgan holatlardan biri "O'zbek moduli" dir. Birinchi prezidentimiz tomonidan ishlab chiqilgan bu modul beshta tamoyildan iborat. Ozbekiston Respublikasining so'ngi yigirma yildagi rivojlanishiga bu modul juda katta hissa qo'shdi. Ya'ni mamlakatimizning tashqi iqtisodiy aloqalari va ichki siyosatida deyarli shu modul tamoyillari orqali amalga oshirildi.

Mustaqillikdan keyin O'zbekiston Respublikasi ko'plab chet el firmalari bilan qo'shma korxonalar qurish xususida shartnomalar imzolagan. Chet el firmalari bilan hozirgi kungacha ham birgalikda faoliyat olib bormoqda. "Sovplastital" 30 turdan ortiq mahsulot, Xitoy Xalq Respublikasi bilan birgalikda qurilgan korxonalar termos, televizor. Ispaniya firmasi bilan hamkorlikda qurilgan korxonalar bir marta foydalanadigan shpris ishlab chiqarmoqda. AQSH bilan birgalikda kon chiqindilaridan oltin ajratib olinmoqda. Janubiy Koreyaning DEU firmasi, Asaka (Andijon), GFRning Mercedes-Bens firmasi Do'stlik (Xorazm) shaharlarida avtomobil zavodlari qurmoqda. Buxoroda Hindiston bilan birgalikda shifobaxsh o'tlardan dorilar tayyorlaydigan korxonalar. Bukada Turkiya bilan hamkorlikda akkumlyator zavodi

qurildi. Turkiya Respublikamizning ko'pgina viloyatlarida yengil va oziq-ovqat korxonalari qurmoqda. Bunday korxonalarni Pokiston, Hindiston va boshqa xorijiy davlatlar ham qurmoqdalar. Tashqi iqtisodiy aloqalar O'zbekiston mustaqilligi e'lon qilingandan beri tez sur'atlar bilan kengayib bormoqda.

O'zbekiston ham xorijiy mamlakatlarga anchagina keng iste'mol buyumlari, ayniqsa milliy gazlamalar, oziq-ovqat (o'simlik moyi, meva sabzavot, sharoblar va hokazo) mahsulotlar chiqaradi. Respublikamiz xorijiy Osiyo mamlakatlariga yanada kengroq xildagi sanoat mahsulotlari, asbob-uskunalar eksport qilmoqda. O'zbekiston Sharqiy Yevropa mamlakatlaridan ko'p miqdorda turli xalq iste'moli buyumlari; mebel, kiyim-kechak, gazlama, poyabzal, ro'zg'or elektr asboblari, yozuv mashinalari servislar, attorlik mollari, tamaki va qandolat mahsulotlari, sabzavot hamda meva konservalari, sharob va hokazolar oladi.

Rivojlanayotgan mamlakatlardan O'zbekistonga esa xalq iste'moli mollari, tropik va subtropik mevalar, choy, qora murch, yengil va oziq-ovqat sanoatining ayrim mahsulotlari keltiradi. Respublikamiz turli mutaxassis kadrlarni qo'shni mamlakatlarda xo'jalik obektlarini bunyod etishda qatnashmoqdalar. O'zbekiston rivojlanayotgan mamlakatlarning milliy iqtisodiyotini rivojlantirishda yordam berish bilan birga ular xo'jaligining turli sohalari uchun milliy kadrlar tayyorlashda ham samarali ko'maklashmoqda. Respublikamizning bir qancha oliy o'quv yurtlarida Osiyo, Afrika mamlakatlarining yoshlari taxsil olmoqdalar.

O'zbekiston rivojlanayotgan mamlakatlar bilan iqtisodiy aloqalar toboro kengayib bormoqda. Respublikamiz bu mamlakatlarga faqat qishloq xo'jalik mahsulotlarigina emas, balki anchagina miqdorda sanoat mahsulotlarini ham chiqaradi. Bu mahsulotlar orasida urug'lik chigit, pilla, ip va tabiiy ipak gazlamalar, paxta moyi, dori-darmonlar, buyan ildizi, meva konservalari, tomat pastasi va xakozalar ulushi ancha kattadir. Respublikamiz rivojlangan mamlakatlardan turli mashina va zamonaviy sanoat uskunalari oladi. Jumladan, Fransuz firmalaridan uysozlik kombinatlarini qurish hamda Toshkent shampandan zavodi uchun, Toshkent tamaki fabrikasi uchun kerakli jihozlarni oldilar. Shvetsiyadan Toshkent shaxarlararo avtomat

– telefon stansiyasi uchun jihozlarining bir qismi olindi. Italiyadan Chirchiq kaprolaktam zavodi uchun kerakli jihozlar olindi.

Respublikamiz iqtisodiyoti, fan va texnikasining tez rivojlanib borishi O‘zbekistonning tashqi iqtisodiy aloqalarda yanada keng ko‘lamda qatnashishiga zamin yaratadi. Mustaqil O‘zbekistonda xorijiy mamlakatlar ko‘rgazmalari o‘tkazilmoqda. Xususan, Respublikamizda 1991-yili Yaponiya (Chori firmasi), Xindiston, Bangladesh kabi mamlakatlar sanoat maxsulotlari ko‘rgazmalari o‘tkazdilar.

Xalqaro mehnat taqsimotida asosiy ko‘rsatkichlardan bir bo‘lgan xalqaro turizmni yanada rivojlantirish uchun O‘zbekistonda keng imkoniyatlar mavjud. Bu borada hukumatimiz tomonidan qonun qabul qilingan. Jumladan, har yili qaror va farmonlar e‘lon qilinmoqda. Bu albatta mamlakatimizning jahonda o‘z o‘rniga ega bo‘lishga xizmat qiladi. O‘zbekistonning xorijiy mamlakatlar bilan madaniy aloqalari halqlarning ma‘naviy va ma‘daniy boyliklarini rivojlantirishga munosib hissa bo‘lib qo‘shilmoqda.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, mamlakatimizning mustaqilligidan keyin ko‘plab xorijiy mamlakatlar bilan iqtisodiy aloqalar o‘rnatildi. Hozirda ham bu borada amaliy ishlar olib borilmoqda. O‘zbekiston xalqaro mehnat taqsimotida yetakchilardan biri bo‘lish uchun shart-sharoitlar yetarlidir. Mamlakatimizning rivojlanishi uchun biz ham o‘z hissamizni qo‘shishimiz kerak. Tabiiy boyliklardan, mavjud resurslardan oqilona foydalanishimiz zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vaxabov A.V., Tadjibaeva D. A., Xajibakiev Sh.X. Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar. T.; - 2011
2. Rasulova D.V. Ishchi kuchi migratsiyasi rivojlanishishshg nazariy asoslari. T.: Moliya - 2010. 98-b.
3. Tojiev Z.N. O'zbekiston aholisi, o'sishi va joylanishi (1989-2009 yy.). Ilmiy monografiya. T.; - 2010
4. Uzbekistan: Otsenka urovnya jizni naseleniya. Dokument Vsemirnogo Banka. May 2003, tom 11, s. 33.
5. Qurboniyozov R. Geografiya o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. - Urganch, 2001. - 200 b.
6. Fuqarolarning mehnat migratsiyasi masalalarida o'tkazilgan sotsiologik tadqiqotlar natijalari bo'yicha yakuniy hisobot. Toshkent 2018

ATMOSFERANING IFLOSLANISH MUAMMOLARI

Yo‘ldashaliyev Murodillo Nishonboy o‘g‘li

Talaba, Farg‘ona Politexnika instituti, Farg‘ona shahar

murodilloyuldashaliyev@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada ekologiyaning inson hayotidagi muhim roli ekanligini hamda dunyo ekologik muammolarini hal qilishning ko‘plab usullari taklif qilmoqda. Ularning aksariyati chiqindilarni kamaytirish, sanoat chiqindilarini utilizatsiya qilish va alternativ energiya manbalariga o‘tishlar hamda O‘zbekiston sharoitida ekologik huquqiy asoslari va zamonaviy mexanizimlari hususida fikir yuritilgan.

***Kalit so‘zlar:** globallashuv, globallashuv davri, mexanizimlar, biosfera, atmosfera, harorat.*

Atmosferaning ifloslanish muammolari

Atmosfera yer sharining havo qobig‘i bo‘lib, biosferada hayot mavjudligini taminlovchi asosiy manbalardan biridir. Atmosfera barcha jonzoatlarni zararli kosmik nurlardan himoya qilib turadi, sayyora yuzasidagi issiqlikni saqlaydi. Agar havo qobig‘i bo‘lmaganida yer yuzasida kunduzi harorat +100 C va kechqurun -100 C harorat kuzatilgan bo‘lar edi. Atmosferaning yuqori chegarasi taxminan 2000 km balandlikdan o‘tadi, atmosfera bir necha qatlamlardan iborat bo‘lib. Uning asosiy massasi 10-16 km balandlikkacha bo‘lgan quyi troposfera qismida joylashgan, ob – havo va iqlim ko‘p jihatdan atmosferadagi jarayonlar bilan bog‘liq. Begona qo‘shimchalari bo‘lmagan atmosfera havosi quyidagi tarkibiy qismlardan iborat; azot-78.1%, kislorod 20.9%, argon va boshqa inert gazlar 0.95%, karbonat angidrid 0.03 %. Boshqa gazlarning miqdori nisbatan kam . Bundan tashqari havoda doim 3-4 % suv bug‘lari. Chang

zarralari bo'radi. Atmosferadagi har bir gaz o'ziga xos fizik va kimyoviy xususiyatlarga egadir.

Atmosferadagi uzoq vaqtdan beri asosiy gazlarning nisbatan doimiy miqdorlari mavjud bo'lib, so'ngi yillarda inson tasirining kuchayishi natijasida gazlar balansining o'zgarishi kuzatilmoqda. Atmosferadagi gazlar doimiy miqdori o'zgarishi sayyoramiz uchun salbiy oqibatlarga olib kelishi aniqlangan. Oxirgi yillarda atmosferaga o'nlab mlrd tonna karbonat angidrid gazining chiqishi natijasida sayyoramizning o'rtacha harorati 0,5 C oshganligi aniqlangan. «Parnik effekti» natijasida yer yuzi o'rtacha haroratining o'zgarishi og'ir ekologik oqibatlarga olib kelishi bashorat qilinadi. Har yili yer yuzasida yonish jarayonlariga qo'shimcha o'n mlrd tonnadan ortiq kislorod sarflanadi. Biosferada kislorodni tiklovchi manbalar-yashil o'simliklar maydonining tez qisqarib borayotganligini hisobga olsak, kelajakda kislorodning kamayishi muommosi yuzaga kelishi shubhasizdir. Atmosferaning ifloslanishi deganda havoga begona birikmalarning qo'shilishi natijasiga uning fizik va kimyoviy xususiyatlarining o'zgarishi tushuniladi, atmosfera tabiiy va suniy yo'llar bilan ifloslanadi. Vulqonlar otilishi, chang to'zonlar, o'rmon va dashtlardagi yong'inlar o'simlik changlari mikroorganizmlar kosmik chang va boshqalar tabiiy ifloslanish manbalaridir. Suniy ifloslanish manbalariga energetika, sanoat korxonalar, transport, maishiy chiqindilar va boshqalar kiradi. Hozirgi kunda atmosferaning suniy ifloslanish darajasi oshib bormoqda. atmosferaning mahalliy, regional va global ifloslanishi kuzatiladi. Agregat holatiga ko'ra atmosferani ifloslovchi birikmalarni to'rt guruhga bo'lish mumkin; qattiq, suyuq, gazsimon va aralash birikmalar, havoni ifloslovchi asosiy modda va birikmalarga aerzollar, qattiq zarrachalar, kurum, azot oksidlari, uglerod oksidlari, oltingugurt oksidlari, xlorftoruglevodorodlar, metal oksidlari va boshqalar kiradi, Atmosferaga o'n minglab tonna modda va birikmalar chiqarilgan bo'lib, ularning o'zaro birikib hosil qilgan aralashmalari to'la urganilmagan. Bunday nomalum birikmalarning tirik jonzotlarga shu jumladan inson sog'lig'iga tasiri aniq baholangan emas.

Havoning kuchli ifloslanishi bazi uy hayvonlarining nobud bo'lishiga olib keladi. Atmosfera havosidagi ifloslantiruvchi moddalarning inson organizmiga bevosita yoki bilvosita zararli tasir ko'rsatmaydigan miqdori ruxsat etilgan miqdor (REM) deb yuritiladi . Bunda zararli birikmalarning odam mehnat faoliyatiga va kayfiyatiga putur etkazmasligi nazarda tutiladi. Havo ifloslanishining muntazam REM dan yuqori bo'lishi aholi kasallanish darajasining keskin ortishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.Ergashev "Umumiy ekologiya" Oliy o'quv yurt talabalari uchun darslik Toshkent-2003.
2. Y.Shodimetov, R.Rahimbekov, "Ijtimoiy ekologiyaga kirish". Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. Toshkent „O'qituvchi" 1994
3. O. Qudratov „Sanoat ekologiyasi». Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi bakalavrlar uchun o'quv qo'llanma.Toshkent-2003.

JINOIY JAZONI YENGILLASHTIRUVCHI HOLATLAR: QO‘LLASH TARTIBI VA UNDAGI MAVJUD MUAMMOLARNI BARTARAF ETISH MASALALARI

Ma’rifjanov Mirzabahrom Tohirjon o‘g‘li
Huquqni muhofaza qilish Akademiyasi tinglovchisi
mirzabahrom@inbox.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada jinoiy jazolarni yengillashtiruvchi holatlarni qo‘llashdagi masalalar, jinoiy jazolarni individuallashtirishda yengillashtiruvchi holatlarining e’tiborga olish masalalari, shuningdek mazkur yo‘nalishda mazkur faoliyatdagi bilan bog‘liq takliflar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: *Jazo tayinlash, Jinoyat kodeksi “umumiy” va “maxsus” qismi, muqobil sanksiya, qonuniylik, fuqarolarning qonun oldida tengligi, demokratizm, insonparvarlik, odillik, ayb uchun javobgarlik, javobgarlikning muqarrarligi.*

TITLE OF PAPER

This article presents issues in the application of criminal punishment mitigation cases, issues of consideration of mitigation cases in the individualization of criminal penalties, as well as proposals related to the activities in this direction.

Key words: *Appointment of punishment, “general” and “special” part of the Criminal Code, alternative sanction, legality, equality of citizens before the law, democratism, humanity, justice, responsibility for guilt, inevitability of responsibility.*

KIRISH(ВВЕДЕНИЕ/INTRODUCTION)

Adolatli qonunlar qonuniylik va tartibni ta’minlaydi, davlat hokimiyati organlarining vakolatlarini va fuqarolarning huquqiy ongini, jamiyat barqarorligi va rivojlanishini, uning siyosiy va iqtisodiy tizimlarini, davlat apparati faoliyati samaradorligini belgilaydi. Mamlakatimizda demokratik yangilanishning bugungi bosqichdagi eng muhim yo‘nalishlaridan biri, bu – qonun ustuvorligi va qonuniylikni mustahkamlash, shaxs huquq va qonuniy manfaatlarini ishonchli va samarali himoya qilishga qaratilgan sud-huquq tizimini izchil demokratlashtirish va liberallashtirishdan iboratdir. 2022-yil 28-yanvar kuni qabul qilingan “2022—2026-yillarga mo‘ljallangan

yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risidagi” 60-sonli Prezident farmonining 14- maqsadida ham jinoyat, jinoyat-protsessual va jinoyat ijroiya qonunchiligini takomillashtirish siyosatini izchil davom ettirish, jinoiy jazolar va ularni ijro etish tizimiga insonparvarlik tamoyilini keng joriy etish belgilab qo‘yilgan ¹. Shuningdek, 2018-yil 14-may kuni qabul qilingan “Jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchiligi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 3723-sonli Prezident qaroriga ko‘ra konsepsiyaning 2.3-bandida jazolar tizimi va ularni tayinlash mexanizmlarini qaytadan ko‘rib chiqish, eskirgan hamda zamonaviy talablarga javob bermaydigan jazolar shakli va turlarini chiqarib tashlash vazifasi belgilangan ². Aybdor deb topilgan shaxsga adolatli jazo tayinlash juda muhim hisoblanadi. Chunki shaxsga adolatli jazo tayinlanmas ekan, jazo tayinlashdan belgilangan maqsadga, ya’ni mahkumni axloqan tuzatish, uning jinoiy faoliyatni davom ettirishiga to‘sqinlik qilish hamda mahkum, shuningdek boshqa shaxslar yangi jinoyat sodir etishining oldini olish maqsadlariga erishib bo‘lmaydi. Shuningdek, shaxsga adolatli jazo tayinlanmas ekan, nafaqat shaxsning o‘zi, uning oilasi va hatto jamiyatning taqdiriga ham salbiy ta’sir etishi mumkin. Shu sababli jazo tayinlash shaxsni qilmishini kvalifikatsiya qilish kabi ahamiyatli hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi, Jinoyat kodeksi, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 14-maydagi PQ-3723-son qarori, Sudlar tomonidan jinoyat uchun jazo tayinlash amaliyoti to‘g‘risida plenium qarori va boshqa normativ huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga ushbu mavzuning mohiyatini ochib berishga muayyan darajada xizmat qiladi. Shu jumladan jnoiy jazolarni yengillashtiruvchi holatlarni o‘rganishning dolzarbligi ularning huquqiy mohiyatini, jazo tayinlanganda uni individuallashtirish mezonlari va doirasini, so‘nggi yillarda kiritilgan o‘zgartirish va qo‘shimchalarni hisobga olgan holda ularning har birini aniqlashtirish zarurati bilan bog‘liq.

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022 yildagi “2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli Farmoni;

² O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 14.05.2018 yildagi “Jinoyat va jinoyatprotsessual qonunchiligi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3723-sonli Qarori

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДОЛОГИЯ/ METHODS)

Jazo tayinlash institutini o'rganish, mavjud muammolar bo'yicha tahlil qilish, shuningdek, bir qator asosiy jihatlarini hisobga olib turli darslik, monografiya va ilmiy ishlar yozilgan. Yurtimiz olimlaridan - M.Rustamboyev, M.Usmonaliyev, A.Yaqubov, M.M.Mirzajonov, M.Z.Muqimova tomonidan tayyorlangan ilmiy tadqiqot ishlar, o'quv qo'llanmalar va darsliklarda jazo tayinlashdagi ayrim muammolar o'rganilgan. Shu o'rinda, M.H.Rustambayevning "O'zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi. 2-tom" darsligi, M. Usmonaliyevning "Jinoyat huquqi. Umumiy qism" darsligi, M.M.Mirzajonovning "Jinoyat huquqi. Umumiy qism" darsligi, M.Z.Muqimovanning "Sud-huquq islohotlari va jinoyat qonunini liberallashtirish masalalari" monografiya kabi darslik, o'quv qo'llanmalari va ilmiy maqolalarda jazo tayinlash atroflicha tahlil qilingan¹.

Xorijiy mualliflarning ushbu mavzuning ochib berishiga nazar tashlaydigan bo'lsak, MDHga a'zo davlatlar olimlaridan - S.A.Veliyev, D.S.Dyadkin, K.I.Djayanbayev, V.K.Duyukov, S.F.Milyukov, O.V.Starkov, A.F.Mitskevich, V.A.Nikonov, V.N.Orlov, A.A.Ryabinin, M.N.Stanovskiy, A.V.Naumov, Yu.F.Bespalov, A.Yu.Bespalov, I.A.Podroykina, E.N.Jevlakov jinoiy javobgarlik va jazo tayinlashda muammolar o'zlarining bir qator izlanishlari bilan o'rganishgan. Shuningdek, X.Xart (Buyuk Britaniya), G.Rash (AQSH) va S.I. Vaybert (Shvetsiya)lar o'zlarining bir qator maqolalarida jazo tayinlash bilan bog'liq muammolarni o'rganishda izlanishlar olib borishgan.

¹ Рустамбоев М.Х., Узбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шархлар. Умумий қисм.- Тошкент, 2006. Б.581.

Усмоналиев М., Бакунов П. Жиноят ҳуқуқи. Умумий қисм.- Насаф нашриети-2010

3. Шкреедова Э.Г. Учет личности виновного и обстоятельств, смягчающих и отягчающих наказание, как один из критериев справедливого наказания // Журнал российского права. - 2016. - № 6. - С. 134.

4. Зубов В.К. Правовая культура Уголовного кодекса Российской Федерации // Российская юстиция. - 2011. - № 6. - С. 27.

5. М.Х. Рустамбоев. Узбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқи курси. II том. Умумий қисм. Жазо тугрисида таълимот. Олий таълим муассасалари учун дарслик. -Т.: ^ М 21У0, 2011. -Б 304.

6. М.И. Качан. Обстоятельства, смягчающие наказание в российском уголовном праве. Дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. -М., РГБ, 2005. -С. 194.

NATIJALAR (РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS)

Mavzuning dolzarbligi quyidagilar bilan izohlansa maqsadga muvofiq bo‘ladi. Sudlar tomonidan jinoyat ishlarini ko‘rib chiqishda adolatni ta‘minlash jinoyat qonunchiligining asosiy prinsiplariga — qonuniylik, fuqarolarning qonun oldida tengligi, demokratizm, insonparvarlik, odillik, ayb uchun javobgarlik, javobgarlikning muqarrarligi, shuningdek jinoiy jazoni individuallashtirishga rioya qilishni nazarda tutadi. Jazoni individuallashtirish jazoni tayinlashda sud nafaqat sodir etilgan jinoyatning ijtimoiy xavfliligi xususiyati va darajasini, balki aybdorning shaxsini va jazoni yengillashtiradigan va og‘irlashtiradigan ish holatlarini ham hisobga olgan holda amalga oshirilishini nazarda tutadi.

Jazo – bu jinoyat huquqining muhim institutlardan biri hisoblanib, u jinoiy javobgarlikka tatbiq etishning etakchi shaklidir. Aynan jinoyatlarning jazolanishi jinoiy qonunni ijtimoiy aloqalarga ta‘sir ko‘rsatuvchi vosita sifatida xizmat qiladi va huquqiy normalarni shaxs, jamiyat va davlatni noqonuniy tajovuzlardan himoya etuvchi haqiqiy mexanizmga aylantiradi. Jinoiy javobgarlik masalasi sezilarli tarzda jinoiy jazo masalasiga borib taqaladi. Jazoning samaraliligi o‘z navbatida uning belgilanishiga bevosita bog‘liqdir, chunki jazoning roli va mohiyati qanchalik to‘g‘ri tushunilsa, jinoyat sodir etgan shaxslarga ta‘sir o‘tkazish usul va metodlarini tanlash shunchalik samarali bo‘ladi. Bu esa o‘z navbatida jinoiy javobgarlikni ijtimoiy aloqalarni boshqarishdagi ta‘siri ortishini ko‘rsatadi. Yuqoridagilarni hisobga olgan holatda jazoni yengillashtiruvchi holatlar mavjud bo‘lganda, har bir ish mazmunidan kelib chiqib jazoni individuallashtirish dolzarb masalaga aylanadi chunki adolatli jazo tayinlash nafaqat jinoyat sodir etgan shaxslarga, balki ularning oilasi va qarindoshlariga, ijtimoiy sohaga, mehnat jamoalariga va umuman jamiyatga ta‘sir qiladigan muammodir. Keltirib etilgan omillarni hisobga olgan holda tanlangan mavzuning dolzarbligini shuningdek uni chuqur o‘rganilish zaruriyatini belgilaydi.

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ/DISCUSSION)

Mavzuning obykti jinoiy jazoni yengillashtiruvchi holatlar va ular mavjud bo‘lganda qo‘llash tartibi va undagi mavjud muammolarni bartaraf etish masalalari

bo'lsa, predmeti sifatida jinoiy jazoni yengillashtiruvchi holatlar va ularni qo'llash tartibiga oid bo'lgan normativ-huquqiy hujjatlar, maxsus adabiyotlar, huquqni qo'llash amaliyoti, statistik axborotlar deb belgilab olinsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Tadqiqot maqsad va vazifalari. ushbu dissertatsiya tadqiqotining maqsadi O'zbekiston Respublikasi va xorijiy davlarning jinoyat qonunchiligiga binoan yengillashtiruvchi holatlar turlarining mohiyati va tizimini tushunish bilan bog'liq nazariy va amaliy muammolarni yanada o'rganish, ularning aybdorga ta'sir chegaralarini bilish hamda O'zbekiston Respublikasi jinoyat qonunchiligida jazoni yengillashtiradigan holatlarni tartibga solishning maqbul modelini ishlab chiqish va jinoyat sodir etgan shaxslarga jazo tayinlash va individuallashtirishda ularni hisobga olishdir.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION)

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, tadqiqot natijalarining nazariy ahamiyati, tadqiqot xulosalari, umumlashtirish turvchi firklari va takliflarida ifodalangan natijalar jinoyat huquqi fanining rivojlanishiga hissa qo'shib, vaziyatni hisobga olgan holda jinoiy jazoni yengillashtiruvchi holatlarni individuallashtirish masalalarini tushunishdagi mavjud yondashuvlarni to'ldirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES)

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022 yildagi "2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni;
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 14.05.2018 yildagi "Jinoyat va jinoyatprotsessual qonunchiligi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3723-sonli Qarori
3. Рустамбоев М.Х., Узбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шархлар. Умумий қисм.- Тошкент, 2006. Б.581.

4. Шкредова Э.Г. Учет личности виновного и обстоятельств, смягчающих и отягчающих наказание, как один из критериев справедливого наказания // Журнал российского права. - 2016. - № 6. - С. 134.
5. Зубов В.К. Правовая культура Уголовного кодекса Российской Федерации // Российская юстиция. - 2011. - № 6. - С. 27.
6. М.Х. Рустамбоев. Узбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқи курси. II том. Умумий қисм. Жазо тугрисида таълимот. Олий таълим муассасалари учун дарслик. -Т.: ^ М 21У0, 2011. -Б 304.
7. М.И. Качан. Обстоятельства, смягчающие наказание в российском уголовном праве. Дис. канд .юрид. наук: 12.00.08. -М., РГБ, 2005. -С. 194.

TEACHING ENGLISH LANGUAGE WITH COLLABORATIVE SKILLS

Karimov Feruzjon

Webster university student

Works at TIAME university as senior teacher

ANNOTATSIYA

Throughout my teaching experience, particularly in teaching English as a Second Language (ESL), I've observed how the educational approaches and outcomes vary significantly between different countries and educational systems. Traditional teaching methods, primarily those that heavily rely on rote learning and memorization, are still prevalent in many countries. However, they often lack the interactive and dynamic components necessary for efficient language acquisition and fail to account for the diverse strengths and weaknesses of each student.

ABSTRACT

Thesis: The implementation of collaborative language teaching methodologies, namely Task-Based Language Teaching (TBLT) and Content and Language Integrated Learning (CLIL), offers a more engaging, effective approach to language instruction. These methods, when compared with traditional approaches prevalent in some overseas educational systems, can significantly enhance students' language fluency and communication skills, while catering to individual learning needs and fostering an improved overall learning experience. By utilizing collaborative language skills and approaches such as TBLT and CLIL, educators can effectively teach English language learners to communicate proficiently in English.

In the modern global society, the necessity of potent English language skills for academic and professional success cannot be overstated. This paper explores the benefits of applying collaborative language strategies and teaching methods like TBLT and CLIL in English language education, while considering the varying strengths and weaknesses of each student.

Key words: TBLT, CLIL, Teaching English, Traditional, Methods, TIAME, Webster, Students.

Introduction:

In today's interconnected world, fluency in English has become a vital skill for students to excel in both academic and professional endeavors. However, the traditional classroom approach of rote learning and memorization often falls short in developing this capability. This article explores the benefits of utilizing collaborative language techniques and teaching methods such as TBLT and CLIL to teach English language learners.

In systems that have incorporated TBLT and CLIL into their curriculum, like in certain European and East Asian countries, there's a visible improvement in the students' overall language proficiency, as well as their confidence in communication. These systems recognize the importance of interaction and practicality in language learning, with TBLT providing hands-on tasks that mirror real-life communication scenarios and CLIL seamlessly integrating language learning with other subjects to create a more holistic learning experience.

Moreover, I've observed a marked increase in other essential skills such as critical thinking, creativity, and problem-solving in students taught using these collaborative methods. This multifaceted skill development is often less prevalent in systems still relying heavily on traditional teaching methods.

By considering individual learning preferences and abilities, TBLT and CLIL offer a personalized learning experience, a significant advantage over one-size-fits-all educational systems. They promote peer learning and create an inclusive, diverse learning environment that values each student's unique contribution.

Methods:

Collaborative language teaching methods encourage students to work in groups to achieve linguistic goals through active participation in conversation, brainstorming, problem-solving, and other cooperative learning strategies. TBLT, or Task-Based Language Teaching, integrates language learning with the completion of tasks that resemble real-life scenarios. By using practical and contextualized tasks, TBLT helps students to develop language skills which are applicable in a real-life setting. CLIL, or

Content and Language Integrated Learning, focuses on the use of English in non-linguistic subjects, such as science, history, or art, and connects content learning with language learning. By exposing students to highly contextualized and engaging subject matter, CLIL helps to develop their communication skills in an authentic context.

Results:

Collaborative language techniques and approaches such as TBLT and CLIL have been shown to be effective in improving students' proficiency in English, as well as their confidence in communicating effectively. In addition, these approaches foster creativity, critical thinking, and problem-solving skills. Results:

The application of collaborative language techniques and methodologies such as TBLT and CLIL has yielded considerable improvements in students' English language proficiency. This effectiveness is evidenced not only by students' enhanced test scores and academic performance but also by their increased confidence in actively using the English language in various communication settings.

Studies have shown that students who have experienced these teaching techniques display a higher degree of linguistic competence, demonstrating broader vocabulary usage, improved grammatical accuracy, and more fluent oral and written expression. This translates to more nuanced language understanding and communication skills, an essential attribute for English language learners.

Additionally, these methodologies have proven to promote cognitive skills such as creativity, critical thinking, and problem-solving. Students trained under TBLT and CLIL exhibited a notable ability to think innovatively and logically tackle language-related challenges. They were often more adept at solving complex problems by applying their linguistic knowledge in a structured manner, thereby leveraging language as a tool for thinking and learning.

For example, after conducting a study or a survey among students taught through TBLT and CLIL methods in your institution, and those taught through traditional methods in some overseas institutions, you might have data like this:

85% of students taught through TBLT and CLIL reported feeling confident in their English communication skills, compared to 65% of students taught through traditional methods.

On a practical language application test, students taught through TBLT and CLIL scored 20% higher than those taught through traditional methods.

90% of TBLT and CLIL students demonstrated proficiency in using English in real-life situations, compared to 70% of students from traditional classrooms.

Students taught through TBLT and CLIL showed a 25% higher improvement in critical thinking and problem-solving skills.

After comparing these data points, you may find that TIAME students, who were taught English using TBLT and CLIL methodologies, outperformed their counterparts in the other universities who were taught using traditional methods.

Furthermore, the enhanced self-efficacy observed among students learning through these methods underscores their potential to foster learners' motivation and engagement. By providing students with a sense of achievement in their language learning process, these methods stimulate an intrinsic motivation to explore the language further and strive for higher levels of competence.

Discussion:

Collaborative language teaching methods provide a more engaging and dynamic learning environment for students, as they are encouraged to actively participate in the learning process and learn from each other. TBLT and CLIL approaches also help students to develop language skills in a meaningful and relevant context, making it easier for them to use English in real-life situations. Furthermore, by promoting collaborative learning, TBLT and CLIL can create opportunities for interaction between students with different linguistic backgrounds, promoting inclusivity and diversity.

Conclusion:

In conclusion, collaborative language teaching methods, such as TBLT and CLIL, provide students with a more engaging, motivating, and effective way to learn English. By applying these methods, educators can help students to acquire the language fluency, confidence, and communication skills necessary to succeed in both academic and professional contexts. Comparing my teaching experiences and results with those of overseas educational systems reinforces my belief that adopting collaborative language teaching methodologies like TBLT and CLIL provides a more engaging, effective approach to language instruction. These methods not only enhance language fluency and communication skills but also cater to individual learning needs, leading to an overall improved learning experience.

References:

1. Brinton, D.M., Snow, M.A., & Wesche, M.B. (2003). Content-Based second language instruction. Ann Arbor, MI: The University of Michigan Press.
2. Ellis, R. (2003). Task-based language learning and teaching. Oxford: Oxford University Press.
3. Willis, J., & Willis, D. (2007). Doing Task-Based Teaching. Oxford: Oxford University Press.

ELEKTRON TA'LIM RESURSLARINI TA'LIMDA TUTGAN O'RNI

Abduraimov Jur'atbek G'ofurovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Informatika va AT” kafedra o'qituvchisi.

Gmail: juratbekabduraimov@gmail.com

Ubaydullayeva Xalima Sunnatulla qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

Gmail: xalimaubaydullayeva718@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda ta'limga berilayotgan e'tibor ayniqsa O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrda "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6108-son Farmoni ijrosini taminlash, ya'ni ta'lim sohasida raqamli texnologiyalarni jadallik bilan yoshlarga o'rgatish yurtimizning kelajagi bo'lgan yoshlarni zamonaviy bilimlar bilan tanishtirish hamda jahon hamjamiyatida dunyo yoshlari bilan teng kurasha oladigan bilimli yoshlarni yetishtirish va ularning zamonaviy informatsion texnologiyalar asosida bilimni yanada chuqurlashtirishga katta e'tibor qaratilmoqda. 2023- yil "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim" yili deb e'lon qilinishi ham ta'limga berilayotgan yuksak e'tibordan dalolatdir. Maqola empirik tadqiqotlar orqali professional ta'lim tizimi o'quvchilarining mustaqil ta'limini tashkil etishda elektron ta'lim resurslaridan foydalanish metodikasini takomillashtirish natijalari bo'yicha ularning kreativ yondashuvlar orqali imitatsiya qilish kompetensiyalarini, ya'ni qo'llanilayotgan metodikaning mazkur jarayonga adekvatligini ta'minlashda o'quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan. Demak, ta'limda elektron ta'lim resurslaridan foydalanish o'quvchilarning kompetensiyalarini shakllantirishning

strategik yo'nalish sifatida namoyon bo'ladi. Innovatsion texnologiyalarining rivojlanishi natijasida, ta'limning zamonaviy talablar darajasida rivojlanish tendensiyalarini ta'minlash, ularning mustaqil ta'limini tashkil etish jarayonlarida elektron ta'lim resurslaridan foydalanish bo'yicha kompetensiyalarini shakllantirish zaruriyati yuzaga keladi.

***Kalit so'zlar:** Elektron ta'lim, elektron resurs, interaktiv o'quv dasturlar, pedagogik texnologiya, mutimediya, grafik, ovoz, video, matn, verbal, ikki o'lchamli grafik, interaktiv, gegemon, metod, adekvatlik, empirik tadqiqot, kreativli, integratsiya, imitatsiya, kompetensiya, texnologiya.*

KIRISH

Hozirgi vaqtda elektron ta'lim muhitiga asoslangan ta'lim jarayoni insoniyat hayotining juda muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ta'lim jarayonida elektron ta'lim muhitidan foydalanish ta'lim samaradorligini ta'minlaydi. Dunyo davlatlarining aksariyat qismida elektron ta'lim muhitiga asoslangan professional ta'lim jarayonining rivojlanishida turli to'siqlar yuzaga kelayotganligi hech kimga sir emas, shu sababdan ham, bugungi kunda mamlakatimizdagi mavjud professional ta'lim jarayoniga bo'lgan e'tiborning natijasi o'laroq ta'lim muassasalari o'quvchilarning elektron ta'lim resurslaridan foydalanib, ta'lim jarayoni integratsiyasini rivojlantirishga qaratilgan ta'lim muhitini yaratish ustuvor muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Mazkur integratsiyalashgan elektron ta'lim muhiti o'quvchilar tomonidan o'rganilayotgan dasturiy ta'minotlar, ularning kelgusidagi kasbiy faoliyatlari va jamiyatdagi istiqbollari bilan bog'liqligini ko'rsatibgina qolmay, balki sifatli ta'lim olish jarayoni orqali raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash zarurligida namoyon bo'ladi. Demak, mazkur jarayonlarga e'tibor qaratadigan bo'lsak, bugungi kunda mamlakatimizda professional ta'lim jarayonida elektron ta'lim muhitining jadal rivojlanishi kuzatilmoqdaki, natijada amaliy va nazariy jarayonlar integratsiyasi orqali o'quvchilarning o'zlari tanlangan ta'lim yo'nalishlarini mustaqil o'rganishga va muvaffaqiyatga erishishlariga asos bo'lmoqda. Biroq, shuni ta'kidlash kerakki, hozirgi vaqtda Respublikamizda

pedagogik texnologiyalar va ta'lim innovatsiyalarini uyg'unlashtirish, ular orasidan mustaqil ta'lim jarayonida samarali qo'llash mumkin bo'lgan elektron resurslarini tanlash, tajriba-sinov ishlarini tashkil etish va uni mustaqil ta'lim jarayonida qo'llash, shuningdek, joriy etishni yo'lga qo'yadigan strategik yo'nalishlar yetarlicha shakllantirilmagan. Mustaqil ta'lim jarayonini takomillashtirishning "intensiv" va "ekstensiv" yo'nalishlariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, mazkur jarayonda intensiv rivojlanish ta'lim jarayonining mavjud imkoniyatlar hisobiga, ekstensiv yo'l esa qo'shimcha resurslarni tatbiq etgan holda, ya'ni vositalar va texnologiyalar hisobiga takomillashtirishga yo'naltirilgan bo'ladi. Demak, mazkur jarayonlarda pedagogik texnologiyalarning, intensiv rivojlanish imkoniyatlari eskirgan hisoblanadi, ya'ni kasbiy ta'lim jarayonining mavjudligi, muayyan davrlar oralig'ida ko'pgina usullarni amaliyotda qo'llab ko'rgan, ammo bu faqatgina ta'lim muassasasining konservativ tabiati hisobiga amalga oshirilgan. Rivojlangan davlatlar ta'lim tizimi ekstensiv yo'l bilan ta'lim mahsuloti, ya'ni bo'lajak kadrlarni innovatsion texnologiyalar, ta'limni hayotiylikka asoslangan amaliy jarayonlar bilan uyg'unlashtirish, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayoni orqali individuallashtirish hisobiga takomillashtirib borgan. Shu sababdan ham, ta'lim darajasi rivojlanadiki, mazkur jarayonda "uyg'unlikdagi innovatsiya", ya'ni, intensiv va ekstensiv usullarni birlashtirishga imkon beruvchi yangi professional ta'lim jarayonining rivojlanishiga asoslanadi. Bu jarayonlarda professional ta'lim jarayonining imkoniyatlarini tadqiq qilish talab etiladi, bu esa turli ko'rinishdagi, turli darajadagi kasbiy ta'lim va professional ta'lim jarayoni kesishgan nuqtada namoyon bo'ladi. Professional ta'lim muassasalari o'quvchilarining mustaqil ta'limini tashkil etishda elektron ta'lim resurslaridan foydalanish va mazkur ta'lim resurslari bilan ishlash kompetensiyalarini shakllantirish, shuningdek, ta'lim oluvchilar tomonidan o'zlashtirilgan bilimlar darajasining oshishi, elektron ta'lim resurslaridan foydalanish ko'lamining o'sishi, ta'lim samaradorligini belgilashga yordam beradi. Bilimlarni mustaqil, ya'ni individual ravishda egallashga bo'lgan intilishi o'quvchining ta'lim olish jarayonidagi faoliyatining ta'lim muassasasidagi e'tibor beriladigan jihatlari hisoblanadi. Mustaqillik shaxs xususiyatlarining kreativligi

bilan bog‘liq bo‘lib, inson dunyoqarashining turli ko‘rinishidagi faoliyat va harakatlarida namoyon bo‘ladi. Mustaqillik — inson oldida turgan maqsadlarni hal qilish yo‘llari va vositalarini tanlashdagi mustaqillik to‘g‘risidagi tasavvur bilan bog‘liqdir. Axborat-texnologiya ta‘limi yo‘nalishi bo‘yicha ta‘lim olayotgan professional ta‘limning boshlang‘ich bo‘g‘ini bo‘lgan maktab o‘qituvchilarining mustaqil ta‘limini tashkil etish jarayoni, ularning kelgusi kasbiy faoliyatiga muvofiq mehnat natijasining samaradorligini oshirishga yo‘naltiriladi. Bunda professional ta‘limning boshlang‘ich bo‘g‘ini bo‘lgan maktab o‘qituvchisi tomonidan ta‘lim jarayoni faoliyati natijalarini tahlil etib, kelgusi kasbiy faoliyati maqsadlarini aniqlaydi. Demak, mazkur jarayonda bo‘lajak kadrlarning mustaqil ta‘lim olishidan asosiy maqsadi, kelgusi kasbiy faoliyatlarida zarur bo‘ladigan kompetensiyalarini shakllantirishdan iboratdir. Tadqiqotning maqsadi, professional ta‘lim jarayonida o‘quvchilarning mustaqil ta‘limini tashkil etishda elektron ta‘lim resurslaridan foydalanib, mustaqil ta‘lim vazifalarini individual tarzda jarayonni imitatsiya qilish, ya‘ni mazkur jarayonga adekvatlikni ta‘minlash orqali o‘quvchilarda motivatsiyani rivojlantirish bo‘yicha tadqiqot faoliyatiga o‘z ta‘sirimizni qo‘shishdir. Tadqiqot bo‘yicha mavjud muammoning yechimini aniqlashda muhandislik dasturlari, web taqdimot dasturlari va mobil dasturlaridan foydalanib, professional ta‘lim tizimi, jumladan, Xalqaro tasniflagichning uchinchi darajasiga mos keluvchi boshlang‘ich professional ta‘lim bosqichida kadrlar tayyorlaydigan maktab o‘quvchilarining mustaqil ta‘limini tashkil etishlarida strategik yo‘nalishlarni ishlab chiqish va shu bilan birgalikda innovatsion ta‘lim texnologiyalaridan foydalanib, ta‘lim jarayoni samaradorligini oshirishdir. Mustaqil ta‘limni tashkil etish jarayonini faollashtirish uchun o‘quvchilarda quyidagi xususiyatlarni shakllantirish kerak:

- mustaqil ta‘limni tashkil etishga bo‘lgan ehtiyoj;
- mustaqil ta‘limni tashkil etishga bo‘lgan malaka va ko‘nikmalari. Bilish ehtiyojlarini shakllantirishning asosiy bosqichlari quyidagilar:
 - ilmiy tadqiqot sohasi yo‘nalishi (jarayonni imitatsiya qilishga bo‘lgan ehtiyojlarni shakllantirish);
 - tabiiylikka asoslangan obyektlar va subyektlar to‘g‘risida bilishga bo‘lgan ehtiyojni shakllantirish;

— kelgusi kasbiy kompetenlikni rivojlantirish sifatida mashq qilish ehtiyojini shakllantirish;

— mustaqil ta'limni tashkil etishga bo'lgan ehtiyojlarini tanlashga yo'nalganligini shakllantirish. Biz, avvalo, shuni, e'tiborga olishimiz kerakki, biz ta'limning yangi turini, ya'ni elektron ta'lim muhitidan samarali foydalanish jarayonlarini tinglovchilar va o'quvchilarga aniq tushuntirmasdan, uni amaliyotga joriy etib bo'lmaydi. Agar mazkur jarayondan maqsadli foydalanilsa, ta'lim jarayonining sifatini oshirishi mumkin bo'ladi. Shu bilan birgalikda, mazkur jarayonlar quyidagicha tavsiflanadi:

Hayot — texnologiya tomon to'xtovsiz jarayon va barcha turli qismlarga ega elektron hukumatdir. Elektron ta'lim millatni yuksaltirishga va mamlakatni rivojlantirishga yordam beradi. Ta'lim jarayonining elektron ta'lim muhitida o'quvchilarning mustaqil ta'limini tashkil etish jarayonlarida elektron ta'lim resurslaridan foydalanish metodikasini takomillashtirish bo'yicha soha olimlari o'rtasida turli qarashlar va mulohazalar mavjud. Mazkur jarayonlarning ta'limdagi samaradorligiga erishish bo'yicha hozirgacha yakuniy muqobil metodika ishlab chiqilmaganki, bu mazkur jarayonlarning maqsadi, vazifalari, manbasi, obyekti va modeli o'rtasidagi adekvatlikning xususiyatlariga, turlicha ta'rif va tavsiflar berilmoqda. Ta'limning samaradorligini oshirishda innovatsion ta'lim texnologiyalarining asosiy vazifasi o'quvchilarda kasbiy bilim, ko'nikmalarini amaliy jarayonlarda qo'llash qobiliyatiga yo'naltirilgan maxsus kompetensiyalarni shakllantirish va kelajakdagi kasbiy faoliyatlaridagi ko'nikmalarini rivojlantirishda namoyon bo'ladi. Tadqiqotning vazifalari, mustaqil ta'lim jarayonida mavjud muammolarni aniqlash, tahlil qilish va turli ta'lim jarayonida qo'llash uchun ishlab chiqilgan dasturiy ta'minotlardan foydalanib o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish orqali tadqiqot ishlari samaradorligini ta'minlash va natijalarni qiyosiy taqqoslash hisoblanadi. Tadqiqotning ilmiy yangiligi amaliyotga yo'naltirilgan empirik tadqiqot asoslari bilan belgilanadi. Tadqiqotning muhim ahamiyat kasb etadigan jihatlaridan biri shundaki, ta'lim jarayonining strategik ta'lim sifatidagi ijtimoiy va iqtisodiy ahamiyati ortib borayotganligi, shu bilan birgalikda shaxs, jamiyat va davlat rivojlanishida avtomatlashtirilgan elektron ta'lim muhitini tashkil etishdir. Tadqiqot muammosiga tegishli nazariy va amaliy manbalarni o'rganish natijasida aniqlangan ma'lumotlar, mazkur jarayonni kuzatish natijalari,

tadqiqotda ilgari surilgan ilmiy g'oyalarning samaradorlik darajasini eksperimental sharoitda sinab ko'rish maqsadida, empirik tadqiqot ishlari tashkil etildi va empirik tadqiqotlar davomida quyidagilar amalga oshirildi:

— o'quvchilarining elektron ta'lim resurslari bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari tekshirildi;

— olib borilgan empirik tadqiqot ishlari davomida aniqlangan nazariy natijalarning amaliy ahamiyatli jihatlari o'rganildi va qiyosiy taqqoslandi;

— tadqiqot ishlari uchun maxsus tashkil etilgan ta'lim jarayoni kuzatildi, tahlil qilindi, kamchiliklar aniqlanib, bartaraf etildi va o'quvchilarning elektron ta'lim resurslari bilan ishlash kompetensiyalari rivojlantirildi. Tadqiqot natijalari orqali belgilangan maqsadlarga erishishda quyidagi asosiy vazifalar belgilab olindi va amalga oshirildi:

— o'tkaziladigan tadqiqot ishlarining mazmunini belgilash hamda unga mos ravishda tadqiqot dasturini tayyorlash va ularni eksperimental tajribadan o'tkazishning muqobil yechimini ishlab chiqish maqsadida nazorat va tajriba guruhlarida o'quv trening mashg'uloti tashkil etildi; — o'quvchilarning elektron ta'lim resurslari bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirishga doir metodik ta'minot o'qituvchilarda nazariy bilim, amaliy ko'nikmalarni yanada boyitish maqsadida, o'quv trening mashg'ulotini tashkil etish metodik ta'minoti yaratildi; — ishlab chiqilgan metodik ta'minot asosida o'quvchilarning elektron ta'lim resurslari bilan ishlash kompetensiyasining rivojlanganligi matematik statistika metodlari orqali aniqlandi va tadqiqotning mazmuni, shuningdek, ilgari surilgan g'oyalarning samarali va asosli ekanligi tasdiqlanib, yakuniy xulosalar ishlab chiqildi. Mazkur tadqiqotlarni amaliyotga joriy etish maqsadida, tashkil etilgan o'quv trening mashg'uloti kuzatildi; o'quvchilar bilan savol-javob, so'rovnomalar, suhbat o'tkazildi; o'quvchilar o'quv trening mashg'ulotlaridan o'zlashtirgan nazariy va amaliy bilim, ko'nikmalari asosida bajargan mustaqil ta'lim vazifalarini taqdimot orqali himoya qilishdi.

Xulosa

Hozirgi kunda ta'lim muassalarida ayniqsa umumta'lim maktablarida informatika fanidan elektron ta'lim resurslaridan foydalanish bo'yicha yetarli darajada tajribalar to'planmagan. Ta'lim muassasalarida elektron ta'lim resurslari yetarli darajada ishlab chiqilmagan, ko'pchilik o'qituvchilar elektron ta'lim resurslaridan foydalanishmaydi, o'quvchilarning faolligi va mustaqilligini oshirishni ta'minlovchi texnologiyadan foydalanib, ta'lim-tarbiya jarayonida ularning ijodkorligini hamda tashabbuskorligini rivojlantirish kerak.

Elektron ta'lim resurslaridan foydalanish va rivojlantirishning huquqiy jihatlari. Informatika fanidan elektron ta'lim resurslaridan foydalanish va rivojlantirish muammolari materialni tashkil etishning soddaligi ta'lim jarayoniga ESMni kiritgan o'qituvchi raqamli axborotdan foydalanishning huquqiy normalari va axborotni himoya qilish masalalari kabi o'ziga xos jihatlarning muhimligini bilishi kerak. Raqamli axborot va internet resurslaridan foydalanishning huquqiy asoslarini bilish zamonaviy o'qituvchi uchun juda muhim, chunki u ham elektron resurslarning iste'molchisi, ham ularni ishlab chiquvchisi sifatida ishlay oladi. Masofaviy ta'lim texnologiyalari doirasida elektron materiallardan foydalangan holda o'qituvchi talabalarni mahalliy va global tarmoqlardan foydalangan holda ma'lumot almashishga jalb qiladi. O'qituvchi Internetdan qanday qilib qonuniy ravishda foydalanishi mumkinligini bilishi muhimdir; O'z ma'lumotlaringizni himoya qilish usullari qanday. U o'z o'quvchilar bilan tarmoq aloqasini tushunarli qonuniy asosda qurishi, ularning e'tiborini muammoli masalalarga qaratishi va malakali axborot xatti-harakatlarining namunalarini ko'rsatishi kerak.

Jahon axborot jamiyatining huquqiy asoslarini shakllantirish sharoitida ta'lim sohasida axborot texnologiyalaridan foydalanish masalalari alohida dolzarblik kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Uzbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi tizimiga axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish va rivojlantirish kontseptsiyasi, Toshkent, 2013
2. Abdukodirov A.A., Xaitov A.F., SHodiev P.P. “Axborot texnologiyalari”. T. “O‘qtuvchi” 2022.
3. “PEDAGOGS” international research journal ISSN: 2181-4027_SJIF: 4.995
www.pedagoglar.uz 138 Volume-10, Issue-1, May - 2022
4. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 07.11.2020-y., 07/20/4884/1484-son;
26.03.2021-y., 07/21/5040/0243-son
5. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 22.06.2022-y., 07/22/290/0563-son
6. WWW.google.ru
7. WWW.researchgate.net
8. www.pedagog.uz – Pedagogika ta’lim muassasalari portal
9. www.eduportal.uz – O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligining axborot ta’lim portal
10. www.ziyo.edu.uz – O‘zbekiston respublikasi Oliy va O‘rta maxsus ta’lim vazirligi
11. www.google.uz – Global qidiruv tizimi

RECOMMENDATIONS FOR THE DIFFERENCES AND SIMILARITIES BETWEEN SIMULTANEOUS AND CONSECUTIVE INTERPRETATION

Bayeshanova Dilafruz Abdurahmon qizi

Uzbekistan State World Languages University

2nd year Master's student of the Department of Interpretation

E-mail: shavkatmirziyo292@gmail.com

ANNOTATION

Simultaneous and consecutive translation are two types of interpreting that are commonly used in various settings. While both methods aim to convey a message from one language to another, there are significant differences between the two approaches. In this article, we will explore the similarities and differences between simultaneous and consecutive translation.

Key words: *simultaneous interpretation, similarities, methods, differences.*

Introduction

Translation is a crucial aspect of communication, especially in today's globalized world. There are two main types of translation: simultaneous and consecutive. While both methods aim to convey the meaning of a message from one language to another, they differ in several ways. This essay will explore the similarities and differences between simultaneous and consecutive translation, highlighting the unique features of each method.

Similarities

Both simultaneous and consecutive translation require a skilled interpreter who is fluent in both languages. The interpreter must be able to listen to the speaker in one language and convey the message accurately and effectively in the other language. In

both cases, the interpreter must have excellent memory retention skills and be able to convey complex ideas and concepts.

Both methods of interpreting require a high level of concentration and focus.

Interpreters must be able to maintain their concentration for extended periods, as they are often required to work for hours at a time without a break.

Differences

The most significant difference between simultaneous and consecutive translation is the timing of the interpretation. In simultaneous translation, the interpreter translates the speaker's words in real-time, while the speaker is still speaking. This requires the use of specialized equipment such as headsets and microphones to ensure that the interpreter can hear the speaker clearly.

On the other hand, in consecutive translation, the interpreter waits for the speaker to finish speaking before translating. This means that there is a delay between the speaker's words and the interpreter's translation. Consecutive translation is often used in small group settings, such as meetings or interviews.

Another difference between simultaneous and consecutive translation is the level of accuracy required. Simultaneous translation requires a high level of accuracy, as any mistakes made by the interpreter can cause confusion or misunderstandings. In contrast, consecutive translation allows the interpreter to take their time and ensure that they have understood the speaker's message correctly before translating.

Conclusion

In summary, simultaneous and consecutive translation are two different methods of interpreting that require different skills and techniques. While both methods aim to convey a message accurately from one language to another, the timing and level of accuracy required are different. Interpreters must be skilled and experienced in both methods to ensure that they can provide effective and accurate interpretation services.

References

1. Albert M.L., Obler L.K. The bilingual brain. – New York: Academic Press, 1978.
2. Alexieva B. On teaching note-taking in consecutive interpreting.// Teaching translation and interpreting 2. Edited by Cay Dollerup, Annette Lindegaard. – Amsterdam: Benjamins Translation Library, 1994. – p. 199-206.
3. Baddeley A.D. Human memory. Theory and practice. Revised Edition. –Hove: Psychology Press Ltd., 1997. – 423 p.
4. Barik H.C. Simultaneous interpretation: temporal and quantitative data. Language and speech 16. – London: Kingston Press Services, 1973. – p. 237-270.

TA'LIM MUHITIDA O'QUVCHI SHAXSI XAVFSIZLIGIGA TAXDIDLAR VA ULARNI BARTARAF QILISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK USULLARI

Asqarov Anvarjon Rahimjon o'g'li

Farg'ona davlat universiteti, o'qituvchi

Musayev Jumavoy

Fardu psixologiya yo'nalishi 2-kurs magistranti

***Annotatsiya:** Maqolada psixologik xavfsiz o'quv muhiti kontsepsiyasiga bag'ishlangan. Ta'lim muhitining psixologik xavfsizligining uslubiy va nazariy asoslari keltirilgan. Bunda shaxsning tengdoshlari o'rtasidagi xavfsiz psixologik aloqaning ta'lim muhitiga ta'siri alohida e'tibor beriladi.*

***Kalit so'zlar:** ta'lim muhiti, psixologik xavfsizlik, shaxsiy rivojlanish, pedagogik o'zaro ta'sir, tengdoshlarning o'zaro munosabati.*

Kirish: So'nggi 10 yil ichida xavfsizlik atamasi deyarli eng muhim atamalardan biriga aylandi zamonaviy inson hayotining barcha sohalari ta'limda bu ta'lim jarayonining muvaffaqiyatli o'tishi, uning yaxlitligi va izchilligi, shuningdek, shaxs uchun insonparvar, o'quvchiga yo'naltirilgan va qulay ta'lim muhitini rivojlantirishning asosiy mezonidir. Ta'lim muassasasi (bolalar bog'chasi, maktab, litsey va boshqalar) asosiy ijtimoiy muhitdir.

Bu yerda boshqa odamlarga nisbatan bag'rikenglik, turli madaniyat va millat vakillari bilan yashash, o'z harakati uchun mas'uliyat, hamkorlikda qaror qabul qilishda ishtirok etish, nizolarni zo'rvonliksiz tartibga solish kabi kompetensiyalar shakllanadi. Lekin ayni paytda ta'lim muassasalarining ta'lim muhiti stressli bo'lishi mumkin bu bolalar uchun xavfli va ularning jismoniy va ruhiy salomatligi uchun xavf

va tahdidlarni o'z ichiga olishi mumkin. Ta'lim muhitida xavfsizlikning yo'qligi bolaning shaxsiyatining muvaffaqiyatli rivojlanishiga va uning o'zini o'zi anglashiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bola har doim ham xavf darajasini tushunmaydi yoki mavjud tahdid bilan qanday kurashishni bilmaydi

Tahdidlar, xavflar tabiatdan (elementlar, suv toshqinlari, tornadolar, bo'ronlar, zilzilalar, yong'inlar, toshqinlar va boshqalar), moddiy dunyodan (uydagi gaz portlashlari, kesilgan oynalar, moddiy ob'ektlar xavfi) bo'lishi mumkin eski uylar, buzilgan mebellar va boshqalar), boshqa odamlardan (kattalar, ota- onalar, o'qituvchilar, ijtimoiy muhitdagi tengdoshlar, talabalar). o'zidan. Shuning uchun ham aniq pedagogik faoliyatga va bolalarni pedagogik himoya qilishga ehtiyoj bor.

Adabiyotlar Tahlili Va Metodologiya

Psixologiyada "xavfsizlik" atamasi 1920- yillardan beri qo'llanila boshlandi. Gumanistik psixologiya kontsepsiyalariga ko'ra (Abraham Maslou, Karl Rojers va boshqalar) xavfsizlikka intilish insonning hayotiy ehtiyojlaridan biridir. Maslou ta'kidlaganidek: insonning asosiy ehtiyojlaridan biri sifatida xavfsizlikka bo'lgan ehtiyoj: inson o'zini xavfsiz his qilishni, hayot baxtsizligi va qo'rquvdan xalos bo'lishni xohlaydi. shaxsning ijtimoiy- madaniy nazariyasida bolalik davridagi ikkita ehtiyojni ajratib ko'rsatiladi: qondirish ehtiyoji va xavfsizlikka bo'lgan ehtiyoj. Bolaning rivojlanishida asosiy ehtiyoj - bu xavfsizlikka bo'lgan ehtiyoj (sevish va xavf va dushman dunyodan himoyalani). Ushbu omillar qoniqtirilmaganda, asosiy dushmanlik rivojlanadi. Natijada, bola o'zaro munosabatda paydo bo'ladigan qo'rquv, nochorlik va aybdorlikni his qiladi.

Psixologik jihatdan xavfsiz jamoalarda jamoa a'zolari o'zlarini qabul qilingan va hurmatli qilingandek his qilishadi.

Bundan tashqari, psixologik xavfsizlik guruh a'zolarining o'zlarini guruhdagi boshqalar tomonidan qanday ko'rishlari haqida o'ylashlari bilan belgilanadi, ammo ishonch bironing boshqasiga qanday qarashi bilan belgilanadi. Shunday qilib, ular psixologik xavfsizlikka boshqa shaxslar tomonidan qay darajada hurmat qilinishiga qaratilganligiga urg'u berishadi. Har safar ijtimoiy muhit ishtirokchilari bir- birlari

bilan uchrashganda, psixologik xavfsizlik yangidan rivojlanadi; shaxs va jamiyatning asosiy himoyasi va xavfsizligini ta'minlaydigan shart sifatida o'z shaxsiyatiga xos xususiyat uning halokatli ta'sirlardan himoyalanihini va zararli harakatlarga qarshilik ko'rsatishning ichki manbasini tavsiflaydi.

Bolaning rivojlanishi sog'lom bo'lsa, u o'zini ishonchli his qiladi va qiyin vaziyatlarga psixologik qarshilik ko'rsatadi. Ammo agar bola o'z harakatlarining muvaffaqiyatiga ishonmasa, kamsitishdan qo'rqsa yoki ota-ona mehrini yo'qotishdan qo'rqsa, bularning barchasi bolaning xavfsizlik va himoyaga bo'lgan ehtiyoji qondirilmasligini anglatadi. Bunday holda, shaxsiyatning rivojlanishi sekinlashishi mumkin. Shuning uchun o'qituvchi bolalarning xavfsizlikka bo'lgan asosiy ehtiyojlarini qondirishga yordam beradigan, qiyin vaziyatlardan qanday chiqishni o'rgatadigan shunday muhitni tashkil qilishi kerak.

Tibbiy, psixologik va pedagogik amaliyot shuni ko'rsatadiki, ko'p sonli talabalar surunkali charchoq holatida bo'lib, bu asabiy- psixologik charchashga olib keladi. Bundan tashqari, ko'plab tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, pedagogik xatolar yoki noto'g'ri pedagogik texnologiyalar bola ongiga salbiy ta'sir qiladi.

Zamonaviy ta'lim muhitining psixologik xavfsizligi ushbu ta'lim makonidagi konflikt va konfliktlarga moyillik bilan bevosita bog'liq. Maktabdagi mojarolar, ayniqsa, o'smirlilik davrida zo'ravonlik, tajovuzkorlik bilan bog'liq bo'lib, ular turli shakllarda namoyon bo'ladi: haqorat, ayblash, tahdid, baqirish, janjal, qasos va boshqalar xulq-atvor strategiyalari. Konstruktiv bo'lmagan ziddiyat psixologik zo'ravonlikka olib keladi va psixologik xavfsizlik indeksini pasaytiradi. Ushbu mojarolar, xavf va tahdidlarning psixoprofilaktikasi psixologik xavfsiz ta'lim muhitini modellashtirish uchun eng muhim asoslardan biri bo'lishi mumkin.

Demak, psixologik jihatdan xavfsiz muhit o'quvchilarning o'quv faolligiga, ularning shaxsiy rivojlanishiga, o'z- o'zini anglashiga ta'sir etishini ko'rishimiz mumkin.

Ta'lim muhitida xavfsizlikka erishish uchun quyidagi vazifalarni hal qilish kerak:

- o‘quvchilarning individual psixofiziologik va ijtimoiy qobiliyatlarini hisobga olgan holda o‘quvchiga yo‘naltirilgan ta‘limni tashkil etish;
- bilimga ko‘ra shaxsiy ehtiyojlar va kasbiy rahbarlikni shakllantirish
- o‘quvchilarning individual xususiyatlari va imkoniyatlari inobatga olish
- sog‘lig‘ini nazorat qilish va o‘quvchilarning ta‘lim muassasasiga moslashishi;
- o‘quvchilarning bo‘sh vaqtini, axloq tuzatish va reabilitatsiya tadbirlarini tashkil etish va o‘qitish;
- Optimal ta‘lim texnologiyalarini, dars ishlanmalarini hisobga olgan holda tanlash
- har bir shaxs yoshi, jinsi, psixologik tuzilishi, atrof- muhit; yoshlarning ham iste‘dodi va ijodkorligini rivojlantirish, ularning qobiliyat va qobiliyatlarini inson faoliyati va muloqotining turli sohalarida amalga oshirish;
- Talabalar va o‘qituvchilarning psixologik sharoitlarini optimallashtirish.

ADABIYOTLAR:

1. Rahimjon o‘g‘li, A. A. (2022). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MANTIQUIY TAFAKKUR RIVOJLANISHINING IJTIMOY PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI. SO‘NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI, 1(2), 116-119.
2. Asqarov Anvarjon Rahimjon o‘g‘li. (2022). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING AQLIY TARAQQIYOTINING RIVOJLANISHIDA O‘YIN RIVOJLANTIRUVCHI FAOLIYAT SIFATIDA. Uzbek Scholar Journal, 5, 207–209.
3. Askarov, A. (2022). CREATIVE THINKING IN PRESCHOOL SOCIAL PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT. Science and innovation, 1(B8), 87-91.

4. Asqarov, A. (2022). MAKTABGACHA YOSH DAVRDA KREATIV TAFAKKURNI RIVOJLANISHINING IJTIMOY PSIXOLOGIK ASPEKTLARI. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(6), 882-883.
5. O'G'li, A. A. R. (2022). XOTIRANI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS USULLARI. *Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali*, 1(6).
6. Rahimjon o'g'li A. A. MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MANTIQUIY TAFAKKUR RIVOJLANISHINING IJTIMOY PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI //SO 'NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI. – 2022. – T. 5. – №. 2. – S. 116-119.
7. Rahimjon o'g'li, Asqarov Anvarjon. "MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MANTIQUIY TAFAKKUR RIVOJLANISHINING IJTIMOY PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI." *SO 'NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI* 5.2 (2022): 116-119.
8. Rahimjon o'g'li, A. A., & Adxam o'g'li, X. A. (2023). INKLYUZIV TA'LIM OLAYOTGAN BOLALARNI TAFAKKUR SOHASINI O'RGANISH.
9. Xomidov , A. A. o'g'li, & Asqarov A. R. o. (2023). INKLYUZIV TA'LIM OLAYOTGAN BOLALARNI TAFAKKUR SOHASINI O'RGANISH. *GOLDEN BRAIN*, 1(11), 299–302.
10. Xomidov , A. A. o'g'li, & Asqarov A. R. o. (2023). INKLYUZIV TA'LIM OLAYOTGAN BOLALARNI TAFAKKUR SOHASINI O'RGANISH. *GOLDEN BRAIN*, 1(11), 299–302. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/3178>

AXBOROT-PSIXOLOGIK XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHNING AYRIM MASALALARI

Charos Tursunova Bekmurod qizi

O'zbekiston Jurnalistika va Ommaviy kommunikatsiyalar universiteti

2-kurs magstranti

bekmuradovnacharos@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada bugungi kunda shiddat bilan rivojlanib borayotgan axborot sohasi, unda uchrab turadigan turli xavflar va axborot psixologik xafsizlikni ta'minlash to'g'risidagi ayrim masalalar keltirib o'tilgan. Shuningdek, mavzu doirasida ilgari surilgan axborot-psixologik xafsizlik tushunchasi va uning tamoyillari yoritilgan.

Kalit so'zlar: *Axborot, axborot xafsizligi, axborot tahdidi, axborot- psixologik xavfsizlik, konfidensiallik, ochiqlik.*

SOME ISSUES OF INFORMATION AND PSYCHOLOGICAL SECURITY

ABSTRACT

This article examines some of the challenges associated with today's rapidly developing information industry, the various threats it faces, as well as information and psychological security. It also highlights the concept of information and psychological security and its principles.

Keywords: *Information, information security, information threat, information and psychological security, confidentiality, openness.*

Axborot qurolini keng va tor ma'noda tushunish mumkin. Keng ma'noda axborot quroli deb, raqibni kerakli yo'nalishda fikrlashga undaydigan, uning nuqtai nazarini o'zgartirishga qodir bo'lgan va tegishli axborot yordamida amalga oshiriladigan harakatlarga aytiladi. Tor ma'noda axborot quroli deb raqibning axborot zahiralari ustidan nazoratni ta'minlaydigan va uning telekommunikatsiya tizimlariga zarar yetkaza oladigan texnikaviy usullar va texnologiyalarga aytiladi. Demak, axborot quroli – bu raqibning axborot va boshqaruv tizimlariga ta'sir etuvchi maxsus moslama va vositalardir. Tabiiyki, axborot texnologiyalari rivojlangan mamlakatlar tomonidan bunday quroldan foydalanish imkoniyatlari juda keng.

Axboriy qarama-qarshilikning maqsadi – dunyoviy (global) axborot maydonida milliy manfaatlar himoyasini ta'minlash. Mazkur maqsadga erishish esa turli mamlakatlar tomonidan turlicha amalga oshiriladi: texnologik kuchli davlatlar hukmronlik qilishga intiladi, rivojlanayotgan davlatlar esa o'zini himoyalashga harakat qiladi. Ikkala tomon ham o'ziga qulay keladigan usullardan foydalanadi.

Ammo shuni ham aytish kerakki, texnologik jihatdan kuchli davlatning axboriy hujumi boshqa mamlakatlar axolisiga katta psixologik zarar yetkazadi. Chunki bunday urushni to'xtatmaydigan va agressor-davlatga nisbatan chora ko'rish uchun imkoniyat yaratadigan xalqaro me'yoriy hujjat yo'q. Rivojlangan mamlakatlar ushbu vaziyatdan keng foydalanmoqdalar.

Xorijiy ijtimoiy tarmoqlar ekspansiyasidan himoyalaniş uchun eng qulay choralardan biri – mahalliy ijtimoiy tarmoqlardir. Xitoy sharoitida buning uchun milliy gazeta, radio va televideniye bilan birglikda WeChat kabi yirik ijtimoiy tarmoqlarning imkoniyatlari bor, faqat ulardan samarali foydalanish zarur. Buning uchun bosh omil va mustahkam asos – mamlakatning milliy g'oyasidir.

OAV sohasida bevosita xalqaro korporasiyalar kam va ular dunyo bo'yicha axborot tarqatish jarayoniga katta ta'sir ko'rsatolmaydilar. Bunday OAV sifatida biz «CNN va BBC, «Euronews» va TV–5, Associated Press va France Press», Reuters va ITAR-TASS, «Amerika ovozi» va «Deutsche Welle»larni tilga olishimiz o'rinliroq bo'lardi. Ushbu axborot manbalari AQSH, Buyuk Britaniya, Fransiya, Germaniya va

Rossiyaga tegishli bo‘lib, ular nafaqat yuqori tezlik va katta hajmda, shu bilan bir qatorda turli tillarda ma’lumotlarni tarqatadilar. Masalan, BBC teleradiokorporasiyasining o‘zbek tilidagi sayti, «Amerika ovozi» radiostansiyasining esa o‘zbek tilidagi bo‘limi bor. Biz ular O‘zbekiston haqida tarqatadigan materiallariga befarq bo‘la olmaymiz.

Tabiiyki, bunday axborot manbalari, eng avvalo, iqtisodiy jihatlardan baquvvat davlatlar tomonidan ularga xos va mos bo‘lgan qadriyatlarni, jumladan, g‘arbiy ko‘rinishdagi «demokratiya standartlari»ni tarqatadi. Bu haqda qisman yuqorida aytib o‘tildi. «Buning sababi nimada?» degan savolga javob quyidagicha bo‘lishi mumkin. Gap shundaki, har bir xalq yoki millat tarixiy rivojlanib va shakllanib kelgan va ushbu ko‘p asrlik jarayonning o‘zi qaysi bir yashash usuli to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri ekanligini isbotlab bergan. Agar u yoki bu xalqqa qanday yashash kerakligi majburan singdirilsa albatta, bunday zo‘ravonlik, jumladan, «demokratik fundamentalizm» ko‘pchilik tomonidan qabul qilinmaydi. Agar xorijiy OAV yoki tashkilotlar O‘zbekiston hududida umuminsoniy qadriyatlarni tarqatishga yordamlashsa, ular O‘zbekistonliklar tomonidan yaxshi qabul qilinadi.

Alohida bir odamning ruhiyati jamoa ruhiyatiga teng emas, albatta. Eng qizig‘i shundaki, jamoa ruhiyatida ongsizlik darajasi balandroq. Ommada taassurotda OAV tomonidan aytilgan gaplarga birdan ishonish, vahimaga tushish, salbiy axborotga ko‘proq berilish kayfiyatlari ancha kuchli. Buni Karl Yung «jamoaviy ongsizlik» deb ta’riflagan va bugungi kunda ushbu psixologik kategoriyaning isbotlab berilgani Yungning buyuk kashfiyoti deb hisoblanadi.

Axborot manipulyatsiyasiga kelganda, aytish kerakki ushbu muammo bo‘yicha anchagina kitoblar chop etilgan va ular bilan tanishish foydadan xoli bo‘lmaydi. Biz esa manipulyatsiyaning ayrim kam tilga olinadigan turlarini aytish bilan chegaralanamiz. Bular:

- abstrakt, tushunarsiz fikrlash;
- manba tomonidan axborotni faqat uning foydasiga bo‘lgan qismini yetkazish;

- real faktlarni xomaki, noreal xulosalar bilan yakunlash;
- o'z vaqtida javob bermasdan dolzarb muammoni «sovutish» va h.k.

Axborotdan foydalanish madaniyati hech qachon o'zidan o'zi paydo bo'lmaydi, bunday madaniyat bir qator omillarga bog'liq. Birinchidan, axborot iste'molchilari yuksak shaxsiy madaniyatga ega bo'lishlari lozim. Ikkinchidan, OAV va boshqa manbalardan kelayotgan ma'lumotning mag'zini chaqib, mualliflar maqsadlarini anglab olish kerak. Uchinchidan, kasbiy o'sish va shaxsiy dunyoqarashni rivojlantiradigan ma'lumotlarni olib, keraksiz axborotni tez esdan chiqarish zarur va h.k.

Axborot texnologiyalarining rivojlanishi jarayonida elektron shakldagi ma'lumotlar bo'yicha ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishda "Elektron raqamli imzo to'g'risida"gi, "Axborotlashtirish to'g'risida"gi, "Elektron tijorat to'g'risida"gi va "Elektron hujjat aylanishi to'g'risida"gi Qonunlar muhim normativ-huquqiy hujjatlar bo'lib xizmat qilmoqda.

Vazirlar Mahkamasining "Elektron raqamli imzodan foydalanishning normativ-huquqiy bazasini takomillashtirish to'g'risida"gi Qarori yuqoridagi qonunlarning bajarilishini ta'minlovchi tashkiliy-huquqiy mexanizmlarni belgilab berdi.

Vazirlar Mahkamasining "Axborotlashtirish sohasida normativ-huquqiy bazani takomillashtirish to'g'risida"gi Qarori bilan "Davlat axborot resurslarini shakllantirish va Davlat organlarining axborot tizimlarini tashkil etish tartiblari to'g'risida"gi Nizomlar tasdiqlandi.

Bugungi kunda davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining asosiy faoliyat yo'nalishlari bo'yicha ularga yuklatilgan vazifalarning keng ko'lamda bo'lishini hisobga olib, faoliyatni axborot bilan ta'minlash jarayonini to'g'ri tashkil etish juda muhim hisoblanadi. Zero, bu hol davlat organlarini fuqarolarning huquq va erkinliklari, jamiyat va davlatning qonuniy manfaatlarini ta'minlash borasidagi holatni tavsiflovchi to'liq va ishonchli axborot bilan ta'minlashga imkon yaratadi.

Fuqarolarning huquq va erkinliklari, jamiyat va davlat manfaatlarini himoya qilishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishga prokuratura organlarida

ham alohida e'tibor berilmoqda. Xususan, bugungi kunda prokuratura organlarining qonunchilik targ'iboti faoliyatida axborot texnologiyalarini keng qo'llash hamda faoliyatga oshkoralik berish borasida O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining tegishli buyrug'iga muvofiq, Bosh prokuraturaning rasmiy sayti ro'yxatdan o'tkazilib, ishga tushirilgan. Bundan tashqari, Bosh prokuratura huzuridagi Departament organlarida yagona axborot-kompyuter tarmog'i va soliq-valyuta qonunchiligini buzish bilan bog'liq jinoyatlar hamda huquqbuzarliklarga oid ma'lumotlar bazasi yaratilib, mazkur tizim samarali faoliyat ko'rsatmoqda.

Shu bilan birga, jamiyatda axborotlashtirish sohasidagi munosabatlarning kengayishi bilan bir qatorda, mamlakatimizda axborotlashtirish sohasidagi huquqbuzarliklarning oldini olishga qaratilgan yangi ijtimoiy munosabatlar — axborot xavfsizligini ta'minlash va axborotni manipulyatsiya qilish ham dolzarb masalalardan biriga aylandi hamda mamlakatimizda qabul qilingan qonun hujjatlariga axborot xavfsizligini ta'minlash borasidagi xalqaro standartlar talablari kiritib borilmoqda.

Shu o'rinda axborot xavfsizligi tushunchasini tahlil qiladigan bo'lsak, O'zbekiston Respublikasining "Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq, axborot xavfsizligi axborot sohasida shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarining himoyalanganligini bildiradi. Shaxsning axborot manipulyatsiyasi va axborot borasidagi xavfsizligini ta'minlashning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

- shaxsning axborotdan erkin foydalanishi uchun zarur sharoitlar va kafolatlarni yaratish;
- shaxsning shaxsiy hayotiga taalluqli sirlarini saqlash;
- shaxsni axborot vositasida qonunga xilof ravishda ruhiy ta'sir ko'rsatilishidan himoya qilish.

Shaxsning axborot xavfsizligiga daxl qilganlik uchun javobgarlik normalarini qo'llash axborot xavfsizligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu boisdan, mamlakatimizda 2007-yilda "Axborotlashtirish va ma'lumotlar uzatish sohasida qonunga xilof harakatlar sodir etganlik uchun javobgarlik kuchaytirilganligi

munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida"gi O‘zbekiston Respublikasining Qonuni qabul qilinishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat, Jinoyat-protsessual hamda Ma‘muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodekslariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritilib, fuqarolar, jamiyat va davlatning axborot xavfsizligini buzish bilan bog‘liq qilmishlar uchun ma‘muriy va jinoiy javobgarlik normalari takomillashtirildi.

Mamlakatimiz qonunchiligida mazkur normalar axborot xavfsizligini ta‘minlash bo‘yicha ilg‘or xalqaro standartlar talablariga muvofiq keladi. Xususan, Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasining 19-moddasi shaxsning axborotdan erkin foydalanishi uchun zarur sharoitlar va kafolatlarni yaratishni ko‘zda tutib, bunga ko‘ra har bir shaxs erkin ravishda axborotlarni izlash, olish va tarqatish huquqiga ega.

Axborot xavfsizligining keyingi muhim tarkibiy qismi bo‘lmish shaxsning shaxsiy hayotiga taalluqli sirlarini saqlash bo‘yicha ham Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasida muhim talablar belgilangan.

Shu o‘rinda aytib o‘tish kerakki, shaxsiy hayot daxlsizligi bilan bog‘liq qoida dastlab, Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasida huquqiy jihatdan mustahkamlangan bo‘lib, xususan, uning 12-moddasida shunday deyiladi: "Hech kimning shaxsiy va oilaviy hayotiga o‘zboshimchalik va noqonuniy tarzda aralashish, uning uy-joyi daxlsizligi va yozishmalardagi sirlariga o‘zboshimchalik va noqonuniy tarzda tajovuz qilish va uning or-nomusi va sha‘niga tajovuz qilish mumkin emas. Har bir inson xuddi shunday aralashuv yoki tajovuzlardan qonun orqali himoya qilinish huquqiga ega"¹.

Shaxsning axborot xavfsizligini ta‘minlash borasidagi muhim talablar 1966-yilda qabul qilingan Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro Paktning bir qator normalarida ham o‘z aksini topgan.

Paktning 19-moddasiga ko‘ra, har bir inson o‘z fikrini erkin bayon etish huquqiga ega bo‘lib, bu huquq davlat chegaralaridan mustaqil holda yozma ravishda yoki matbuot vositasida yoki ifodalashning badiiy shakllari yoki o‘z ixtiyoriga ko‘ra

¹ https://www.un.org/en/udhrbook/pdf/udhr_booklet_en_web.pdf

boshqacha usullarda turli axborot va g'oyalarni qidirish, olish va tarqatish erkinligini qamrab oladi¹.

Xalqaro miqyosda o'tayotgan xalqaro anjumanlarda ham axborot xavfsizligini ta'minlash masalasiga alohida e'tibor berilmoqda. Jahon xalqaro tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, davlat miqyosida axborotlashtirishning milliy tizimini shakllantirish sohasidagi muammolar axborot resurslarini boshqarish, bu sohadagi aniq va ravshan strategiyani ishlab chiqish kabi vazifalardan tashqari, ushbu munosabatlarni tartibga soluvchi qonunchilik hujjatlarini yaratish, zamon talablaridan kelib chiqib, ularni takomillashtirish kabi masalalar bugungi kunda dolzarb bo'lib turibdi.

Xulosa o'rnida aytadigan bo'lsak, hozirgi kunda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanib borishi iqtisodiyot, ta'lim, fan hamda boshqa sohalarda faoliyat samaradorligini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, axborot texnologiyalarining rivoji jarayonida axborot xavfsizligini ta'minlash bilan bog'liq qonun hujjatlarini xalqaro standartlar, xorij tajribasi va milliy manfaatlarini hisobga olgan holda takomillashtirib borish lozim bo'ladi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 24.01.2020 yil.
2. Harakatlar strategiyasi asosida jadal taraqqiyot va yangilanish sari. Risola.G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent.2017.78 betlar.
3. Grachev G.V. Informatsionno-psixologicheskaya bezopastnost lichnosti: sostoyaniya i vozmojnosti psixologicheskoy zashiti. M.:Izd-vo RAGS.1998.str.19.

¹ <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>

БЎЛАЖАК ТАРИХ ФАНИ ЎҚИТУВЧИСИНИНГ КАСБИЙ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Аширова Ноила Хасан қизи

Чирчиқ давлат педагогика университети

Илмий раҳбар: **Илмуродова Феруза Шокировна**

feruzaimurodova26@gmail.com

***Аннотация:** Мақолада бўлажак тарих фани ўқитувчисининг касбий компетенцияларини шакллантириши ва ривожлантириши билан боғлиқ замонавий олий педагогик таълимнинг долзарб муаммоси кўриб чиқилади. Педагогик тажрибаларини таҳлил қилиш асосида келажакдаги тарих фани ўқитувчисининг университетдаги академик ва дарсдан ташқари ишлар жараёнида ўқитувчиларни тайёрлаш сифатини ошириш учун зарур бўлган касбий ваколатларини аниқлаш "ўқитувчининг касбий малакаси" тушунчасининг турли талқинлари келтирилган.*

***Калит сўзлар:** касбий ваколатлар, таълим, олий таълим, касбий малака, педагогик таълим, жамият, модеризация, касбий компетенция, тарих ўқитувчиси.*

Бугунги кунда замонавий таълим тизими уни модернизация қилиш билан боғлиқ бўлган муҳим ўзгаришларни бўлмоқда, унинг асосий вазифаларидан бири таълим сифатини ва педагогик таълимни яхшилашдир. Олий таълимни модернизация қилиш жамиятнинг рақобатбардош, малакали ўқитувчиларга бўлган эҳтиёжлари билан доимий равишда шахсий такомиллаштириш ва касбий ўсиш истаги билан боғлиқ. Таълим сифатини ошириш таълим тизимини, педагогик таълимни модернизация қилишнинг асосий вазифаларидан биридир. Бугунги кунда жамият олий педагогик таълим тизимидан нафақат

мутахассисларни, балки инновацион ўқитувчиларни ҳам кутмоқда. Чуқур маънавий ва ахлоқий, ўз тизимига эга ўқитувчилар танқидий фикрлайдиган, ижодий, мустақил равишда ўқитиш ва тарбиялашнинг янги ғоялари ва технологияларини яратиш ва амалга оширишга қодир. Олий педагогик таълимнинг асосий вазифаси баркамол ривожланган шахсни шакллантириш билан бирга қуйидагиларни шакллантиришдан иборат:

-ўқитувчининг касбий малакаси, чунки малакали ўқитувчи ўзининг педагогик фаолиятида энг яхши натижаларга эриша олади;

- малакали ўқитувчи тарбиявий ишларни бажариш жараёнида баркамол ривожланган, ижодий фикрлайдиган талабаларни шакллантиришга ижобий таъсир қилади;

касбий компетенция шахсий, ижтимоий-психологик ва дидактикани амалга оширишга ёрдам беради.

Ўқитувчининг касбий компетенциясини шакллантириш ва ривожлантириш унинг касбий фаолияти давомида, шу билан бирга олий педагогик тизимда содир бўлади. Таълим бўлажак ўқитувчининг касбий компетенциясини шакллантириш унинг ўзлаштириш босқичида шаклланиши сифатида қаралади. Таълимдаги компетенция парадигмасига ўтиш ҳаётнинг доимий ўзгарувчан ижтимоий-маданий шароитларига муваффақиятли мослаша оладиган, бутун фаолияти давомида ўз-ўзини тарбиялаш билан шуғулланадиган, мустақиллик ва ижодкорликни намоён этадиган ўқитувчини шакллантиришни назарда тутати. Шу муносабат билан олий педагогик таълим тизимида талаба – бўлажак ўқитувчининг касбий компетенцияларини шакллантириш долзарбдир. Ўқитувчининг касбий ваколатлари масалалари Е. Н. Бондаренко, И. С. Гаврилова, З. У. Завзанова, Т. А. Зотова, И. А. Патронова, Н. А. Чечева, Ю.А. Шуплецова, ва ҳоказо [1] кўтарилган. Е. Н. Бондаренко "Бўлажак ўқитувчининг касбий ваколатлари француз тадқиқотчилари томонидан ўзаро боғлиқдир Лабруно Г., Нюманн Ф., Тоутин П. [2] "Ўқитувчининг касбий компетенцияси" тушунчаси муаллифлар томонидан ўқитувчи фаолиятининг муваффақиятини

белгилайдиган фан ва психологик-педагогик билимлар, педагогик маҳорат ва қобилиятларнинг синтези сифатида қаралади. Баъзи тадқиқотчилар ўқитувчининг касбий ваколатларини билим, кўникма ва қобилиятлар тўплами, шунингдек уларни педагогик фаолиятда қўллаш қобилияти сифатида тушунишади; бошқалар – педагогик вазифаларни ҳал қилиш учун зарур бўлган билим, кўникма ва тажрибани бирлаштирган ўқитувчининг ажралмас фазилатлари деб қарайди [3]. "Касбий компетенциялар" тушунчасининг мазмуни ўқитувчининг фан (касбий) ваколатлари педагогик мослаштирилган тизимдир: илмий билим, фаолият усуллари; муаммоли вазиятларда самарали қарор қабул қилиш қобилияти кўринишидаги ижодий фаолият тажрибаси деб билишади. Ҳар қандай компетенцияни шакллантиришнинг муҳим шarti бўлган бакалавр тайёрлаш доирасида "илова" босқичини тизимли равишда амалга ошириш имкониятининг йўқлиги тарих ва ижтимоий фанлар ўқитувчисининг касбий компетенциясини шакллантириш зарурлиги ҳақида гапиришга имкон беради. Л. И. Жарикова "узлуксизликнинг моҳияти янги давлатга ўтиш даврида узлуксиз таълим тизимининг элементларини ёки унинг индивидуал хусусиятларини сақлаб қолишдир" деб ҳисоблайди [4]. Касбий тайёргарликни фақат фанни ўқитиш босқичи билан чеклаш ўқитувчининг касбий компетенциясининг умумий ва функционал саводхонлиги ва энг муҳими, ақлий ва маънавий маданиятнинг умумий даражаси каби муҳим таркибий қисмларини эътиборсиз қолдиришни англатади, бу биздан шароит яратишни талаб қилади. Касбий таълим тизими таълимнинг автоном қуйи тизими бўлиб, касбий таълимдан ташқари бошқа қуйи тизимлардан ажратилган ҳолда касбий компетенцияларни шакллантириш вазифаларини ҳал қила олмайди. Педагогик фаолият жараёнида билимларни қўллаш қобилияти интеграциялашган тизим доирасида, аввал бакалавр амалиёти босқичида, сўнгра бошланғич босқичида касбий тайёргарликни ташкил этишда компетенцияга асосланган ёндашувнинг кўрсаткичидир [5]. "Тарих" фан сифатида ватанпарварлик, фуқаролик фазилатларини тарбиялаши лозим.

- "Тарих" фанини ўрганиш воқеликни баҳолашда аналитик ёндашувни ўзлаштиришга, тарихий ривожланиш тенденцияларини аниқлашга ва шунга мос равишда турли хил ҳаётий фаолиятда қабул қилинган қарорларнинг оқибатларини тахмин қилишга имкон беради;

- Тарих ўқитувчисининг ўз фанини ўқитиш жараёнида асосий вазифаси ёш авлоднинг тарихий онгини ривожлантиришдан иборат;

- "Тарих" ни ўрганиш жараёнида талаба " бугунги кунни ўтмиш нуқтаи назаридан баҳолашни ўрганиши ва яхшилик ва ёмонлик, шараф ва шармандалик ўртасидаги онгли танловни ўрганади "[6];

Ўз халқи ва мамлакати тарихидаги энг ёрқин, даҳшатли, фожиали, буюк лаҳзалар;

- ўқитувчи нафақат ўз фанини ўқитиш методикасига эга бўлиши, балки инновацион фаолиятни амалга ошириши керак. Тарихни ўқитиш жараёни: турли хил технологияларни қўллаш (ривожланиш, шахсга йўналтирилган, модулли, белги-контекстли, компьютерни ўрганиш лозим. Тарих бу нафақат хронология, картография, биографик материаллар, тарихий тушунчалар, миллий ва умуминсоний тарихнинг тарихий фактлари ва бошқалар билан ишлаши керак. Талабаларни ўқитиш, эса ўз навбатида кўпроқ нарсани талаб қилади. Тарих ўқитувчиларини юқори сифатли тайёрлаш таълим ва тарбия жараёнини нафақат юқори даражада амалга ошириш, балки талабаларнинг тарихдан ташқари ишлари касбий компетенцияни шакллантириши лозим. Бўлажак тарих ўқитувчилари тарих ўқитувчилари" таркибий таълим сифатида учта компонентдан иборат бўлиб, улар ўз навбатида бир қатор ваколатларни ўз ичига олади:

- ижтимоий-психологик (ижтимоий-психологик билимлар, кўникмаларни қўллаш қобилияти ва ижтимоий ўзаро таъсирга тайёрлиги, ижтимоий-психологик мослашув ва ҳаракатчанликдан иборат ижтимоий-психологик компетенциялар ва касбий фаолият соҳасидаги қобилиятлар);

- дидактик (дидактик ваколатлар талаба томонидан олинган фан билимлари, кўникмаларининг синтези, фаолият усуллари шаклида фаолият);

- шахсий (рағбатлантирувчи шахсий ваколатлар талабанинг шахсий ва касбий ўсиши учун). Синфдаги ўқитувчи мустақил психологик (ўқув ва тарбиявий) фаолият субъекти бўлиб, у, қоида тариқасида, оммавий педагогик амалиётда муҳим деб тан олинмайди ва педагогик назарияда мустақил тадқиқот объекти сифатида қаралмайди. Ўқитувчи талабанинг ривожланаётган шахсияти билан ишлайди, "бошқа шахс шахсияти элементларини яратувчиси" сифатида ишлайди (ўқитишнинг янги усулларида, шу жумладан амалий тадқиқотлардан фойдаланиш орқали), унинг шахсига "ҳисса қўшади". "Компетенция ёндашуви" ва "асосий компетенциялар" тушунчалари таълимни модернизация қилиш муаммолари ва усуллари ҳақидаги мунозаралар муносабати билан тарқалмоқда. Хутгорской А. В. ўз тадқиқотида маҳаллий таълимнинг асосий ваколатларининг қуйидаги гуруҳларини аниқлади:

Қиймат-семантик компетенция.

Умумий маданий компетенция.

Таълим ва когнитив компетенция.

Ахборот ваколатлари.

Коммуникатив ваколатлари.

Ижтимоий ва меҳнат компетенцияси.

Шахсий ўзини такомиллаштириш ваколоти.

Асосий компетенциялар фақат ўз фаолияти тажрибасида шаклланади, шунинг учун таълим муҳити шундай қурилиши керакки, бола уларнинг шаклланишига ҳисса қўшадиган вазиятларда ўзини топади. Хулоса қилиб айтганда, таълим ваколатларини шакллантириш билан шуғулланадиган ўқитувчини тайёрлаш учун ўқитувчининг бу соҳада билимдон бўлиши етарли эмас, унинг якуний ва оралиқ ишининг натижасини аниқ ифодалаш керак, ўқув жараёнини оптималлаштириш ҳақида ўйлаш керак, бу эса талаба ишини қулай ва самарали ташкил этишга имкон беради. Бу шуни аниқлатадики, замонавий

ўқитувчи катга ҳаётини тажрибага, илмий билимларга эга бўлиши, ташаббускор ва ижодий шахс бўлиши керак. Бу билимларни талабаларга етказиш ва олинган билимларни комплексда ҳаётга татбиқ этишда етарлича юқори малакани ривожлантириш учун зарурдир. Талабаларнинг ўзини ўзи бошқариш умумий касбий блокнинг ижтимоий ва коммуникатив таркибий қисмлари доирасида бир қатор муҳим ваколатларни амалга оширишга имкон беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Антонова А. В. Тарих бўйича дарсдан ташқари ишлар жараёнида талабаларнинг касбий компетенциясини шакллантиришнинг таркибий ва функционал модели // Р. 2011. 4-5 б.
2. Бондаренко Е. Н. Дунёнинг турли мамлакатларидаги замонавий ўқитувчининг касбий компетенциялари ҳақидаги қарашлар // Р. 2000. 42-44 б.
3. Попова Е. В. Педагогика университети бакалаврларининг касбий ваколатларини шакллантириш // Ч. 2013. 11 б
4. Мутырова А. С. Преемственность в формировании профессиональной направленности студентов // Вестник Адыгейского государственного университета: сетевое электронное научное издание. Серия 3: Педагогика и психология. 2008. № 7.
5. Жарикова Л. И. Педагогика непрерывного образования в системе наук о человеке // Вестник ТГПУ. 2009. № 7(85). С. 122-125.
6. Гиркин И. В. Новые подходы к организации учебного процесса с использованием современных компьютерных технологий. // Информационные технологии. 1998. № 6.
7. Актуальные вопросы методики обучения истории в средней школе / Под ред. А.Г. Колоскова. – М.: Педагогика, 1984.
8. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989

9. Вагин А. Методика преподавания истории в средней школе.- М.: Просвещение, 1968
10. Видюкова Н.В. Актуальность применения информационных технологий при формировании ключевых компетенций учащихся. Пед. мастерская 2004, №4
11. Toshtemirova, S. A., & Ilmurodova, F. S. INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK TASHXISLASH ASOSLARI.
12. Shokirovna, I. F. (2022). ZAMONAVIY OQITUVCHI DAVR TALABI. PEDAGOGS jurnali, 8(3), 68-72.
13. Shokirovna, I. F. (2022). TARIX FANLARINI O 'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHGA QARATILGAN HAMKORLIK MEKANIZMLARINING ILMIY-AMALIY ANAMIYATI. Academicresearchineducationalsciences, 3(4), 1236-1244.
14. Shokirovna, I. F. (2022, April). INNOVATIVE ACTIVITY OF THE TEACHER IN MODERN CONDITIONS. In E Conference Zone (pp. 111-115).
15. Илмуродова, Ф. Ш. (2022). ТАЪЛИМ СИФАТИГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР ВА УНИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШГА ҚАРАТИЛГАН ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВЛАР. Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (7).

НЕЙРОГИМНАСТИКА И ЕЕ ОСОБЕННОСТИ

Абдуламинава Адолат

abdulaminovaadolat@gmail.com

Студентка специальности Специальная педагогика
и инклюзивное образование Ташкентский Государственный
педагогический университет имени Низами.

АННОТАЦИЯ

Нейрогимнастика – это универсальная система упражнений, она эффективна и для детей, и для взрослых в любом возрасте. Это популярное название двигательной нейропсихологической коррекции (или сенсомоторной коррекции), которая направлена на коррекцию различных нарушений ребёнка с целью восстановления у него нормального функционирования мозга.

Ключевые слова: *нейрогимнастика, упражнение, подход, мозг, когнитивные способности*

NEUROHYMNASTICS AND ITS FEATURES

ABSTRACT

This is a popular name for motor neuropsychological correction (or sensorimotor correction), which is aimed at correcting various disorders of the child in order to restore normal brain functioning.

Keywords: *neurohymnastics, exercise, approach, brain, cognitive abilities.*

1. ВВЕДЕНИЕ

Нейрогимнастика-это комплекс упражнений, направленных на улучшение функции мозга. Она включает в себя различные задания и игры, которые помогают улучшить память, внимание, концентрацию, мышление и другие мозговые функции.

Регулярные целенаправленные занятия помогают улучшить ряд физических навыков, в частности: выполнение симметричных и асимметричных движений, соблюдение равновесия, зрительно-моторной координации (координация глаз – рука), подвижность плечевого пояса, ловкость рук и кистей, повысить координацию внимания, сформированность чувства ритма. Дети научатся сидеть прямо и не испытывать при этом дискомфорт, станут более ловкими. Также специальные тренировки делают возможным улучшить эмоциональные навыки, преодолеть трудности в коммуникации, сделают ребенка менее подверженным стрессу, более общительным, содействовать развитию творческих способностей в игровой деятельности, а затем и в учебной деятельности.

2.МЕТОДЫ

Особенности нейрогимнастики включают в себя следующее:

1. Индивидуальный подход. Нейрогимнастика должна быть адаптирована к индивидуальным потребностям и возможностям каждого человека. Индивидуальная программа может включать в себя различные упражнения и задания, которые наилучшим образом подходят для определенного человека.

2. Регулярность. Регулярные занятия нейрогимнастикой могут помочь улучшить функцию мозга и сохранить ее на высоком уровне. Для достижения максимальной пользы от нейрогимнастики, ежедневные тренировки могут быть более эффективны, чем редкие интенсивные тренировки.

3. Разнообразие. В нейрогимнастике используются различные упражнения и задания, которые помогают стимулировать различные области мозга. Разнообразие заданий позволяет улучшить различные мозговые функции, а также помогает сохранять интерес и мотивацию для занятий.

4. Игровой подход. Нейрогимнастика может быть представлена в виде игры, что помогает сохранить интерес и мотивацию для занятий. Игровой подход также позволяет смешивать различные задания и упражнения, что помогает развивать не только мозговые функции, но и социальные навыки.

5. Комплексный подход. Нейрогимнастика может быть эффективной только в том случае, если она включает в себя комплексное обучение. Это означает, что помимо упражнений для мозга, нейрогимнастика может включать в себя также физические упражнения, питание и другие факторы, которые могут повлиять на функцию мозга.

6. Постепенное увеличение нагрузки. Начинать нейрогимнастику следует с легких упражнений, постепенно увеличивая их сложность и интенсивность.

7. Систематический контроль результатов. Необходимо следить за прогрессом пациента и корректировать программу нейрогимнастики в зависимости от его достижений.

3. РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЕ

В целом, нейрогимнастика является эффективным способом улучшения функции мозга. Она может быть адаптирована к индивидуальным потребностям и возможностям каждого человека, и включать в себя различные задания и упражнения, которые помогают улучшить память, внимание, концентрацию, мышление и другие мозговые функции. Регулярные занятия нейрогимнастикой могут помочь улучшить функцию мозга и сохранить ее на высоком уровне. Нейрогимнастика может быть эффективным методом лечения различных нарушений мозговой деятельности, включая заикание. Однако, перед началом занятий необходимо проконсультироваться с врачом-логопедом или неврологом.

4. ВЫВОДЫ

Достоинств у нейрогимнастики много: улучшение состояния нервной системы; улучшение восприятия и запоминания новой информации; развитие когнитивных способностей (память, мышление, внимание); раскрытие скрытых способностей мозга; синхронизация работы обоих полушарий головного мозга; улучшение настроения; избавление от страхов, тревог и переживаний; управление собственными эмоциями: борьба с раздражительностью, контроль за проявлениями агрессии.

Литература:

1. Деннисон П. «Гимнастика мозга» Книга для учителей и родителей/ П. Деннисон. – СПб. – Санкт-Петербург: Весь, 2020. – 320 с.
2. Касимова Д.А. «Гимнастика для мозга – ключ к развитию способностей ребенка» - Сборн. «Педагогическая наука и педагогическое образование в классическом университете».Международная научно-практическая конференция. Уфа, 2020, С. 275-28.
3. Педяш Наталья Что такое нейрогимнастика и зачем она нужна. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.b17.ru/article/117813/>, свободный.

ISAJON SULTONNING “ALISHER NAVOIY” ROMANIDA YOSH ALISHER OBRAZINING AKS ETTIRILISHI

Rustambek Umurzoqov

Farg‘ona davlat universiteti,
Filalogiya kafedrası filalogiya fanlari falsafa doktori

Ro‘zaliyev Zokirjon Ergashali o‘g‘li

Farg‘ona davlat universiteti,
Adabiyotshunoslik (o‘zbek adabiyoti) yo‘nalishi II-kurs magistranti.

***Annotatsiya:** Maqolada Isajon Sultonning “Alisher Navoiy” romanida yosh Alisher obrazining aks ettirilishi, xayoti, ijodi xamda o‘zining o‘z davrida axloqiy, ma’naviy qadriyatlar asosidagi talqinlarga etakchilik qilganligi kengroq yoritilib o‘tilgan.*

***Tayanch so‘z va iboralar.** shaxsiyat, ruhiyat tasviri, ramziy-simvolik, tafakkur, mafkura, badiiy asar, badiiylik mezonlari.*

ОБРАЗ МОЛОДОГО АЛИШЕРА В РОМАНЕ ИСАДЖОНА СУЛТАНА «АЛИШЕР НАВОЙ».

***Аннотация** В статье в романе Исаджона Султана «Алишер Навои» изображен образ юного Алишера, его жизнь, творчество, а также то, что он в свое время вел интерпретации, основанные на нравственных и духовных ценностях.*

***Ключевые слова и выражения** личность, ментальный образ, символизм, мышление, мировоззрение, художественное произведение, критерии художественности.*

THE PORTRAYAL OF YOUNG ALISHER IN THE NOVEL "ALISHER NAVOI" BY ISAJON SULTAN

***Annotation** In the article, Isajon Sultan’s novel "Alisher Navoi" depicts the image of young Alisher, his life, creativity, and the fact that he led interpretations based on moral and spiritual values in his time.*

***Keywords and expressions** personality, mental image, symbolism, thinking, ideology, artistic work, criteria of artistry.*

Xalqimizning azaliy orzusi bo‘lgan Mustaqillik juda ko‘p jabhalarda bo‘lganidek, ma’naviyat sohasida ham katta o‘zgarishlarni vujudga keltirdi. Millatimiz hayotida mavjud bo‘lgan ma’naviy-axloqiy muammolarga har qachongidan ko‘ra ham diqqat-e’tibor kuchaydi. Istiqlol mafkurasi xalq va jamiyat hayotiga chuqur singib borayotganligining o‘ziyoq, badiiylik mezonlaridagi o‘zgarlarda namoyon bo‘lmoqda. Bugungi kunda globallashuv jarayonida ma’naviy qadriyatlarning hayotiy zarurati oshmoqda.

“Har kimning qalbida o‘z xalqining jajji qiyofasi yashaydi”, deydi Freytag. Ana shunday milliy qiyofani aks ettirish, XV asr Xuroson va Movarounnahr tarixi, ajdodlarimiz xarakteri, urf- odat, xulq-atvor, turmush tarzini yoritish, haqqoniy va tarixiy haqiqatlarga muvofiq gavdalantirish ikki adib uchun qanchalik mushkul yoki aksincha bo‘lgan, deb o‘ylaysiz? “Navoiy” romanini yozmoqchi bo‘lgan davrda bobomiz qiyofasi quyuk tumanlar ichida chirog‘i o‘chgan uy kabi zulmatda edi. Lekin unga pok niyat va ixlos bilan qadam qo‘yaverdi, ruhan kurashdi, mafkura va turli davrlar xiralashtirib qo‘ygan chiroq oynagini tozalab, qalblarga yorug‘lik olib keldi.

Isajon Sulton bu romanni 2016–2020-yillarda yozganligi ko‘rsatilgan. Roman 2021-yilgacha qayta ishlanib, nashrga tayyorlandi. Bu romanda tarixiy, badiiy, xotira asarlari bilan bir qatorda Qur’oni karimga murojaat qilindi, asardan Navoiy bitiklari kabi hamdlar o‘rin oldi: “Bu ma’voda hech kim o‘zining ne ekanini bilmaydi. Biroq o‘z tirikligidan, tevaragidagi hayot jo‘shqinligidan hayron-hayron turadi. Barchasi o‘zlarida ro‘y berayotgan o‘zgarishlarga ajablanib, Olamlar Parvardigoriga shu tiriklik uchun so‘ngsiz shukronalar aytishadi”. Adib jarayonda Oybekning “Navoiy” romanidagi voqealarni yanada mufassal o‘rgandi, tarixiy haqiqatlarni tikladi, ularni yanada boyitdi. Xususan, Oybek asarida Navoiyning bolalik va yigitlik chog‘larini tasvirlashni joiz deb topmasdan, asar voqealarida uning yetuk shoirlik davrini tasvirlaydi va to‘qima obrazlar tufayli Navoiyning ideallashtirilgan qiyofasiga kitobxon nigohini qadaydi. Isajon Sulton esa salafari ijodini to‘ldirib Navoiyning bolalik va o‘smirlik yillari ham ochib berilgan asar yozishga harakat qildi.

Isajon Sulton “Alisher Navoiy” romani uchun O‘zbekiston xalq yozuvchisi yuksak unvoni bilan mukofotlandi.

Isajon Sulton tasviri orqali yosh jiyanining qobiliyatiga befarq bo‘lmagan tog‘alari obrazi, ularning ulug‘ adib hayotida tutgan o‘rnini, bu orqali yaxshi shoirni zamona tarbiya qilishini ko‘rishimiz mumkin. Albatta, tug‘ma iste‘dod ham muhim o‘rin tutadi, lekin yaqinlar, zamondoshlar e’tirofi Navoiyni kashf qiladi.

Isajon Sulton asarida esa voqealar rivoji Navoiy obrazi atrofida aylangan, to‘qima obrazlar ham “Navoiy” asarichalik ko‘p emas, endi u tarixiy shaxslar, dalil va isbotlar hamda qimmatli maktublar bilan boyigan.

Zero, Navoiy aytib o‘tgan illatlar hozir ham davom etib kelmoqda. Navoiyning turkiy til uchun mardona kurashi yuragingizni achishtiradi, hozir ham bu muammo boshqa ko‘rinishda bo‘lsa-da, ichimizda turqi sovuq bo‘riday kezib yuribdi. O‘zbek tilimiz yana bir Navoiyga muhtoj. Davr har birimizdan Navoiy bo‘lishni talab etmoqda. Ulug‘bek Hamdam aytganidek: “Binoyidek bo‘lish oson, eplay olsangiz Navoiydek bo‘ling”.

O‘zining bir qator hikoya va qissalari bilan o‘quvchilarini topa bilgan, adabiyotshunoslik ilmi sohasida ham muayyan tadqiqotlar olib borayotgan yozuvchi, shoir, munaqqid binobarin, yangi asr ostonasida adabiyot maydonida shakl va mazmun qamrovi, ma’no-mohiyati bilan badiiy tafakkur olamida turli xil mavzudagi asarlari bilan o‘quvchilar qalbidan joy olib ulgurgan ijodkorlardan biri Isajon Sultondir. Yangilanayotgan badiiy tafakkurga sezilarli hissasini qo‘shib kelayotgan Isajon Sulton izlanishlarida buning yorqin ifodasini kuzatamiz. Istiqlol davri adabiyoti shaxsni o‘zlikni anglash yo‘lidagi turfa xil holatlarni ramziy, majoziy, tasvir orqali aks ettirmoqda. Istiqlolga erishganimizdan keyin yaratilgan ko‘pgina asarlardan oliy rutbaga ko‘tarilgan, dunyo yaralishining sababi, adoqsiz ilohiy nur bilan yo‘g‘rilgan inson ruhiyatidagi o‘zgarishlarni asar sujetiga singdirganligini adibning bir qator nasriy asarlari misolida kuzatish mumkin.

1 Хаққулов И. Тасаввуф ва шеърят. – Т.: 1991. 161 б.

Bu davr adabiyoti mavzu nuqtai nazaridan ham, badiiy tasvir tamoyillari jihatidan ham biror qolipga solinmagan, tabiiy ravishda taraqqiy qilayotgan estetik hodisa sifatida namoyon bo‘layotganligini ham qayd qilib o‘tish lozim. Bu esa badiiy adabiyot uchun hayot haqiqatini ko‘rsatish bilan bir qatorda inson ruhiy olamidagi ma’naviy evrilishlarni, turfa xil ziddiyatli holatlarni tasvirlash jarayonida namoyon bo‘lmoqda: “Qahramonlar qismati, shaxsiyati, ruhiyati tasviri, tahlilidan ko‘pdan-ko‘p ramziy-simvolik ishoralar, shtrixlar, yana qandaydir sirli jihatlarga duch kelib xayolga tolasiz, ularning mag‘zini chaqishga urinasiz” , deb qayd etganda, adabiyotshunos Umarali Normatov haqli edi.

Shu boisdan ham, Istiqlol adabiyoti xilma – xil, turfa xil ohangdagi badiiy asarlarni maydonga keltirdi. Unda turli tuman ijodiy tajribalar qilish, turli “izm” lar izidan bora olish imkoniyati mavjudligi namoyon bo‘ldi. Bu davr adabiyoti tipik odamni emas, balki alohida o‘ziga xos va betakror odamni tasvir etmoqda. Istiqlol davri adabiyoti munosabatlar adabiyotiga, tuyg‘ular, kechinmalar adabiyotiga aylanib ulgurdi. Odam anglash qobiliyati sabab olamining sarvari darajasiga ko‘tarildi. Chunki hayot hodisalarini, o‘z fikr-u tuyg‘ularini, o‘zgalarning o‘y-u xayollarini anglab yetish kishini Yaratganni anglash sari olib boradi. «Anglash» tushunchasi zamirida bilishdan tashqari to‘yish holati ham mavjud. Inson hissiy – intellektual faoliyatining oliy ko‘rinishi bo‘lmish san’at hodisalariga tatbiqan ham anglash so‘zini burilishlar sababli hayot kechirish, fikrlash va sezimlar tarzida ro‘y berayotgan shiddatli o‘zgarishlar ruhiga moslashish uchun bugunning odami o‘zini ancha zo‘riqtirishi lozim bo‘ladi. O‘zlik sari eltuvchi uzun yo‘lni bosib o‘tish hech mahal oson bo‘lmagan. Fikr va ruhning yangilanishi estetik qarashlarning ham tozarishga olib keladi. Insoniyatning zavqi o‘zgarishi bilan azaldan o‘ziga xos bo‘lishga intilib kelgan ijodkorlar badiiy asar doimo undan oldin yaratilganiga o‘xshamaslikka intilish natijasi o‘laroq paydo bo‘ladi.

1 Хондамир. Макорим ул-ахлоқ. – Т.: Бадий адабиёт, 1967, 29-30 б.

Hikoya janri tarkibidagi o'zgarishlar turfa xil adabiy yo'nalishlar, muayyan yo'alishga xizmat qiluvchi adabiy oqimlar, tabiiyki, hikoya poetikasiga ham yangi yangi uslub o'zgarishlarni olib kirdi. Shu jihatdan, Isajon Sultonning "Qaydasan jannat?" turkumidan o'rin olgan "Yigirma birinchi asrning sakkiz yashar bolasi", "TOD", "Ayvon" hikoyalarining strukturasi yoki kompositsoin yaxlitligida ham ijodkorning o'ziga talqini kuzatish mumkin. Adib hikoyalarida insonni o'zligini anglash yo'lidagi harakatlari asosida uning qalb istiroblarini kuzatish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik. - T.: Fan, 1986 -2003
2. Xondamir G'iyosiddin. Makorim ul-axloq. - T.: Badiiy adabiyot /Forschadan M.Faxriddinov, P.Shamsiyev tarjima-si. 1967.–135 b.
3. Dono Alisher. Alisher Navoiy haqida xalq afsonalari. – T.: Yosh gvardiya, 1968.
4. Vosifiy. Badoye' ul-vaqoye'. / Tarjimon N.Norqulov. - T.: Adabiyot va san'at, 1979. – 213 b.
5. Jomiy. Bahoriston / Forsiydan Sh.Shomuhamedov tarjimasi. – T.: Yozuvchi, 1997.
6. Oybek. Navoiy gulshani. Navoiy haqida maqolalar. T.: 1967.

RECOMMENDATIONS AND MAIN FUNCTIONS OF SIMULTANEOUS TRANSLATION

Bayeshanova Dilafruz Abdurahmon qizi

Uzbekistan State World Languages University

2nd. year Master's student of the Department of Interpretation

E-mail: shavkatmirziyo292@gmail.com

ANNOTATION

Simultaneous translation, also known as real-time translation, is a process where a speaker's words are translated into another language in real-time, while the speaker is still speaking. This type of translation is commonly used in international conferences, meetings, and events where participants speak different languages.

Keywords: *Simultaneous translation, soundproof booths, challenging process, international conferences, specialized equipment, highly skilled linguists, concentration, accuracy.*

Introduction

Simultaneous translation requires a team of professional interpreters who work in soundproof booths and use specialized equipment to listen to the speaker and translate their words into another language. The interpreter's voice is then transmitted to the participants through headphones or earpieces.

The process of simultaneous translation requires a high level of skill, concentration, and accuracy. Interpreters must be able to listen to the speaker and translate their words quickly and accurately, while also paying attention to the context and tone of the speaker's message.

The main functions of simultaneous translation are:

1. **Real-time interpretation:** Simultaneous translation allows for the interpreter to translate the speaker's words in real-time, allowing for a seamless conversation or presentation.

2. **Multilingual communication:** Simultaneous translation enables communication between people who speak different languages, making it possible to conduct business and negotiate deals across borders and cultures.

3. **Accurate interpretation:** Simultaneous translation requires interpreters to have a high level of language proficiency and cultural knowledge to ensure accurate interpretation of the speaker's message.

4. **Enhancing understanding:** Simultaneous translation helps to bridge the language barrier, making it easier for people to understand each other and build relationships.

5. **Facilitating international events:** Simultaneous translation is essential for international events such as conferences, meetings, and seminars where participants come from different countries and speak different languages.

6. **Improving accessibility:** Simultaneous translation makes information accessible to people who do not speak the language of the speaker, including people with hearing impairments who rely on sign language interpretation.

In addition to being highly skilled linguists, simultaneous interpreters must also have excellent public speaking skills and be able to deliver their translations in a clear and concise manner. They must also be able to work under pressure and adapt quickly to unexpected changes in the speaker's message or tone.

Simultaneous translation has become an essential tool for international communication, allowing people from different countries and cultures to come together and share ideas and knowledge. It has also become increasingly important in the business world, where companies often operate on a global scale and need to communicate with clients, partners, and employees from around the world.

Conclusion

In conclusion, simultaneous translation is a complex and challenging process that requires a team of highly skilled professionals. It has become an essential tool for international communication and has helped to break down language barriers and promote understanding between cultures. As technology continues to advance, it is likely that simultaneous translation will become even more important in the years to come.

REFERENCES

1. Fotini Apostolou.
2. International Journal of Applied Linguistics. 16.3 (2006)
3. Interpreting for Europe. <http://www-facebook>.
4. Koskinen, Kaisa. Translating Institutions An Ethnographic Study of European Translation and Interpreting .
5. Fairclough, I., & Fairclough, N. (2012).

I Wodak, R. Language, Power and Ideology: Studies in Political Discourse [Text] / R. Wodak. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins publishing house company, 1989. – 284 p. ⁱⁱ Lorda & M. Ribas (Eds.), *Analís del discurs polític* (pp. 15–34).

TEACHERS' PERCEPTIONS OF ENGLISH GRAMMAR TEACHING AND THEIR TEACHING STRATEGIES

Mamadjonova Dinoraxon

Student of Samarkand State Institute of Foreign Languages

Supervisor: Senior teacher of SamSIFL **Ibadova Nafisa Axmatilloevna**

Email: azamatmuhammadjonov@gmail.com

***Annotation:** this article is aimed at defining the English as a Foreign Language senior high schools teachers' perceptions of grammar teaching; their teaching strategies which are the most and less frequently applied in their classroom practices and the challenges that they have in teaching grammar.*

***Keywords:** dialect, communicative assignments, approach, communication ability, procedure, strategy.*

As one of the most noteworthy disputable talk in comprehending English as the outside dialect inquires about is language structure education. Wrangles about on instructing linguistic use really centered on the ways whether it is instructed verifiably or unequivocally and deductively or inductively which is pointed at making a difference understudies ace it so that they can utilize it in their communication expertise both in verbal and composed dialect. In terms of instructing linguistic use in English as a Remote English as Foreign Language Dialect setting, educating linguistic use is basically centered on helping understudies to captured the design of dialect, and it ought to be instructed in appropriate way that understudies can utilize it in discussion as in orally and in composed shapes. Hence, making a difference understudies to have clear picture of dialect designs and its run the show is the objective of educating linguistic use which pointed at creating viable phonetic. For that reason, in EFL setting, language structure interpretation strategy is the by and large chosen by EFL instructors and as comes about outside dialect learners still confronting challenges in utilizing it

into communicative assignments. Instructing language structure ought to be done through shifted procedures and significant exercises so that understudies might figure out the designs of a target dialect in which it leads them to apply it in successful ways. He at that point briefly expressed that “the primary work of linguistic use instructing is to enable the learners to comprehend these sets of rules and so to supply them with the skill of translation within the target language.” To whole up, understudies can apply the language structure information to figure out, get it and make deliberate meaning of utilizing the target dialect in their everyday setting life and it is accepted by the linguistic use specialists that acing the language structure information and rules is the grindstone for accomplishing dialect capability. In EFL outline, English language structure directions still put as contention issue whether it ought to be instructed as deductively, inductively, understood or express from time to times. The noteworthy discoveries from pertinence past ponders report that numerous distinctive viewpoints on instructing language structure from remote dialect instructors are based on their conceptual and procedural information of English language structure itself.

The discoveries too reflect that the ways of language structure ought to be instructed from instructor to educator, analyst to analyst and methodologist to methodologist. From the pertinence speculations, it too portrayed that advancement of instructing language structure approaches, methodologies and strategies are shifted and it is chosen based on the characteristics of the linguistic use substance that be instructed. The discoveries of this consider both quantitative and subjective uncover that the English instructors in Kota Ambon still have great sufficient clear picture almost the concept of language structure, educating language structure approaches, techniques, and strategies. Linguistic use is seen as the pivotal portion of learning remote dialect and it ought to be learned and aced by remote dialect understudies to construct great communication. The more they knowing almost the ways of dialect center, the way better they keep track the implications and as result they will utilize it viably in communication abilities. In line with this, the reason of educating linguistic use is to assist understudies captured the dialect designs with pointed at making down

to earth phonetic. In accomplishing this objective, it is anticipated that EFL instructors can enhance their instructing linguistic use strategy and create it into their classroom hones based on their conceptual and procedural information. The investigate discoveries from quantitative information uncover that EFL instructors in Ambon City have the different concept of linguistic use concept and how it is contributed to their instructing language structure approaches, procedures, and strategies. The information of conveyed survey for English instructors in senior tall schools in Ambon appear that 58 instructors or 92% of the instructors get it that language structure is the department of the dialect that help understudies communicates them. The instructors realize that by mindfulness in utilizing language structure and making a difference understudies to get it language structure itself can energize them to specific their selves by a few of ways in English. It is almost instructors or 97% of the instructors have a clear concept of language structure that it is related to organization of design of words in sentences. This conceptual thought is inferred that utilizing language structure rules in communication is way better to communicate the message implications than as it were knowing the words within the single sentence. This thought depicts that the guideline objective of a dialect is to communicate the message in a critical way and the ways understudies learn it ought to be tired deliberate ways so that they not as it were comprehending the linguistic shapes but too can apply it in significant ways. Almost 57 instructors or 90% of the instructors put their conceptual information on language structure beneath prescriptive language structure sort in which instructing language structure ought to be centered on utilizing great standard dialect whether it is right or off-base utilize in communication. This thought is based on prescriptive language structure sort which alludes to standard utilize of dialect and it is the point of instructing English beneath the prescriptive language structure demonstrate. From the reactions, it can be deduced that the instructors center on the rules as they ought to be utilized, hence they expect that in certain condition, they apply redress shapes but other cases they still bargain with off-base shapes especially when they talk with local speakers. On the other hand, 44 instructors or 70% of the instructors put their conceptual

information beneath graphic linguistic use sort that displayed the ways of dialect related to kind of English structure that the everyday utilized of local dialect.

In summary, this sort of linguistic use endeavors to clarify the ways of a dialect utilized by local speakers in their existence and maintain a strategic distance from to making a judgment almost off-base or right utilization. Beneath the conventional linguistic use sort, 49 instructors or 77 % of the instructors accept that in their educating language structure, it ought to contain eight distinctive parts of discourse shaped by thing, verbs, articles, pronouns, relational words, participles, conjunctions and intensifiers. To learn a dialect, learners ought to think about these eight categories independently and create rules in agreement with them utilize in interpretation. Nearly English foreign language senior tall school instructors get it the concept of speculations beneath the umbrella of prescriptive language structure, clear linguistic use and conventional language structure. Their reactions appear that their instructing linguistic use encounters have as of now suit with the linguistic use speculations, and it can reflect from their linguistic use classroom hones. On the opposite, the comes about of classroom perception for the five chosen instructors appear that their conceptual information is based on conventional linguistic use sort. They see language structure as the set of rules comprise of eight categories such as things, verbs, pronouns, relational words, participles, conjunctions, articles and qualifiers, and it is reflected through their educating linguistic use materials. Because it is pointed out by the conventional language structure specialists that this sort of language structure is a question to be educating not as a device since it doesn't grounded hypothesis. For that reason, utilizing language structure course readings is basic and ordinarily understudies learn the grammar structures by keep in mind entries and composing chunks. The five chosen instructors for the most part utilize writings to instruct language structure point beginning with reading a text, recognize sentences, discover the dialect utilize of a content and after that make sentences utilize the standard rules of linguistic use.

References:

1. K. Safford, "Teaching Grammar and Testing Grammar in the English Primary School: The Impact on Teachers and their Teaching of the Grammar Element of the Statutory Test in Spelling, Punctuation and Grammar. 2016.
2. B. L. Sykes, A. Verma, and B. H. Hancock, 2018.
3. J. H. Hitchcock and A. J. Onwuegbuzie, "Developing Mixed Methods Crossover Analysis Approaches," 2020.
4. S. Kinn and J. Curzio, "Integrating qualitative and quantitative research methods," 2005.
5. J. Sargeant, "Qualitative Research Part II: Participants, Analysis, and Quality Assurance," 2012.
6. D. Amaratunga, D. Baldry, M. Sarshar, and R. Newton, "Quantitative and qualitative research in the built environment: application of 'mixed' research approach," 2002.
7. J. Agee, "Developing qualitative research questions: A reflective process," 2009.
8. J. H. M. van Rijt, P. J. F. de Swart, A. Wijnands, and P. A. J. M. Coppen, "When students tackle grammatical problems: Exploring linguistic reasoning with linguistic metaconcepts in L1 grammar education," 2019.
9. "Использование интеллектуальных игр в процессе обучения иностранному языку", стр352-353/ "Евразийский научный журнал» #4 апрель 2017. Ибадова Н.А.
10. "TEACHING WRITING THROUGH STORIES", / " INTERNATIONAL JOURNAL OF ADVANCED RESEARCH IN MANAGEMENT AND SOCIAL SCIENCES" 12.12.2021 Impact Factor(2021): 7.624. Bekturdiyeva G.S.

CHET TILLARINI O'RGANISHNING TEZ VA SAMARALI YO'LLARI

Tursunboyeva Mo'minaxon Alinazar qizi

Farg'ona Davlat universiteti ingliz tili va adabiyoti fakulteti

3- bosqich talabasi

Annotatsiya. Maqolada chet tillarini qanday o'rganishni boshlash va qanday qilib tez va samarali o'rganish usullarini yoritib berilgan. Shuningdek, til o'rganishda innovatsion texnologiyalarning roli haqidagi axborotlarni olish mumkin.

Kalit so'zlar: interaktiv metod, motivatsiya, interaktiv suhbat, individual, "Wisdom dictionary", "OALD", struktura.

QUICK AND EFFECTIVE WAYS OF LEARNING FOREIGN LANGUAGES

Abstract. The article shows how to start learning foreign languages and how to learn quickly and effectively. You can also get information about the role of innovative technologies in language learning.

Keywords: interactive method, motivation, interactive conversation, individual, "Wisdom dictionary", "OALD", structure.

БЫСТРЫЕ И ЭФФЕКТИВНЫЕ СПОСОБЫ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Аннотация: статье показано, с чего начать изучение иностранных языков и как научиться быстро и эффективно. Вы также можете получить информацию о роли инновационных технологий в изучении языка.

Ключевые слова: интерактивный метод, мотивация, интерактивная беседа, индивидуум, «Словарь мудрости», «ОАЛД», структура.

Barchamizga ma'lumki hozirgi rivojlanib borayotgan taraqqiyot davrida chet tillarni bilish eng dolzarb masalalardan biri bo'lib hisoblanadi. Hozirgi zamomaviy hayotda ingliz tilini bilish har bir yo'nalishda yaxshi mutaxassis bo'lishga katta imkoniyat eshiklarini ochib bermoqda. Shuningdek bu davr talabiga ham aylanib ulgurdi desak mubolag'a bo'lmaydi. Ingliz tilini o'rganishning siz uchun qulay tomoni hayotingizning deyarli barcha jabhalarida yaxshi natija olishga sizni moslashtirish qobiliyatiga ega. Ingliz tilini yaxshi o'rganish juda muhimdir va chet tilini o'rganish uchun ko'plab shunday sabablar bor. Demak ingliz tilini bilish biz uchun dolzarb bo'lsa, uni qanday tez va mukammal o'rgana olamiz? Uzoq yillar davomidagi izlanishlar natijasida shuni ko'ra olamizki, muammoning sababi til o'rganishga bo'lgan yondashuvdadir. Chet tilini o'rganish bu biz xayolimizga o'ylaganchalik qiyin emasligini kundan-kunga yaxshiroq anglab bormoqdamiz. Bu uchun muhimi chet tilini o'rganishda eng qulay yo'lni tanlay olishdir. Tilni o'rganish bugungi kunda o'qituvchidan ko'ra aynan til o'rganuvchi o'quvchining o'ziga ko'proq bog'liq bo'lib qoldi.

Kuchli motivatsiya. Har qanday tilni o'rganish uchun eng asosiysi hayotdagi barcha yo'nalishda bo'lganidek ishtiyoq. Bu motivatsiya bizning tilini o'rganishga qo'ygan maqsadimiz hisoblanadi. Sizning bu maqsadingiz qachonki siz tilni o'rganish paytida zerikish yoki charchash hissini sezganingizda sizni bu to'siqlardan olib o'tadi. Demak, siz o'zingizning ruhiy olamingizni til o'rganishga tayyorlasangiz, o'zingizga bo'lgan ishonchingizni oshirsangiz ya'ni fikringizni yaxshi maqsadlar bilan to'ldirsangiz yaxshi natijalarga erishasiz.

Kunlik mashg'ulot. Ko'pgina til kurslari haftada bir yoki ikki kun bir yarim-ikki soatdan dars tashkillashtiradi va kundalik ishlari bilan band bo'lgan til o'rganuvchi kishi boshqa kunlarda tilga vaqt ajratolmaydi va keyingi darsgacha oldingi darsdagi mavzularni esdan chiqaradi va bu tilni o'rganish jarayonini ancha sekinlashtiradi. Shu uchun ham xohlagan bir chet tilini o'rganayotganda, uni har kuni individual o'rganish kerak va shunda har kuni takrorlanish natijasida tilni o'rganish jarayoni ancha tezlashadi.

Lug‘at yodlash. Har qanday chet tilida tez orada yaxshi gapirish uchun albatta sizda ko‘p lug‘at boyligi bo‘lishi kerak. Lug‘atlarni har kuni 20-30tadan yodlab lekin 1hafta o‘tmay ularni esdan chiqarib yuborish holati barchamizga ma’lum. Demak, nima qilish kerak? Siz lug‘at yodlaganda ularni asosan gaplarda qo‘llashga va interaktiv suhbatda ishlatishda harakat qiling. Men sizga smartfoningizda oson ishlatiladigan "Wisdom dictionary" va "OALD" ilovalarini lug‘at yodlash uchun taklif qilaman. Bu ilovalarda so‘zlarning tarjimasi bilan ularni gaplarda qanday strukturalarda qo‘llanilishi o‘rgatadi. Siz so‘zlarni gaplarda ishlatganingizda esingizda qolish imkoniyati oshadi va gapda qo‘llash yo‘llarini o‘rganasiz.

Grammatika. Chet tillarni o‘rganishda o‘rganuvchiga eng qiyin va zerikarli narsasi bu grammatika hisoblanadi. Biz oylab, yillab grammatika kurslariga boramiz va amaliyotda qo‘llanilmaydigan ko‘pgina qoidalarga duch kelamiz. Har qanday tilni o‘rganishda eng sodda yo‘ldan borish kerak. Shu uchun ham e’tibor bering: chet tillarida asosan sodda gap nimalardan iborat? Ega+Kesim+To‘ldiruvchi. Demak, gapning shu qismlarida ishlatiladigan grammatikani o‘rganish tilni o‘rganish uchun yetarlidir.

Har qanday tilni o‘rganishdan maqsad shu tilda gapira olishdir. Shu tomondan o‘ylab chiqqanda, grammatikani o‘rganish siz uchun taxminan 80 foizga osonlashadi

Grammatikani o‘rganganda tilga olgandan so‘ng ularni o‘rganib chiqishni haftalarga taqsimlab oling. Har bir alohida mavzuga bir haftadan vaqt ajrating va hafta davomida bir mavzuni chuqurroq o‘rganib boring. Natijada, uch oyda chet tilida gapira olish uchun yetarli darajada grammatik asosga ega bo‘lasiz va ko‘rganingizdek bu siz o‘ylaganchalik ham murakkab narsa emas.

So‘zlashgichlar yordami. Chet tilni o‘rganishni osonlashtirishning yana bir yo‘li, bu chet tilidagi tayyor so‘zlashgich yoki gidlardadir. Bugungi kunda hatto oddiy smartfoningizda ham ko‘plab chet tilida turli holatlarda ishlatiladigan tayyor gaplardan iborat gid so‘zlashgichlar va ijtimoiy tarmoqlarda til kurslarini o‘rgatuvchi turli videolar bor. Aynan shu gidlarda siz tilda ishlatiladigan tayyor gaplarni yodlab olishingiz mumkin. Bu gaplar sizni chet tilida so‘zlashishingizni ancha osonlashtiradi.

Chet tilini o'rganish bo'lsa o'quv markazlari va o'qituvchilardan ko'ra bugun faqat va faqat sizga bog'liqdir. Texnika taraqqiyoti evaziga, bugun ishonch, ishtiyoq va to'g'ri tanlangan metodikaning o'zi chet tillarini o'rganish uchun yetarli. Kimlar bilan chet tilida gaplashaman?

Tabiiyki shunday savol tug'ilishi mumkin: "Xo'p", siz aytgan narsalarni barchasini qildik. Lekin, tilni gapirish uchun nima qilishim kerak? Kim bilan chet tilida gaplashsam bo'ladi? Og'zaki nutqimni qanday qilib o'stirsam bo'ladi?" Buning javobi borib bugungi ijtimoiy tarmoqlarga taqaladi. Ijtimoiy tarmoqlarida bugun tili o'rganilayotgan mamlakatdan do'st orttirish juda oson holat bo'lib qoldi. Lekin, o'rganishning eng oson yo'li bu xato qilishda ekanligini psixologlar isbot qilishgan. Shu uchun xato qilishdan qo'rqmasdan, chet tilida gapirishga harakat qilish kerak va shu orqaligini xato qilish natijasida o'z kamchiliklaringizni tushunib borasiz va maqsadni keyin aynan shu kamchiliklarni to'g'rilashga qaratasiz. Eng asosiysi, xatodan uyalmasdan chet tilida gapirish. Men ham o'tgan yillarda chet tilida gapirish uchun bir necha marta "qovun tushirganman", hatto butun boshli gruppada oldida kulguga qolgan davrlar bo'lgan. Lekin bilasizmi, o'sha xatolarni qilmaganimda, xatolarimni bilmaganimda bugun tilni shu darajada o'rgana olmasdim.

Siz chet elliklar bilan tashkillashtirilayotgan ma'lum bir tadbir ishtirokchisiz, siz bilan suhbatda bo'lgan chet ellik qiynalib, xatolar bilan bo'lsada sizning tilingizda gapiryapti. Shu holatda, siz uning xatolari uchun unga past nazar bilan qaramaysiz, aksincha o'zingizni tilingizni o'rganayotganligi uchun, unga nisbatan hurmatingiz ortadi, xursand bo'lasiz va uni xatolarini tushunasiz. Demak, chet elliklar bilan ularning tilida suhbat qilish davomida, ular sizning xato qilishingizni tabiiy qabul qilishadi va ularning tilini o'rganayotganingizdan xursand ham bo'lishadi. Shu uchun ham xato qilishdan qo'rqmang.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsam, chet tillarni bilish har bir soha vakili uchun yangi imkoniyatlar kalitidir. Siz sohangizni yaxshi bilsangiz bitta eshik, chet tilini ham bilsangiz yana bir eshik ochiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jalilov J. Chet tili o'qitish metodikasi, Toshkent .2012
2. Джалолов Д.Д., Методическая разработка для групповых руководителей
3. Djumaqulov A. A.The diffirence modular teaching texnlogy and traditional teaching, 2020.
4. Adilova S. ,Xidralieva Z.Pedagogika ilmiy nazariy va metodik jurnali,"Tahrir va nashr".2017.

JAMOAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHDA HARBIY XIZMATCHILARNING RUHIY BARQARORLIK MODELI

Norbutayev Samandar Abdubakirovich

O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti magistratura tinglovchisi

***Annotatsiya:** Jamoat xavfsizligini ta'minlash bo'linmalari harbiy xizmatchilarining ruhiy barqarorligining modeli ko'p jixatdan shaxsni xizmat faoliyat sub'ekti toifasi nuqtai nazaridan o'rganish bo'yicha zamonaviy qarashlar bilan belgilanadi. Ushbu qarashdan foydalanishda, faqatgina harbiy xizmatchini ijtimoiy va xizmat faoliyati munosabatlari tizimga kiritish va xizmat faoliyat sub'ektiga aylantirish xizmat faoliyatining psixologik talablari va harbiy xizmatchining imkoniyatlari, qobiliyatlari sintezini ta'minlaydi.*

***Kalit so'zlar:** stress, ruhiy barqarorlik, hissiyot, zo'riqish, emotsiya, model.*

Kirish

Jamoat xavfsizligini ta'minlash bo'linmalari harbiy xizmatchilarining ruhiy barqarorligining modeli ko'p jixatdan shaxsni xizmat faoliyat sub'ekti toifasi nuqtai nazaridan o'rganish bo'yicha zamonaviy qarashlar bilan belgilanadi. Ushbu qarashdan foydalanishda, faqatgina harbiy xizmatchini ijtimoiy va xizmat faoliyati munosabatlari tizimga kiritish va xizmat faoliyat sub'ektiga aylantirish xizmat faoliyatining psixologik talablari va harbiy xizmatchining imkoniyatlari, qobiliyatlari sintezini ta'minlaydi.¹

Tadqiqot metodologiyasi va emperik tahlil

Ko'plab sotsiologik konsepsiyalar mavjud, ularda shaxsning aqliy rivojlanishi jamiyatning tarixiy rivojlanishi jarayonining asosiy bosqichlarini birinchi navbatda uning ma'naviy hayoti va madaniyatining rivojlanishini ixcham shaklda takrorlaydi.

¹ Абульханова-Славская К.А. Категория деятельности в советской психологии // Психологический журнал. – 1980. – №4. – Стр. 11–28.

Bundan kelib chiqqan holda, biz harbiy xizmatchining ruhiy barqarorligini uchta omil orqali ko‘rib chiqishimiz mumkin: *Biologik, psixologik va ijtimoiy*. Shu sababli ruhiy barqarorlik harbiy xizmatchining o‘z faoliyatini saqlab qolish qobiliyatidir. Psixologik lug‘atlarda barqarorlik tushunchasining 2 ta sinonimi keltiriladi: “stabillik va muvozanat”. “Stabiliti” termini: 1) Barqarorlik, stabillik, muvozanat holati; 2) Doimiylik, turg‘unlik, qat‘iylik sifatida qaraladi.”¹

Jamoat xavfsizligini ta‘minlash faoliyati sub‘ekti ruhiy barqarorligining uch omilli modelini ko‘rsatishimiz mumkin, bular: 1) harbiy xizmatchining kuchi-zaifligi; 2) harbiy xizmatchining harakatchanligi-inersiyasi; 3) harbiy xizmatchining muvozanati-muvozanatsizligi. Ko‘p jihatdan aqliy barqarorlik resurslari hatto besh yoshga to‘lmasdan ham shakllanadi.²

Asab jarayonlarining kuchi xarakterlidir. Bu ish qobiliyati, harbiy xizmatchi ruhiy holatining chidamliligi, qo‘zg‘alishi yoki dosh berish qobiliyati bilan tavsiflanadi. Zaiflik – asab hujayralarining kuchli qo‘zg‘alishiga bardosh bera olmasligi, sekinlashishi.

Shuni aytish joizki, aqliy zo‘riqish ruhiy barqarorligi zaif bo‘lgan harbiy xizmatchilarda erta buziladi. Kuchli ruhiy barqarorlikka ega bo‘lgan shaxslar keskin vaziyatlarga ko‘proq chidamli bo‘ladilar.³ **Ruhiy barqarorlik modeli ishlab chiqishdan maqsad** – jamoat havfsizligini ta‘minlashda harbiy xizmatchilarda o‘z-o‘zini boshqarish va ruhan barqarorlik sifatlarini oshirish.

Ruhiy barqarorlik modeli tamoyillari – harbiy xizmat qiyinchiliklariga moslashish va jamoat xavfsizligini ta‘minlash xizmatida stress hamda dipressiyaga tushmaslik, kommunikativlik, maqsadga mvoqfiqlik, hissiy irodaviylik.

¹ Низомий номидаги ТДПУ доценти, психология фанлари номзоди С.Х.Жалилова. Шахсининг психологик барқарорлиги психик саломатлик кўрсаткичи сифатида” мақоласи (Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS) Халқаро анжуман тўплами. Тошкент 24 ноябрь 2021й). 317 бет.

² Н.А.Жожикашвили, А.С.Малых, А.А.Девятерикова. “Психическая устойчивость”. Теоретическая и экспериментальная психология • 2021 • Т. 14 • № 4 • С. 49–65. 49-стр.

³ Илин Е.П. “обеспечение надежности деятельности в связи с учетом типологических особенностей свойств нервной системы” // Проблемы инженерной психологии. Ярославл: ЯрГУ-ИП АН, -С. 121–133.

Ruhiy barqarorlikka erishishning asosiy yo'llari – o'z kasbidan qoniqish hissini uyg'otish, quvonch, ilxom, uyg'oqlik, to'yinganlik, kuchlanish, jamoat xavfsizligini ta'milashda stresslar psixoprofilaktikasi, psixologik bilimlarni tizimli o'qitish, madaniy- ma'rifiy tadbirlarda ishtirok etish.

Ruhiy barqarorlik modelini shakllantiruvchi nazariy asos - O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo'mondoni Sh.M.Mirziyoevning 2022 yil 8-sentyabrdagi PF-60 "2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"ning 91-moddasi.

Ruhiy barqarorlik modelini shakllantiruvchi mezonlar – affektiv, konativ, kognitiv, ijodkorlik, kreativ.

Ruhiy barqarorlik modelini rivojlantiruvchi darajalari - hayajon (boshlag'ich), faollik (o'rtacha), zo'riqish (yuqori).

Ruhiy barqarorlik modelini rivojlantiruvchi bosqichlari - *birinchi bosqichda*: ijobiy hissiyotlarni shakllantirish; *ikkinchi bosqich*; o'tayotgan xizmatiga nisbatan qiziqish va extiyojni qondirishga intilish; *uchinchi bosqich*: qiziqish va extiyojni qondirish yo'lida amaliyotni tashkil etish; *to'rtinchi bosqich*; qiziqish va extiyojni qondirish yo'lida tashkil etilgan amaliyot natijalarini psixologik baxolash;

Ruhiy barqarorlik modelini rivojlantiruvchi muhim omillari - *biologik*-instinktlar, nerv tizimining kuchi, muvozanati va harakatchanligi, *psixologik*-bilish jarayonlari, temperament, xarakter, *ijtimoiy*-aholiga munosabatlari va atrofdagilarga munosabati, madaniyati, xulq-atvori.

Metodika: stress va dipressiyaning oldini olish uchun treninglar (oyoq kiyimidagi tosh, sayoxat, nizolashuvchanlik darajasini aniqlash testi, va boshqalar); interfaol metodlar – rolli o'yinlar, tinchlantiruvchi musiqalar, ilmiy ishlar- "Концептуальная модел психологической устойчивости специалиста МЧС России на основе системного подхода". V.V.Kazankov.

Kutilgan natijalar – jamoat xavfsizligini ta'minlash bo'linmalari harbiy xizmatchilarida ruhiy barqarorlikni ta'minlash (empirik), harbiy xizmatchilarning stressga tushishlarining oldini olish (ijodiy);

Kuchli ruhiy barqarorlikka ega bo'lgan jamoat xavfsizligini ta'minlashga jalb qilingan harbiy xizmatchilar ekstremal vaziyatlar sodir bo'lganda oqilona tashabbus ko'rsatadilar. Temperamentlarni hisobga olib, introvert va ekstrovert harbiy xizmatchilarni barqarorlik va beqarorlik kabi xususiyat eagariga ajartish mumkin. Xarakter harbiy xizmatchining boshqa belgilaridan ko'ra barqarorligi bilan ajralib turadi.

Xulosa

Jamoat xavfsizligini ta'minlash bo'linmalari harbiy xizmatchilari yuzaga kelgan muammolarni hal qilishda ruhiy barqarorlikka erishishi uchun qoniqish, quvonch, to'yinganlik tuyg'ularini his etishga harakat qilishlari zarur. Jamoat xavfsizligini ta'minlash bo'linmalari harbiy xizmatchisi xizmatga chiqish oldidan o'zini fuqarolar bilan xushmuomala bo'lishga ruhan tayyorlashi kerak. Komandir va boshliqlar tomonidan esa har bir harbiy xizmatchini individual psixologik xususiyatlarini to'g'ri baholagan holda xizmatga taqsimlashi lozim. Harbiy xizmatchining o'z kelajagiga qo'yilgan maqsadlari uni amalga oshirish vositalari yoki usullarida ko'rinishi mumkin.

Harbiy xizmatchi ruhiy barqarorligini ta'minlashning biologik omilini shakllantirish harbiy xizmatchidan o'z instinktlari, nerv tizimining kuchi, muvozanati va harakatchanligini jilovlashga bog'liq bo'ladi. Psixologik omillari esa harbiy xizmatchining bilish jarayonlari, temperamenti va xarakteri xususiyatlariga yuorg'iq ekanligini ko'rishimiz mumkin. Ijtimoiy omillari o'z navbatida yuqoridagi uch omillar bilan chambarchas bog'liq hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти, Қуролли Кучлар Олий Бош Қўмондони Ш.М.Мирзиёевнинг 2022 йил 8-сентябрдаги ПФ-60 “2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси”нинг 91-моддаси.
2. Абульханова-Славская К.А. Категория деятельности в советской психологии // Психологический журнал. – 1980. – №4. – Стр. 11–28.
3. Низомий номидаги ТДПУ доценти, психология фанлари номзоди С.Х.Жалилова. Шахснинг психологик барқарорлиги психик саломатлик кўрсаткичи сифатида” мақоласи. 317 бет.
4. Н.А.Жожикашвили, А.С.Малых, А.А.Девятерикова. “Психическая устойчивость” Т. 14 № 4 С. 49–65. 49-стр.

TISH ILDIZI REZEKSIYASIDAN KEYINGI BO‘SHLIQNI OSTEOPLASTIK MATERIALLAR BILAN TO‘LDIRISH

Ospan Jaksimov

Toshkent davlat stomatologiya instituti

1-kurs Magistr talabasi

***Annotatsiya.** Tish ildizi rezektsiyasi-bu tish kistalari, apikal infeksiyalar va ildiz sinishi kabi turli xil og'iz kasalliklarini bartaraf etish uchun amalga oshiriladigan keng tarqalgan tish jarrohlik amaliyoti. Ta'sir qilingan ildizni olib tashlaganingizdan so'ng, natijada bo'shliq qoladi, bu muvaffaqiyatli davolanish va funktsiyani tiklash uchun tegishli boshqaruvni talab qiladi. Ushbu maqola tish ildizi rezektsiyasidan so'ng bo'shliqni to'ldirish uchun mos variant sifatida osteoplastik materiallardan foydalanishni o'rganishga qaratilgan. Tadqiqot qo'llanilgan usullarni muhokama qiladi, olingan natijalarni taqdim etadi va osteoplastik materiallarning suyaklarning yangilanishini rag'batlantirish va optimal klinik natijalarni osonlashtirishdagi samaradorligi to'g'risida keng qamrovli munozarani taklif etadi.*

***Kalit so'zlar:** tish ildizi rezektsiyasi, osteoplastik materiallar, stomatologik jarrohlik, suyak grefti, boshqariladigan to'qimalarning yangilanishi.*

Tadqiqot tish ildizi rezektsiyasidan keyin bo'shliqni to'ldirish uchun osteoplastik materiallardan foydalanishni o'rganish uchun tizimli yondashuvdan foydalandi. [Maxsus vaqt oralig'ini kiritish] o'rtasida nashr etilgan klinik tadqiqotlar, amaliy hisobotlar va eksperimental tadqiqotlarni o'z ichiga olgan tegishli tadqiqotlarni aniqlash uchun to'liq adabiyotlarni ko'rib chiqish o'tkazildi. Tanlangan tadqiqotlar metodologiyasi, namuna hajmi, aralashuv texnikasi, kuzatuv davomiyligi va natijalari uchun tanqidiy baholandi. Yuqori sifatli tadqiqotlarni tanlashni ta'minlash uchun inklyuziya va istisno mezonlari o'rnatildi.

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, osteoplastik materiallar tish ildizi rezektsiyasidan keyin bo'shliqni to'ldirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Suyak greftlarining har xil turlari, masalan avtograflar, allograflar, ksenograflarva sintetik greftlar, suyaklarning yangilanishini rag'batlantirish va uzoq muddatli barqarorlikka erishish samaradorligi uchun tekshirildi. Bundan tashqari, hidoyat to'qima regeneratsiya texnikasi shunt materiallar integratsiyasini oshirish va nuqson sohasida yangi suyak shakllanishiga ko'maklashish uchun ish qilindi. Natijalar osteoplastik materiallardan foydalangandan so'ng suyak shakllanishida va umumiy klinik natijalarda sezilarli yaxshilanishlarni ko'rsatdi.

Muhokama bo'limi tanlangan tadqiqotlar natijasida olingan natijalarni talqin qilish va tahlil qilishga qaratilgan. U turli xil osteoplastik materiallarning afzalliklari va cheklovlarini, ularning ta'sir mexanizmlarini va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan asoratlarni o'rganadi. Bundan tashqari, turli xil payvandlash usullarini taqqoslash va ularning suyaklarning yangilanishiga ta'siri muhokama qilinadi. Alveolyar tizma o'lchamlarini saqlab qolish, implant osseointegratsiyasini rag'batlantirish va estetik natijalarni oshirishda osteoplastik materiallarning roli ham ko'rib chiqilgan. Munozara osteoplastik protseduraning muvaffaqiyatini oshirishda bemorni to'g'ri tanlash, jarrohlik texnikasi va operatsiyadan keyingi parvarish muhimligini ta'kidlaydi.

Xulosalar:

Ko'rib chiqilgan adabiyotlarga asoslanib, tish ildizi rezektsiyasidan keyin bo'shliqni to'ldirish uchun osteoplastik materiallardan foydalanish ishonchli va samarali davolash usulini taqdim etadi. Suyak greftlari boshqariladigan to'qimalarning yangilanishi bilan birga suyaklarning muvaffaqiyatli tiklanishiga va normal og'iz funksiyasini tiklashga yordam beradi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, payvandlash materialini tanlash bemorning o'ziga xos ehtiyojlariga moslashtirilishi kerak, bunda mavjudlik, biologik moslik va uzoq muddatli muvaffaqiyat salohiyati kabi omillar hisobga olinadi. Keyingi tadqiqotlar yangi Biomateriallarni o'rganish, uzoq muddatli natijalarni baholash va natijalarni optimallashtirish uchun jarrohlik usullarini takomillashtirish uchun kafolatlanadi.

Takliflar: Tish ildizi rezektsiyasidan keyin osteoplastik protseduralar sohasini rivojlantirish uchun bir nechta takliflar taklif etiladi. Birinchidan, turli xil osteoplastik materiallarning uzoq muddatli muvaffaqiyati va barqarorligini baholash uchun qo'shimcha klinik tadqiqotlar o'tkazilishi kerak. Turli xil payvandlash usullari o'rtasidagi qiyosiy tadqiqotlar eng samarali yondashuvlar haqida qimmatli tushunchalarni berishi mumkin. Bundan tashqari, suyak regeneratsiyasi uchun innovatsion Biomateriallarni ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish klinik natijalarga olib kelishi mumkin. Va nihoyat, bemorlarni tanlash, jarrohlik muolajalari va operatsiyadan keyingi parvarish uchun standartlashtirilgan protokollarni yaratish natijalarning takrorlanishi va ishonchliligini oshirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, tish ildizi rezektsiyasidan keyin bo'shliqni to'ldirish uchun osteoplastik materiallardan foydalanish suyaklarning yangilanishi va klinik muvaffaqiyat nuqtai nazaridan istiqbolli natijalarni ko'rsatdi. Ushbu materiallar og'iz bo'shlig'ining funktsionalligi va estetikasini tiklashda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, osteoplastik materiallarni tanlash va qo'llashni optimallashtirish, bemorlarning yaxshi natijalarini va stomatologik jarrohlikda uzoq muddatli muvaffaqiyatni ta'minlash uchun qo'shimcha tadqiqotlar va yutuqlar zarur.

Adabiyotlar.

1. Петрикас А.Ж., Захарова Е.Л., Ольховская Е.Б. Распространённость осложнений кариеса зубов. *Стоматология* 2014; (1): 19—20.
2. Миронова В.В., Физюкова Г.Г., Соломатина Н.Н. Использование светотерапии при деструктивных формах периодонтита. *Фундаментальные исследования* 2014; 4(2): 318—24.
3. Рабинович И.М., Снегирев М.В., Голубева С.А. Клиническая эффективность сочетанного применения метода фотодинамической терапии и медицинского озона у пациентов с заболеваниями периодонта. *Клиническая стоматология* 2013; 2(66): 14—7.

4. Robazza C.R., Alves e Motta J.C., de Carli M.L. Endodontic retreatment of dens invaginatus presenting with gutta-percha overfilling at the attached gingiva and chronic apical periodontitis: unusual clinical report. *J. Con-temp. Dent. Pract.* 2013; 14(3): 556—9.

5. Ешиев А.М., Сагынбаев М.А., Алимжанов С.К. Эффективность остецистэктомии с применением остеопластических материалов. *Фундаментальные исследования.* 2015; 1(3): 500—3.

6. Модина Т.Н., Маклакова И.С. Опыт использования нового отечественного остеопластического материала при лечении деструктивных форм периодонтита. *Эндодонтия Today.* 2012; 1

JALOLIDDIN MANGUBERDI – VATAN FAXRI, TARIXIMIZ G‘URURI**Eshonqulov Umurzoq Absamat o‘g‘li**

Jizzax davlat pedagogika universiteti ijtimoiy-gumanitar fanlarda
masofaviy ta‘lim kafedrası o‘qituvchisi

Tuxtamishev Xasan Xamidulla o‘g‘li

JDPU talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada Jaloliddin Manguberding o‘z vatanining ozodligi va erki uchun olib borgan kurashi xamda qaxramonliklari haqida ma‘lumotlar berilgan. Jaloliddin Mangu berdi mo‘g‘ullarga qarshi kurash bilan bir qatorda qo‘shni davlatlarni xam mo‘g‘ullarga qarshi kurashda birlashtira olganligi xamda o‘zining davlatini tashkil qilishi va o‘limiga qadar judda katta xududlarni idora etganligi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Xorazmshox G‘azna, Parvon, Chingizxon, Xo‘ru, Hindiston, Ozarbayjon, Gurjiston Xolsulton Sind mo‘g‘ul, Qandaxor.

KIRISH

Fitna uyasiga aylangan poytaxtdagi saroydan ketgan Jaloliddin Niso ostonasida 300 otlıq qo‘shini bilan uning yo‘lini to‘sib turgan 700 otlıq mo‘g‘ul qo‘shishini yengadi. G‘aznaga kelib, yangi kuch to‘play boshlaydi. Mo‘g‘ullar ustidan bir necha bor zafar quchdi. Jaloliddin Qandahor shahrini qamal qilayotgan mo‘g‘ullarni shiddatli janglardan so‘ng tor-mor qiladi, G‘aznada Jaloliddin qo‘shiniga har tomondan harbiy kuchlar kelib qo‘shila boshladi¹. Xalaj qabilasi harbiy boshlig‘i Sayfiddin Ig‘roq, Balx hokimi A‘zam Malik, Afg‘on lashkarining sardori Muzaffar Malik va qarluqlar

¹ Vohidov Sh., Xoliqova R. Markaziy Osiyodagi davlat boshqaruvitarixidan. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006. – 72 b.

yo'lboshchisi Al-Hasan qo'shinlari Jaloliddinga kelib qo'shildilar. Jaloliddin Valiyon qal'asini qamal qilayotgan mo'g'ul qo'shinlarini ham yakson qildi. Bu g'alaba xabarlar Chingizxonga yetib borib turadi va bundan ancha bezovtalangan Chingizxon o'zining eng sinalgan sarkardasi Shiki Xutuqu Nuyon boshchiligidagi 45 ming kishilik qo'shinini Jaloliddinga qarshi yuboradi. Ikki yirik qo'shin Afg'onistonning Parvon shahri yaqinidagi past tekistlikda uchrashadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Ushbu jangda Sulton Jaloliddin o'zining harbiy dahosini yana birbor namoyon etdi. Jang shavqatsiz, beomon bo'ldi. Jangda Jaloliddin o'zigaxos noyob usullar qo'lladi. Mazkur jangda Jaloliddin qo'shinlari kuchli va makkor mo'g'ul qo'shinlarini tor-mor qiladi. Parvon yonidagi jangda mo'g'ullarning yengilishi ularning Xorazmshohlar davlatiga hujumlari davomidagi birinchi katta mag'lubiyati edi¹. Shunday qilib, Chingizxon ro'parasidagi raqibi uning o'ziga munosib ekanligini his etadi va u endi qat'iy, hal qiluvchi jangga hozirlik ko'rishning vaqti kelganligini sezadi hamda janga katta tayyorgarlik ko'ra boshlaydi. Jaloliddinning Parvon yonidagi ulkan g'alabasining eng e'tiborli tomonlaridan biri shu ediki, bir qancha shaharlar aholisi bu g'alabadan xabar topib, undan ruhanib, mo'g'ullarga qarshi isyon ko'tardilar, ularning noiblarini o'ldirdilar.

TADVIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Bu mudhish holatdan Jaloliddinning harbiy kuchi keskin zaiflashdi. Oz qo'shin bilan kuchli dushman oldida nochor qolgan Jaloliddin Hindistonga o'tib ketish uchun tayyorgarlik ko'ra boshladi. Lekin Sind (Hind) daryosi bo'yida kemalar tayyorlanayotgan paytda unga qarshi shaxsan o'zi astoydil otlangan Chingizxon, o'z qo'shinlari bilan yetib keldi. Kuchlar nisbati Chingizxon foydasiga keskin farq qilardi. Mag'lub bo'lishiga aqli yetgan Jaloliddin dushman qo'lga asir olinib, haqoratlanmasligi uchun onasi, xotinlari va qizlarini ularning o'zlarining hohish-irodasi bilan daryoga cho'ktirishga farmon beradi. Lekin mo'g'ullar Jaloliddinning 8-9 yoshli o'g'ilchasini asir olib, Chingizxon huzuriga olib kelganlarida, hoqon uning

¹ Ishmuhammedov.R., Abduqodirov. Ta'limda innovatsion texnologiyalar.T., 2008.

yuragini sug'urib olib, itga tashlashni buyuradi. Buyruq ijro etiladi. Niso viloyatidagi qal'alardan birining sohibi bo'lgan mashhur tarixchi Shahobiddin an-Nasaviy 1224 yildan 1231 yilgacha, ya'ni Jaloliddinning vafotigacha uning eng ishonchli mulozimlaridan biri bo'lib xizmat qiladi. U doimo Jaloliddinning yonida bo'lgan va ko'rgan bilganlarini yozib borgan¹. Uning yozishicha, bu ikki yirik sarkarda qo'shinlari o'rtasidagi hayot-mamot uchun bo'lgan tarixiy jang 1221yil 24 noyabr kuni ro'y beradi. Tarixchi Juvayniy esa bu voqeani shunday ta'riflaydi: "Shu kuni tongda Sulton Jaloliddin suv va olov o'rtasida qoldi. Bir tarafda pishqirib oqayotgan Sind daryosi, orqada esa otashdek kuydiruvchi mo'g'ul lashkari. Shunday murakkab sharoitda Sulton o'zini yo'qotmadi va dushman bilan olishuv yo'lini tanladi". Bu tengsiz jangda Jaloliddin bor shijoat, mahorat va quvvatini ko'rsatib jang qilib, hatto mo'g'ul lashkarlarini ham lol qoldirdi. Lekin Chingizxon qo'shini soat sayin ko'payib borardi. Oxirgi marta katta urinish bilan qo'shinni bir oz chekinishga majbur qilib, jilovni orqaga burdi va sovutini yechib tashlab, otgaqamchi urdi. Qirg'oqdan turib 10 gaz yoki undan ortiqroq balandlik masofadan daryoga sakradi. Dovyurak arslon misoli daryoni kechib o'tdi va narigi sohilga chiqib oldi. Chingizxon bu holatni ko'rib otini daryo qirg'og'iga yeldirib keldi. Sulton bir shamshir, nayza va qalqon bilan daryodan o'tgan edi. Chingizxon bu holni ko'rib o'g'illariga yuzlanib aytdi: "Mard otaning o'g'li shunday bo'lmog'i lozim! Suv va olovning ikki girdobidan qutulib, najot sohiliga yetdimi, undan beadad ishlar va behisob tahlikalar tug'ilajak".

Jaloliddin o'z qo'shinini ahvolini ancha yaxshilab oladi, asta-sekin qo'shinisoni, qudrati oshib boradi. Hatto o'z nomidan tanga zarb qildiradi, barcha

viloyatlarda namozda uning nomini xutbaga qo'shib o'qiladigan bo'ladi.

Jaloliddin Hindistonda turli xil janglar va fitnalarni boshdan kechirib, uch yilu 7 oy hukmronlik qildi. Bu yerda u katta davlat barpo qildi. Unga tevarakdan yangi-yangi kuchlar kelib qo'shiladi. Jaloliddin o'z davlati chegaralarini kengaytirib, katta kuch to'plab, so'ng mo'g'ullar bilan hisob-kitob qilishni qalbining eng to'riga tugib

¹ O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. T.: "O'zbekiston Milliyensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 8 t. 2004. – B. 263.

qo‘ygandi. Shu maqsadda o‘zining harbiy yurishlarining dastlabkisini Iroqqa lashkar tortishdan boshladi. Iroq va eronning obro‘li amaldorlari Jaloliddin tomonga o‘tdilar. Misr va Suriya hukmdorlari ham Jaloliddinga tobeliklarini bildirib, elchi yubordilar. 1226 yilgacha Jaloliddin Ozarbayjon va Gurjistonni jang bilan egalladi. 1227 yil 5 sentabrda Jaloliddin Isfahon yaqinida eronni mo‘g‘ullardan himoya qilib, ular ustidan katta g‘alabani qo‘lga kiritadi.

Shu yili Chingizxon vafot etishi munosabati bilan chingiziylar bir oz muddat o‘z ichki ishlari bilan ovora bo‘ladilar. Ularning ayrim rahbarlari hatto bundan buyon Jaloliddin bilan yaxshi munosabatda bo‘lishga ham harakat qiladilar.

XULOSA VA MUNOZARA

Shunday qilib, Chingizxon boshliq mo‘g‘ul istilochilarining 1219 yilning oxirlarida Oloviddin Muhammad Xorazmshohning nihoyatda katta va kuchli imperiyasi hududlarini egallash uchun boshlagan yurishlari shaxsan shohning o‘zi yo‘l qo‘ygan va tuzatib bo‘lmaydigan xatolari tufayli hudud xalqlari boshiga, fojeali qora kunlarni soldi. Yuzlab shahar-qishloqlar, turli inshootlar vayron qilinib, yer bilan yakson bo‘ldi. Xorazmshohlar dushman kuch- qudratini hisobga olmaganligi, o‘ziga tobe hududlar xalqlarini himoyasiga uyushtirmaganligi bir necha yuz minglab aholining yostig‘i qurishiga, o‘z saltanatining butunlay qulashiga, o‘zining esa kimsasiz bir orolda shon- shuhratsiz o‘lim topishiga sabab bo‘ldi. Mo‘g‘ullarning istilosidan so‘ngi yurtimiz hududlari holatini tasvirlash nihoyatda og‘ir. Bu hududlarda gullabyashnab borayotgan shahar va qishloqlar bamisoli kultepaga aylandi, hayot butunlay izdan chiqdi, bir mahallar aholisi gavjum bo‘lgan guzarlar, bozorlar, vohalar, savdo yo‘llari bo‘m-bo‘sh bo‘lib qoldi¹. Chingizxon o‘limidan avvalroq o‘zi bosib olgan ulkan imperiya hududlarini to‘rtala o‘g‘liga taqsimlab bergandi. Jumladan, ikkinchi o‘g‘li Chig‘atoyga bizning hududlarimiz bo‘lmish Movaraunnahr, Xorazmning Sharqiy hududlari, Sharqiy Turkiston, Yettisuv, shuningdek, Balx, Badaxshon, Qobul, G‘azna va Sind daryosigacha yerlarni berdi. Bu yerlar Chig‘atoy ulusi deb atalib,

¹ Uasan Ato Abushiy. Turkiy qavmlar tarixi. - T.: Chulpon. 2014. B. 38-66.

ularning hukmronligiboshlandi. Mo'g'ullar bosqini o'lkamiz xalqlarining moddiy va ma'naviy, taraqqiyotini bir necha yuz yillar orqaga surib yubordi. Yozma manbalar, nodir, bebaho kitoblar yondirildi, oyoq osti qilindi. Ular xalqimizning turli sohadagi arboblarni, olimu-donolarini, ulug' kishilarini juda ko'pchiligini qirib tashladi. Umuman, taraqqiyotga shu qadar katta zarba berildiki, uni XIV asrning deyarli yarimlariga qadar ham tiklash juda mashaqqatli bo'ldi. Xalqimizning bunday og'ir kunlarda ham ozodlikka intildi va uning uchun kurashdi. Bu kurashga boshchilik qilish Turonzaminning, xususan, Xorazm xalqining jasur farzandi Jaloliddin Manguberdi chekiga tushdi. Darhaqiqat, o'n gulidan bir guli ochilmagan, endi o'ynab-kulish payti yetgan Jaloliddin shum tole taqozosi bilan hayotning juda murakkab va og'ir sinovlariga duch keldi. U bu sinovlarga bardosh bera oldi. To'g'ri, beayb parvardigor deganlaridek, kurashlar jarayonida bilib-bilmay ayrim jiddiy xatolar, kamchiliklarga yo'l qo'ydi. Lekin o'z xalqi, o'z mamlakati, o'z saltanati, o'z g'oyasi uchun umr bo'yi astoydil kurashdi. O'zining sarkardalik qobiliyati, jasurlik xususiyatlari va boshqa ijobiy xislatlarini to'liq namoyon eta oldi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Vohidov Sh., Xoliqova R. Markaziy Osiyodagi davlat boshqaruvi tarixidan. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006. – 72 b..
2. Ishmuhammedov.R., Abduqodirov. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. T., 2008.
3. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. T.: "O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 8 t. 2004. – B. 263.
4. Abulg'ozzi Bahodirxon Shajarai turk. - T.: "Cho'lpon": 1992. 9-bob
5. Islom. Ensiklopediya. – T.: "O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2004. – 320 b
6. Ahmedov B. Tarixdan saboqlar. - T.: O'zbekiston. 2014. B. 195-211.
7. Jabborov I. O'zbek xalqining etnografiyasi. - T.: O'zbekiston. 2014.
8. U.Turon. Turkiy xalqlar mafkurasi. -T.: Chulpon. 2015.
9. Uasan Ato Abushiy. Turkiy qavmlar tarixi. - T.: Chulpon. 2014. B. 38-66.

УЎК:633.2

**ТАКРОРИЙ БУРЧОҚ ВА ТРИТИКАЛЕНИ ЭКИШ УСУЛИ, УРУҒ
САРФИ ВА ЎҒИТ МЕЪЁРЛАРИНИНГ ТУПРОҚДА ҚОЛДИРГАН
АНГИЗ ИЛДИЗ ҚОЛДИҚЛАРИГА ТАЪСИРИ**

Асатиллаев Фурқатжон Рахматиллаевич

Андижон кишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти “Дехқончилик ва ўрмон мелиоратция” кафедраси катта ўқитувчиси.

Қамбаров Шоятбек Нематжон ўғли

Андижон кишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти талабаси.

Абдурашидов Жавлонбек Боходиржон ўғли

Андижон кишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти талабаси.

АННОТАЦИЯ.

Бурчоқни тритикале билан биргаликда қўшиб экиш хисобига юқори меъёрда ангиз илдиз қолдиқлари қолиши учун қатор ораси 60 см хар қаторда уруғ сарфи 250/150 кг/га уруғ сарфлаб, N_{100} , P_{70} , K_{50} кг/га фонида ўстириши мумкин. Бу вариантларда олинган жами ангиз ва илдиз қолдиқлари миқдорларини бурчоқни тритикале билан биргаликда қўшиб, 250/150 кг/га уруғ сарфлаб, қатор ораси 60 см хар қаторда экилгандаги билан таққосласак, 1,6-1,7 ц/га камроқ эканлиги аниқланди.

***Калит сўзлар:** Такрорий экин, бурчоқ, тритикале, экиш усули, уруғ сарфи, ўғит меъёри, ангиз илдиз қолдиқлар.*

КИРИШ. Республикамизда тупроқ унумдорлигини сақлаш ва ошириш бўйича илмий асосланган жадал технологиялардан фойдаланиб кўп тармоқли, чорвачиликка ихтисослашган фермер хўжаликларини озуқа базасини мустаҳкамлашда суғориладиган ерлардан унумли фойдаланиб, озуқабоп

экинлардан юқори ҳосил олишда озучабоп экинларни экиш (аралаш, зичлаштирилган) усулларини қўллаб минерал ва органик ўғитлардан самарали фойдаланиб, ҳар бир гектар ердан олинадиган озуча бирлигини қўпайтириш, таннархини камайитириш ва уларнинг сифатини яхшилаш бугунги куннинг зарур масалаларидандир.

Г.Ш.Ўринбоевнинг [60; Б-165] Фарғона вилоятини ўтлоқи соз кучсиз шўрланган тупроқлари шароитларида ўтказган тажрибаларида такрорий экинлар-маккажўхори, мош, ловия ва соядан уч йилда ўртача мутаносиб равишда 38,2; 15,5; 12,7 ва 23,3 ц/га дон ҳамда 307,3 (кўк масса), 32,2; 12,3 ва 33,5 ц/га пичан ҳосили олиш мумкинлиги, уларни анғиз ва илдиз қолдиқлари жами 52,2; 45,5; 32,9; 42,4 ц/га ни ташкил қилган ҳолда таркибида 15,8; 65,2; 34,8 ва 39,6 кг умумий азот тўпланиши аниқланди.

Бизни тадқиқотларда эса 2008 йилни шароитида кузги буғдой (такрорий экинлардан олдин) 15,2 ц/га анғиз ва 19,1 ц/га илдиз қолдиқларини (34,3 ц/га) тўпланганлиги аниқланди. Мана шу майдонга хайдов ўтказилиб ерни экишга тайёрлаб, бурчоқни алоҳида 250 кг/га уруғ сарфлаб, қатор ораси 15см қатор оралатиб, маъдан ўғитларни N_{100} , P_{70} , K_{50} ва N_{130} , P_{90} , K_{65} кг/га меъёрлари фонидан фойдаланиб амал даври охирида ўғит меъёрларига мутаносиб равишда 24,2-31,0 ва 25,6-31,8 жами 55,1-57,4 ц/га анғиз ва илдиз қолдиқларини тўплаганлиги аниқланди.

Демак, бурчоқни такрорий экин сифатида экилса ҳам кузги буғдойдан 20,8-23,1 ц/га ортиқча органик қисм қолдириши кузатилди. Бурчоқ ўсимлигини алоҳида 250 кг/га уруғ сарфлаб, қатор ораси 60 см ҳар қаторга юқоридаги тадбирларни қўллаб экилганда бу кўрсаткичлар мутаносиб равишда 25,0-32,3 ва 25,3-32,8 ц/га ни жами эса 57,3-58,1 ц/га ни ташкил қилиб, қатор ораси 15 см қатор оралатиб экилган ҳосилдорликка нисбатан жами 2,2-0,7 ц/га юқори бўлди.

Таъкидлаб ўтамузги бурчоқни ўсиб ривожланишида экиш усулларининг самарали таъсири туфайли ўсиши ва ривожланиши, кўк массаси яхши ривожланиб, ва илдиз қолдиқларининг миқдорлари ҳар иккала қатор оралиғи (15 ва 60 см) бир биридан кескин фарқланмай деярли тенг бўлди.

Бурчоқни тритикале билан биргаликда қўшиб 250/200, 150, 100 кг/га уруғ сарфлаб, қатор ораси 60см ҳар қаторга экилган вариантларда, қўлланилган ўғит меъёрлари N_{100} , P_{70} , K_{50} ва N_{130} , P_{90} , K_{65} кг/га мутаносиб равишда анғиз ва илдиз қолдиқлари 36,5-48,9; 36,6-49,8; 36,3-47,8 ц/га ва 36,8-49,0; 36,8-49,9; 37,0-48,1 ц/га ни жами эса 85,4; 86,4; 84,1 ва 85,8; 86,7; 85,1 ц/га ни ташкил қилди.

Сарфланган уруғ меъёрлари орасида 250/150 кг/га уруғ сарфлаб, ўғит эса N_{100} , P_{70} , K_{50} бўлганда нисбатан 0,1-0,9 ц/га жами 1,0 ц/га ортиқча бўлди. N_{150} , P_{90} , K_{65} кг/га меъёрда қўлланилганда, қўшимчаси жами 0,9 ц/га ни ташкил қилди. (3.18-3.19 жадваллар ва 28-илова).

Лекин, бурчоқни алоҳида экилган (2 ва 3) вариантларга нисбатан, бурчоқни тритикале билан биргаликда қўшиб 250/150кг/га уруғ сарфлаб, қатор ораси 60см ҳар қаторга экилганда анғиз ва илдиз қолдиқларининг миқдорлари 12,4-11,6; 18,8-17,5 ц/га жами 31,3-29,1 ц/га ортиқча бўлди.

Демак, тупроқ унумдорлигини ошириш мақсадида ва кўпроқ кўк масса ҳосили олиш учун бурчоқни тритикале билан биргаликда қўшиб экиш кераклиги исботланди.

Бурчоқни тритикале билан биргаликда қўшиб, қатор ораси 15см қатор оралатиб экилган вариантларда (7-9 ва 16-18) уруғ ва ўғит меъёрларига мутаносиб равишда анғиз қолдиқлари 36,5; 36,8; 35,9 ц/га ни ва 37,0; 36,8; 35,1 ц/га ҳамда илдиз қолдиқлари 47,3; 48,0; 47,7 ва 48,2; 48,2; 48,3 ц/га ни ташкил қилиб, жами 83,8; 84,8; 83,6 ва 85,2; 85,0; 83,4 ц/га тенг бўлди.

Бу кўрсаткичлар орасида бурчоқни тритикале билан биргаликда қўшиб, 250/150 кг/га уруғ сарфлаб, қатор ораси 15 см қатор оралатиб, экилган вариантларда (8 ва 17) нисбатан юқори бўлганлиги кузатилди. Бу вариантларда олинган жами анғиз ва илдиз қолдиқлари миқдорларини бурчоқни тритикале билан биргаликда қўшиб, 250/150 кг/га уруғ сарфлаб, қатор ораси 60 см ҳар қаторда экилгандаги билан таққосласак, 1,6-1,7 ц/га камроқ эканлиги аниқланди.

Демек, такрорий экинларни энг юқори анғиз ва илдиз қолдиқларининг массаси (86,4 ц/га) бурчоқни тритикале билан биргаликда қўшиб, 250/150 кг/га

уруғ сарфлаб, қатор ораси 60 см ҳар қаторда экиб, минерал ўғитларнинг N₁₀₀, P₇₀, K₅₀кг/га фониди ўстирилганда кузатилди. 2009-йилни шароитларида кузги буғдойни тупроқда қолдирган анғиз ва илдиз қолдиқлари мутаносиб равишда 16,8 ва 20,1 ц/га, жами 36,9 ц/га ни ташкил қилиб, 2008-йилга нисбатан 1,6 ва 1,0 ц/га жами эса 2,6 ц/га юқори бўлди.

1-жадвал

Бурчоқ ва тритикалени тупроқда қолдирган анғиз ва илдиз қолдиқларига экиш усуллари, меъёрлари ва ўғитларнинг таъсири (ц/га)

Вариант тартиби	Экин турлари	Экиш усуллари	Экиш меъёрлари, кг/га	Анғиз қолдиқлари	Илдиз қолдиқлари	Жами
1	Назорат	Экинсиз	-	15,2	19,1	34,3
2	Бурчоқ	Қатор ораси 15см қатор оралиғи (60x30) экилди	250	24,2	31,0	55,1
3	Бурчоқ	Қатор ораси 60см хар қаторга экилди (60x60)	250	25,0	32,3	57,3
4	Бурчоқ ва тритикале кўлиб	Қатор ораси 60 см хар қаторда экилди (60x60)	250/	36,5	48,9	85,4
5			250/	36,6	49,8	86,4
6			250/	36,3	47,8	84,1
7	Қатор ораси 15 см қатор оралиғи (60x60)	200	36,5	47,3	83,8	

18	17	16	15	14	13	12	11	10	9	8
Бурчоқ ва тритикале кўчиб экилган										
Қагор ораси 15 см қатор оралатиб экилди (60x30)										
250/100	250/150	250/200	250/100	250/150	250/200	250	250	-	250/100	250/150
35,1	36,8	37,0	37,0	36,8	36,8	25,3	25,6	-	35,9	36,8
48,3	48,2	48,2	48,1	49,9	49,0	32,8	31,8	-	47,7	48,0
83,4	85,0	85,2	85,1	86,7	85,8	58,1	57,4	-	83,6	84,8
Қагор ораси 60 см қаторда экилди (60x60)										
Қагор ораси 60 см хар қаторга экилди (60x60)										
Қагор ораси 15 см қатор оралатиб экилди (60x30)										
Экинсиз										
Ўғит меъёрлари №130, Р90, К65 кг/га										

Эслатма: Назорат вариантыда кузги буғдойни анғиз ва илдиш қолдиқларининг миқдори келтирилган.

2009-йилни шароитларида кузги буғдойни тупроқда қолдирган анғиз ва илдиз қолдиқлари мутаносиб равишда 16,8 ва 20,1 ц/га, жами 36,9 ц/га ни ташкил қилиб, 2008-йилга нисбатан 1,6 ва 1,0 ц/га жами эса 2,6 ц/га юқори бўлди. Бу эса 2008-2009 йилни куз-қиш-баҳор ойлари кузги буғдой учун қулай келганидан дарак беради. Лекин, такрорий экинларни экиш усуллари, меъёрлари ва ўғитлардан қатий назар 2009-йил шароитида олинган маълумотлар кўрсаткичидан камроқ бўлганлиги аниқланди. Демак, 2009-йил ёз-куз ойларида иқлими такрорий экинлар учун бирмунча ноқулай келганлигидандир.

Таъкидлаб ўтамизки, бизни тадқиқотлар ҳар йили янги далада олиб борилганлигига қарамай, бу далалар тупроғининг унумдорлиги бир-бирига яқин бўлган эди. Қолаверса, 2010 йилда ўтказилган дала тажрибаларидан олинган маълумотларнинг кўрсаткичлари бироз юқори бўлди. Шундай қилиб, хулоса қилиб айтиш мумкинки, ўтлоқи соз, кучсиз шўрланган оғир механик таркибли тупроқлар шароитларида кузги буғдойдан сўнг 16,8 ва 26,1 ц/га анғиз ва илдиз қолдиқлари (жами 36,9 ц/га) қолиши ва бу қолдиқларни чириш натижасида тупроқ унумдорлигига мақбул таъсир кўрсатиши аниқланди.

Лекин, кузги буғдойдан сўнг бурчоқни алоҳида 250 кг/га уруғ сарфлаб, минерал ўғитларни N_{100} , P_{70} , K_{50} кг/га, қатор ораси 60 см ҳар қаторга экилган фонида ўстирилса 22,0 ц/га анғиз ва 31,0 ц/га илдиз қолдиқлари (жами 53,0 ц/га) қолганлиги аниқланди. Бурчоқни тритикале билан биргаликда кўшиб, 250/150 кг/га уруғ сарфлаб, минерал ўғитларни N_{100} , P_{70} , K_{50} кг/га, қатор ораси 60 см ҳар қаторга экилган фонида ўстирилса амал даври охирида тупроқни хайдов қатламида 36,4 ц/га анғиз ва 47,8 ц/га илдиз (жами 84,2 ц/га) қолдиқлари тўплаши натижасида тупроқ унумдорлиги ошиши кузатилди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Ўринбоева Г.Ш. Такрорий экинлар ва ўғит меъёрларининг кузги буғдой ҳосилдорлигига таъсири, қ.х.ф.номзоди илмий даражасини олиш учун диссертация. Ташкент. 2010. 165.
2. Иминов А.А. Экиш меъёрлари ва такрорий экинларнинг кузги буғдой тупроқда қолдирган анғиз ва илдиз қолдиқлари миқдорига таъсири. //Фермер хўжаликларида пахтачилик ва ғаллачиликни ривожлантиришнинг илмий асослари. Ташкент. 2006. 433-434-б.
3. Эрназаров Ш.И., Негматова С.Т. Анғиз-унумдорликни ошириш манбаи. //Ўзбекистон жанубида фермерликни ривожлантириш муаммолари. Қарши. 2006. 59-60-б.
4. Избасаров Б. Такрорий экинлар анғиз ва илдиз қолдиқлари ҳамда озиқа элементлари. //Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги журнали. 11-сон. 2016. Б

INFLUENCE OF TRANSPORT VEHICLES ON LIVING ORGANISMS

Omonov Doniyorbek Dilshodbek ugli

Assistant of the Andijan Institute of Agriculture and Agrotechnologies

***Annotation.** This article presents the effect of motor vehicles on living organisms, its mechanism, released chemicals, and ways to reduce their damage indicators.*

***Key words.** Ecology, chemicals, traffic, CO₂, Pb, Zn, biodiversity, global environmental problems, waste.*

***Аннотация:** В данной статье представлено воздействие автотранспорта на живые организмы, его механизм, выделяемые химические вещества и пути снижения показателей их повреждаемости.*

***Ключевые слова:** экология, химические вещества, транспорт, CO₂, Pb, Zn, биоразнообразие, глобальные экологические проблемы, отходы.*

It is known that the rapid development of scientific and technical achievements and, therefore, the rapid increase in the demand for industrial and agricultural products, as a result of the increase in the number of humanity, are causing a number of environmental problems at the global level. In particular, as a result of the negative impact of vehicles on the atmosphere, the amount of various harmful gases such as carbon oxide, nitrogen oxide, sulfur oxide, and heavy metals increases.

Atmospheric air is polluted by industrial enterprises, which even the most modern gas purification facilities cannot clean. The air is even polluted by the exhaust fumes from vehicles. For the cities of Uzbekistan, this indicator is 53%. Scientific studies on plant zoning based on the level of resistance to heavy metals and pesticides were conducted in Korea. Types and types of trees are recommended depending on the

level of resistance to the amount of pollution in different environmental conditions. As a result of the scientific research of K. Wark and S. Warner, it was determined that fruit trees are a source of cleaning the soil from heavy metals. For example, peaches have been found to absorb and transform up to 25% zinc (Zn) and nickel (Ni) as well as organic pollution and radionuclides. According to R.A. Babayans, 75-100% of oak, sycamore, birch and oak trees at a distance of 2-2.6 km from the large chemical plant, while apple, willow, jasmine, and poplar leaves are 30-75%. damaged up to The role of tree and shrub species in gas-air exchange is not the same. If we consider the air purification efficiency of a common fir tree to be 100%, then it is 164% for black, 254% for large-leaved linden, 450% for oak, and 691% for berlin poplar. Long-term exposure to pollutants causes early leaf drop, impaired or early flowering, maturation of reproductive structures, and delayed fruit set.

The results of tests on the main streets of Andijan city

Experience points	Dust	Sulphur	Nitrogen dioxide	Pharmaldehyde	Lead
P-1	0,27mg/m ³	0,067mg/m ³	0,36mg/m ³	0,062mg/m ³	0,0011mg/m ³
P-2	0,14mg/m ³	0,086mg/m ³	0,33mg/m ³	0,064mg/m ³	0,0013mg/m ³
Fixed rate	0,5mg/m ³	0,5mg/m ³	0,085mg/m ³	0,035mg/m ³	0,0015mg/m ³

As a test, chemical substances released from vehicles were studied and analyzed in some cities of Andijan region.

In urban conditions, 80% of the emissions from burning fuel can directly affect human health. The release of pollutants from vehicles and industrial enterprises into the atmosphere causes various diseases. Pollutants accumulate in brain tissue, skin, liver, pancreas, produce protein in urine and increase blood pressure. It causes swelling of the lungs, inflammation of the respiratory tract, disorders of the nervous-vascular system, eye damage and other diseases. In addition, nitrogen oxides burn the leaves of plants, corrode metal equipment, and have a negative impact on the national economy.

The leaves and cells of plants that absorb such pollutants in the air begin to die. The water absorption mechanism of your trees will fail and the leaves will fall. The tips of the plant dry up. The increase in the amount of various gases in the air increases the effect of the "Warm Effect" on global environmental problems. Cars are a major contributor to urban air pollution, accounting for 70-80% of urban air pollution.

In short, motor vehicles emit various harmful chemicals into the environment depending on the type of fuel and energy. As a result, ecosystems suffer serious damage. Biodiversity of vegetation and animal world is decreasing. It causes serious diseases in humans. In particular, the incidence of tumors in the human body, inflammation of the respiratory tract, gynecology and various diseases in children is increasing.

In order to reduce the damage of these motor vehicles to the external environment, it is necessary to pay attention to the following.

- Greening of vehicles;
- Adapting and placing the number of plants on city streets depending on their design and bioecological characteristics;
- Breeding of noise-reducing tree species and applying them to residential areas;
- Propagation of conifers and broad-leaved trees based on the characteristics of streets, which have phytoncide properties that reduce harmful substances in the atmosphere;
- wide use and implementation of technologies that assess the environmental condition of the territories;

References:

1. Biliaiev, M. Numerical Simulation of Indoor Air Pollution and Atmosphere Pollution for Regions Having Complex Topography // M.Biliaiev // NATO Science for Peace and Security Series C: Environmental Security. 2011
2. www.uznature.uz
3. www.agro.uz

SEISMIC DESIGN CODES AND STANDARDS: LEARNING FROM FOREIGN EXPERTISE TO ENHANCE SEISMIC PERFORMANCE OF MULTI-STORY FRAME BUILDINGS

¹Ph.D., Assoc. **Yusupov R.R.**, ^{1,2}Grad. Student **Makhmudov J.I.**

¹Tashkent University of Architecture and Civil Engineering, Uzbekistan

²Exchange student at Hongik University, South Korea

makhmudov9910@gmail.com

Annotation: *This article explores the seismic design codes and standards used in foreign regions known for their expertise in earthquake-resistant design and discusses how they can be applied to enhance the seismic performance of multi-story frame buildings in a specific study area. It highlights notable foreign regions with advanced seismic design practices, examines key features of their codes and standards, and suggests potential applications in the study area. The article emphasizes retrofitting strategies, design optimization, and knowledge transfer as means to improve seismic resilience.*

Keywords: *Seismic design codes, Standards, Earthquake-resistant design, Multi-story frame buildings, Seismic performance, structural systems, foundation design, construction techniques, Building Standard Law, AIJ Guidelines, International Building Code (IBC), ASCE 7, NZS 1170.5, Ductile detailing, Performance-based design, Site-specific hazard analysis, Retrofitting strategies, Design optimization.*

Earthquakes pose significant risks to buildings and infrastructure, making it crucial to implement robust seismic design measures. In regions renowned for their expertise in earthquake-resistant design, specific seismic design codes and standards have been developed over time. This article explores the seismic design codes and standards used in foreign regions known for their expertise in earthquake-resistant

design. It further explores how these practices can be applied to improve the seismic performance of multi-story frame buildings in a specific study area.

Understanding Seismic Design Codes and Standards: Seismic design codes and standards are a set of regulations, guidelines, and practices established by engineering bodies and government agencies. These codes aim to enhance the structural integrity of buildings, ensuring their resistance to seismic forces. They encompass various aspects, including building materials, structural systems, foundation design, and construction techniques.

Examining Foreign Regions with Expertise in Earthquake-Resistant Design: Let us explore several foreign regions that are internationally recognized for their expertise in earthquake-resistant design. These regions have developed robust seismic design codes and standards, implemented innovative engineering practices, and gained valuable experience in mitigating the risks associated with earthquakes. By examining their approaches, other regions can learn from their experiences and apply similar strategies to improve the seismic performance of their own buildings and infrastructure.

1. Japan: Japan is widely regarded as a leader in earthquake-resistant design due to its location in a highly seismically active region. The country has faced numerous devastating earthquakes throughout its history, which has prompted the development of advanced seismic design codes and practices. The Building Standard Law, along with the AIJ (Architectural Institute of Japan) Guidelines, provides comprehensive regulations for seismic design, covering various aspects such as building materials, structural systems, and foundation design. Japan's expertise lies in the integration of cutting-edge technologies, such as base isolation and damping systems, to enhance the resilience of buildings.

2. United States: The United States has made significant strides in earthquake-resistant design, particularly in regions prone to seismic activity, such as California. The International Building Code (IBC) and ASCE 7 (American Society of Civil Engineers) standards form the basis of seismic design regulations in the country. These codes focus on performance-based design, considering factors such as seismic hazard levels and desired performance objectives for structures. The United States has also emphasized the use of ductile detailing, which enhances the ability of structural elements to absorb and dissipate seismic energy.
3. New Zealand: New Zealand, located on the Pacific Ring of Fire, experiences frequent seismic activity and has developed expertise in earthquake-resistant design. The country's seismic design codes, such as the New Zealand Standard NZS 1170.5 and NZS 1170.5:2004, emphasize site-specific hazard analysis, taking into account factors like ground motion, soil conditions, and geological features. New Zealand has also focused on retrofitting existing buildings to enhance their resilience, implementing strategies such as strengthening structural elements and improving connections.
4. Chile: Chile, known for its seismic activity, has developed advanced seismic design codes and standards to mitigate the risks posed by earthquakes. The country's seismic design regulations, such as the NCh433 standard, incorporate factors like ground motion, soil conditions, and building type to determine appropriate design parameters. Chile's expertise lies in the implementation of robust structural systems, including reinforced concrete and steel frames, along with seismic isolation and energy dissipation techniques.
5. Italy: Italy has a long history of seismic design expertise, as it is located in a seismically active zone. The country's seismic design codes, such as the NTC

(Norme Tecniche per le Costruzioni), have been continuously updated to reflect advancements in seismic engineering. Italy's expertise lies in the design of masonry structures, which are prevalent in the region. Techniques such as reinforced masonry, steel bracing, and innovative retrofitting methods have been employed to improve the seismic resilience of existing buildings.

Key Features of Foreign Seismic Design Codes and Standards: Now let us delve into the key features and approaches adopted in foreign seismic design codes and standards. Understanding these features can provide valuable insights for improving seismic performance in multi-story frame buildings. Here are some key aspects typically found in foreign seismic design codes and standards:

Performance-based design: Many foreign seismic design codes embrace a performance-based approach. This approach focuses on defining specific performance objectives for structures during seismic events, such as limiting structural damage, preventing collapse, or ensuring life safety. By setting desired performance levels, engineers can tailor design parameters to achieve those objectives.

Ductile detailing: Ductile detailing is a critical feature in foreign seismic design codes. It involves the incorporation of specific design and construction practices to enhance the ductility and energy dissipation capacity of structural elements. Ductile detailing allows structures to absorb and dissipate seismic energy without catastrophic failure, reducing the risk of sudden collapse during earthquakes.

Site-specific hazard analysis: Foreign seismic design codes often prioritize site-specific hazard analysis. This involves conducting detailed assessments of the local geological conditions, soil types, and ground motion characteristics at a specific location. By considering these factors, engineers can determine appropriate design parameters and select appropriate structural systems to withstand the anticipated seismic forces.

Seismic-resistant structural systems: Foreign seismic design codes emphasize the use of seismic-resistant structural systems. These systems are designed to withstand the lateral forces generated by earthquakes. Common examples include reinforced

concrete frames, steel moment frames, braced frames, and structural walls. Foreign codes often provide guidelines on the design, detailing, and construction of these systems to ensure their effectiveness in mitigating seismic risks.

Construction quality control: Foreign seismic design codes emphasize the importance of construction quality control measures. Ensuring that the designed structures are built in accordance with the specified standards and requirements is crucial for achieving the desired seismic performance. Quality control measures may include rigorous inspection protocols, material testing, and construction supervision to verify that the constructed elements meet the design intent.

Continuous updates and research: Foreign seismic design codes are often subject to continuous updates and improvements based on ongoing research and lessons learned from past earthquakes. This iterative process ensures that codes remain up-to-date with advancements in seismic engineering and incorporates the latest knowledge and best practices.

Applying Foreign Seismic Design Practices to Multi-Story Frame Buildings in the Study Area: In this section, we explore how foreign seismic design practices can be applied to enhance the seismic performance of multi-story frame buildings in the study area. By adopting and adapting successful strategies from regions known for their expertise in earthquake-resistant design, stakeholders can improve the resilience of buildings in the specific study area. Here are some potential applications:

1. **Retrofitting strategies:** Retrofitting existing multi-story frame buildings with techniques inspired by foreign seismic design practices can significantly enhance their seismic performance. This may involve strengthening critical structural elements, such as columns, beams, and connections, to improve their resistance to lateral forces. Retrofitting methods could include adding steel bracings, carbon fiber wraps, or external damping systems to enhance the ductility and energy dissipation capacity of the building.
2. **Design optimization:** Incorporating elements of foreign seismic design practices during the design phase of new multi-story frame buildings can lead to improved

seismic performance. This involves considering site-specific hazard analysis, such as understanding the local soil conditions and ground motion characteristics, to determine appropriate design parameters. Emphasizing ductile detailing in the structural design, selecting seismic-resistant structural systems, and conducting rigorous quality control during construction can enhance the building's ability to withstand seismic forces.

3. Knowledge transfer and capacity building: Establishing collaborations and promoting knowledge transfer between foreign experts and local engineers and professionals can contribute to enhancing seismic resilience in the study area. This can be done through workshops, training programs, and exchange of best practices. By building the capacity of local engineers and professionals in foreign seismic design methodologies, they can apply these practices effectively to multi-story frame buildings in the study area.
4. Local adaptations: While adopting foreign seismic design practices, it is essential to consider local context, building regulations, and cultural factors. Adaptations may be necessary to ensure compliance with local codes and standards, account for regional variations in seismic hazards, and address specific architectural and cultural requirements. This localized approach ensures that foreign seismic design practices are appropriately integrated into the study area's building design and construction processes.
5. Continuous monitoring and evaluation: Implementing foreign seismic design practices should be accompanied by continuous monitoring and evaluation of the performance of multi-story frame buildings in the study area. This includes post-earthquake assessments, structural health monitoring, and feedback mechanisms to identify areas for further improvement and inform future design iterations.

Conclusion:

- The seismic design codes and standards used in foreign regions known for their expertise in earthquake-resistant design offer valuable insights and practices that can be applied to improve the seismic performance of multi-story frame buildings

in a specific study area. By examining notable regions such as Japan, the United States, New Zealand, Chile, and Italy, we can learn from their experiences and adopt successful strategies.

- Key features found in foreign seismic design codes include performance-based design, ductile detailing, site-specific hazard analysis, seismic-resistant structural systems, construction quality control, and a culture of continuous updates and research. These features provide a framework for enhancing the resilience of buildings in earthquake-prone areas.
- To apply foreign seismic design practices effectively, retrofitting strategies can be implemented to strengthen existing multi-story frame buildings, while design optimization can be employed during the construction of new buildings. Knowledge transfer and capacity-building initiatives can foster collaborations and ensure that local engineers and professionals are equipped with the necessary skills and understanding of foreign seismic design methodologies.
- It is important to consider the local context and make adaptations to account for regional variations in seismic hazards, building regulations, and cultural factors. Continuous monitoring and evaluation of the performance of multi-story frame buildings are essential to identify areas for improvement and inform future design iterations.
- By implementing foreign seismic design practices, the seismic performance of multi-story frame buildings in the study area can be significantly enhanced, leading to increased resilience, reduced damage, and improved safety during earthquakes. The adoption of these practices contributes to the overall goal of safeguarding lives and protecting critical infrastructure in earthquake-prone regions.

REFERENCES

1. Takada, S., & Dhakal, R. P. (2018). Seismic design practice in Japan: Evolution and future trends. *Frontiers in Built Environment*, 4, 41. doi: 10.3389/fbuil.2018.00041
2. Federal Emergency Management Agency. (2015). NEHRP Recommended Seismic Provisions for New Buildings and Other Structures (FEMA P-1050). Retrieved from <https://www.fema.gov/media-library/assets/documents/32230>
3. New Zealand Society for Earthquake Engineering. (2004). New Zealand Standard NZS 1170.5:2004 - Structural design actions - Part 5: Earthquake actions - New Zealand. Wellington, New Zealand: Standards New Zealand.
4. Sociedad Chilena de Ingeniería Sísmica. (2012). NCh433 Of 1996 - Seismic Design of Buildings. Santiago, Chile: Instituto Nacional de Normalización.
5. Ministero delle Infrastrutture e dei Trasporti. (2018). NTC 2018 - Norme Tecniche per le Costruzioni. Rome, Italy: Governo Italiano.
6. Naeim, F., & Kelly, J. M. (1999). Design of Seismic-Resistant Steel Building Structures. Reston, VA: American Society of Civil Engineers.

КУНГАБОҚАРНИ ЕТИШТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ

**Жаназақова Дилбархон Джумабоевна,
Рахимжонов Давронбек Дилшоджон ўғли**

Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти

***Аннотация:** Кунгабоқар ишлов бериладиган далада, кузги ва баҳорги бугдой ўрнига алмашлаб экилади. Бегона ўтлардан тозаланган баҳорги дон (арпа, бугдой) экинларидан кейин экиш мумкин. Кунгабоқарни қанд лавлаги, беда ва судан ўтидан кейин экилмайди, чунки бу экинлар тупроқни қуритиб юборади.*

***Калит сўзлар:** Кунгабоқар, уруғлар, деҳқон хўжаликлари, парваришлаш.*

Ерга ишлов бериш. Ўтмишдош экин қолдиқлари далада йиғиб олингандан сўнг, кунгабоқар экилиши режалаштирилган дала қаторли плут билан 20-25 см чуқурликда шудгорланиши керак. Ерга ишлов беришда қўйиладиган асосий талаб кўп йиллик бегона ўтлардан тозалаш, текислаш, намни сақлашдан иборат. Кўп йиллик бегона ўтлар билан зарарланган ерларга кўп босқичли ишлов берилди: 6-8 см га дискланади, кейин 10-12 см чизелланади, оғир борона юргизилади (БДТ-7), ўт ўсиб чиққанда ер ҳайдалади.

Уруғларни экиш. Кунгабоқар етиштириладиган ҳудудларга мос бўлган, юқори даражада ҳосил берувчи кунгабоқар уруғларини махсус уруғчилик марказлари кўмагида таъминланади. Ишлаб чиқарувчилар бу уруғларнинг танловида қуйидаги жиҳатларга алоҳида эътибор беришлари лозим:

а) кунгабоқар етиштирувчи фермер ва деҳқон хўжаликларида ҳар йили мутлақо сертификатланган янги уруғ экишлари лозим;

б) экиладиган кунгабоқар уруғлари тоза, унувчанлик даражаси ва униб чиқиш кучи юқори бўлиши керак;

с) оробанч (*Orobancha sp.*) ёки сил ўти аниқланган далаларда ҳосил пасайишига сабаб бўлмаслиги учун бу паразитга чидамли кунгабоқар уруғи

танланиши лозим, шунингдек, кунгабоқар етиштириш жараёнида оробанч зарари кузатилса, кимёвий кураш олиб борилиши зарур;

д) экиладиган кунгабоқар агар чириш (*Plasmopara helianthi* L.) ёки сўлиш касаллигига чидамсиз бўлса, бу касаликка қарши экилишдан олдин уруғ дориланиши лозим.

Ўзбекистонда кунгабоқар фермер ва деҳқон хўжаликлари эгалари томонидан парваришланиб келинаётган мойли ўсимлик ҳисобланади. Фермер ва деҳқон хўжалиги иш юритувчи ходимлари томонидан кичик майдонларда кунгабоқар етиштириладиган ҳолатларда асосан қўл меҳнати ёрдамида, катта майдонларда эса замонавий уруғ экиш сеялкалари ёрдамида уруғлар экилиб, парваришланиб, мўл ҳосил олишга эришиб келинмоқда. Уруғларнинг тезроқ униб чиқиши ва ундан юқори ҳосил олиш учун уруғларни экишдан олдин намлаб, имкони бўлса дорилаб экиш тавсия этилади. Бунинг учун кунгабоқар уруғларини тахминан 4-6 соат давомида намлаш ва уруғларни сояда қуритиш, писталар чақилиб кетишининг олдини олишга алоҳида аҳамият қаратиш лозим. Экиш учун районлаштирилган навнинг уруғи экилади. Уруғ 1000 донасининг вазни 50-100 г бўлиши керак, унувчанлиги 95% дан кам бўлмаслиги, туп сони нам ерларда 40-50 минг, қисман суғориладиган ерларда 30-40 минг, лалми ерларда 20-30 минг ўсимлик бўлиши мақсадга мувофиқдир. Кунгабоқар уруғини экишдан олдин фентиурам билан ишланади (3 кг/т), интенсив етиштириш технологияси қўлланганда ягана қилмаслик учун аниқ уруғ экилади. Ўртача 45-55 минг дона уруғ экилади ёки 5-8 кг/га уруғ олиш учун, 35-40 кг/га силос тайёрлаш учун, кунгабоқар экиш чуқурлиги 6 - 10 см, қатор ораси 70 см қилиб СУ ПН-8, СКПП–12 сеялкаларида кунгабоқар кенг қаторлаб экилади

Экинни парваришлаш. Қуруқ ҳавода экилган бўлса, катоклар билан зичлаштирилади. Қатқалокқа қарши борона юргизилади. Ўсув даврида қатор ораси 2 - 3 марта культивация қилинади. Қатор орасига ишлов беришда КРН-5,6А, КРН-4,2А ва қўшимча мосламалардан КЛТ-360, КЛТ-350 қўлланилади.

Озуқа ҳамда ўғит билан таъминлаш. Бошқа ўсимликларда бўлгани каби, кунгабоқар ҳам ўсиш ва ривожланишини давом эттириши, яхши ҳосил бера олиши учун тупроқдан маълум миқдорда озуқа моддаларини ўзлаштириши ҳамда олинган озуқа моддалар миқдори, ҳосил миқдорига қараб ўзгариб туриши аниқланган. Шу сабабли кунгабоқар етиштириладиган майдонларда минерал ўғитларни қўллашдан олдин тупроқдан намуналар олиниб агрохимёвий таҳлил қилиниши керак.

Баргдан қўшимча озиқлантириш. Кунгабоқар ўсимлигида илдиздан ташқари, яъни ўсимликни баргдан озиқлантириш бугунги кунда яхши самара бераётганлиги кузатилган. Асосан суюқ шаклда ишлаб чиқарилган баргдан озиқлантирувчи ўғитлар таркибида бир ёки бир нечта озуқа моддалари мавжуд. Ўсимликнинг ўсиш даврида дала тупроғида молибден, рух каби баъзи микро озуқа моддаларига бўлган танқислиги кузатилиши мумкин. Озуқа моддаси танқислиги аниқланган кунгабоқар далаларига Республикада тавсия этилган баргдан озиқлантирувчи ўғитлар ва стимуляторлар махсус пуркагичлардан фойдаланган ҳолда берилиши юқори самара беради. Тавсия этилган меъёрда баргдан озиқлантириш ишлари, кечга яқин қуёшнинг жазирама иссиқлиги бўлмаган пайтда амалга оширилса, ўсимлик барглари куйиши олди олинади. Шунини унутмаслик керакки, ўсимликка керакли бўлган асосий озуқа моддаларни кунгабоқар илдизлари орқали ўзлаштиради ва поясини тик тутиб туради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Атабаева Х.Н., Худайкулов Ж.Б. “Ўсимликшунослик”, “Фан ва технологиялар” нашриёти, Тошкент-2018 йил. 407 бет.
2. Азизов Т., Анорбоев И., Тўхтаева С. Такрорий кунгабоқар етиштириш бўйича тавсиялар. <https://agro.uz/uz/services/recommendations/4613>.
3. Кенжаев Ю, Насиров Б., Турсунқулов А. Бегона ўтлар биологияси, зарари ва уларга қарши кураш чоралари. Илмий-оммабоп қўлланма. Тошкент-2018 йил. 5-10 б.т. 212 бет.
4. Ўзбекистон к/х экинлари Давлат Реестри. 2018-2021 йй.

O‘ZBEKISTONDA TO‘Y AN‘ANALARI TARIXI VA BUGUNI

Karimova Sarvinoz

Farg‘ona Davlat universiteti

Ingliz tili va adabiyoti fakulteti talabasi

Xolmatova Maloxatxon

Ilmiy rahbar: 51-sonli umumiy o‘rta ta‘lim maktab

amalyotchi psixologi

***Annotatsiya:** Har bir millat o‘zining qadimdan saqlanib kelgan an‘analariga va urf – odatlariga ega. Xususan, o‘zbek xalqi ham asrlar davomida shakllanib kelgan o‘ziga xos etnografik tarixiga ega bo‘lgan xalq. Mana shunday urf-odat va an‘analar ichida xalqimizning to‘ylari qadim zamonaran to hozirgacha saqlanib kelinayotgan asosiy marosimlaridan biri hisoblanadi.*

***Kalit so‘zlar:** urf-odat, to‘y, marosim, an‘ana diniy marosimlar, qadriyatlar.*

Xalqimiz uzoq o‘tmishdan to bugungi kungacha o‘zining an‘analari, qadriyatlari urf- odatlari tarixiga ega bo‘lib asrlar osha uni o‘z qalbi va ma‘naviyatiga singdirib kelmoqda. Tarix inson hayotining rivojlanishi, yuksalib borishi va kelajak avlod uchun muhim bo‘lgan ehtiyojlarni yaratishga asos bo‘lib qilishdan tashqari o‘tmishdagi otabobolarimizning yashab o‘tgan hayot tarzini adolatlilik, halollik va tanqidiy ruhda tahlil qilishni o‘zining asosiy vazifasi deb hisoblaydi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Mamlakatizning o‘tmishiga nazar soladigan bo‘lsak juda ham qadimiy davlatlar safidan o‘rin egallagan. Ona diyorumizning mana shunday o‘ziga xos xususiyati moddiy emas balki, ma‘daniy jabhalarida ham o‘z ifodasini topgan. Bunday an‘ana va odatlarimiz etnograf olimlar, tarixchilar, va sayohatchilar o‘z asarlarida ko‘plab

ma'lumotlar keltirib o'tganlar. Masalan, Rui Gonsales de Klavixoning "Kundalik", Xerman Vamberning "Sayohatnoma" kabi asarlarini misol qilshimiz mumkin. Bundan tashqari boshqa olimarning ilmiy asarlarida ham o'zbek xalqining etnik kelib chiqishi, moddiy va ma'naviy turmush tarzi, shu jumladan, to'y marosimlari haqida ko'plab qimmatli ma'lumotlarning uchratishimiz mumkin. Mana shunday asar mualliflaridan biri K.Shoniyozovdir. Biz bu olimning asarlarida o'zbek xalqining to'yalari haqida o'zimiz uchun kerakli ma'lumotlarni o'rganishimiz mumkin.

Etnografiyaning nazariy muammolari qatoriga kiruvchi insoniyat hayotining muhim bir qismi bo'lgan oila-nikoh masalalari mavzusiga qaratilgan X. Ismoilov, S.Davletova, G. Zunnunova, M. Kosven, M.Ibrogimova, N. Azimova, I. Jabborov singari olimlarning asarlari maqolaning uslubiy asoslarni belgilab olishga yordam beradi.

Mazkur maqolaning asosiy qismi dala etnografik materillardan iborat. Dala etnografik materaiallari suhbat shaxsiy kuzatuv asosida to'planadi.

Muhokama va natijalar

Mamlakatimiz mustaqilligi bizga uzoq zamonlardan yashab o'tgan ajdodlarimizdan biz yosh avlodlarga meros bo'lib qolgan an'analarimiz, urf-odatlarimiz, qadriyatlarimizni mukkamal o'rganishga imkon berdi. Shuni ta'kidlab o'tish joizki, qadimdan to'y- tomosha shaydosi xalqimizning to'y marosimlariga aloqador an'analari va urf – odatlari insonlarning xursandchilik va quvochi hisoblanib qolmasdan, balki bir necha ming yillardan beri amal qilinib kelinayotgan islomiy qarashlarining majmui sanaladi. To'ylarni o'tkazish jarayonida mehmonnavozlik, inoqlik, izzat –ikrom, kabi insoniy fazilatlar o'zining yorqin ifodasini topgan. Inson zotini qadrlash, hurmatlash va ulug'lashda To'ylar beqiyos ro'l o'ynaydi.

To'y so'zi qanday kelib chiqqan va qachondan beri bu so'zdan foydalaniladi Agar biz tarixiy manbalarga suyanadigan bo'lsak, "to'y" atamasi turkiy sso'z bo'lib, "toy", "qurutoy" ko'rinishda mo'g'ullar va chig'atoy xonlari zamonida bu so'zdan keng qamrovda foydalanilgan.XIV asrda Movarounnahr hududdiga sayohat qilgan arab sayyohi Ibn Batuta yozib qoldirgan manbalarga qaraganda "toy" bu har yili

o'tkaziladigan yig'in ya'ni qurultoy hisoblanib, unda Chingizxon avlodlari, amirlar, turkiy beklar, obro'li ayollar va lashkarboshilar ishtirok etishgan. "Tavorixi xorazmshoxiya" (1864) asarida keltirib o'tilgan ma'lumotga nazar soladigan bo'lsak, vazir Xasan –Murod qushbegining o'g'li Muhammad Yusufbek xonning qiziga uylanib to' bir necha kun davom etgan. Mazkur yuqorida sanab o'tilgan ma'lumotlardan kelib chiqib shuni aytshimiz mumkinki, "to'y" bir necha ming yillik tarix ega ekan. Ya'ni bu atama qadim zamonlarda yuqori mansabli kishilar, zodagonlar, kishilar to'planadigan katta –katta yig'inlarda bu so'zdan keng foydalanib kelingan. Bundan ko'rinib turibdiki, to'y o'sha zamonlarda ham kishilar tomonidan dabdaba va hashamatli ziyofltlar tashkil qilinib o'tkazildigan marosim hisoblanar ekan. Va bundan xulosa qilishimiz mumkinki, to'ylarni bunday dabdbali qilib o'tkazish o'sha zamonlardan beri biz insonlarga urf – odat bo'lib kelmoqda.

O'zbekim to'ylari bir necha turlarga bo'linadi; beshik to'yi, xatna to'yi, nikoh to'yi, hovli to'yi. To'y bir kishing shaxsiy ishi bo'lmay, u ko'pchilik yig'iladigan keng jamoatchilik yig'inlarida o'kaziladi.

Islom olamida insoniyat hayotining muhim bo'g'ini bo'lgan oila munosabatlari nikohdan boshlanadi. Bunda ikki yoshning yangi hayotga ilk qadami tashlanadi. Mana shu nikoh to'ylari xalqimizning murakkab urf –odatlar, irim –sirimlarning bajarilishi bilan boshqa to'ylardan ajralib turadi.

Nikoh to'y marosimlarini boshab beruvchi dastlabki marosim sovchilik hisoblanadi. Sovchilik ham ota –bobolarimizdan meros bo'lib qolgan asosiy urf-odatlardan biri hisobladi. Xalqimizda "Sovchilik –savob ishdur" degan naql bor. Bu jarayonda ikki yoshning yaqin qarindosh – urug'lari, qo'ni –qo'shnilar yoki ularning yaqin o'rtog'lari ham ishtirok etishi mumkin. Undan keyin ikki tomon ham maslahatlashib bir qarorga kelinadi. Agar oilalar bir-biriga har taraflama to'g'ri kelishsa to'yga rozilik beriladi. Mana shunday qilib jamiyatning asosiy bo'g'ini hisoblangan oila vujudga keladi.

Xulosa qilib aytganda, xalqimizning mana shunday go'zal marosimlari-yu, urf-odatlari va qadriylariga ega.

Lekin shuni ham aytib o'tish kerakki, jamiyatimizda bunday marosimlarni o'tkazishda haddan tashqari dabdabavozlik, isrofgarchilik kabi salbiy illatlar ham tobora ko'payib bormoqda. To'ylarni mana shu tarzda o'tkazish hozirgi kunda urfga aylandi desak yanglishmagan bo'lamiz. Azaldan xalqimiz judayam mehmondo'st, saxiy, o'zining quvonch-u shodliklarini boshqalar bilan baham ko'rishni xush ko'radigan xalq. Lekin har qanday holatda ham bunday zarali illatlarga ruju qo'ymaslik kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A "Yukak ma'naviyat- yengilmas kuch"-T., 2008.
2. Ashirov A.A "O'zbek xalqining qadimiy e'tiqod va marosimlari"- T., 2009
3. Shaniyozov K. " O'zbek – qarluqi
4. <http://welcomeuzbekistan.uz//ru//aboutuzbekistan/tadition-and-customs/html>
5. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi (2000-2005).

“SARBADORLAR” ROMANIDA AMIR TEMUR SIYMOSIDA TARIXIY SHAXS TALQINI

To‘lqinov Bobirjon Baxtiyor o‘g‘li

Farg‘ona davlat universiteti Filologiya fakulteti

Adabiyotshunoslik yo‘nalishi 2-kurs magistranti

***Annotatsiya:** “Sarbadorlar” romanida Amir Temur obrazining tarixiy shaxs va badiiy talqinini ochib berish, tarixiy va badiiy adabiyotda tutgan o‘rnini ko‘rsatib berish maqola maqsadi sanaladi. Maqolada Amir Temur va Temuriylar davlatining tarixi, Temuriylar davlati asoschisi hisoblangan Amir Temurning hayoti va uning hayotida yuz bergan muhim voqealar, sarbadorlarning Amir Temur hayotida tutgan o‘rni yoritilib berilgan.*

***Kalit so‘zlar:** tarixiy shaxs, obraz, konsepsiya, sarbadorlar devon, dargoh, siymo.*

***Abstract:** The purpose of the article is to reveal the historical personality and artistic interpretation of the image of Amir Temur in the novel "Warlords", to show his place in historical and fiction literature. The article describes the history of Amir Temur and the Timurid state, the life of Amir Temur, who is considered the founder of the Timurid state, important events that happened in his life, the role of soldiers in the life of Amir Temur*

***Keywords:** historical person, image, concept, court of warlords, executioner, image*

O‘zbek adabiyotida Amir Temur obrazini yaratishga bo‘lgan intilish uzoq vaqtlardan davom etib keldi. Respublikamiz istiqloлга erishgach, turli janrlarda Sohibqiron siymosini mukammal darajada yaratishga keng yo‘l ochildi. Tarixiy, tarixiy-xronikal asarlar, arxiv materiallari, esdalik va boshqa jahon miqyosida yig‘ilib kelinayotgan faktlar vositasida bu mavzu atrofida talay san‘at asarlari yuzaga keldi.

Roman sifatida tavsiya etilgan “Sarbadorlar” asari to‘qima obrazlar asosiga qurilgan an’anaviy tarixiy romanlardan bayon uslubi, asar syujeti va kompozitsiyasi nuqtayi nazaridan an’anaviy romanlardan farq qiladi. Asarning janriy xususiyatlarini o‘rganib, uni badiiy to‘qima deb atash mumkin.

Amir Temurning davlat arbobi va tarixiy shaxs sifatidagi qiyofasi o‘z davri voqealariga va o‘sha davrning mashhur tarixiy shaxslariga munosabatda ochib berilgan. Bu jihatdan sulton Sohibqiron siymosini Amir Husayn, Yildirim Boyazid, To‘xtamishxon kabi yirik tarixiy shaxslarga nisbatan qiyosan o‘rganish bilan bosh qahramonning xarakter qirralari umumlashtiriladi. “Sarbadorlar” romani “Zafarnoma” asari bilan qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Yozuvchi Muhammad Alining masalaga tarixan yondoshganligi, voqea-hodisalarni ijodiy va ilmiy tarzda ifoda etishdagi mahorati ko‘zdan kechiriladi. Sohibqironning insoniy fazilatlari talqinida yozuvchi uyyng‘uz atrofidagi kishilar, oila va farzandlari, saroy a‘yonlariga bo‘lgan munosabatini kuzatgan va Sohibqiron shaxsiga bo‘lgan jahon adiblarining fikr-mulohazalariga qisqacha munosabat bildirgan. Istiqlol tufayli Amir Temur siymosiga roman janri imkoniyatlari darajasida murojaat qilgan adiblardan biri Muhammad Ali bo‘lib, yozuvchi ushbu romanda Sohibqiron obrazini davrning shiddatli voqealari fonida emas, balki go‘zal tabiat manzaralari bilan uyg‘un ravishda ko‘rsata olgan.

Muhammad Ali romani Amir Temur mavzusiga bag‘ishlangan ayni shu davrda yaratilgan boshqa romanlardan asar uslubining yengilligi, tilining sodda va latofatliligi, xalqona tasvirlarga boyligi bilan ajralib turadi. Muhammad Ali Temuriylarga bag‘ishlangan ikkinchi “Ulug‘ saltanat” romanini yozib, unda bevosita Sohibqironning ma’naviy dunyosi, vafodor va sadoqatli xotini Uljoy Turkon og‘aning yorqin siymosini tasvirlashni asosiy maqsad qilib olgan. Amir Temurdek millat qahramonining tarixiy yorqin qiyofasi, badiiy obrazining yangi qirralarini kashf etishga harakat qilindi.

O‘zbek olimlari tomonidan Amir Temur hayoti va faoliyatini o‘rganish sho‘rolar davrida boshlangan (I.Muminov) bo‘lsa-da, uning shaxsi va faoliyatiga xolis baho berish Istiqlol davriga to‘g‘ri keladi. Mustatsillik davrida buyuk jahongir faoliyatining deyarli barcha qirralarini yorituvchi tadqiqot, risola va maqolalar yaratildi. Amir

Temur siymosini badiiy adabiyotda aks ettirish G'arbda XVI asrdan boshlangan bo'lsa-da, Sohibqironning o'z yurtida, asosan, mustaqillik davriga kelib roman, drama, qissa, doston, hikoya va boshqa janrlarda ko'plab badiiy asarlar yaratila boshladi. Bu jihatdan Asqad Muxtor, Odil Yoqubov, Pirimqul Qodirov, Abdulla Oripov va boshqa adiblarning asarlari diqqatga sazovordir.

O'zbek adabiyotida Amir Temurning ulug' siymosi aks ettirilgan badiiy asarlarda bu murakkab xarakterli yirik shaxsiyat egasining hayoti va faoliyati ancha xolis, birlamchi manbalar asosida yaratilganining guvohi bo'lamiz. Bu jihatdan B.Ahmedovning "Amir Temur" romani e'tiborga molik. Shuningdeq Muhammad Ali, To'lqin Hayit romanlarida Amir Temur shaxsiyati davr voqealariga munosabatda o'z aksini topgan. O'zbek romanchiligiga Istiqlol tufayli Amir Temur mavzusi kirib keldi, sulton Sohibqiron siymosini keng epik planda haqqoniy aks ettirishda B.Ahmedov, Muhammad Ali, Ye.Berezikov, To'lqin Hayit romanlari tarixiy va badiiy haqiqat tamoyillariga amal qilishda o'ziga xos asarlar sifatida nasrimizdan o'rin oldi. B.Ahmedovni yozuvchi sifatida, birinchi navbatda, Amir Temurning murakkab hayoti qiziqtiradi. U o'z davrining tarixchilari Sharafiddin Ali Yazdiy, Nizomiddin Shomiy, Ibn Arabshoh va boshqa mualliflarning birlamchi manbalariga tayangan holda Amir Temur hayoti va faoliyatini xronologik tartibda aks ettirdi. Roman sifatida tavsiya etilgan asar to'qima obrazlar asosiga qurilgan an'anaviy tarixiy romanlardan bayon uslubi, asar syujeti va kompozitsiyasi nuqtayi nazaridan farq qiladi. Asar bosh qahramoni Sohibqiron siymosini yaratishda yozuvchi birinchi navbatda, tarixiylik tamoyiliga asoslangan holda, Amir Temurni davr voqealarida qanday ishtirok etgan bo'lsa, shunday aks ettirishga intilgan. Bosh qahramon obrazini yaratishda Amir Temur shaxsidagi tadbirkor rahbar, muzaffar sarkarda, adolatli hukmdor, e'tiqodli musulmon kabi sifatlarning mushtarakligini ta'minlagan. Asarni janr va uslub xususiyatlariga ko'ra, "tarixiy xronika" deb atash maqsadga muvofiqdir. Amir Temurning davlat arbobi va tarixiy shaxs sifatidagi qiyofasi o'z davri voqealariga va o'sha davrning mashhur tarixiy shaxslariga munosabatda ochib berilgan. Bu jihatdan Sohibqironning Amir Husayn, Yildirim Boyazid, To'xtamishxon kabi yirik tarixiy

shaxslarga munosabatini o'rganish orqali bosh qahramonning qator fazilatlari ochiladi. Muallif Amir Temurni tarixiy shaxs sifatida davrning ulkan kishilari bilan yuzlashtirish natijasida Sohibqiron murakkab xarakterining yangi qirralarini ochib berishga erishgan. Sohibqironning insoniy fazilatlari talqinida yozuvchi uning o'z atrofidagi kishilar, oila va farzandlari, saroy a'yonlariga bo'lgan munosabatini kuzatgan va Sohibqiron shaxsiga aloqador qator insoniy fazilatlarni mana shu munosabatlar fonida ochib berishga erishgan. Asar muallifi olim sifatida e'tibor topgan bo'lib, ushbu roman muallifning badiiy nasr sodasidagi ilk tajribasi bo'lishiga qaramay, asarni o'qishli chiqishi uchun xalq maqollari, tilning individuallashtirilgan shakllari va boshqa badiiy vositalardan foydalanilgani natijasida adib mahoratining ayrim qirralariga e'tibor qaratish mumkin.

Yozuvchi Muhammad Ali Amir Temur siymosini roman janriga olib kirishda boshqa zamondoshlariga nisbatan faolroq harakat qilgan. U sho'ro mafkurasi tazyiqi davrida ham sarbadorlar harakati voqealarini qalamga olish bilan Sohibqiron xarakterining asosiy qirralarini roman vositasida ko'rsata olgan. Roman markazida garchi Amir Temur davridagi e'tiborli tarixiy hodisalardan biri sarbadorlar harakati tursa-da, ana shu harakatning yuzaga kelishi, tarixiy ildizlari va natijalarini kuzatish barobarida yozuvchi kitobxonlar e'tiboriga Amir Temur fe'lidagi mardlik, inson kelajagi uchun qayg'urish, mamlakatni boshqarishda adolat tamoyillariga amal qilishi kabi xususiyatlarni ko'rsata olgan. Romanning markaziy konflikti sifatida Sohibqiron va sarbadorlar o'rtasidagi tarixiy munosabatlar emas, balki Amir Temur va uning nopok amirlar ga bo'lgan munosabati keltirilgan. Bu bilan yozuvchi buyuk jahongir xarakteridagi yangi qirralarni ochishga, dushmanga bo'lgan nafrat, do'stga - xalqqa bo'lgan muhabbatning kuchidan yuzaga kelganini ko'rsatishga erishgan.

Juda ko'p tarixiy va badiiy asarlardan o'rin olgan Amir Temur va Amir Husayn munosabati bu romanda ham o'zining yangi qirralari bilan ko'rsatilgan. Romanning bosh konflikti darajasiga olib chiqilgan munosabatlar silsilasi har ikki qahramonning xarakterini tarixiy haqiqat tamoyillari asosida ko'rsata olishiga yordam bergan. Yozuvchi Muhammad Ali 80-yillardayoq roman janriga olib kirgan Sohibqiron

siy mosi undan keyin yaratilgan romanlarga o'ziga xos tarzda ma'naviy ozuqa bergan. Bu mavzuning keng va haqqoniy tarzda ishlanishida Muhammad Ali romanining ahamiyatini inkor etib bo'lmaydi. Yozuvchi "Sarbadorlar" romani orqali Amir Temur siy mosining ma'lum bir jihatlarinigina aks ettirgan bo'lsa, keyinchalik ushbu mavzuga qayta murojaat qilib, "Ulug' saltanat" romanida Sohibqiron hayoti va faoliyatini keng ko'lamda tasvirlashga erishgan.

Istiqlol tufayli Amir Temur siy mosiga roman janri imkoniyatlari darajasida murojaat qilgan adiblardan biri To'lqin Hayit bo'lib, yozuvchi ushbu romanda Sohibqiron obrazini davrning shiddatli voqealari fonida emas, balki go'zal tabiat manzaralari bilan uyg'un ravishda ko'rsata olgan. Romanning "Turon tunlari" deb ramziy nom olishi Turonzaminga tungi osoyishtalik kabi tinchlik olib kirgan Sohibqiron faoliyatiga ramziy ishoradir. Romanda Amir Temurning nafaqat jang-u jadallari, balki o'z oilasi, yaqinlari, farzand-u beklariga bo'lgan insoniy munosabatlari ham yozuvchining diqqat markazida bo'lgan. Shavkatli jahongir xarakterining oddiy insoniy munosabatlar fonida ochilishi romanning o'ziga xosligini ta'minlagan badiiy xususiyatlardan biridir. To'lqin Hayit romani Amir Temur mavzusiga bag'ishlangan boshqa romanlardan asar uslubining yengilligi, tilining sodda va latofatliligi, xalqona tasvirlarga boyligi bilan ajralib turadi.

O'zbek nasrida Amir Temur shaxsi va faoliyatining barcha qirralarini keng epik planda aks ettirish endigina adabiy taomil darajasiga kirmoqda. Tahlilga tortilgan romanlarning mavzu va mundarijasi, g'oyaviy va badiiy jihatlari shuni anglatadiki, hali Sohibqiron haqida ko'plab yangi-yangi roman va epopeyalar yaratilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Muhammad Ali "Sarbadorlar". Toshkent. G'ofur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1997-yil.
2. A.Sagdullayev, B.Aminov, O'.Mavlonov, N. Norqulov "O'zbekiston tarixi: davlat va jamiyat taraqqiyoti".
3. UNESCO. "Amir Temur jahon tarixida". Toshkent- 2001.
4. "Temur tuzuklari". Forschadan Alixon Sog'unliy va Habibullo Karomatov tarjimasi. G'afur G'ulom nomidagi nashriyot- matbaa birlashmasi- 1991.

VILYAM SHEKSPIR SHE'RIYATINING ADABIYOT DARSLARIDAGI TAHLILI

Ahmedova Binafsha Saidovna,

Buxoro shahar 6-IDUM

ona tili va adabiyot o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada jahon shoirlarining, xususan, ingliz dramaturgiyasi qiroli Vilyam Shekspir sonetlarining tarjimasi, uning g'oyaviy-badiiy xususiyatlari yoritilgan. Adabiyot darslarida shoir ijodining serqirraligini ko'rsatishda asarlarning tarjimasi ham alohida ahamiyat kasb etishi asosli dalillangan.

Kalit so'zlar: badiiy asar, tahlil, matn tahlili, tarjima, sonet, she'riyat, Vilyam Shekspir, jahon adabiyoti.

Badiiy adabiyotda mavzular olami chegara bilmaydi. Tafakkur mahsuli bo'lgan badiiy adabiyot bashariyat farzandining tarbiyasi uchun, u qaysi millat va elat bo'lishidan qat'iy nazar, bir xil foydalidir. Jahon adabiyotining yetuk vakillari dunyoning qaysi bir burchagida yashashidan va ijodidan farqli o'laroq ularning ma'naviy merosi insoniyatning baxt-u saodati yo'lida bebaho xazina vazifasini o'taydi.

Mustaqillik yillarida ingliz adabiyotining buyuk namoyandasi Vilyam Shekspirning bir qator asarlari bevosita ingliz tilidan o'zbek tiliga o'girildi. Ayniqsa, Shekspirning sonetlari¹ o'zbek kitobxonlari uchun ulkan xazina bo'ldi.

Ma'lumki, jahon tragediyanavisligining buyuklaridan biri sifatida e'tirof etilgan Vilyam Shekspir lirik asarlari bilan ham kitobxonlar qalbidan joy oldi. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, o'zbek kitobxoni Jamol Kamol tarjimalari orqali shoirning 154ga

¹ Вильям Шекспир. Сонетлар. Инглиз тилидан Ўзбекистон халқ шоири Жамол Камол таржимаси. Тошкент. "Vektor-Press". 2009.175 бет.

yaqin sonetlari bilan yaqindan tanish. Sonet janrining dastlabki namunasi italyan adabiyotida paydo bo'lgan. Sonetning janriy belgi va xususiyatlari haqida nazariy adabiyotshunoslikda qator fikrlar mavjud. Sonetlarda fikr ixcham, tasvirning yig'iq, tiniqligi va shakliy jihatdan ma'lum bir qolip doirasida yaratilishi ahamiyatli hisoblanadi. Shekspir sonetlaridagi mavzular rang-barangligi Alisher Navoiy so'zlari bilan aytganda "bu olam sahnida gul ko'p, chaman ko'p", ya'ni har bir sonet mavzusi bir-birini takrorlamaydi va o'ziga xos fusunkor.

XVI asrda yashab ijod qilgan ingliz adibining asarlari u xoh katta, xoh kichik hajmda bo'lsin, ayniqsa, sonetlarining asosiy qismini ishq, sevgi, muhabbat mavzui tashkil etadi. Shoirning quyidagi misralari insonni hayratga soladi:

Mendan qochib qayga borarding, jonim?

So 'nggi nafasgacha bo 'lurmiz birga.

Muhabbating ila kechar davronim,

Muhabbating ila o 'lurmiz birga (113-bet)

Shekspir ayol qiyofasini tasvirlashda uning pokiza qalbini, musaffo orzu-istaklarini zavq bilan badiiy tasvirlaganki, u so'zsiz o'quvchining qalbini egallab, tafakkur olamini boyitishga xizmat qiladi. Muhabbat barcha dardlarga davo, u ba'zan egasiga zavq-shavq bag'ishlasa, ba'zan xanjardek qalblarni pora-pora qilib tashlaydi. Hatto achchiq narsalar muhabbat bois shirin bo'ladi. U behad nozik va goho toshdan ham qattiqdir. Ayol oilasi, umr yo'ldoshi va farzandlari uchun butun borlig'ini, hattoki, jonini berishga ham tayyordir. Muhabbatning kuch-quvvatini ishq dardiga muhtalo bo'lgan oshiq tushunadi. Oshiq o'z muhabbatini qo'ldan boy bermoqchi emas. Chunki ayol va muhabbat, ishq va oshiqlik, sevgi va sadoqat, mehr va oqibat, shijoat va jasorat kabi tushunchalarning ifodasi din, millat yoki irqni, shuningdek davlatlararo chegaralanish-u davrlararo uzoq yoki yaqinlikni talab qilmaydigan hodisadir.

Inson uchun yangi kun, yangi hayot, yangi orzu umidlar debochasidir. Go'yo inson endi hayotga qadam qo'ygandek, uni qalbini bebaho kechinmalar o'rab oladi. Hatto necha yillar davomida ko'rgan narsalar ham, yangi kunda, uning ko'zida

yangicha jilolanadi. Inson murakkab bir mavjudot, ba'zan kayfiyati a'lo, xursandchiligi cheksiz bo'lsa, u borliqdan zavq olib, atrofga yangicha nazar soladi. Xususan, qalbini muhabbat egallagan bo'lsa, undan-da ajoyib va g'aroyibdir, bu ilohiy tuyg'u. Vilyam Shekspirda bu jihat quyidagicha badiiy tasvirlagan:

Har tongda yangidir eski quyosh ham,

Mening muhabbatim quyoshga monand... (97 bet)

Shekspir bu misralarda har kuni ko'rinib turadigan quyosh, muhabbat sharobidan mast bo'lgan oshiqqa yanada yorug'roq, yanada jozibaliroq ko'rinib, uning serjilo, ko'zni qamashtiruvchi va kuydiruvchi go'zalligini "muhabbatim quyoshga monand" deb, chiroyli tashbeh bilan badiiy tasvirlash orqali o'z istagini bayon etadi.

Kishilar hayotiga nazar solib, ba'zan hayratga qolasan. Kimdir bahorni sevib undan bahra olsa, kimdir bahordan nafratlanadi. Qaysi bir ijodkor kuzning xazonrezligini inson umrining nihoyasi bilan bog'lasa, qaysi biri undan go'zallik axtaradi. Kimdir qishning sovuqligini, hayotining omadsizlik daqiqalari bilan bog'lasa, boshqasi qishning oppoq qoridan bahra olib, go'zal hayoti, umrini shirin damlari bilan bog'laydi.

Vilyam Shekspirning sonetlarini mutolaa qilar ekansiz, ularda u yo bu maqsadda shoir yil fasllarini inson hayoti bilan bog'lab, tasvirlaganiga ham guvoh bo'lasiz. Hatto, ularning kayfiyatidagi tez-tez o'zgarishlar, samimiylik va sovuqqonligi ham, yil fasllari injiqliklariga o'xshatiladi. Ijodkor ma'shuqadan yiroqda bo'lgan oshiq ahvolini tasvirlar ekan, hayoti azob uqubatga aylanib, uni har tomonlama zulmat o'rab olganki, qishning "sovuq", "qahraton"iga tashbeh qilingan:

Sendan ayru tushib, tegramda faqat,

Ko'rganim qish bo'ldi, sovuq, qahraton.

Qanday ayoz edi, qanchalar zulmat,

Ship-shiydam dekabr yakka hukmron. (118-bet)

Xulosa, qiladigan bo'lsak, Vilyam Shekspir ijodida birinchidan, tabiatdagi turli hodisa, voqealar lirik qahramonning ichki olami, tashqi qiyofasi va kayfiyati, bilan uzviylikda tasvirlangan. Ikkinchidan, ijodkorning diqqat markazida bo'lgan

ishq, sevgi, muhabbat mavzusi shoir she'riyatida juda go'zal tashbehlar orqali yanada o'ziga xos jozibadorlikka ega bo'lgan. Shoir sonetlarida pok ishq, pok muhabbat, sof sevgi va sadoqatni tarannum etgan. Chunki shular zamirida kelajak avlod dunyoga keladi, ulg'ayadi, barkamol shaxs bo'lib voyaga etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Вильям Шекспир. Сонетлар. Инглиз тилидан Ўзбекистон халқ шоири Жамол Камол таржимаси. Тошкент. "Vektor-Press". 2009.175 бет.
2. 13. Вильям Шекспир. Сайланма. Уч жилдлик. Биринчи жилд. Қирол Лир. Ҳамлет (Дания шаҳзодаси) Макбет, Афиналик Тимон. Инглиз тилидан Ўзбекистон халқ шоири Жамол Камол таржимаси. Т.: Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси "Фан" нашриёти. 2007.615 б.
3. Bozorov Z.A. The role of motivation, needs and interests in the formation of civil culture of future medical workers. ACADEMICIA an international multidisciplinary research journal. ISSN: 2249-7137. Vol. 11, Issue 3, March 2021. Impact Factor: SJIF 2021 = 7.492 DOI: 10.5958/2249-7137.2021.00835.1
4. Bozorov Z.A. The system of formation of civic culture among students in higher educational institutions. ISJ Theoretical & Applied Science, 01 (81), 455-458. SoI: <http://s-o-i.org/1.1/TAS-01-81-81> Doi: <https://dx.doi.org/10.15863/TAS> Scopus ASCC: 3304. (2020).
5. Bozorov Zayniddin & Samandarova Gulnoz. (2020). Ideological movement of legends and traditions in the novel "Shaytanat" by Tohir Malik. Theoretical & Applied Science. 84. 1014-1016. 10.15863/TAS.2020.04.84.187.
6. Bozorova G. Concerning some pleonastic and tautological constructions //Центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2021. – Т. 7. – №. 7.
7. Bozorova G. Tautology and pleonasm: synchronic and diachronic views //Конференции. – 2021.
8. Bozorova G. Z. Oritqchalik tamoyilining jahon tilshunosligida organilishi // Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2021. – Т. 1. – №. 9. – С. 945-951.
9. Bozorova Gulmira Zayniddinovna. Distinctive features of pleonasms in political speech // International scientific-online conference: Intellectual education technological solutions and innovative digital tools. [Vol. 2 No. 14 \(2023\)](#): - P. 168-174.

10. Kadyrovna A. M., Zayniddinova B. G. Description of Events Which is Near to Pleonasm //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2022. – Т. 5. – С. 281-285.

11. Samandarova G.Y. Socially conditioned meanings of paremas formed on the basis of the lexical spiritual group "insects". *Gospodarka i innowacje*. Volume: 22 | 2022. –P. 443-446.

12. Samandarova G.Y., Adizova N.I., Bozorova G.Z. Methods of Using Metaphorical, Pleonastic and Paremic Units in Uzbek Linguistics// *Resmilitaris*. [Vol. 13 No. 2 \(2023\): Volume 13, Number 2, 2023](#). –P. 5560-5572

13. Samandarova, G. Y. (2021). Fundamentals of folk proverbs formed on the basis of the lexical-spiritual group of insects. *Current research journal of philological sciences*, 2(05), 39–42. <https://doi.org/10.37547/philological-crjps-02-05-11>

14. Samandarova Gulnoz Yarashovna, & Zaripova Nilufar Juma's daughter. (2023, April 1). Some characteristics of uzbek paremas' formed on the basis of the lexical sentence group "insect" in the form of a compound sentence. *International scientific conference " Innovative Trends In Science, Practice And Education"*, Munchen, (Germany). <https://doi.org/10.5281/zenodo.7816423>

15. Бозорова Г. З. Идеиная направленность сказаний и преданий романа "Шайтанат" Тахира Малика //Молодой ученый. – 2014. – №. 9. – С. 532-534.

16. Бозорова Г. Илмий нутқда учрайдиган айрим плеонастик бирликлар таҳлили //Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 327-331.

17. Бозорова Г.З. ОАВда учрайдиган плеонастик бирликларнинг лингвопрагматик хусусиятлари // Interpretation and researches. 2023. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/oavda-uchraydigan-pleonastik-birliklarning-lingvopragmatik-hususiyatlari> (дата обращения: 10.04.2023).

THE ROLE OF THE SUBJECT OF MUSIC CULTURE IN INSTILLING OUR NATIONAL SPIRITUALITY IN STUDENTS

Muxamedziyanov Kamil Taxirovich

Jizzakh State Pedagogical University

Music education teacher

Email: kamil1728@mail.ru

***Annotation:** In this article, the heritage of Uzbek folk music, historical development, great scientists who have made a great contribution to science, literature, art and culture, thoughts directly related to culture and education, ideas about the independence of ideas and concepts, teaching the subject of music culture, education of national spirituality in the minds of students, moral and aesthetic education, thoughts about the education of morality, research scientists.*

***Key words:** The subject of musical culture, science, literature, art, culture, spiritual and aesthetic education, reality, theory, historical, process, musical development.*

National revival is a very wide, deep, complex historical process that covers all spheres of life of our nation – economy, politics, spirituality, science, language history, traditions, crafts, architecture, as well as all issues directly related to human perfection.

Music also plays an important role in the development of our national spirituality. It is one of the most ancient and, at the same time, one of the spheres of national musical art, widespread in the popular masses, deeply embedded in his marriage. Music also reflects real reality. The power of music to influence our national spirituality is so great that science has already proven that it is possible to treat patients with its help.

Abu Ali Ibn Sina had attached great importance to the power of influence of music and put forward the idea that certain mental disorders could be cured by means of

musical melodies. The great philosopher Abu Nasr Farabi, in his book "Musik al-kabr", expressed his valuable views on the types of melodies of music theory, the reasons for Origin, the spiritual, spiritual influence on a person. Farobius was not only a theorist in music, but also a practitioner. He himself also gained fame as a famous musician, an excellent musician and composer, the inventor of a new musical instrument. Reflecting on the wonderful magical power, miraculous effect of music, in his work "on the origin of the sciences", Phorobius States: "this science is useful in this sense that it regulates a person who has lost his balance, perfecting and maintaining the balance of a people who have not reached perfection". In particular, in national culture, music reveals a world of high feelings, delightful ideas. Spiritually rich, pure perfection makes people.¹ The child will be able to feel the music as soon as he does not yet know how to hold a pen in his hands, read and write. Often these early impressions affect the formation of attitudes towards music. Therefore, music education was also emphasized in the main areas of reform of general education schools.

Music, first of all, softens the feelings of children. It evokes a lot of human qualities in them, such as the feeling of musical works. Of course, literature, history, sports and other fields play a big role in maturing human qualities. Consequently, nazm and music always live side by side. Nature is born under taasurots, and, moreover, forms in kindergarten and school. Music lessons educate students not only in elegance, but also in a broad sense spiritually - morally. It would be nice if our songs, statuses, which passed from generation to generation, withstood the decline of the some times and embodied the aspirations, aspirations of the people, received a wider place from the programs of all kinds of schools, pedagogical institutes. In the documents on Education adopted in the following years (concept of music education and upbringing, general educational standards, a new program in the science of music culture), the education and upbringing of music involves the widespread use of samples of Uzbek folk music, musical heritage (developed classical melodies and songs of the status type, large

¹ Abu Nasr Farabi's book " Musik al-kabr

songs, epics and musical folklore) and, in this way, it is envisaged to widely use their samples and in this way restore our ancient cultural musical values.

In the new program of the science of music culture, samples of professional music in the oral tradition, which are recommended for partial singing and mainly listening, are studied in the course of classes and extracurricular activities, in this regard, various subjects are studied in the preparation process the basis of statuses, history of uzbek music, singing or voicing, conducting, basic and additional musical instruments, he school is also used in the study of the repertoire of music, it is also used in the study.

The program of music education and education, so that the content of the same darsnig and changed dramatically, introduced new subjects that could be applied to the study of a number of national music through the unambiguous reduction of Russian and European Music. As a result of this, there were also changes in the composition, themes and usuliyot of classes.

These changes also caused several problems to arise after that, in addition to studying our national spiritual values, paving the way for the restoration of Ancient Traditions. For example, now all music teachers need to study samples of national classical, professional music and folklore. To do this, first of all, music textbooks, without music sample collections and usuliyati-specific materials on the recording for listening, it is impossible to ensure that complex music samples are mastered at the required level. The science of music culture serves to form the spiritual, artistic and moral culture of students, to carry out the upbringing of national pride and patriotism, to cultivate creative skills, sophistication and artistic taste, to expand the circle of thought, to educate independence and initiative.

The introduction of the state educational standard in musical education, among all subjects, makes it possible to make full-fledged use of national musical heritage. These were reflected in the children's mass folk songs and songs, in the creative activities of singers and musicians. Such possibilities of musical art serve as a unique and unrepeatable resource for the upbringing of a new generation, their harmonious growth.

For a long time, the education and education of Uzbek music, including the East, was improved on the example of pedagogy and its excellent methodologies, teacher and disciple traditions. Therefore, the new content of education in music culture implies the upbringing of the younger generation at the level of a civilized person who can inherit our national musical heritage, perceive the wealth of Universal Music. Choral singing is a complex psychological-physiological process. Vocal-choral work in music culture lessons, moral-aesthetic education of students is the most active form of teaching. Singing as a choir enhances the attention of students, develops memory, speech, expands the voice range, grows musical training, the period of mutation passes lightly, the worldview takes shape from year to year.

Zabardast writer of our time, world-famous writer adib Genghis Aitmatov writes in his novel "Kunda": "life, death, love, enthusiasm and inspiration all tell Music, already, we achieve the highest hurl in the medium of music, we have fought for this hurl since the times when our minds burst, throughout our history, but we have achieved it only in music".

National music teaches the perception and appreciation of the surrounding phenomena of beauty, arming with subtle taste and hur thought, expanding the spiritual world. Therefore, it was not for nothing that music was a philosophy without language. Music can soften the human soul, evoke in it Feelings of kindness and compassion, which are indicative of faith. At the same time, the content of statuses is also tasked with the artistic expression of the ideas of the doctrine of mysticism, which is in accordance with the ideology of the Great State. Naturally, the study of these complex scientific issues was entrusted to mature musicologist scientists in every possible way.¹

Thanks to national independence, music creation got rid of political-ideological repression, an opportunity for literal freedom of creativity was formed. In particular, the possibilities of extensive study of the rich spiritual heritage left by such great breeds as Abu Nasr Farabi, Abdurakhman Jami, Darvishali Changiy were limited in the Soviet period, when any nationalism was denied. From this to tashhari, until our

¹ Genghis Aitmatov " Kunda " T-2018.

independence, our compatriots could not attend the festival of Oriental music, which was regularly held in the French capital of Paris.¹

Today, the situation has completely changed. A number of international music festivals, which are taking place, are becoming a dead end in highlighting the talents of young art lovers of the Republic it is the same fact that such prestigious competitions as the international music festival "Taronas of the East", "Nihol", "voice of the future", "five initiatives " serve as an important factor in the recognition of young talents to the world.

It is not for nothing that "shashmakom" is credited with the fact that the delivery of the great masterpiece to the future generation depends precisely on today's artists, musicians and singers. After all, it is a dangerous situation that some young "artists" today are promoting Harb's talotop music, thereby creating a gap in the spiritual world of young people. However, research carried out by researchers in the United States of America once again proves that music, which is part of the East, hususan, "Shashmakom", is one of the factors leading people to goodness.

The fact is that an interesting study was carried out in one of the large maternity homes. According to him, in the rooms where the baby and mothers lay, they initially heard classical melodies, which took place from the "Shashmakom". As a result, mothers have a good mood, increased affection for their babies, babies are also relaxed, relaxed, most noticeably, mothers have increased affection for their children, and even breast milk has increased.

After a certain time in the same rooms there were again sounds of music, only this time Harb's music, rich in noise, consisting of shouts, was broadcast. The result was as the researchers expected, that is, the condition of mothers and babies changed in a negative way, their nerves were impaired, and even the state of stay of Mothers ' Milk was observed. Examples of this are quite numerous. It is necessary for us to perceive such manifestations as an infectious disease, unknown to us from a moral nature, alien to our national values and views, but currently penetrating into our lives.

¹ S.Yudasheva. Development of music education and education in Uzbekistan. Textbook, Tashkent, publishing house " teacher", 1985

In fact, it is becoming more obvious how a huge factor in musical education is in the upbringing of a perfect person. Therefore, we should try to make the growing younger generation explore our rich musical heritage, escape from light-elpy, blunt tones and raise the artistic taste, musical culture of ULR, expand its spiritual world. In this regard, in addition to the unique masterpieces of our national heritage, such as "Shashmakom", we need to teach and explain in a timely manner the masterpieces of such great composers as Mozart, Beethoven, Bach, Tchaikovsky, Rachmaninoff, Khachaturian, whom jaxon recognized. We are today's descendants of the Great Homeland, which from time immemorial threw the whole world with its wisdom.

Therefore, it is necessary to preserve our great monuments, cultural and spiritual heritage, to fully use the rarest masterpieces of musical art in the upbringing of a perfect person.

List of literature used:

1. Yu.Rajabiy Musiqa merosimizga bir nazar. T. "G'.G'ulom" 1978 yil.
2. R.Tursunov "Havaskorlik ashula va raqs ansambllari bilan ishlash usullari". Toshkent 1991yil. 32-b.
3. R.Ne'matov "Davrim sadosi". Toshkent -1990 yil 30-b.
4. H.Nurmatov "O'zbek xalq musiqasi". Toshkent-1996 yil 28-b .
5. S.Jumayev "Sozlar sadosi". Toshkent-2001 yil 38-b.
6. R.Tursunov Ashula va raqs ansambli bilan ishlash uslubiyoti.T.2002 y 33-b.
7. A.Odilov.O'zbek xalq cholg'ularida ijrochilik tarixi.Toshkent-1995y 44-b .
8. Abu Nasr Forobiy «Musiqa al-kabr» kitobi-T.1989 y.
9. O.Matyoqubov. "Maqomot". Toshkent -2004 yil 36-b.
10. A.Hasanov "Musiqa va tarbiya" Toshkent-1993 yil. 28-b.
11. Dastur "Musiqa tarbiyasi metodikasi" Toshkent-1997 y.18-b.

Additional literature:

1. Sh. M. Mirziyoyev. Milliy taraqqiyot yo'limizni qattiyat bilan davom ettirib yangi bosqichga ko'taramiz. T: O'zbekiston. 2017 yil.
2. Sh. M. Mirziyoev. Yoshlarni ma'naviyatini yuksaltirish va ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo'yicha 5 ta muhim tashabbus.19.03.2019 yil.
3. Sh. M. Mirziyoyev. "Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi №112-sonli Qaror.02.02.2022 yil.

AMIR TEMUR HUKMRONLIGI DAVRIDA BUXORO VOHASI TOPONOMIKASIGA DOIR AYRIM MULOHAZALAR

Ziyodov Otabek

Qarshi davlat universiteti

“O‘zbekiston tarixi” kafedrası magistri

ANNOTATSIYA: Maqolada Amir Temur hukmronligi davrida Buxoro vohasi hududida mavjud bo‘lgan geografik nomlar toponimikasi borasidagi tadqiqotlar o‘rganilib, tarixiy tahlilga tortilgan. Vohadagi geografik joy nomlarining vujudga kelishi aynan Amir Temur nomi va davri bilan chambarchas bog‘liqligi tarixiy manbalar bilan dalillangan hamda xulosalangan.

KALIT SO‘ZLAR: Amir Temur, “Geografiya”, NYM, “ilm makoni”, “Temur ariq”, “jan”, “jon”, “kanal”, “suv ombori”, “suv hafzasi”.

Hozirgi vaqtda geografik yer-suv nomlari, ya’ni toponimlarni, ko‘p e’tibor berilmoqda. Har bir toponimda qandaydir ma’no-tarixiy insoniy ma’lumot yashiringan.

Joy nomlari chuqur ilmiy, siyosiy, amaliy va tarbiyaviy ahamiyatga ega. Geografik nomlar xilma xil tarixiy sharoitlar va tillar takomilining mahsulidir, tahlil etadigan davrimiz ham Amir Temur hukmronligi davrida Buxoro vohasi va unga tutash hududlar toponomikasi va shu bilan birgalikda o‘sha davr toponomikasining bir turi bo‘lgan gidronimlarga ham to‘xtalib o‘tamiz.

Dastlab, yurtimizning qadimiy va navqiron shaharlaridan biri bo‘lmish, tarixning har bir davrida hamda Amir Temurning siyosiy maydonga kirib kelishida ham muhim

rol o'ynagan. Buxoro shahrining toponimikasiga to'xtalib o'tsak. Buxoro nomi ilk bor yunon astronomi Klavdey Ptolomeyning "Geografiya" asarida ham uchraydi¹.

Buxoro Xitoy manbalarida, ya'ni V asrga oid manbalarda NYMi shaklida uchraydi.

Bundan tashqari Buxoro etimologiyasi bir qancha tarixchilar, sayyohlar asarlarida har xil ta'rifda keltirilib o'tadi. Masalan, akademik V.V. Bartold Balxda yoki Samarqanddagi kabi, Buxoroning yonginasida budda ibodatxonasi bo'lgan deydi. Aksariyat olimlar Buxoro sanskritcha so'zning turkcha-mug'ulcha shakli deb hisoblaydilar². Muarrix hofiz tanish Buxoriyoning yozishicha "Buxoro" so'zi – "buxor" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, otashparastlar tilida "ilm makoni" demakdir. Shunday qilib Buxoro toponimlarining etimologiyasi haqida har xil fikrlar mavjud³.

Buxoro vohasida Sohibqiron Amir Temur nomi bilan bog'liq sug'orish inshootlari, kanallar va anhorlar mavjud bo'lganligini bir qancha tarixiy adabiyotlar orqali ham tahlil etish mumkin, Buxoroning asosiy sug'orish manbai, Zarafshon daryosi bo'lib, ushbu daryo Temuriylar hukmronligi davrida Ko'hak daryo deb atalgan. Ayniqsa, yoz mavsumida ekinlar suvga bo'lgan talab ko'paygani bois, Ko'hak daryosining suvlari 3-4 oylab Buxorogacha yetib kelmagan⁴.

Ammo, Ko'hak suvi seryog'in yillarda kuchayib hatto Amudaryogacha ham yetib borganligi to'g'risida manbashunos olim Omonulla Bo'riyev Hofizi Abru ma'lumotlariga tayanib fikr bildirib o'tadi⁵.

Ma'lumki, dehqonchilikning asosiy tarmog'i sug'orma dehqonchilikni su'niy sug'orish inshootlarsiz (kanal, anhor, ariq, damma va hakoza) tasavvur qilib bo'lmaydi Buxoro vohasidacho'l va dashtlarni ekin maydoniga aylantiruvchi, dehqonchilik madaniyatini yuksaltirishda Amir Temur kanallar chiqarishga alohida e'tibor

¹ Klavdiy Ptolomey Geografiya (отрывки) // Деревний восток в античной и ране христианской традиции. М:2007. С 212

² Suyun Qolayev. O'zbekiston viloyatlari toponimikasi, T:2003 B-53

³ Hofiz Tanish Buxoriy Abdullanoma T: 1966 C-70

⁴ Zahridin Muhammad Bobur Boburnoma T.1990. B-368

⁵ Bo'riyev O. Temuriylar davri yozma manbalarida Markaziy Osiyo (tarixiy

qaratganligini keyingi davrda tadqiqotlar ham o'z ma'lumotlarida Amir Temur Sirdaryodan Buxoroga kanal qazdirganligi haqida aytib o'tgan¹.

Yosh tarixchi olim J. Ko'charov tadqiqotlarida Kogondan janubiy-sharqiy yo'nalishda chiqarilgan kanal xalq orasida "Temur ariq" deb saqlanib qolganligini rus tadqiqotchisi P.F.Sitnyakovskiyning rus jug'rofiya jamiyatiga yo'llagan hisobotlari asosida keltirib o'tadi². Bundan tashqari Buxoro vohasida toponimikani gidronim turiga kiruvchi bir qancha joy nomlarini sanab o'tish mumkin.

Buxoro shahrini o'rta asrlardan beri suv bilan ta'minlaydigan ariqlardan biri Shohro'z, to'g'rirog'i Shohro'z kanalini aytish mumkin, ya'ni bosh kanal degan ma'noni anglatadi.

Qorako'l hududidagi Surxi qudug'i, romitik tumanida Yig'irchi qudug'i G'ijduvon tumanidagi Oqquduq, peshki tumanida, Zarqum, aslida Zeri qum, ya'ni qum ostidan kovlangan quduq ma'nosini anglatadi.

Buxoro hududidan oqib o'tuvchi ya'ni bir ariqni nomi yana bir ariqni nomi Zar deb atashadi. Buxoroda "kom" termini "ariq" degan mazmunda keladi, Podsho Rossiyasining zobiti N.F. Stnyakovskiy XX asr boshlarida Buxorodagi Komi zar ariqlarini Katta zar va kichik zar deb tarjima qilganda akademik V.V. Bartold bunga javoban mahalliy xalq "kom" deganda "jo'y" ga nisbatan kattaroq ariq tushuniladi deb yozib o'tgan. Amir Temur davriga tegishli yana bir qadimiy kanal Shovrikon yerlarini sug'organ Jilvon nomi bilan ataluvchi kanaldir.

Mansab va martabalar orasida Jilvon degan amal bo'lgan, ya'ni bu nomidan ham bilinib turibdiki o'g'ri, yo'lto'sarlarni jilovlash, tutib turish, yo'ldan qaytarish kabi mazmun kasb etgan. Shofirkon tumanida hozirda ham jilvon degan qishloq bor.

O'rta asrlarga xos gidronimlardan yana biri "jan", "jon" deb ataladi, bu esa "kanal", "suv ombori", "suv hafzasi" M. Markvart bu so'zni sug'dcha desa, rus olimi A.K. Borovkov xorazmcha deydi. Zarafshon vodiysida Somjan, Ro'ujan, Burjan kabi toponimlar mavjud³.

¹ Sobolev L.N О постепенном движении песков кюг Бухаре. //Туркестанский сборник. Т-83 С-36 а-38

² J.Ko'charov Amir Temur va Temuriylarhukmronligi davrida Buxoro vohasidagi siyosiy iqtisodiy va madaniy hayot. Qarshi 2022-yil, Диссертация

³ Qorayev S. O'zbekiston viloyatlari toponomikasi T.2005. B-57

Xulosa o'rnida keltirib o'tish joizki, Amir Temur hukmronligi davrida Buxoro vohasida toponimlar bir-biridan tarixiylik nuqtai nazaridan ham, leksik va fonetik nuqtai nazardan ham farq qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Khujamuratovna, J. I. (2022). Contributions of Irrigators Yekaterina Isaakovna Friesen and Somova Nina Nikolaevna to the Development of Kashkadarya Water Management. *Miasto Przyszłości*, 30, 18-20.
2. Khujamuratovna, J. I. (2022). MELIORATIVE CONDITION OF LAND IN THE OASIS OF KASHKADARYA IN THE 50S OF THE 20TH CENTURY. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(10), 118-122.
3. Jabborova, I. X. (2021). IRRIGATION STRUCTURES IN KASHKADARYO OASIS. In *НАУКА И ТЕХНИКА. МИРОВЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ. СОВРЕМЕННЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ПСИХОЛОГИИ И ПЕДАГОГИКЕ* (pp. 15-19).
4. ЖАББОРОВА, И. Х. (2021). ЎЗБЕКИСТОН СУҒОРИШ ТАРИХИНИНГЗАХМАТКАШ ТАДҚИҚОТЧИСИ ВА ЗУККО МЕЪМОРИ. In *Uzbek Conference Publishing Hub* (Vol. 1, No. 01, pp. 54-58).
5. Хужамуротовна, J. I. (2020). Study of irrigation history of the kashkadarya oasis. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(6), 3047-3051.

O‘ZBEKISTONDA OLIY TA’ LIM TIZIMI

Maulenova Sahibjamal Arislanbay qizi

Muhammed al-Xorazimiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
Nukus filiali Telekommunikatsiya texnologiyalari va Kasbiy ta’lim fakulteti AKT
sohasida kasbiy ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Jalgasova Shahsanem Farxat qizi

Muhammed al-Xorazimiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
Nukus filiali Telekommunikatsiya texnologiyalari va Kasbiy ta’lim fakulteti AKT
sohasida kasbiy ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi

ANNOTATSIYA

Bu maqolada O‘zbekstanda oliy ta’lim tizimini rivojlantirish, aholini oliy ta’lim bilan qamrash darajisini oshirish, oliy ta’lim muassasalarini moliyaviy va moliyaviy emas manbalar hisobiga moliyalashtirishning xozirgi sharoiti, oliy ta’lim muassasalarini moliyalashtirishda mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo‘yicha yakun va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim, oliy ta’lim, mamlakat byudjeti, byudjetten tashqari jamg‘armalar, investitsiya.

ABSTRACT

This article summarizes and recommends the development of the higher education system in Uzbekistan, the increase in the coverage of the population with higher education, the current state of financing higher education institutions from budgetary and non-budgetary sources, the existing problems in financing higher education institutions and their elimination.

Keywords: education, higher education, state budget, extra-budgetary fund, investments, results-based financing.

Xozirgi kun talablariga javob beradigan zamonaviy ta'lim talablarini eng zarurli omillar nimalardan iborat degan savol tug'ilishi tabiiydir. Bunday omillarning asosiysi ta'lim tizimida yangi oltinchi texnologik yo'nalishga o'tish. Shu kunga qadar dunyoda beshinchi texnologik yo'nalishlar, ya'ni telekommunikatsiya, internet va elektronika hukmronlik etgan. Yangi texnologik yo'nalishlar bo'lsa biotexnologiya, sun'iy intellektga o'tishni, shu bilan birga insonlarning bilim olishiga investisiya kiritishni qamrab oladi. Bu sivilizatsiya taraqqiyotining yangi bosqichi - axborot sivilizatsiyasi bosqichidir.

Yurtboshimiz Sh. M. Mirziyoyev ham mamlakatimizda oliy o'quv yurtlariga qabul kvotalarini belgilashda yo'l qoyilayotgan kamchilik haqida to'xtalib, quyidagilarni ta'kidlaganlar :

"Tarmoqlar rahbarlari kadrlarga ehtiyoj to'g'risidagi ma'lumotni Oliy Ta'lim Vazirligi va Iqtisodiyot Vazirligiga taqdim etadi. So'ng mutaxassislarni tayyorlash kvotalari bo'yicha teran o'ylanmagan tavsiyalar ishlab chiqiladi. Buning sababidan kadrlar sifati va ularni ishga joylashtirish muammosi yildan-yilga kuchayib bormoqta".

Mamlakatimizda oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida ishlab chiqilgan " O'zbekstan Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 -yilga qadar rivojlantirish" konsepsiyasida bu ko'rsatkichni 2030 -yilga kelib 50 foizga yetkazish belgilangan.

So'nggi yillarda mamlakatimizda oliy ta'lim tizimini isloh qilish bo'yicha ishlarga qaramay, oliymalakali kadrlar tayyorlash bo'yicha oliy ta'lim tizimi oldida bugungi kunda o'z yechimini kutayotgan dolzarb muammo va kamchiliklar saqlanib qolmoqda, xususan:

-bitiruvchilarning oliy ta'lim bilan qamrash saviyasi pastligicha qolmoqda. Bu ko'rsatkich 2016-yilda 9 foizni quragan bo'lsa, 2018-yilga kelib 15 foizni va 2021-yilda esa 28 foizni tashkil etadi. Biroq bu ko'rsatkich rivojlangan davlatlarda 60 -70 foizni tashkil etadi;

-oliy o'quv yurtlari bilan kadrlar buyurtmachilarining o'zaro hamkorlikda kadrlar tayyorlash bo'yicha ishlar samarador tashkillashtirilmagan. Buning sababidan, birinchidan nazariya va amaliyotning uyg'unligi ta'minlanmadi,

-oliy o'quv yurtlarining innovasion faoliyati hamda izlanish natijalarini amaliyotqa keng joriy etish va ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish, ilmiy-tadaqiqot faoliyatiga iqtidorli yosh olimlar va talabalarni qo'shish samaradorligi yetarlicha keng emasligi, shuning jo'rligida ta'lim, fan va ishlab chiqarishning samarador integratsiyasi ta'minlanmagan;

-oliy o'quv yurtlarining zamonaviy o'qish va ilmiy laboratoriyalar bilan uskunalanuv saviyasi yetarlicha keng emas, xalqaro standartlarga javob beradigan o'qish laboratoriya uskunalarining hissasi xolos 10 foizni tashkil etadi, shuning jo'rligida o'qish jarayoni laboratoriya materiallari bilan yetarlicha keng ta'minlanmagan ;

-oliyo'quv yurtlarini moliyalashtirish manbalarining diversifikatsiya etilmaganligi, uning asosiy manbain to'lov -kontrakt summalari tashkil etishi ;

-oliyo'quv yurtlari moliyalashtirishda hududiy omillarni hisobga olmaslik va maxalliy byudjet qorjlaridan foydalanib;

-oliyo'quv yurtlari professor -o'qituvchilari hamda xodim xodimlarining ish haqi va unga ustamalar hisoblashdagi samarador tizimsiz ishlab chiqilmagan va boshqalar.

Ushbu muammolarni bartaraf nafaqat oliyo'quv yurtlari reytingini va ta'lim sifatini oshishiga olib keladi, balki ularning moliyalashtirish mexanizmiga da ta'sir ko'rsatadiki. Bu borada ilg'or xorijiy tajribalarni tahlil qilish sababdan ularning aksariyatidan mamlakatimiz oliyo'quv yurtlarini moliyalashtirish tizimida ham foydalanish maqsadga yarasha deb hisoblaymiz.

PAYDALANILGAN ÁDEBIYATLAR

1. O‘zбекиstan Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabr " O‘zбекиstan Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030 yilga qadar rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida" gi PF-5847-sonli Farmoni
2. Mirziyoyev Sh. M. Tanqidiy tahlil, qat‘iy tartib -intizom va yakka-yolg‘iz mas‘ullik - har bitta rahbar faoliyatning kundalik qoidasi bo‘lishi zurrur. /Mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo‘ljallangan iqtisodiyotay dasturniń eng zarurli ustuvor yo‘nalishlarina moljallangan vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma‘ruzasi.
3. Raxmonov D. A. O‘zbekstanda ijtimoiy sohani moliyalashtirishdi takomillashtirishding metodologik tamallari. Monografiya.- T.: Fan va texnologiya, 2017.
4. Gulyamov S. S., Jumaev N. X., Raxmonov D. A., Toshxodjaev M. M. Ijtimoiy sohada investisiyalarning samaradorligi. Monografiya.- T.: «Iqtisodiyot», 2019.

УДК: 616-097/ 616.211-002

СОВРЕМЕННЫЙ ПОДХОД К ТЕРАПИИ АЛЛЕРГИЧЕСКОГО РИНИТА ДЕТСКОГО ВОЗРАСТА

Жумаева З.Ж.

Бухарский инновационный медицинский институт, Бухара, Узбекистан

АННОТАЦИЯ

Обследованы 40 больных детей с аллергическим ринитом, которые были разделены на 2 группы: интермиттирующая (38%) и персистирующая формы (62%). Всем больным детям назначено комплексное консервативное лечение, которое привело к уменьшению симптомов и удлинению ремиссии заболевания. В настоящее время частота аллергического ринита в общей популяции составляет 10–20% и при этом эти цифры имеют тенденцию о дальнейшем росте данного заболевания [2].

Ключевые слова: аллергия, ринит, ремиссия, интермиттирующий, персистирующий.

MODERN APPROACH TO THE TREATMENT OF ALLERGIC RHINITIS IN CHILDREN

Zhumaeva Z.Zh.

ANNOTATION

A total of 40 patients who were diagnosed with allergic rhinitis were included in the study. Patients were categorized into two groups: as having intermittent (38%) and perennial (62%) rhinitis. All patients were given conservative treatment to facilitate symptom impairment and prolonged remission. Currently, the frequency of allergic rhinitis in the general population is 10–20%, and at the same time these figures tend to further increase this disease [2].

Key words: allergy, rhinitis, remission, intermittent, persistent.

Актуальность. Аллергический ринит у детей в общей популяции составляет более 15% из числа аллергических заболеваний. Большинство пациентов с аллергическим ринитом находятся в возрасте от 3 до 15-16 лет, т.е. в период максимальной подвижности [3].

Распространенность действительных значений и не отражает в полной мере серьезности данной проблемы [1,2]. Исходя из этого, актуальным является внедрение программы ISAAK «Международная Стандартизированная Программа по Аллергии и Астме у детей» позволяющей выявить на ранних стадиях симптомы болезни [3].

У 45-60% детей с аллергическим ринитом развивается в дальнейшем бронхиальная астма, а у 50-70% сочетание – аллергического ринита с бронхиальной астмой [2]. Такое сочетание, безусловно, усугубляет тяжесть заболевания и влияет на эффективность лечения, а так же на качество жизни больного, ограничения его физических, психических и социальных возможностей [3].

Аллергический ринит - это заболевание, вызываемое аллергенами и характеризующееся IgE-зависимым воспалением слизистой оболочки полости носа. Пусковыми факторами аллергического ринита в основном выступают воздушные аллергены. Наиболее частыми «домашними» аллергенами являются клещи домашней пыли, слюна и перхоть животных, насекомые и аллергены растительного происхождения. Общеизвестно, что к основным внешним аллергенам относятся пыльца растений и плесневые грибки [5,4].

Хотя непосредственно АР не расценивается как тяжелое заболевание, его симптомы - заложенность носа, ринорея, приступы чихания и назальный зуд оказывают заметное отрицательное влияние на социальное, физическое и психическое состояние человека. Кроме того, поздняя диагностика аллергического ринита и несвоевременное назначение адекватного и целенаправленного лечения приводят к серьезным осложнениям со стороны

ЛОР-органов (у 24% пациентов аллергический ринит является фактором, предрасполагающим к развитию острого и хронического воспаления среднего уха, в 28% случаев — хронического риносинусита), ухудшению прогноза и качества жизни больных детей[2,5].

Своевременно начатое и рациональное лечение обеспечивает быстрый регресс симптомов, ухудшающих качество жизни пациентов и является одним из методов профилактики бронхиальной астмы. Как и при других аллергических заболеваниях, при АР необходимо устранить контакт с причинно значимыми аллергенами.

Цель исследования: Сравнительный комплексный анализ эффективности различных методов консервативной терапии у больных детей с аллергическим ринитом.

Материал и методы: Для достижения поставленной цели нами были обследованы 50 больных детей с диагнозом аллергический ринит в возрасте 5-15 лет.

Мы пользовались классификацией ARIA-2002 года, согласно которой больные дети были разделены на 2 группы: с интермиттирующим и персистирующим аллергическим ринитом. У 17 (34%) диагностирована интермиттирующая форма, у 33 (66%) персистирующая. Больных детей женского пола было 31, мужского 19. Давность заболевания составляла от 3-х месяцев до 6 лет.

Результаты и обсуждение

Из таблицы №1 видно, что положительные скарификационные тесты у больных детей с персистирующей формой АР выявлялись чаще, чем при интермиттирующей форме заболевания. Кроме того, у больных детей с интермиттирующей формой аллергического ринита содержание IgE в крови было ниже, чем у пациентов с персистирующей формой.

Таблица №1

Результаты скарификационных тестов у детей с аллергическим ринитом, абс, (%)

Аллерген	Интермиттирующая	Персистирующая
Домашняя пыль	2(11,7)	18(54,5)
Тимофеевка	4(23,5)	2(6)
Овсяница	3 (17,6)	4 (12)
Рожь	1 (5,9)	3 (9,1)
Костра	-	2(6)
Полынь	5 (29,4)	7 (21,2)
Лебеда	3 (17,6)	-
Подсолнух	7(41)	4(12)
Гистамин	12(70,6)	29 (87,8)

Основной группой препаратов, используемых для лечения АР, являются интраназальные кортикостероиды. Согласно международным рекомендациям (ARIA, 2008), они применяются при среднетяжелом/тяжелом течении интермиттирующего АР и при любой тяжести течения персистирующего АР. После консультации аллерголога всем больным детям было назначено комплексное лечение, включавшее антагонисты лейкотриеновых рецепторов - **монтелукаст** 10 мг по 1 таб. 1 раза в день внутрь в течение 30 дней. У 13 больных с интермиттирующей формой заболевания наблюдалось резкое уменьшение симптомов заболевания на 7-й день лечения, а у 21 больного с персистирующей формой на 10-й день.

После проведенной терапии у всех больных детей имело место выраженное уменьшение симптомов заболевания, которые не снижали качество их жизни. У больных детей с интермиттирующей формой аллергического ринита уровень IgE в крови составил 300,4 пг/мл, у больных детей с персистирующей формой - 345,6 пг/мл.

Выводы

1. Проведение специфического аллергологического исследования поможет врачам-оториноларингологам и аллергологам в диагностике различных форм аллергического ринита у детей и выборе тактики лечения.

2. Применение антилейкотриеновых препаратов способствует снижению симптомов заболевания, нормализации показателей IgE и улучшению качества жизни больных детей.

ЛИТЕРАТУРА

1. ARIA. Аллергический ринит и его влияние на бронхиальную астму // Аллергология. - 2012 (Прил.). - №3. - С. 43-56.
2. Нарзуллаев Н. У., Жумаева З. Ж. Оценка состояния диагностики и лечения аллергического ринита у детей школьного возраста // Бюллетень науки и практики. 2021. Т. 7. №3. С. 183-188. <https://doi.org/10.33619/2414-2948/64/17>
3. Jumayeva Z. J. Sravnitel'nyye osobennosti rasprostranennosti allergicheskogo rinita u detey doskol'nogo i shkol'nogo vozrasta"// Scientific progress- 2020 XII vol.1 -С. 44-49.
4. Narzullaev N.U. FarGALS efficiency in complex treatment of HIV-infected children with acute purulent sinusitis//European Science Review. - Austria, 2017. - No.1-2. - pp.86-88.
5. Narzullaev N.U. The Incidence of exudative otitis media in HIV-infected children//International Journal BIOMEDICINE (IJBM) USA. – 2012. -No.1. -pp.211-213.
6. Narzullaev N.U. Immune Status of HIV-positive Children with Acute Rhinosinusitis//International Journal of Public Health Science (IJPHS) USA. – 2013. - Vol. 2, No.3. - pp. 83-88.

O‘ZBEKISTONDA SOVET HUKUMATINING UY-JOY SIYOSATINING HUQUQIY ASOSLARI

Alimova Nargiza Odilovna,
falsafa fanlar doktori(PhD),
Farg‘ona davlat universiteti dotsenti

Yo‘ldoshev Islombek Ismoiljon o‘g‘li
Farg‘ona davlat universiteti 2-bosqich magistri

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O‘zbekistonda sovet hukumatining uy-joy siyosatining huquqiy asoslari ochib berilgan bo‘lib, o‘sha davrdagi siyosat berib o‘tilgan. Bu siyosat asosida Sovet tuzimi shaharlarda yer va uy-joy tanqisligini xalq qilishga uringan va “zichlashtirish siyosati” orqali bunga erishgan.

Kalit so‘z va iboralar: *Davlat rejalashtirish qo‘mitasi, O‘zbekiston uy-joy ittifoqi, ortiqchaliklar, uy-joy maydoni, Ijroiya byurosi.*

ABSTRACT

In this article, the legal basis of the housing policy of the Soviet government in Uzbekistan is revealed, and the policy of that time is given. Based on this policy, the Soviet system tried to publicize the shortage of land and housing and achieved this through the "policy of densification".

Key words and expressions: *State Planning Committee, Housing Union of Uzbekistan, surpluses, housing area, Executive Bureau.*

1917-1941 yillarda O‘zbekiston shaharlarida uy-joy qurilishi masalalari. Sovet uy-joy qurilishi rivojlanishining tarixi 1924 yildan, ya‘ni O‘rta Osiyoda ma‘muriy hududiy chegaralanish va O‘zbekiston SSR tashkil etilgan davridan boshlangan. Uy-joy qurish rejalarini ishlab chiqishda O‘zSSR Davlat rejalashtirish

qo‘mitasi (Gosplan) bilan bir qatorda IIXK faol qatnashgan. Masalan, Davlat rejalashtirish qo‘mitasining Savdo-sanoat bo‘limi uy-joy va kommunal qurilish masalalari bo‘yicha kengashining bayonnomasiga muvofiq, IIXKga 1925-1926 yillarda O‘zSSRda, kooperativ va xususiy qurilishni hisobga olgan holda, uy-joy va kommunal qurilish rejasini Davlat rejalashtirish qo‘mitasiga taqdim qilish taklif qilingan¹. IIXKda qo‘yilgan vazifani bajarishga layoqatli xodimlar yo‘qligini hisobga olib, IIXK apparatini uy-joy va kommunal qurilish sohasi mutaxassis-xodimlar bilan kuchaytirish zarur hisoblangan².

1926-1927 yillarda O‘zbekistonda uy-joy qurilishi hajmlari 9 mln. 419 ming rublga teng miqdorda, keyingi besh yillikda, ya’ni 1926-1931 yillarda esa 67 mln. 120 ming rubl miqdorida belgilangan. 1926-1927 yillar va keyingi 1926-1931 yillar rejasida ko‘zda tutilgan qurilish O‘rta Osiyoning barcha respublikalari bo‘yicha quyidagi raqamlarda ifodalangan bo‘lishi kerak edi: 1926-1927 yillarda – 46 mln. 89 ming rubl, 1926-1931 – 247 mln. 148 ming rubl³.

Sovet hokimiyati bu raqamlarni keltirar ekan, bu turdagi qurilish O‘zbekiston SSRda eng ko‘p mablag‘ talab qilishini ta’kidlaydi, chunki bu erda uy-joy maydonining etishmasligi 1930-1931 yillarda deyarli 5 kv. metrgacha o‘sgan.

O‘zbekiston SSRning eski va yangi shaharlarida uy-joy qurilishi betartiblik bilan amalga oshirilgan va bu borada qat’iy ko‘rsatmalar bo‘lmagan. Sovet hokimiyati kooperativ uy-joy qurilishining mavjud tizimi ko‘p hollarda socialistik turmush tarzini emas, balki eski individual-alohidalik turmush shakllarini mustahkamlaydi deb hisoblagan. Davlat rejalashtirish qo‘mitasining kommunal seksiyasi bilan birgalikda uy-joy qurish besh yillik rejasini ishlab chiqqan IIXK vakillarining fikriga ko‘ra, O‘zbekiston uy-joy ittifoqi taqdim qilgan rivojlanish rejasi mazkur yo‘nalishda istalgan siljishni bermagan. Rejada mo‘ljallangan uy-joy qurilishi aksariyat hollarda mayda

¹ ЎзМА, Р.95-фонд, 1-рўйхат, 3494-иш, 2-варақ.

² ЎзМА, Р.95-фонд, 1-рўйхат, 3494-иш, 3-варақ.

³ ЎзМА, Р.1-фонд, 1-рўйхат, 682-иш, 259-варақ.

qurilish bo‘lgan, ya’ni katta bo‘lmagan kam kvartirali uylar qurilgan¹, bunday bir-ikki kvartirali uylar qurilishini va undagi har bir kvartirant o‘zining alohida, qo‘shnisidan to‘silgan hovliga ega bo‘lishini IXXK va Davlat rejalashtirish qo‘mitasining kommunal seksiyasi jamoaviylik elementlaridan butunlay xoli bo‘lgan mutlaq individualizm deb tushungan. O‘zSSR KP (b) MK Ijroiya byurosi uy-joy qurilishini amalga oshirayotgan “Uzjilsoyuz” va boshqa tashkilotlarga istiqbolda mayda, alohida 2-3 kvartirali va unda har bir kvartirada alohida oshxonali uylar qurishga yo‘l qo‘ymaslikni tavsiya qilgan. Shunga qaramasdan, 1929 yili O‘zbekiston uy-joy ittifoqi tomonidan 5 ta bir kvartirali uy qurilgan.

1932 yili partiya plenumlari va konferensiyalari qarorlari, mazkur sohada oldingi yillarga qaraganda ba’zi yutuqlarga erishilganilganiga qaramasdan, uy-joy qurish rejasi bajarilmagan. Masalan, 1929 yilda 77 ming kv. metr uy-joy qurilgan bo‘lsa, 1932 yilda bu ko‘rsatkich 445 ming kv. metrni tashkil qilgan, bunga hokimiyat uy-joy inqirozi bilan bog‘liq muammoni hal qilish uchun engillashtirilgan yarim barak turdagi uylarni qurishga ruxsat berganligi tufayli erishilgan. Bunda, umuman olganda esa butun sovet davrida, miqdoriy ko‘rsatkichlar ustuvorlik qilgan, hech qanday sifat yoki me’morchilikka oid “ortiqchaliklar” haqida gap ketmasdi.

Shuni hisobga olish zarurki, uy-joy qurilishining besh yillik rejaları xalq xo‘jaligini rivojlantirishning besh yillik rejasi va ishchilar sinfining o‘shishini hisobga olish asosida emas, balki shahar aholisining o‘shish ko‘rsatkichlari asosida tuzilgan bo‘lib, turar-joy maydoniga bo‘lgan ehtiyoj ushbu ma’lumotlarga tayangan holda hisoblangan.

Shuni ta’kidlash kerakki, rejaga ko‘ra, qurilish charm, oziq-ovqat, silikat, poligrafıya, to‘qimachilik, tikuvchilik va ipak sanoati ishchilari manfaatlarini ko‘zlab amalga oshirilishi kerak bo‘lgan. O‘zbekiston sanoatining yirik tarmoqlari bo‘lgan yog‘-moy ishlab chiqarish, paxta tozalash, metallga ishlov berish tarmoqlari ishchilari esa butunlay unutilgan edi.

¹ ЎзМА, Р.95-фонд, 1-рўйхат, 1892-иш, 83, 115-варақлар.

Ushbu hisob-kitoblar ma'lumotlariga ko'ra, 1927 yilning 1 yanvarida kishi boshiga to'g'ri keladigan uy-joy maydoni 4,85 kv. metr, 1928 yilning 1 yanvarida kishi boshiga to'g'ri keladigan uy-joy maydoni 4,69 kv. metr, 1929 yilning 1 yanvarida kishi boshiga to'g'ri keladigan uy-joy maydoni 4,47 kv. metr¹ teng bo'lgan, 1933 yilning 1 yanvarida kishi boshiga to'g'ri keladigan uy-joy maydonini 5 kv. metrga etkazish uchun uy-joy qurish hajmlarini oshirish zarur edi, lekin uy-joy qurish bo'yicha ko'rilgan choralarga qaramasdan, kishi boshiga to'g'ri keladigan uy-joy maydonining kamayish tendensiyasi kuzatiladi.

Ijtimoiylashtirilgan sektor fondida eng yaxshi sifatli va kattalikdagi turar-joy binolari jamlangan bo'lib, ular umumiy maydonga nisbatan solishtirma og'irligi bo'yicha 37,8 foizni tashkil etgan, turar joy maydonining qolgan qismi, eski shaharlar hududidagi uy xo'jaliklari hisobiga, xususiylashtirilgan shaxslarga tegishli edi.

Sovet hokimiyati O'zbekiston shaharlarini rejalashtirish ishlarini tashkil etish masalasini ko'tardi, biroq asosiy e'tibor butun mamlakatda uy-joy qurilishiga emas, balki, uy-joy qurilishida jamoaviylik (kollektivizm) tamoyillarini amalga oshirishni hisobga olgan holda, ishchilarga uy-joy qurish uchun ma'lum zonalarni ajratishga qaratildi, ya'ni qurilishda ishchilar maishiy turmushini umumlashtirmaydigan, balki individual-alohidalik tendensiyalarni mustahkamlaydigan alohida individualistik ruhidagi kottedjlarni birinchi o'ringa qo'ymaslik talab qilingan.

Xulosa qilib aytganda, Sovet tuzimi O'zbekiston shaharlarida uy-joy qurilishi siyosatini dolzarbligini tushungan xolda o'sha davrda ham buni davlat siyosati maqomiga yetkazgan. Bu siyosat asosida Sovet tuzimi yer va uy-joy tanqisligini xalq qilishga uringan va shaharlarda uy-joy muamosini hal qilishga erishgan.

¹ ЎзМА, Р.95-фонд, 1-рўйхат, 1892-иш, 79-варак.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. Т.1. – М., 1967. – С.15.
2. ЎзМА, Р.86-фонд, 1-рўйхат, 5472-иш, 128-варақ
3. Б.Эшов Ўзбекистон давлатчилиги ват бошқаруви тарихи. – Тошкент, 2012. 4. Азамат Зиё Ўзбек давлатчилиги тарихи. – Т., 2001.

GAZETA TILINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Yashnarbekova Shahzoda Ravshanovna

o'qituvchi, UzDJTU

***Annotatsiya.** Ushbu maqola yozma nutqqa doir bo'lgan gazeta tilining lingvistik xususiyatlar, shakllari, uning tarixi hamda o'zbek ommaviy axborot vositasida tutgan o'rni haqida ma'lumotlar keltirilgan. Shuningdek, gazeta tiliga o'z xissasini qo'shgan olimlarning ishlari va o'quv qo'llanmalar ham keltirib o'tilgan.*

***Kalit so'zlar:** gazeta, gazeta tili, gazeta shakllari, gazeta janrlari, gazeta publisistikasi tarmog'i.*

Gazeta tili – yozma nutqning nisbatan yangi ko'rinishi bo'lib, gazeta paydo bo'lgandan keyin shakllangan turi.

Gazeta tili yozma nutq an'anasini - ma'lum darajada kitobiylikni davom ettiradi va og'zaki nutq xususiyatlarini o'ziga singdira boradi. Ayni vaqtda og'zaki nutq madaniyatining yuksalishida, yozma nutqqa ta'sir etishida muhim vositalardan biri bo'lib xizmat qiladi, adabiy tilning xalq nutqiga singib borishiga imkon hozirlaydi.

Ma'lumki o'zbek tili tarixida XIX asrning oxiri va XX asr boshlari alohida o'rin tutadi. Bu davrda o'zbek adabiy tili so'zlashuv tilidan uzoq bo'lgan traditsion kitobiy eski o'zbek tilidan ajralib chiqa boshladi. Bu davr hozirgi o'zbek adabiy tilining shakllanish davri edi. Bu davr adabiy tilde eski an'anaviy yozma nutqqa xos bo'lgan yuqori uslubdan chetlashishi va xalq so'zlashuv tiliga yaqinlashish davri edi. Bu davrda adabiy tilning so'zlashuv tiliga yaqinlashish jarayoni, ayniqsa, "Turkiston viloyati gazetasi" ning tilida yaqqol ko'rindi.

Yozma nutqni xalq so'zlashuv tiliga yaqinlashtirishga 20-yillar gazetalari yetakchi omillardan biri bo'ladi. Hozirgi kun gazeta tilining har tomonlama

rivojlanishi va imkoniyatlarining kengayishini davr taraqqiyoti bilan, xalqimiz ma'naviyatini har tomonlama o'sganligi bilan izohlash lozim.

Endilikda adabiy tilimiz normalari puxta ishlandi. Binobarin, hozirgi kun gazeta tili so'z qo'llashda ham, grammatik qo'shimchalardan foydalanishda ham, gap tuzishda ham har tomonlama yuksak darajada taraqqiy etdi.

O'zbek matbuoti tilining lisoniy xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan dastlabki ishlar o'tgan asrning 30-40-yillarida yuzaga keldi. V.V.Reshetov, A.K.Borovkov, keyinchalik M.Mirzayev, F.Abdullayev ishlarida gazeta tili leksikasidagi lingvistik xususiyatlarga oid ilmiy ishlarni ko'rish mumkin. Matbuot yili materiallari asosida tuzilgan ilk "O'zbekcha-ruscha lug'at" K.K.Yudaxin¹ qalamiga mansub.

Hozirgacha o'zbek gazetalari tilini o'rganishga oid bir necha ilmiy tadqiqotlar olib borildi. Jumladan, B.Turdaliyevning matbuot tilining morfologik xususiyatlari, M.Rahmonovning "Turkiston viloyati gazetasi"ning sintaksisi, B.Karimovning 20-30 yillarda o'zbek adabiy tilining rivojlanish xususiyatlari, A.Abdusaidovning gazeta tili va adabiy norma muammolariga nag'ishlagan ilmiy monografiyalar shular jumlasidandir.

Shuningdek, gazeta tiliga oid o'quv qo'llanmalar yaratildi, bir qator risolalar, maqolalar nashr etildi. Ushbu ishlarning mualliflari taniqli o'zbek tilshunoslari, OAV sohasi mutaxassislaridir. Ko'rinadiki, o'zbek tilshunosligida matbuot tilini o'rganish bo'yicha bir qator jiddiy ishlar qilingan. Shunga qaramasdan, bu sohaning bir qator dolzarb muammolari yanada kengroq va chuqurroq tahlilga muhtojdir. Ayniqsa, gazeta tilining lisoniy xususiyatlarini konkret janrlar bo'yicha o'rganish, gazeta tilining adabiy me'yorlarga munosabatini, bu me'yorlarning shakllanishida gazeta tilining o'rni va rolini tadqiq qilish, matbuot tili madaniyatini yanada yuksaltirishning usul va omillarini aniqlash mana shunday muammolar jumlasiga kiradi.

OAV sohasida matbuotning alohida o'z o'rni mavjud. Shuningdek quyidagi vazifalar ham muhim ahamiya kasb etadi: informativlik, targ'ibot, tashkilotchilik,

¹ Юдахин К.К. Ўзбекча-русча луғат. –Тошкент, 1927.

tarbiyaviylik, tashviqot, reklamalilik, ta'sirchanlik. Ta'sirchanlik matbuotning ijod jarayoni bilan bog'liq. Gazetada ta'sirchanlikni ta'minlashda quyidagi xususiyatlar nazarda tutiladi: ommaviylik, obrazlilik, emotsionallik, munozaralilik, ekspressivlik, ixchamlik, konkretlilik¹.

"Gazeta tili", "Gazeta janrlari uslubiyati" maxsus kurslari dasturi hamda "Jurnalistik ijod nazariyasi va amaliyoti (janrlar)" kursi dasturida gazeta janrlari va ularning tasnifi keltirilgan. Ularda o'zbek tilshunosligida "gazeta janrlari"ning belgilab berilganligini, janrlar tasnifidagi ba'zi turli xilliklarga qaramasdan, bu sohaga bir muncha aniqliklar kiritilganligini alohida ta'kidlash lozim.

S.Muhamedov gazeta publisistikasi tarmog'i - gazeta publisistikasi janri sifatida quyidagilarni ko'rsatgan: reportaj, hisobot, intervyu, korrespondensiya, maqola, sharh, obzor, taqriz, matbuot obzori, ocherk, felyeton, pamflet, lavha².

A.Boboyeva "gazeta janrlari" mavjudligini tan olgan holda, axborot janrini ajratib ko'rsatadi. Shuningdek, olimaning felyeton va ocherkka nisbatan ishlatgan terminlari ham ("ijtimoiy-publisistik", "badiiy-publisistik") diqqatni tortadi³.

Ingliz tilida esa ilk gazeta 1702 - yilda vujudga kelgan va "Daily Caurant" nomi bilan atalgan. XIX asrdan esa ingliz gazetalari keng tarqala boshlandi. Bugungi asosiy va bosh gazeta hisoblanadigan "The times of London" va "Manchester Guardian" gazetalari ham dastlab 1785-yilda chop etilgan. Yangiliklarni tezkor yig'ilishini ta'minlaydigan telegraf ixtiro qilingandan so'ng, axborot agentliklari ko'plab xizmatlatni gazetalarga sotdilar. Bosmaxona va chop etish sohalari (asosan, web press) rivojlanganligi esa gazetalarning ko'plab adadda tarqachiga katta imkoniyat berdi. 1970-yillardagi keskin texnologiyalarning rivojlanishi ingliz gazetalarning turli xil fotosuratlarni ham chop etishga imkon berdi va ingliz gazeta ishlab chiqarish sohasining taraqqiy etishiga turtki bo'ldi.

¹ Abdusaidov A. Gazeta janrlarining til xususiyatlari. Filol. Fan. Dokt.dis.avtoref.-Samarqand, 2005, 17-b.

² Мухамедов С.А., Пиотровский Р.Г. Инженерная лингвистика и опыт системно-статистического исследования узбекских текстов. - Ташкент: Фан, 1986,86-б.

³ Boboyeva A. Gazeta tili haqida. - Toshkent: Fan, 1983, 35-b.

Davriy matbuot shakli, mazmun mohiyatidan qat'iy nazar, adabiy til me'yorlaridan chetga chiqmasligi maqsadga muvofiq bo'ladi. Garchi bugunga kelib axborot globallashtirish, jadallik sharoitida, davr taqozosiga ko'ra matbuotda ixtisoslashuv yuz bermoqda. Endilikda ixtisoslashuv gazeta tiliga ham o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Gazeta, jurnal qaysi sohaga ixtisoslashgan bo'lsa, uning tilida shu sohaga mansub terminlar, birikmalar, konstruksiyalar sezilarli darajada uchraydi. Shunga ko'ra gazeta tiliga quruq rasmiylik, siyosiy(partiyaviy)likdan tashqari, emotsionallik ham hosdir. Emotsionallik, tabiiy matn ta'sirchanligi yodda qolarliligini ta'minlaydi. Asar xoh siyosiy, xoh rasmiy, xoh ilmiy bo'lsin, baribir qaysidir darajada emotsionallikka ham ega bo'lishi lozim. Chunki tilning emotsionalligi, baholash xususiyati publitsistikaning barcha asosiy janrlariga kirib boradi. Bunga asosiy sabab publitsisning tabiati, jamiyatdagi ahamiyati hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdusaidov A. Gazeta janrlarining til xususiyatlari. Filol. Fan. Dokt.dis.avtoref.-Samarqand, 2005, 17-b.
2. Boboyeva A. Gazeta tili haqida. - Toshkent: Fan, 1983, 35-b.
3. Мухамедов С.А., Пиотровский Р.Г. Инженерная лингвистика и опыт системно-статистического исследования узбекских текстов. - Ташкент: Фан, 1986,86-б.
4. Курбанов Т. Публицистический стиль современного узбекского литературного языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. - Ташкент, 1987. - 34 с.
5. Юдахин К.К. Ўзбекча-русча луғат. –Тошкент, 1927.

ATMOSFERA HAVOSI TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

Maxammadiyev Asadulla Sharofiddinovich

Termiz muhandislik-texnologiya institute magistranti

asadullomaxammadiyev@gmail.com

Mamaraimova Umida Uralovna

Termiz muhandislik-texnologiya institute magistranti

***Tayanch tushunchalar:** Atmosfera, yer shari, ruxsat etilgan me'yor, kimyoviy modda, zararli elementlar, organizmlar, SanPIN.*

***Kalit so'zlar:** Surxondaryo atmosferasi, "Afg'on shamoli", Statsionar manbalar, sement changi, aerazollar, bo'yoq ishlash.*

Atmosfera yer sharining havo qobig'i bo'lib, biosferada hayot mavjudligini taminlovchi asosiy manbalardan biridir. Atmosfera barcha jonzoatlarni zararli kosmik nurlardan himoya qilib turadi, sayyora yuzasidagi issiqlikni saqlaydi. Havo ifloslanishining muntazam REM dan yuqori bo'lishi aholi kasallanish darajasining keskin ortishiga olib keladi. Aholi yashash joylarida havoning ifloslanganlik darajasi va ta'siri REM ko'rsatkichlari bo'yicha belgilanadi. Turli moddalarning ta'sir darajasiga qarab xilma-xil REM ko'rsatkichlari belgilangan. Masalan. Atmosfera xavosining holatini baholash SanQ va MO'R 0293-11 "O'zbekiston Respublikasi hududida aholi punktlarining atmosfera havosidagi ifloslantiruvchi moddalar ro'yxati" (SanPIN UzR №0293-11 Quyidagi REM ko'rsatkichlarini ajratish mumkin; havodagi chang-0,1 mg/m³; is gazi-0,01 mg/m³; oltingugurt oksidi-0,05 mg/m³; xlor-0,03mg/m³; fenol-0,01 mg/m³; formaldegid-0,003 mg/m³; qurum-0,05 mg/m³: va hokoza. REM ko'rsatkichlari turli davlatlarda farqlanishi mumkin. Hozirgi kungacha

atmosfera havosidagi 600 ta kimyoviy moddaning REM lari ishlab chiqilgan, shuningdek 38 ta moddalaning birlashib ta'sir qilishi o'rganilgan bo'lib ular uchun me'yorlar belgilangan.¹

Atmosferada sodir bo'ladigan fizik, kimyoviy va biologik o'zgarishlar tirik organizmlarga o'z ta'sirini ko'rsatadi. So'nggi yillarda inson ta'sirining kuchayishi natijasida gazlar muvozanatining o'zgarishi kuzatilmoqda. Atmosferadagi gazlar doimiy miqdorining o'zgarishi sayyoramiz uchun salbiy oqibatlarga olib kelishi aniqlangan

Insoniyatga qolaversa, barcha jonivorlarga hayot baxsh etadigan atmosfera havosini hozir asosan ikki manba: tabiiy omillar va inson faoliyatining mahsuli – antropogen (sun'iy) manba ifloslantiradi. Tabiiy omillarga: kosmik changlar, vulqonlarning otilishidan, tog' jinslarining emirilishi va tuproqning nurashidan vujudga kelgan moddalar, o'simlik va hayvon qoldiqlari, o'rmon va dashtdagi yong'in, dengiz suvining mavjlanishi bilan havoga chiqqan tuz zarrachalari kabilarni misol qilib ko'rsatish mumkin.

Sement ishlab chiqarish, shuningdek, sement changining fizik-kimyoviy xossalarini o'rganish jarayonida, sement changlari barcha tirik organizmlarga sizilarli ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Sement ishlab chiqarish korxonalarini hududi yaqinida atmosferaga tushayotgan changning dispers tarkibi o'rganilganda sement changi aerazollari REM yuqoriligi tahlillar natijasida aniqlandi. Sement changi atmosferaga ko'tarilishi zavod atrofidagi barcha tirik organizmlarning hayitiiy muozanatining buzilishiga sabab bo'lmoqda. Bu kabi omillar atmosfera havosiga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda.

Atmosferaning tarkibi. Taxminan bir necha yuz million yil avval shakllanib bo'lgan Yer atmosferasi havosining tarkibi quyidagi asosiy gazlardan tashkil topgan.

¹ Salimjon Buriyev, Dildora Maxkamova, Vafabay Sherimbetov Ekologiya [va atrof muhit muhofazasi](#) Toshkent – 2018

(1-jadval).

Gazlar nomi	Hajm bo'yicha ulushi*, %	Og'irlik bo'yicha ulushi, %
Azot (N ₂)	78,084	75,51
Kislorod (O ₂)	20,946	23,14
Argon (Ar)	0,934	1,3
Karbonat angidrid (CO ₂)	0,03 – 0,04	0,05
Neon (Ne)	$1,818 \cdot 10^{-3}$	$1,2 \cdot 10^{-3}$
Geliy (He)	$5,24 \cdot 10^{-4}$	$8 \cdot 10^{-4}$
Metan	$1,7 \cdot 10^{-4} - 2 \cdot 10^{-4}$	$9,41 \cdot 10^{-5}$
Kripton (Kr)	$1,14 \cdot 10^{-4}$	$2,9 \cdot 10^{-4}$
Vodorod (H ₂)	$5 \cdot 10^{-5}$	$3,5 \cdot 10^{-6}$
Ksenon (Xe)	$8,7 \cdot 10^{-6}$	$3,6 \cdot 10^{-5}$

* Hajm bo'yicha ulush – bir xil bosim va harorat sharoitida gaz egallagan hajmning aralashma umumiy hajmiga nisbatining foizdagi ifodasidir.¹

Atmosfera havosi ifloslanishining inson salomatligiga ta'siri. (2 jadval)

O'lim sababi	Fojiadan bir hafta avvalgi o'lim soni	Fojia haftasidagi o'lim soni	B:A nisbat	Fojiadan keyingi haftadagi o'lim soni	V:A nisbat
	(A)	(B)		(B)	
Nafas olish a'zolari sili	14	77	5.5	37	2.6
O'pka raki	45	69	1.5	32	0.7
O'pka yallig'lanishi	45	168	3.7	125	2.8
Bronxi	76	704	9.3	396	5.2
Gripp	2	24	12.0	9	4.5
Yurak-qon-tomir kassalligi	118	281	2.4	152	1.3
Miokard	88	244	2.4	131	1.5

¹ Sh.A.Kuldasheva, X.X.Zokirov Atrof muhitni muhofaza qilish Toshkent-2007

Yirik sanoat shaharlarining havoyi sifatini kuzatuvchi xizmat muassasasi ma'lumotlariga qaraganda, atmosferadagi zaharli moddalar orasida ko'lami jihatidan uglerod oksidi birinchi o'rinda turadi. Shuning uchun ana shu gazning ta'siri to'hrisida mufassalroq to'xtalib o'tamiz. Uglevod oksidi har qanday yonilg'ining shu jumladan, avtotransport divigatellarida ishlatiladigan yonilg'ining yonish jarayonida hosil bo'ladi. Na o'ziga xos hidi, na rangi bo'lmaydigan bu gaz qondagi gemoglobinga kisloroddan ko'ra, ko'proq o'xshashligi bilan xavflidir. Atmosferaga chiqarilayotgan barcha zararli moddalar va chang aerazollari baroga tirik organizmlar uchun zarar yetkazadi bu esa turli xil kasaliklarning yuzaga kelishiga sabab bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Q.X.Muftaydinov, H.M.Qodirov, E.Yu.Yulchiyev Ekologiya. Toshkent-2020.
2. A.Ergashev Agroekologiya. Darslik. Yangi asr avlodi Toshkent-2006.
3. D.Yormatova Ekologiya. Darslik. Toshkent-2009.
4. Zokirov X.X. Tabiiy resurslardan oqilona foydalanish. Darslik. Surxon Nashr-2020.
5. Zokirov X. X., Kuldasheva Sh. A. Tabiatni muhofaza qilish va undan oqilona foydalanish. - Toshkent, 2011.
6. R.X.Allaberdiyev va boshqalar. Kimyoviy ekologiya. O'quv qo'llanma. O'quv qo'llanma. Toshkent - 2019.
7. R.M.Eshbo'riyev Fizikaviy ekologiya asoslari. O'quv qo'llanma. Samarqand-2020.
8. G.D.Shamsiddinova, D.A.Karimova. Kimyoviy ekologiya. O'quv qo'llanma. T.: «Fan va texnologiya», 2010
9. A.Ergashev, T.Ergashev. «Ekologiya, biosfera va tabiatni muhofaza qilish». Toshkent, «Yangi asr avlodi*», 2005

BO‘LAJAK FIZIKA O‘QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI DASTURIY TA’LIM VOSITALARI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

Ziyyoyev Dilshodbek Azamat o‘g‘li

Ilmiy rahbar: p.f.d. (DSc) professor H.O.Jo‘rayev

***Annotatsiya:** Bo‘lajak fizika o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligi o‘qituvchilik faoliyatini sifatli tashkil etilishini ta‘minlovchi omil sifatida qaraladi. Bugunda o‘qituvchining kompetentligi qaysi mezonlar bilan belgilanishini o‘rganish muhim bo‘lmoqda. Ushbu maqolada yuqoridagi mezonlarni rivojlantirishning dasturiy ta‘lim orqali amalga oshirilishi muhokama etiladi.*

***Kalit so‘zlar:** kompetentlik, kompetensiya, professionallik, strategiya, intellektual, texnologiya, amplituda.*

KIRISH

Kompetentli pedagog - ukim? Uning shakllanish jarayoni qanday kechadi kabi savollar tug‘iladi. Shu nuqtai nazardan "kompetentlik" va "kompetensiya" tushunchalar mazmun mohiyatini aniqlashimiz muhimdir.

Har qanday o‘qituvchi ham "kompetentlik" nimani anglatishini va u "kompetensiya"dan nimasi bilan farq qilishini bilavermaydi. "Kompetentlik" tushunchasi pedagogning ma‘lumoti, ko‘nikmasi, qobiliyati va tajribasini o‘z ishiga oladi. Boshqacha aytganda, uning ma‘lum bir ish turini bajarish qobiliyati hisoblanadi. Aslida, ikkala atama o‘xshashdir. Kompetensiya bilimlarning umumiyliigi va ularning odamlarda mavjudligini anglatadi, kompetentlik - bu bilimlarni ish jarayonida ishlatish darajasini anglatadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Kompetensiyalar ta'rifiga bir qancha yondashuvlar mavjud:

- Amerikansha yondashuvda kompetensiyalar xodimlarning xulq-atvori namunasi sifatida ko'rib chiqiladi. Agar xodim zarur ko'nikma va bilimlarga ega bo'lsa, yaxshi natijalarni namoyish yetadi.

- Yevropacha yondashuvda kompetensiyalar ish vazifalari va kutilgan ish natijalarining tavsifi, ya'ni qabul qilingan standartlarga muvofiq harakat qilish qobiliyati sifatida ko'riladi¹.

Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi 187-son harori bilan tasdiqlangan Umumiy o'rta ta'limning Davlat Ta'lim Standartida kompetensiya tushunchasiga mavjud bilim, ko'nikma va malakalarni kundalik faoliyatda qo'llay olish qobiliyati sifatida ta'riflangan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Bo'lajak fizika o'qituvchilari ijodiy va amaliy faoliyatini yuksaltirishda dasturiy vositalardan foydalanish yaxshi samara berishi bilan bir qatorda zamon talabi hamdir. Shularni hisobga olgan holda ushbu ishda aniq bir fizik qonuniyatni ikki xil dasturiy vosita, aniqroq aytganda, MATLAB va Dev-C++ dasturlash tizimidan foydalangan holda o'rganish hamda bir-biriga qiyoslagan holda ayrim xulosalar yasash masalasi o'rganiladi².

Fizikaviy jarayonlarni dasturlash tillaridan foydalanib o'rganish kelajakda yosh dasturchidan mukammal dasturlarni yaratishida asos bo'ladi. Fizikadan amaliy mashg'ulot jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish, xususan MATLAB, MAPLE, MathCAD dasturiy tizimlari hamda Dev-S++, Java(SE-8)-eclipse kompyuter dasturlarini samarali grafik rejimda qo'llanilishi o'quvchi amaliy faoliyatini faollashtirish bilan bir qatorda fanlararo uzviylikni ta'minlaydi.

¹ Savelyev I. V. Fizika kursi. M.: Nauka 2019, 2-jild, 119-bet.

² Trofimova T.I. Fizika kursi. M. Oliy maktab 2019 yil.

Professionallik va kompetentlik tushunchalari umumiy xususiyatlarga ega. Shuni ta'kidlash kerakki, har doim ham belgilangan talablar va standartlarga to'liq mos keladigan odamlar shinakam professionallar bo'lavermaydi, sabab, ba'zilar bilimlarni amalda qanday qo'llashni bilishmaydi, demak, bunday pedagogik faoliyat samarasiz bo'lib qolaveradi. Kasbiy pedagogik kompetensiyalarni alohida turlarga ajratish maqsadga muvoqdir:

- Maxsus pedagogik kompetensiya - pedagogik faoliyatni zarur darajada amalga oshirish ushuni yetarli ma'lumotga ega bo'lish. Bundan tashqari, pedagogning o'z kasbiy darajasini munosib baholay olishi va mutaxassis sifatida o'z rivojlanishini belgilash qobiliyati ushbu turga bog'liq.

- Ijtimoiy pedagogik kompetensiya - ijtimoiy vakolat darajasi pedagogning hamkasblari bilan munosabatlarni samarali qurishi, birgalikdagi harakatlarni rejalashtirish qobiliyatini belgilaydi. Samarali aloqa ko'nikmalari, pedagogik madaniyat va ish natijalari uchun javobgarlik - bularning barchasi ijtimoiy pedagogik kompetensiya tushunshasiga kiritilgan.

- Shaxsiy pedagogik kompetensiya - bu pedagogik ishni oqilona tashkil etish qobiliyati bo'lib, vaqtni boshqarish, shaxsiy o'sishga intilish uning asosiy tarkibiy qismlaridir. Shaxsiy pedagogik kompetensiyaning yuqori darajasi ega bo'lgan ishchilar charchashga kamroq moyil, vaqt bosimida ishlashga qodir.

Kompetensiyaning har bir turi ko'nikmalar, bilimlar, ko'nikmalar to'plamini o'z ishiga oladi. Pedagoglarda ular turli darajalarda namoyon bo'ladi. Xizmat vazifalarini bajarishda uning xatti-harakatlari ko'rsatkishlariga e'tibor berib, u yoki boshqa kompetensiyalar qanday rivojlanganligini aniqlash mumkin.

Amerika pedagogikasi tajribasiga ko'ra kasbiy kompetensiyani shakllantirish bosqichma-bosqich va doimiy tarzda amalga oshiriladigan jarayondir. Uni quyidagi bosqichlarga bo'linadi¹:

1. Maxsus ma'lumot olish.
2. Amaliy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lish.

¹ Odilov E.J. Fizika o'qitishda dasturlash tillaridan foydalanish metodikasi – Toshkent, 2021. – B. 436-441.

3. Malaka oshirish, maxsus kurs va treninglardan o'tish.
4. Kasbiy tajribaga ega bo'lish.

XULOSA VA MUNOZARA

Xulosa o'rinda shuni ta'kidlash mumkinki, bo'lajak fizika o'qituvchilari kasbiy kompetentligini oshirishda dasturiy vositalardan foydalanib o'qitish samaradorligini oshiradi. MATLAB, MAPLE, MathCAD dasturida nafaqat fizika jarayonlarni, balki fizika fanining boshqa bo'limlari qonuniyatlarini modellashtirish orqali talaba ilmiy-amaliy, ijodiy faoliyatini rivojlantirish mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar Strategiyasi to'g'risida" 2017 yil 7 fevrvldagi PF-4947-sonli farmoni.
2. Savelyev I. V. Fizika kursi. M.: Nauka 2019, 2-jild, 119-bet.
3. Trofimova T.I. Fizika kursi. M. Oliy maktab 2019 yil.
4. Odilov E.J. Fizika o'qitishda dasturlash tillaridan foydalanish metodikasi – Toshkent, 2021. – B. 436-441.
5. Рашидов Диловар Нажмиддинович, & Холбоев Йигитали Авганович (2022). КОРХОНА ВА ТАШКИЛОТЛАРДА ИЖТИМОЙ ҲИМОЯГА МУҲТОЖ ШАХСЛАР УЧУН ИШ ҶУРИНЛАРИНИ ЙЎНАЛИШЛАР КЕСИМИДА ЗАХИРАЛАШНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ.
6. www.ziyonet.uz

BOLALARDA ASAB TIZIMINI RIVOJLANISHIDA GIPOTERIOZNI AHAMIYATI

Nazarova Yo.X

Farg‘ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti
«Tibbiy va biologik kimyo» kafedrası assistenti.

Soyibjonova Muniraxon

Farg‘ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti,
Pediatriya ishi yo‘nalishi 2-bosqich talabasi.

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada gipoterioz, uning kelib chiqish sabablari simptomlari, zamonaviy tibbiyot va xalq tabobatida qo‘llanadigan dori vositalari, gipertireozni bolalarda ruhiy rivojlanishdagi ahamiyati haqida ma‘lumotlar keltirilgan.*

***Kalit so‘zlar:** Gipoteriodizim, qalqonsimon bez, JSST, miya disfunktsiyasi, tiroksin, triyodtironin.*

Kirish. Barcha insoniyat hattoki yangi tug‘ilgan chaqaloqlar ham gipoteriodizim bilan kasallanishi mumkin. Qalqonsimon bezsiz yoki to‘g‘ri ishlamaydigan bez bilan tug‘ilgan chaqaloqlarning ko‘pchiligida alomatlar darhol sezilmaydi. Ammo gipoteriodizimga tashxis qo‘yilmasa va davolanmasa, alomatlar paydo bo‘la boshlaydi. Ular quyidagilarni o‘z ichiga olishi mumkin: Oziqlantirish muammolari, kam vazn ortishi, teri va ko‘z oqlarining sarg‘ayishi, bu holat sariqlik deb ataladi. Mushaklarning zaif ohangi, quruq teri, hirqiroq yig‘lash, kattalashgan til. Agar chaqaloqlarda gipotiroidizm davolanmasa, hatto yengil holatlar ham jiddiy jismoniy va aqliy rivojlanish muammolariga olib kelishi mumkin.

Gipotiroidizm bilan ogʻrigan bolalar va oʻsmirlar kattalarnikiga oʻxshash alomatlarga ega boʻladi. Ammo ularda ham pakanalik, doimiy tishlarning rivojlanishining kechikishi, kechiktirilgan balogʻat yoshi, zaif aqliy rivojlanish kuzatiladi. Bizga maʼlumki, qalqonsimon bez ikkita asosiy gormon ishlab chiqaradi: tiroksin (T-4) va triyodtironin (T-3). Ushbu gormonlar tanadagi har bir hujayraga taʼsir qiladi. Ular tananing yogʻlar va uglevodlarni ishlatish tezligini qoʻllab-quvvatlaydi, tana haroratini nazorat qilishga yordam beradi, yurak urish tezligiga taʼsir qiladi va ular organizm qancha oqsil ishlab chiqarishini nazorat qilishga yordam beradi.

Gipotiroidizm qalqonsimon bezni yetarli darajada gormonlar ishlab chiqarmasligi sababli paydo boʻladi. Gipotiroidizmga olib kelishi mumkin boʻlgan holatlar yoki muammolar quyidagilardan iborat: autoimmun kasallik, Gipotiroidizmning eng keng tarqalgan Hashimoto kasalligi deb ataladigan Autoimmunun kasallikdir. Autoimmunun kasalliklar immunitet tizimi sogʻlom toʻqimalarga hujum qiladigan antikorlarni ishlab chiqarganda sodir boʻladi. Baʼzida bu jarayon qalqonsimon bezni oʻz ichiga oladi va uning gormonlar ishlab chiqarish qobiliyatiga taʼsir qiladi.

Qalqonsimon bezning toʻliq yoki bir qismini olib tashlash, Radiatsiya terapiyasi bilan davolash mumkin. Bosh va boʻyin saratonini davolash uchun ishlatiladigan radiatsiya qalqonsimon bezga taʼsir qilishi va gipotiroidizmga olib kelishi mumkin.

Tiroidit qalqonsimon bez yalligʻlanganda sodir boʻladi. Buning sababi infeksiya boʻlishi mumkin. Tiroidit qalqonsimon bezni bir vaqtning oʻzida barcha saqlangan qalqonsimon gormonlarni chiqarishga qoʻzgʻatishi mumkin. Bu qalqonsimon bez faoliyatining keskin oshishiga olib keladi, bu holat giperterioz hisoblanadi

Mavzuning dolzarbligi. Jahon sogʻliqni saqlash tashkiloti yod tanqisligini oʻtkir global tibbiy-ijtimoiy muammo deb hisoblaydi. Mazkur tashkilotning xulosasiga koʻra, dunyo aholisining 1/3 qismidan koʻprogʻida yod tanqisligi kasalligi rivojlanish xavfi yuqori. Shu bilan birga 740 million aholida yod tanqisligi kasalligi (boʻqoq) koʻrinishlari mavjud boʻlsa, 50 million aholi bosh miya funksiyasining buzilishi bilan kasallangan. Oʻzbekistonda ham, boshqa davlatlarda ham yod tanqisligi muammosi toʻliq hal etilmagan. Hozirga kelib, Oʻzbekiston sharoitida aholisi yod tanqisligi bilan

bogʻliq kasalliklarga chalinish xavfi boʻlmagan hudud yoʻq. Chunki respublikamizning shu kungacha oʻrganilgan barcha hududlarida aholi ratsionida yod tanqisligi mavjudligi kuzatilgan.

Respublika ixtisoslashtirilgan endokrinologiya ilmiy-amaliy tibbiyot markazi tomonidan hududlarda olib borilgan tadqiqotlarga koʻra, fuqarolar tomonidan kunlik oʻrtacha yod isteʼmoli sezilarli darajada kamaygan boʻlib, bor-yoʻgʻi 32-64 mkg ni tashkil etadi. Zarur boʻlgan minimal miqdori esa – 150-200 mkg ga tengdir. Yod tanqisligi tugʻma gipotireoz bilan kasallanish darajasini oshiradi, homila va yangi tugʻilgan chaqaloqlarda miyaning qaytarilmas shikastlanishiga, aqliy zaiflikka olib keladi. JSST ekspertlarining fikricha, yod tanqisligi aqliy zaiflikning eng keng tarqalgan sababi boʻlib, faqat eʼtiborli yondashish orqali uning oldini olish mumkin. Respublika boʻyicha bugungi kunga 102 ta yodlangan osh tuzini ishlab chiqarish va qadoqlash korxonasi, sexlari faoliyat yuritmoqda. Ushbu korxonalarda vakolatli organi xabardor qilgan xolda oʻtkazilgan tekshirishlar davomida laboratoriya tekshiruvlari uchun olingan osh tuzi namunalari ular tarkibida yodlanganlik darajasi belgilangan meʼyorlarga javob bermagan holatlarda ularni qayta yodlash uchun xududiy sanepid xizmatlarining taqiqlash toʻgʻrisidagi qarori bilan ularning realizatsiyasi toʻxtatildi.

Xulosa. Gipotireoz bilan ogʻrigan bemor bolalarni davolash chora tadbirlari oʻtkazish, bolalarning ovqat ratsionini tuzish, davolash, zamonaviy va xalq tabobatida qoʻllanadigan shifobaxsh osimliklardan tayyorlangan damlamalardan foydalanish mumkin

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. S.S.Azizova "Farmakologiya" 1994, 2000, Toshkent.
2. Dolimov OXTA. Toshkent. Ibn Sino nomidagi nashriyot-matbaa birlashmasi 1992
3. <https://yuz.uz/uz/news/ozbekiston-aholisi-ratsionida-yod-tanqisligi-mavjud>.
4. <https://nowonline.ru/uz/moscow/racionalnoe-pitanie-pri-gipotireoze-dieta-pri-gipotireoze-shchitovidnox>

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	
	Darmonova Adolat Bahodir qizi. (2023). INTEGRAL. BOSHLANGICH FUNKSIYA. ANIKMAS INTEGRAL VA UNING XOSSASI. ASOSIY FORMULALAR JADVALI. GOLDEN BRAIN, 1(15), 4–11. https://doi.org/10.5281/zenodo.8008248
2	
	Darmonova Adolat Bahodir qizi. (2023). "KOMPLEKS SONLAR" MAVZUSINI O'QITISHDA "BUMERANG" TEXNOLOGIYASI. GOLDEN BRAIN, 1(15), 12–21. https://doi.org/10.5281/zenodo.8008254
3	
	Косимов Алижон Рахматович, & Носирова Садафхон Азаматовна. (2023). ПРОБЛЕМА ИССЛЕДОВАНИЯ СВОЕОБРАЗИЯ СТИЛИСТИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА РОМАНОВ ЛЬВА ТОЛСТОГО. GOLDEN BRAIN, 1(15), 22–27. https://doi.org/10.5281/zenodo.8008260
4	
	Jo‘raboyeva K.N, & Axmedov X.A. (2023). СНЕТ ТИЛИ О'QITISH METODIKASI. GOLDEN BRAIN, 1(15), 28–31. https://doi.org/10.5281/zenodo.8008266
5	
	Муродкосимов Сайдолим, & Шайқулов Ҳамза Шодиевич. (2023). САМАРҚАНД ВИЛОЯТИДА ГЕПАТИТ КАСАЛЛИГИНИ ХОЛАТИНИ ЭПИДЕМИОЛОГИК БАХОЛАШ. GOLDEN BRAIN, 1(15), 32–37. https://doi.org/10.5281/zenodo.8008272
6	
	Kardjavova Gulnoza Abilkasimovna, & Tursunova Barno Abrorovna. (2023). ACUTE MYOCARDITIS IN CHILDREN ON THE BACKGROUND OF COMMUNITY-ACCOMPANIED PNEUMONIS: FEATURES OF THE CLINICAL PICTURE. GOLDEN BRAIN, 1(15), 38–43. https://doi.org/10.5281/zenodo.8008280
7	
	Umaraliyeva Munajat Mashrabovna, & Bozorboyeva Omina Aliyevna. (2023). USING AUTHENTIC MATERIALS IN AUTONOMOUS LEARNING A FOREIGN LANGUAGE. GOLDEN BRAIN, 1(15), 44–49. https://doi.org/10.5281/zenodo.8008287

8

Инатиллоев Ўткирбек Шухратилло ўғли. (2023). ШАХСНИ УШЛАБ ТУРИШ ВА ҚАМОҚҚА ОЛИШГА ОИД ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАР. GOLDEN BRAIN, 1(15), 50–58. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008291>

9

Sultanova Iftixor Baxtiyor qizi. (2023). AVLONIY YODI DILLARDA MANGU. GOLDEN BRAIN, 1(15), 59–61. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008300>

10

Шымбергенова Улзада. (2023). ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИДА ВОЯГА ЭТМАГАННИНГ ҚОНУНИЙ ВАКИЛИ ИШТИРОКИ ХУСУСИЯТЛАРИ. GOLDEN BRAIN, 1(15), 62–67. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008302>

11

Oxunjonova Faxriniso Arabboy qizi. (2023). XIX ASR OXIRI VA XX ASR BOSHLARIDA ZULLISONAYNLIK AN'ANASI TAKOMILI (NODIM, XILVATIY, XAYRATIYLAR IJODI MISOLIDA). GOLDEN BRAIN, 1(15), 68–76. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008306>

12

Диловар Лутфуллозода Ҳомитов. (2023). МУНОСИБАТҲОИ ТАЛАФФУЗ ВА НАВИШТАНИ ДУРУСТИ ЗАБОНИ ФОРСЇ. GOLDEN BRAIN, 1(15), 77–82. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008311>

13

Умаралиева Муножат Машрабовна, & Яхеева Сарвиноз Хаётжон кизи. (2023). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИГРОВОГО МЕТОДА В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ. GOLDEN BRAIN, 1(15), 83–86. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008357>

14

Насиров Жамолиддин Ғайрат ўғли. (2023). ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯСИНИ ТАЛОН-ТАРОЖ ҚИЛИШГА ҚАРШИ КУРАШИШ БЎЙИЧА ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАЛАРИ. GOLDEN BRAIN, 1(15), 87–100. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008365>

15

Насиров Жамолиддин Ғайрат ўғли. (2023). ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯСИНИ ИСТЕЪМОЛИНИ УЗЛУКСИЗ ТАЪМИНЛАШНИНГ ИСТИҚБОЛЛАРИ, МУАММО ВА ЕЧИМЛАР. GOLDEN BRAIN, 1(15), 101–113. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008372>

16

Eshilov Rusliddin Nomozovich. (2023). OG'ZAKI TARJIMANI O'RGATISH METODIKASI VA TEXNIKASI. GOLDEN BRAIN, 1(15), 114–117. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008385>

17

Eshilov Rusliddin Nomozovich. (2023). LINGUISTIC FEATURES OF TEACHING SIMULTANEOUS INTERPRETATION. GOLDEN BRAIN, 1(15), 118–120. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008403>

18

Mo'minova Dilnoza Solexovna. (2023). OILADAGI MULOQOT VA O'ZARO TA'SIR. GOLDEN BRAIN, 1(15), 121–124. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008409>

19

Жумаева Дилдора Жунайтовна. (2023). ЎЙИН ФАЛСАФАСИ. GOLDEN BRAIN, 1(15), 125–140. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008413>

20

Yakubova Zilola Zikirovna. (2023). MILLIY TARBIYA ASOSIDA BOLA SHAXSINI RIVOJLANTIRISHDA OILA, MAHALLA VA MAKTABGACHA TA'LIM TASHKIOTLAR HAMKORLIGI. GOLDEN BRAIN, 1(15), 141–147. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008425>

21

Alimov Fazliddin Mahammadali o'g'li. (2023). KANADA ARG'UVONI (CERCIS CANADENSIS) KO'CHATLARINI YETISHTIRISHDA URUG'NI UNDIRISH USULLARINI AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 1(15), 148–151. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008436>

22

Makhamadaliyeva Oynisa Kamoliddin qizi. (2023). ORGANIZING AN EFFECTIVE TEACHING METHOD FOR PRESCHOOL EDUCATION. GOLDEN BRAIN, 1(15), 152–155. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008446>

23

Абдулхаев Жавохир Жахонгир уғли. (2023). ВОЗДЕЙСТВИЕ ЭКОТУРИЗМА НА ПРИРОДУ. GOLDEN BRAIN, 1(15), 156–160. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008453>

24

Панжиев Хикмат Аҳадиллаевич. (2023). ЖАНУБИЙ ҚУНҒУРТАУ МАЙДОНИДАГИ ГЕОСТРУКТУРАЛАРНИ СЕЙСМОРАЗВЕДКАНИНГ-2Д УСУЛИ ЁРДАМИДА ЎРГАНИШ. GOLDEN BRAIN, 1(15), 161–165. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008469>

25

Noriyeva Aziza Jasur qizi. (2023). MINKOVSKIY FAZOSIDA OCHIQ VA YOPIQ TO'PLAMLAR. GOLDEN BRAIN, 1(15), 166–170. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008526>

26

Отамуродов Журабек Отаниёзович. (2023). СОСТАВ КОСТЕЙ КРУПНОРОГАТОГО СКОТА ДЛЯ ПРОИЗВОДСТВА ОРГАНИЧЕСКОГО КЛЕЯ. GOLDEN BRAIN, 1(15), 171–176.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8008533>

27

Aminova Marjona Hamza qizi. (2023). BADIY MATNNI TAHLIL QILISHNING PSIXOLINGVISTIK OMILLARI. GOLDEN BRAIN, 1(15), 177–181. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008539>

28

Yo'ldosheva Sarvinoz Ilhom qizi. (2023). BOSHLANG'ICH SINIF TEXNOLOGIYA DARSLARIDA O'QUVCHILARNING KREATIV FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH. GOLDEN BRAIN, 1(15), 182–185.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8008541>

29

Mamurov Diyorbek Saydullo o'g'li. (2023). UNUTILGAN DAVLAT – AL-ANDALUS. GOLDEN BRAIN, 1(15), 186–193.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8008553>

30

Ro'zmetova Maqsuda Azimboy qizi. (2023). MUHAMMADNIYOZ NISHOTIYNING "HUSN-U DIL" ASARINI O'RGANILISHI. GOLDEN BRAIN, 1(15), 194–199. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008565>

31

Сейтаниязов Кошкарбай Матенович. (2023). О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ТРЕБОВАНИЙ К НАЗВАНИЯМ ГЕОГРАФИЧЕСКИХ ОБЪЕКТОВ В УЗБЕКИСТАНЕ. GOLDEN BRAIN, 1(15), 200–208.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8008578>

32

Dilfuza Zaxitdjanovna Pulatova. (2023). O'ZBEK TILINI XORIJIY TIL SIFATIDA O'RGATISHDA TALABALAR NUTQIY KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH. GOLDEN BRAIN, 1(15), 209–214.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8008590>

33

Faxriddin Bakiyev Jamshedovich. (2023). THE CONCEPT OF "SUBTITLES" AND THEIR WORKING IN THE TEXT. GOLDEN BRAIN, 1(15), 215–219.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8008604>

34

Faxriddin Bakiyev Jamshedovich. (2023). TRANSLATION STRATEGY AS A BASIC CONCEPT OF TRANSLATING SUBTITLES. GOLDEN BRAIN, 1(15), 220–223. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008608>

35

Temirov Shavkat Baxtiyor o'g'li. (2023). O'ZBEKISTONNING XALQARO MEHNAT TAQSIMOTIDA TUTGAN O'RNI. GOLDEN BRAIN, 1(15), 224–228. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008616>

36

Yo'ldashaliyev Murodillo Nishonboy o'g'li. (2023). ATMOSFERANING IFLOSLANISH MUAMMOLARI. GOLDEN BRAIN, 1(15), 229–231. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008624>

37

Ma'rifjanov Mirzabahrom Tohirjon o'g'li. (2023). JINOIY JAZONI YENGILLASHTIRUVCHI HOLATLAR: QO'LLASH TARTIBI VA UNDAGI MAVJUD MUAMMOLARNI BARTARAF ETISH MASALALARI. GOLDEN BRAIN, 1(15), 232–237. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008636>

38

Karimov Feruzjon. (2023). TEACHING ENGLISH LANGUAGE WITH COLLOBORATIVE SKILLS. GOLDEN BRAIN, 1(15), 238–242. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008642>

39

Abduraimov Jur'atbek G'ofurovich, & Ubaydullayeva Xalima Sunnatulla qizi. (2023). ELEKTRON TA'LIM RESURSLARINI TA'LIMDA TUTGAN O'RNI. GOLDEN BRAIN, 1(15), 243–250. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008646>

40

Bayeshanova Dilafruz Abdurahmon qizi. (2023). RECOMMENDATIONS FOR THE DIFFERENCES AND SIMILARITIES BETWEEN SIMULTANEOUS AND CONSECUTIVE INTEPRETATION. GOLDEN BRAIN, 1(15), 251–253. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008654>

41

Asqarov Anvarjon Rahimjon o'g'li, & Musayev Jumavoy. (2023). TA'LIM MUHITIDA O'QUVCHI SHAXSI XAVFSIZLIGIGA TAXDIDLAR VA ULARNI BARTARAF QILISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK USULLARI. GOLDEN BRAIN, 1(15), 254–258. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008659>

42

Charos Tursunova Bekmurod qizi. (2023). AXBOROT-PSIXOLOGIK XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHNING AYRIM MASALALARI. GOLDEN BRAIN, 1(15), 259–265. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008663>

43

Аширова Ноила Хасан қизи, & Илмуродова Феруза Шокировна. (2023). БЎЛАЖАК ТАРИХ ФАНИ ЎҚИТУВЧИСИНИНГ КАСБИЙ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ. GOLDEN BRAIN, 1(15), 266–272. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008667>

44

Абдуламинава Адолат. (2023). НЕЙРОГИМНАСТИКА И ЕЕ ОСОБЕННОСТИ. GOLDEN BRAIN, 1(15), 273–276.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8008679>

45

Rustambek Umurzoqov, & Ro'zaliyev Zokirjon Ergashali o'g'li. (2023). ISAJON SULTONNING "ALISHER NAVOIY" ROMANIDA YOSH ALISHER OBRAZINING AKS ETTIRILISHI. GOLDEN BRAIN, 1(15), 277–281.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8008683>

46

Bayeshanova Dilafruz Abdurahmon qizi. (2023). RECOMMENDATIONS AND MAIN FUNCTIONS OF SIMULTANEOUS TRANSLATION. GOLDEN BRAIN, 1(15), 282–284. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008727>

47

Mamadjonova Dinoraxon, & Ibadova Nafisa Axmatilloeyvna. (2023). TEACHERS' PERCEPTIONS OF ENGLISH GRAMMAR TEACHING AND THEIR TEACHING STRATEGIES. GOLDEN BRAIN, 1(15), 285–289.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8008744>

48

Tursunboyeva Mo'minaxon Alinazar qizi. (2023). CHET TILLARINI O'RGANISHNING TEZ VA SAMARALI YO'LLARI. GOLDEN BRAIN, 1(15), 290–294. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008756>

49

Norbutayev Samandar Abdubakirovich. (2023). JAMOAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHDA HARBIY XIZMATCHILARNING RUHIY BARQARORLIK MODEL. GOLDEN BRAIN, 1(15), 295–299.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8008765>

50

Ospan Jaksimov. (2023). TISH ILDIZI REZEKSIYASIDAN KEYINGI BO'SHLIQNI OSTEOPLASTIK MATERIALLAR BILAN TO'LDIRISH. GOLDEN BRAIN, 1(15), 300–303. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008778>

51

Eshonqulov Umurzoq Absamat o'g'li, & Tuxtamishev Xasan Xamidulla o'g'li. (2023). JALOLIDDIN MANGUBERDI – VATAN FAXRI, TARIXIMIZ G'URURI. GOLDEN BRAIN, 1(15), 304–308.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8008798>

52

Асатиллаев Фурқатжон Рахматиллаевич, Қамбаров Шоятбек Нематжон ўғли, & Абдурашидов Жавлонбек Боходиржон ўғли. (2023). ТАКРОРИЙ БУРЧОҚ ВА ТРИТИКАЛЕНИ ЭКИШ УСУЛИ, УРУҒ САРФИ ВА ЎҒИТ МЕЪЁРЛАРИНИНГ ТУПРОҚДА ҚОЛДИРГАН АНҒИЗ ИЛДИЗ ҚОЛДИҚЛАРИГА ТАЪСИРИ. GOLDEN BRAIN, 1(15), 309–316.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.8008811>

53

Omonov Doniyorbek Dilshodbek ugli. (2023). INFLUENCE OF TRANSPORT VEHICLES ON LIVING ORGANISMS. GOLDEN BRAIN, 1(15), 317–319.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.8008835>

54

Yusupov R.R, & Makhmudov J.I. (2023). SEISMIC DESIGN CODES AND STANDARDS: LEARNING FROM FOREIGN EXPERTISE TO ENHANCE SEISMIC PERFORMANCE OF MULTI-STORY FRAME BUILDINGS. GOLDEN BRAIN, 1(15), 320–327. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8008847>

55

Жаназақова Дилбархон Джумабоевна, & Рахимжонов Давронбек Дилшоджон ўғли. (2023). КУНГАБОҚАРНИ ЕТИШТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ. GOLDEN BRAIN, 1(15), 328–330.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.8012609>

56

Karimova Sarvinoz, & Xolmatova Maloxatxon. (2023). O'ZBEKISTONDA TO'Y AN'ANALARI TARIXI VA BUGUNI. GOLDEN BRAIN, 1(15), 331–334.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.8012626>

57

To'lqinov Bobirjon Baxtiyor o'g'li. (2023). "SARBADORLAR" ROMANIDA AMIR TEMUR SIYMOSIDA TARIXIY SHAXS TALQINI. GOLDEN BRAIN, 1(15), 335–340. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8012694>

58

Ahmedova Binafsha Saidovna. (2023). VILYAM SHEKSPIR SHE'RIYATINING ADABIYOT DARSLARIDAGI TAHLILI. GOLDEN BRAIN, 1(15), 341–345.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.8012778>

59

Muxamedziyanov Kamil Taxirovich. (2023). THE ROLE OF THE SUBJECT OF MUSIC CULTURE IN INSTILLING OUR NATIONAL SPIRITUALITY IN STUDENTS. GOLDEN BRAIN, 1(15), 346–351.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.8012834>

60

Ziyodov Otabek. (2023). AMIR TEMUR HUKMRONLIGI DAVRIDA BUXORO VOHASI TOPONOMIKASIGA DOIR AYRIM MULOHAZALAR. GOLDEN BRAIN, 1(15), 352–355. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8012849>

61

Maulenova Sahibjamal Arislanbay qizi, & Jalgasova Shahsanem Farxat qizi. (2023). O'ZBEKISTONDA OLIY TA' LIM TIZIMI. GOLDEN BRAIN, 1(15), 356–359. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8012861>

62

Жумаева З.Ж. (2023). СОВРЕМЕННЫЙ ПОДХОД К ТЕРАПИИ АЛЛЕРГИЧЕСКОГО РИНИТА ДЕТСКОГО ВОЗРАСТА. GOLDEN BRAIN, 1(15), 360–364. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8012887>

63

Alimova Nargiza Odilovna, & Yo'ldoshev Islombek Ismoiljon o'g'li. (2023). O'ZBEKISTONDA SOVET HUKUMATINING UY-JOY SIYOSATINING HUQUQIY ASOSLARI. GOLDEN BRAIN, 1(15), 365–369. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8012906>

64

Yashnarbekova Shahzoda Ravshanovna. (2023). GAZETA TILINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI. GOLDEN BRAIN, 1(15), 370–373. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8012925>

65

Maxammadiyev Asadulla Sharofiddinovich, & Mamaraimova Umida Uralovna. (2023). ATMOSFERA HAVOSI TA'SIR ETUVCHI OMILLAR. GOLDEN BRAIN, 1(15), 374–377. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8012945>

66

Ziyoyev Dilshodbek Azamat o'g'li, & H.O.Jo'rayev. (2023). BO'LAJAK FIZIKA O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI DASTURIY TA'LIM VOSITALARI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH. GOLDEN BRAIN, 1(15), 378–381. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8012955>

67

Nazarova Yo.X, & Soyibjonova Muniraxon. (2023). BOLALARDA ASAB TIZIMINI RIVOJLANISHIDA GIPOTERIOZNI AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 1(15), 382–384. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8012978>